

T.C.

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

**OSMANLI DEVLETİ'NİN İRAN CEPHESİ'NDEKİ
MUHAREBELERİNDE AŞİRETLERİN ROLÜ
(1916-1918)**

Şahin SERT

DOKTORA TEZİ

Danışman

Prof. Dr. İsmet ÜZEN

Çankırı - 2024

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

OSMANLI DEVLETİ’NİN İRAN CEPHESİ’NDEKİ
MUHAREBELERİNDE AŞİRETLERİN ROLÜ
(1916-1918)

Şahin SERT
ORCID: 0000-0002-6452-6824

DOKTORA TEZİ

Danışman
Prof. Dr. İsmet ÜZEN

ankırı - 2024

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	vi
TEZ KABUL VE ONAY	vii
ÖNSÖZ	viii
ÖZET	x
ABSTRACT	xi
KISALTMALAR	xii
1. GİRİŞ	1
1.1. Konu, Amaç, Yöntem	1
1.2.Kaynakların Tahlili.....	3
1.3.Dünya Harbi Öncesi İran'ın Genel Durumu	5
1.4.Siyasi Durum.....	8
1.5.Askerî Durum.....	9
1.6.İran'ın Tarafsızlık Politikası	12
2. BİRİNCİ DÜNYA HARBİ BOYUNCA İRAN AŞİRETLERİ	20
2.1. Türkmen Aşiretleri	21
2.1.1. Afşar.....	22
2.1.2. Karacadağ.....	23
2.1.3. Karapapak	23
2.1.4. Kakavand.....	23
2.1.5. Hazal	24
2.1.6. Baharlu	24
2.1.7. Çarduveli	25
2.1.8. Kaşkay.....	25
2.1.9. Kaşkuli	26
2.1.10. Hamse.....	27
2.1.11. Şahsuvan	28
2.1.12. Laşani	29
2.1.13. Gazeruni	29
2.1.14. Darashuris	29
2.2. Kürt Aşiretleri	30

2.2.1. Hacı İlhani	31
2.2.2. Çavdarlı	31
2.2.3. Celali	31
2.2.4. Kelhor	32
2.2.5. Goran	33
2.2.6. Dalu	33
2.2.7. Sencabi	34
2.2.8. Lur	36
2.2.9. Milan (Arusan)	37
2.2.10. Şikaki	37
2.2.11. Mukri	39
2.2.12. Debukri	39
2.2.13. Begzade (Babamiri)	39
2.2.14. Bulbas (Bilbas)	40
2.2.15. Zerza	40
2.2.16. Serdeşt	41
2.2.17. Bane Begzade (Balık)	41
2.2.18. Merivan	41
2.2.19. Oraman	41
2.2.20. Abdullah Beg (Abdah Beg)	41
2.2.21. Bahtiyari	42
2.2.22. Bairanvand	43
2.2.23. Bilyas	43
2.2.24. Caf	43
2.2.25. Kardari	44
2.2.26. Veldeki	44
2.2.27. Kalhani	45
2.2.28. Mameş	45
2.3. Arap Aşiretler	45
2.3.1. Bavi	46
2.3.2. Kab	47
2.3.3. Muhayzin	47
2.3.4. Labu Muhammedi	48
2.3.5. Beni Salih	48

2.3.6. Beni Turuf	49
2.3.7. Beni Tamim.....	50
2.3.8. Beni Sakain	50
2.3.9. Meşhedî Can Han.....	50
2.4.Fars Aşiretleri.....	50
2.4.1. Tangistanlılar.....	51
2.4.2. Bıçakçı.....	51
2.4.3. Kurşuli.....	52
2.4.4. Çehar (Reisi)	52
2.5.Ermeni Aşiretler	52
2.6.Nasturiler (Asuri-Keldani) Aşiretler	53
2.6.1. Cilo.....	54
2.6.2. Kawer	55
2.6.3. Tişari:.....	55

3. OSMANLI DEVLETİ, ALMANYA, RUSYA VE İNGİLTERE’NİN İRAN’DAKİ AŞİRETLER İLE İLİŞKİLERİ (1914-1916)	56
3.1. Osmanlı Devleti’nin İran’daki Aşiretler İle İlişkileri.....	56
3.2. Almanya’nın İran’daki Aşiretler İle İlişkileri	66
3.3. Rusya’nın İran’daki Aşiretler İle İlişkileri	75
3.4. İngiltere’nin İran’daki Aşiretler İle İlişkileri	87

4. İRAN CEPHESİ’NDEKİ MUHAREBELERDE OSMANLI MÜFREZELERİ VE BUNLARIN AŞİRETLER İLE İLİŞKİLERİ.....	101
4.1. Ömer Naci Bey Müfrezesi	102
4.2. Rauf Bey Müfrezesi	108
4.3. Birinci Kuvve-i Seferiye (Beşinci Kuvve-i Seferiyye)	112
4.4. Haydar Bey Müfrezesi (Musul Grubu)	117
4.5. Şevket Bey Müfrezesi	121
4.6. Kerha Grubu (Sol Yan Grubu).....	122

5. İRAN CEPHESİ’NDE 1916 YILINDA MEYDANA GELEN MUHAREBELERDE AŞİRETLER	128
5.1. Ocak-Mayıs Ayları Arası Meydana Gelen Olaylar.....	3
5.2.Birinci Hanikin (Sermil) Muharebesi (3-8 Mayıs 1916)	7
5.3.Kasrışirin Muharebesi (9 Haziran 1916).....	136

5.4. Paytak Muharebesi (21 Haziran 1916).....	138
5.5. Kerind'in Ele Geçirilmesi (27 Haziran 1916).....	15
5.6. Çeşmeisefid Muharebesi ve Güvere Muharebesi (28 Haziran 1916)	17
5.7. Harunabad'ın Ele Geçirilmesi (29 Haziran 1916)	18
5.8. Mahıdeşt Muharebesi (30 Haziran 1916).....	18
5.9. Kirmanşah'ın Ele Geçirilmesi (1 Temmuz 1916).....	147
5.10. Sine'nin Ele Geçirilmesi (11 Temmuz 1916)	20
5.11. Bane, Sakız ve Bukan Civarındaki Muharebeler (16-31 Temmuz 1916).....	23
5.12. Revandiz Muharebesi (17-28 Temmuz 1916).....	24
5.13. Bistun-Nadirabad Muharebesi (5 Ağustos 1916).....	153
5.14. Esatabad Muharebesi (9 Ağustos 1916) ve Hemedan'ın Ele Geçirilmesi (10 Ağustos 1916)	28
5.15. Sakız Muharebesi (12-15 Ağustos 1916).....	29
5.16. Pesova Muharebesi (20 Ağustos 1916).....	31
5.17. Dizabad Muharebesi (4 Eylül 1916)	32
5.18. Ağustos-Ekim 1916'da Aşiretlerin Destegini Sağlamak Amacıyla Yapılan Faaliyetler.....	33
5.19. Bicar'ın Geri Alınması (1 Ekim 1916).....	39
5.20. Bicar Muharebesi (21 Ekim 1916).....	169
5.21. Bicar'ın Türkler Tarafından Yeniden Ele Geçirilmesi (28 Ekim 1916)	44
5.22. Devletabad ve Sultanabad'ın Ele Geçirilmesi.....	47

6. İRAN CEPHESİ'NDE 1917-1918 YILINDA MEYDANA GELEN MUHAREBELERDE AŞİRETLER	50
6.1. Devletabad Muharebesi (2 Ocak 1917).....	52
6.2. Devletabad Muharebesi Sonrası Bölgede Cereyan Eden Olaylar.....	53
6.3. Süleymaniye Cephesi'nde Haziran-Kasım Ayları Arasındaki Rus Saldırıları	56
6.4. 1918 Yılında Meydana Gelen Muharebeler.....	61
6.4.1. Ocak-Nisan Ayında Meydana Gelen Olaylar	62
6.4.2. Uşnu'nun Ermeniler Tarafından İşgal Edilmesi (23 Nisan 1918)	65
6.4.3. Üçüncü Dilman Muharebesi (17-18 Mayıs 1918)	66
6.4.4. Dördüncü Dilman Muharebesi (18-19 Haziran 1918)	69
6.4.5. Hoy Muharebesi (23-24 Haziran 1918)	72
6.4.6. Urmiye Civarındaki Gelişmeler	73
6.4.7. 4. Kolordu'nun Urmiye'yi Ele Geçirmesi (30-31 Temmuz 1918)	75

6.4.8. Ermenileri Takip Harekâtı ve Bu Harekât Esnasında Meydana Gelen Muharebeler	76
6.4.9. İran'ın Türk Kuvvetleri Tarafından Tahliye Edilmesi	77
7. SONUÇ	81
KAYNAKÇA	87
EKLER:	231
ÖZGEÇMİŞ	249

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Doktora tezi olarak hazırladığım “Osmanlı Devleti’nin İran Cephesi’ndeki Muharebelerinde Aşiretlerin Rolü (1916-1918) adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

... / ... / 2024

İmza

Şahin SERT

TEZ KABUL VE ONAY

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Şahin SERT tarafından hazırlanan “Osmanlı Devleti’nin İran Cephesi’ndeki Muharebelerinde Aşiretlerin Rolü (1916-1918)” başlıklı bu çalışma, 21.11.2024 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı’nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman: Prof. Dr. İsmet ÜZEN	İmza: .....
Üye: Prof. Dr. Ercan ÇELEBİ	İmza: .....
Üye: Doç. Dr. Orhan AVCI	İmza: .....
Üye: Doç. Dr. Recep BÜYÜKTOLU	İmza: .....
Üye: Doç. Dr. Mehmet Şah ÖZCAN	İmza: .....

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun 06.11.2024 tarih ve 2024/23-02 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ersoy YILMAZ

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

İran, Hindistan'a komşu olması nedeniyle 19. yüzyıldan itibaren özellikle İngiltere ve Rusya'nın mücadele sahasına döndü. Hindistan'ı ele geçirmek isteyen Rusya'nın amacını gerçekleştirmek için İran'ı kontrol etmesi gerekiyordu. Bu amaçla İran ile mücadeleye başladı. İran hem siyasi anlamda hem de askeri anlamda güçlü olmadığından Ruslar karşısında mücadele gücünden mahrumdu. Bu amaçla Ruslarla giriştikleri mücadeleyi kaybederek 1813 yılında imzaladıkları Gülistan Anlaşması'yla Gence, Karabağ ve Kafkasya'yı Ruslara bırakmak zorunda kaldı. Bir süre sorunsuz bir ilişki sürdüren bu iki devlet daha sonra sınır anlaşmazlığından dolayı tekrar mücadeleye başladı. Bunun neticesinde 1828 yılında Türkmençay Anlaşması imzalandı. Anlaşmayla Erivan ve Nahçıvan Ruslara bırakıldı. Rusların bölgede güçlenmesi Hindistan'ı kontrol eden İngiltere'yi endişelendirdi. İngiltere ise buna karşılık bölgedeki hâkimiyetini güçlendirmeye çalıştı.

İngiltere ve Rusya'nın İran üzerindeki hâkimiyet mücadelesi devam ederken 1871'de siyasi birliğini tamamlayan Almanya da bölgeye ilgi duymaya başladı. Almanların sömürge arayışı Rus ve İngilizleri rahatsız etti. Bu durum iki devletin birbirine yanaşmasına sebep oldu. Bunun neticesinde İngiltere ve Rusya 1907 yılında yaptıkları anlaşma ile İran'ın kuzey ve güneyini kendi aralarında paylaştılar. Birinci Dünya Harbi'ne kadar olan süreçte İran kendi iç siyasi karışıklıklarıyla uğraştı. Ülkede sık sık hükümet değişiklikleri yaşandı ve bu durum aynı zamanda ülkede siyasi karışıklığa da sebep oldu. Ülkenin içinde bulunduğu bu kargaşada Rus ve İngilizlerin de parmağı vardı.

Birinci Dünya Harbi'nin başlamasıyla beraber Osmanlı Devleti savaşın dışında kalamadı. Osmanlı Devleti'nin yöneticileri Almanya ile ittifak kurarak savaşa dâhil oldu. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle çeşitli cepheler açıldı. Bunlardan biri de İran Cephesi'ydi. Bu cephenin açılmasıyla beraber Osmanlı Devleti ve İran üzerinde emelleri olan Rusya, İngiltere, Almanya gibi ülkeler birbirleriyle mücadeleye girişti. Bunu yaparken bölgeye gönderecek yeterli sayıda askeri birlik bulamadıkları için İran aşiretlerini kendi amaçları doğrultusunda kullanmaya çalıştılar. Osmanlı Devleti de aynı gerekçe ile bölge aşiretlerini kendi tarafına çekmeye çalıştı.

İran Cephesi’nde yaşanan gelişmeler daha çok Irak Cephesi kapsamında anlatılmaya çalışılmıştır. Son yıllarda ise İran Cephesi’yle ilgili bazı çalışmalar yapılmıştır. Savaş esnasında aşiretlerin tutumu konusunda ise birkaç makale dışında ayrıntılı bir bilimsel çalışmanın olmadığı görülmektedir. Tezin konusunu oluşturan “Osmanlı Devleti’nin İran Cephesi’ndeki Muharebelerinde Aşiretlerin Rolü (1916-1918)” adlı çalışmada bu alana katkıda bulunmak hedeflenmiştir.

Bu araştırmada daha çok Almanya’nın isteği üzerine açılmış olan İran Cephesi’nde Osmanlı Devleti ve Rusya arasında gerçekleşen muharebelerde İran’daki aşiretlerden ne ölçüde istifade edildiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Osmanlı Devleti, Almanya, Rusya ve İngiltere’nin bölgedeki amaçları, yapmış oldukları faaliyetler, devletlerin bölgedeki avantaj ve dezavantajları, olaylara bakışları konu bağlamında açıklanmıştır.

1916-1918 yılları arasında meydana gelen muharebelerde aşiretlerin rolü araştırma konusu olduğundan bu dönemde İran’da görevli 13. Kolordu (1916-1917) ve 4. Kolordu’nun (1918) faaliyetlerine de değinilmiştir. Osmanlı tarafını seçen aşiretler, bu Kolordular emrinde hareket ettiğinden dolayı onları 13. ve 4. Kolordu’dan bağımsız olarak anlatmak mümkün değildir. Bu nedenle muharebelerde aşiretler anlatılırken 13. ve 4. Kolordularla beraber anlatılmıştır.

Bu çalışmada Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Milli Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi (ATASEA), Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İran Cephesi’ndeki muharebelerde görev almış subayların hatıraları, yerli ve yabancı araştırma ve inceleme eserleri ile Katar Milli Kütüphanesi’nden yararlanılmıştır.

Tez konusunda bana her zaman yardımcı olan ve olumlu eleştirileriyle beni motive eden danışmanım Prof.Dr. İsmet ÜZEN’e çok teşekkür ederim. Yine Doç. Dr. Orhan AVCI ve Doç. Dr. Recep BÜYÜKTOLU’ya da katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunarım. Tez dönemi boyunca her zaman yanımda olan ve bana desteklerini sunan eşime ve oğluma da fedakârlıklarından dolayı en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Şahin SERT

Çankırı - .../.../2024

ÖZET

Tezin Başlığı: Osmanlı Devleti'nin İran Cephesi'ndeki Muharebelerinde Aşiretlerin Rolü (1916-1918)

Tezin Yazarı: Şahin SERT

Danışman: Prof. Dr. İsmet ÜZEN

Anabilim Dalı: Tarih

Tezin Türü: Doktora

Kabul Tarihi: .../.../2024

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Harbi'nde, Kafkasya'daki Türkleri Rus esaretinden kurtarmak ve Afganistan üzerinden Hindistan'a ulaşım oradaki Müslümanları ayaklandırmak düşüncesindeydi. Bunun için Osmanlı Devleti'nin İran'a hâkim olması gerekiyordu. Zikredilen amaçları gerçekleştirmek amacıyla İran Cephesi açılmıştı. Cephe açılırken yetkililer bölgede bulunan aşiretlerden olabildiğince yararlanmayı düşündü. Çalışmamızın temel amacı da bu planın uygulanması esnasında bölgedeki aşiretlerin rolünün ne kadar olduğunu belirlemektir.

İlk etapta Türk-Alman kuvvetlerinden oluşan küçük müfrezeler oluşturularak bölgeye gönderildi. Gönderilen bu müfrezelerle bölgedeki aşiretlerin örgütlenip İngiliz ve Ruslara darbe vurulması amaçlandı. Bölgede birçok aşiretin olması ve bu aşiretlerin Türk, Alman, İngiliz ve Rus taraftarı olmaları bu amacı gerçekleştirmeyi zorlaştırdı. Türk yetkililer, Kutülamare zaferinden sonra İngilizlerin bir durgunluk dönemine girmelerinden dolayı 13. Kolordu'yu İran Cephesi'ne gönderdi. 13. Kolordu Ruslarla girdiği muharebelerde aşiretlerden de yararlanma yoluna gitti.

Osmanlı Devleti, İran Cephesi'nde ilk etapta Ruslar ile mücadele etti fakat Rusya'da Bolşevik İhtilali'nin gerçekleşmesiyle Rus kuvvetleri İran'dan ayrıldı. 1918 yılında ise Türk kuvvetleri daha çok Ermeni-Nasturi ve İngiliz güçleriyle mücadeleye girişti. Bu mücadele esnasında Türk kuvvetleri İran aşiretlerinden olabildiğince yararlandı. İran aşiretlerinin büyük bir kısmı muharebelerde Türk kuvvetlerinin yanında yer aldı. İngilizlerin Dicle Cephesi'nde toparlanıp Bağdat'ı ele geçirmeleriyle Osmanlı Devleti açısından İran Cephesi çöktü.

Anahtar Kelimeler: İran Cephesi, İran Aşiretleri, Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Harbi, Rusya.

ABSTRACT

Thesis Title: The Role of The Tribes In The Ottoman State's Battles On The Iran Front (1916-1918)

Author: Şahin SERT

Supervisor: Prof. Dr. İsmet ÜZEN

Department: History

Thesis Type: Ph.D.

Date:.../.../2024

During the First World War, the Ottoman Empire was thinking of saving the Turks in the Caucasus from Russian captivity and reaching India via Afghanistan to revolt the Muslims there. For this, the Ottoman Empire had to dominate Iran. The Iranian Front was opened in order to achieve the mentioned objectives. While the front was opening, the authorities thought of taking advantage of the tribes in the region as much as possible. The main purpose of our study is to determine the role of the tribes in the region during the implementation of this plan.

In the first stage, small detachments consisting of Turkish-German forces were formed and sent to the region. With these detachments sent, it was aimed to organize the tribes in the region and deal a blow to the British and Russians. The fact that there were many tribes in the region and that these tribes were pro-Turkish, German, British and Russian made it difficult to achieve this goal. Turkish authorities sent the 13th Corps to the Iranian front because the British entered a period of stagnation after the Kutülamare victory. The 13th Corps also tried to benefit from tribes in its battles with the Russians.

The Ottoman Empire initially fought against the Russians on the Iranian Front but with the Bolshevik Revolution in Russia, Russian forces left Iran. In 1918, Turkish forces fought mostly with Armenian-Nestorian and British forces. During this struggle, Turkish forces benefited from Iranian tribes as much as possible. Most of the Iranian tribes sided with the Turkish forces in the battles. The Iranian Front collapsed for the Ottoman Empire as the British gathered on the Tigris Front and captured Baghdad.

Keywords: Iranian Front, Iranian Tribes, Ottoman Empire, First World War, Russia.

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser.
a.g.m.	Adı geçen makale.
ATASEA	Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Milli Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi.
BEO	Bab-1 Ali Evrak Odası.
bkz.	Bakınız.
b.y.y.	Basım Yeri Yok.
C.	Cilt.
BOA	Başkanlık Osmanlı Arşivi.
D	Dosya.
DH. EUM.2.ŞB.	Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye 2. Şube Müdüriyeti.
DH. EUM.4.ŞB.	Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye 4. Şube Müdüriyeti.
DH. EUM.5.ŞB.	Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye 5. Şube Müdüriyeti.
DH. EUM.7.ŞB.	Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye 7. Şube Müdüriyeti.
DH. KMS.	Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus.
DH. ŞFR.	Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi.
Çev.	Çeviren.
Edit.	Editör.
F	Fihrist.
Haz.	Hazırlayan.
HR. SYS.	Hariciye Nezareti Siyasi Kalem.
HR. HMŞ. İŞO.	Hariciye Nezareti İstişare Odası.
HR. TO..	Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı.
Irak-İran Cephesi 1914-1918.	Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Irak-İran Cephesi 1914-1918.
K	Kısım-Kitap.

K	Klasör.
QNL	Katar Milli Kütüphanesi (Katar National Library)
Pt.	Bölüm (Part)
s.	Sayfa.
S	Sayı.
The Campaign in Mesopotamia.	The Campaign in Mesopotamia 1914-1918.
Operations in Persia.	Operations in Persia 1914-1919.
Üçüncü Ordu Harekâtı.	Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Kafkas Cephesi Üçüncü Ordu Harekâtı.
V	Cilt (Volume)

1. GİRİŞ

1.1. Konu, Amaç, Yöntem

Birinci Dünya Harbi başladığı zaman İran üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen Rusya, İngiltere, Almanya ve Osmanlı Devleti amaçlarını gerçekleştirmek için aşiret kuvvetlerinden yararlanmaya çalışmışlardır. Bu dört devlet İran'ın kuzey bölgelerinde Türk aşiretlerini, kuzey ve Türk sınırına yakın olan kısımlarında Kürt aşiretlerini, güney kısımlarında Arap aşiretlerini ve Urmiye bölgesi civarında ise Ermeni-Nasturi aşiretlerini kendi taraflarına çekmek için çaba göstermişlerdir. Bu sebepten Birinci Dünya Harbi boyunca adı geçen devletlerin İran'da birbiriyle mücadelesinde aşiret kuvvetlerinin rolü önemli bir yer tutmuştur.

Bu araştırmada Birinci Dünya Harbi boyunca İran coğrafyasında bulunan aşiret kuvvetlerinin pozisyonlarının ne olduğu ortaya konulmaya çalışıldı. Bunun yanında aşiretlerin hangi devletlere yakın oldukları, bu yakınlaşmalarının ekonomik ve siyasal sebeplerinin neler olduğu anlatılmıştır. Dünya Harbi devam ederken İran'daki aşiretlerin yukarıda anılan dört devlete yaklaşımlarının ne olduğu gibi sorular cevaplanması gereken hususlar olarak araştırmanın amacı kapsamında incelenmeye tabi tutulmuştur.

İran'a hâkim olmak isteyen devletler aşiretlerle olan ilişkilerini sıkı tutmaya çalıştı. Bununla beraber bölgenin önemli güçlerinden biri olan Osmanlı Devleti de hedeflerine ulaşmak için aşiretlerden faydalanmaya yoluna gitti. Tüm bu ilişkiler neticesinde İran'da bulunan devletlerin amaçlarını gerçekleştirip gerçekleştirmedikleri incelenmesi gereken bir konu olarak düşünüldü. Araştırmada bahse konu devletlerin karşılaştıkları bu neticelerde aşiretlerin katkısının ne olduğu araştırmanın önemini ortaya koymaktadır.

Araştırma konusu belirlenirken bu alanda bir eksikliğin olduğu görüldü. İran coğrafyasında Birinci Dünya Harbi esnasında dört büyük devletin amaçlarını gerçekleştirmek için giriştikleri mücadelede bölge aşiretlerinin bu dört devlete bakışlarının nasıl olduğu bilinmesi ve araştırılması gereken bir konu olarak karşımıza çıktı. İran Cephesi'yle ilgili yapılan çalışmalarda bu cephedeki muharebelerde önemli bir vazife gören aşiretlerin göz ardı edildiği veya üzerinde yeterince araştırma

yapılmadığı görüldü. İran Cephesi'yle ilgili yapılan bu çalışmanın eksik olarak görülen bu alana bir katkı yapılması umulmaktadır.

Araştırmada genel olarak geçmişte ya da halen var olan bir durumu olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan tarama yöntemine başvuruldu. Tez konusunun belirlenmesinden kısa bir süre sonra tez açısından en önemli kaynak olan ATASEA'nın Milli Savunma Bakanlığı'ndan Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'na taşınması araştırma açısından büyük problem oluşturdu. Tez yazımının devam ettiği 2024 yılı içinde Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi'ndeki tasnif işleminin hâlâ devam ediyor olması, tasnifi biten belge sayısının çok az olması ve tasnif işleminin ne zaman biteceğinin belli olmaması bir sorun olarak karşımıza çıktı. Tasnifi biten ve araştırmaya açılan belgelerin sınırlı olmasından dolayı da ATASEA'dan belirli oranda istifade edilebildi. Ayrıca arşiv kuralları gereği bir seferde yalnızca on beş adet belge verilmesi de araştırmacılar açısından önemli bir sorun oldu.

Araştırma giriş dâhil olmak üzere altı bölümden oluşmaktadır. Girişi takip eden ikinci bölümde; Osmanlı Devleti, Rusya, Almanya ve İngiltere'nin İran'daki amaçları ile bu devletlerin bölge aşiretleriyle ilişkileri ve onları kendi taraflarına çekmek amacıyla neler yaptıkları anlatılmaya çalışıldı.

Üçüncü bölümde; İran coğrafyasında yer alan aşiretlere temas edilmiştir. Bu bölümde aşiretlere yer verilirken askeri faaliyetlerinden ziyade siyasi anlamda ülkelere yaklaşımlarının nasıl olduğu anlatılmaya çalışıldı. Aşiretler tanıtılırken Türk, Kürt, Arap, Fars ve Ermeni-Nasturi aşiretleri şeklinde tasnife gidildi.

Dördüncü bölümde Türk yetkililerin İran Cephesi için oluşturdukları Ömer Naci Bey, Rauf Bey, Birinci ve Beşinci Kuvve-i Seferîyeler, Haydar Bey, Şevket Bey, Kerha Grubu gibi müfrezelerin hem faaliyetlerine hem de bu faaliyetleri yürütürken aşiretlerle olan münasebetlerine yer verildi. Ayrıca bu müfrezelerin bir kısmı 1914 yılından itibaren bölgede faaliyet gösterdiklerinden bu bölümde 1914-1916 yılları arasında bölgede meydana gelen olaylar da anlatıldı.

Beşinci bölümde; İran'da Türk-Rus mücadelesinin en yoğun yaşandığı dönem olan 1916 yılında meydana gelen muharebelere temas edildi. Bu kapsamda, Birinci Hanikin, Kasrışirin, Paytak, Çeşmeisefid, Güvere, Mahıdeşt, Revandiz, Bistun-

Nadirabad, Esatabad, Sakız, Pesova, Dizabad ve Bicar Muharebeleri anlatıldı. Bu muharebelerde aşiretlerin rolüne değinildi. Bunun yanında Kirmanşah, Kerind, Harunabad, Sine, Hemedan, Devletabad ve Sultanabad bölgelerinde Ruslarla olan müsademelere yer verildi.

Altıncı bölümde; 1917-1918 yıllarında Rus ve Ermeni-Nasturi güçleriyle meydana gelen muharebelere değinildi. Ayrıca bölgede etkinliğini artıran İngilizlerle olan mücadelelere de bu bölümde yer verildi. Tüm bu muharebelere değinilirken aşiretlerin rolünün ne olduğu ortaya konulmaya çalışıldı. Bununla beraber İkinci Hanikin Muharebesi, Kerimabad Muharebesi ve Cebeli Hamrin Muharebelerinde eldeki kaynaklar ışığında aşiretlerin herhangi bir rolünün olmadığı görüldüğünden araştırmada bu muharebelere yer verilmemiştir. Araştırmada Birinci Dünya Harbi boyunca İran Cephesi'ndeki tüm muharebelerden ziyade özellikle Türk-Rus-Ermeni muharebelerinin en yoğun yaşandığı dönem olan 1916-1918 yıllarındaki muharebelerde aşiretlerin rolünün ne olduğu incelenmeye alınarak araştırma sınırlandırılmıştır.

1.2.Kaynakların Tahlili

Araştırmada öncelikle Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Milli Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi'nden yararlanılmıştır. Araştırmacılara sınırlı sayıda açılan belgeler üzerinde yapılan incelemeler sonucunda tez ile alakalı 212 klasör talep edilmiştir. Elde edilen bu klasörlerde bulunan 2800 adet belge incelenmiş ve konu ile alakalı olan 191 belge teze eklenmiştir. Tez ile alakalı yararlanılan bir diğer arşiv ise Başkanlık Osmanlı Arşivi'dir. Bu arşivde Bab-ı Ali Evrak Odası, Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus, Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye 2., 4., 5. ve 7. Şube Müdüriyeti, Hariciye Nezareti Siyasi Kalem, Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı fonlarında bulunan konu ile alakalı belgeler araştırmaya dahil edilmiştir.

Araştırmada yararlanılan kaynaklardan biri Katar Milli Kütüphanesi'dir. Tez yazılırken Katar Milli Kütüphanesi'nde bulunan İngiliz belgelerinden yararlanıldı. Kütüphanede Birinci Dünya Harbi'nde İran ile ilgili 48 klasör bulunmaktadır. Bu klasörlerin tamamı dijital ortama aktarılmış ve araştırmacılar tarafından kolaylıkla ulaşılabilir durumdadır. Bu belgelerden konu ile alakalı olanlar ayıklandı.

Ayıklanan belgeler konu başlıkları şeklinde tasniflendi ve bu belgelerden istifade edildi. Katar Milli Kütüphanesi'nde bulunan bu belgelerin tümü İngiltere Milli Arşivi "Hindistan Ofisi Kayıtları ve Özel Belgeler"den alındı.

Birinci Dünya Harbi esnasında İran bölgesinde yaşananlar hakkında Sadık Sarısamam'ın yazdığı "*Ömer Naci Bey Müfrezesi*", *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Bahtiyari Politikası*", *Birinci Dünya Savaşı'nda İran Afşarlarına Yönelik Çabalarımız*" adlı makaleler önem arz etmektedir. Yararlanılan kaynaklardan biri de hatıralardır. Ali İhsan Sabis'in "*Harp Hatıralarım Birinci Dünya Harbi 1-2-3-4*", Ali Eynir'in "*Süvari Binbaşı Şevki Baslo Bey Irak-İran Cephesi ve İstiklal Harbi Hatıraları*", Abidin Ege'nin "*Çanakkale, Irak ve İran Cephelelerinden Harp Günlükleri*", Salih Mayakuşu tarafından Türkçe'ye çevrilen "*Golç Paşa'nın Hatıratı*" adlı hatıratlar da önemli kaynaklar olarak görülmektedir.

İran Cephesi'yle ilgili Genelkurmay Başkanlığı tarafından basılmış olan "*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Irak-İran Cephesi 1-2*", *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Kafkas Cephesi Üçüncü Ordu Harekâtı* ile Mehmed Kenan'ın "*Büyük Harbte İran Cephesi 1-2*" adlı çalışmalar önemli eserler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yabancı kaynaklar arasında ise F. J. Moberly'nin "*Operations in Persia 1914-1919*" ile Osmanlı Türkçesine çevrilmiş "*The Campaign in Mesopotamia 1914-1918 1-2-3-4*" ve Percy Sykes'in yine Osmanlı Türkçesine çevrilmiş "*A History of Persia*" adlı eserler konumuz ile ilgili ön plana çıkan kaynaklar olarak görülmektedir.

Birinci Dünya Harbi esnasında İran Cephesi'nde aşiretlerin rolünün ne olduğu konusunda şimdiye kadar her hangi bir çalışmanın olmadığı görülmektedir. İran Cephesi'yle ilgili çalışmalara baktığımızda, Barış Metin'in "*Birinci Dünya Savaşı'nda İran Coğrafyasında Etnik, Dini ve Siyasi Nüfuz Mücadeleleri*", Halit Baş'ın "*Birinci Dünya Savaşı'nda Irak-İran Cephesi İaşe ve Sağlık Hizmetleri (1914-1918)*", Orhan Avcı'nın, *Türk Ordu Teşkilatı: Irak Cephesi (1914-1918)*, Mehmet Mert Çam'ın "*İran'da İstihbarat Savaşı*", Fasih Dinç'in "*Osmanlı İran Sınırında Devlet ve Toplum Caf Aşireti ve Nasturi Cemaati 1839-1914*" adlı eserleri sayabiliriz. Bunların yanısıra Rıdvan Ayaydın'ın "*Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin İran'da Cihad-ı Ekber Faaliyetleri*" ve Sadık Sarısamam'ın "*Golç Paşa ve XIII. Kolordu Harekâtı Dönemlerinde Osmanlı-İran İlişkileri (Ekim 1915-Nisan 1917)*" adlı doktora tezleri de bölge ile ilgili yapılan diğer çalışmalardır.

1.3.Dünya Harbi Öncesi İran'ın Genel Durumu

Rusya, 19. yüzyıldan itibaren İran'da etkisini göstermeye başladı. Ruslar, İran'a hâkim olup oradan Hindistan'ı ele geçirerek hâkimiyet alanını genişletmeyi düşünmekteydi. Bunu gerçekleştirmek için de ilk olarak İran'ın kuzey bölgelerine yöneldi. Bu sebeple İngiltere ile mücadeleye girişmek zorunda kaldı. İngiltere açısından İran'ın önemi Hindistan'a komşu olmasıydı. Rusların bölgedeki etkinliğinin farkında olan İngiltere, Hindistan yolunun güvenliğini sağlamak, Rusya'yı Hindistan'dan uzak tutmak ve İran'ın güney bölgelerinde yer alan petrol bölgelerine hakim olmak amacıyla Güney İran'ı kendi kontrolüne almaya çalıştı. Bunun için yoğun bir faaliyete girişti. İran iç siyasetine müdahale ederek siyasi açıdan da İran'da kontrolünü sağlamaya çalıştı. 19. yüzyılın sonuna doğru Almanya'nın güçlenmeye başlaması ve sömürgecilik faaliyetlerine girişmesi İngiltere ve Rusya'yı telaşlandırdı. Almanya'nın Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler kurması ve ayrıcalıklar elde ederek bölgede güçlenmeye başlaması özellikle İngiltere'yi rahatsız etti. İngiltere, Hindistan ticaret yolunun tehlikeye girebileceği endişesinden dolayı uzun zamandır çıkar çatışması içerisinde olduğu Rusya ile yakınlaşmaya başladı. Bunun neticesinde iki devlet 31 Ağustos 1907 tarihinde yaptıkları anlaşma ile İran'ı kendi aralarında paylaştı.¹

Yapılan bu anlaşma ile Ruslar Kasrışirin, İsfahan, Yezd, Kaş bölgelerini içine alan bütün Kuzey İran'ı; İngilizler ise Bircan, Kirman, Benderabbas bölgelerini içine alan Güneydoğu bölgelerini kontrolleri altına aldılar. Bunun dışında kalan İran'ın orta kısmı ile Güneybatı İran ise tarafsız bir bölge olarak İran'ın kontrolüne bırakıldı.²

Bu anlaşmanın bir sonucu olarak Ruslar, Tahran'da hâkimiyetlerini güçlendirmeye başlayınca İran'da Demokratlar³ olarak adlandırılan milli bir hareket ortaya çıktı.

¹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2012, s.57-59; T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Irak-İran Cephesi 1914-1918*, Cilt 3 Kısım 1, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1979, s. 11; Yılmaz Karadeniz, *İran Tarihi (1700-1925)*, Selenge Yayınları, İstanbul 2012, s.452-453.

² Mehmed Kenan, *Büyük Harbde İran Cephesi*, Cilt 1, Büyük Erkanı Harbiye Reisliği Ankara Matbaası 1918, s.40. Almanlar'ın burada etkinliğinin artması İngiliz ve Ruslar'ın amaçlarını gerçekleştirmede engel olacağı düşüncesi bu iki devleti rahatsız ettiğinden 4 Mart 1916 tarihinde aralarında yaptıkları başka bir anlaşma ile tarafsız bölgeyi kendi aralarında paylaştılar. Bunun sonucunda Hanikin-İsfahan-Bircand hattının kuzeyini Ruslar, güneyini de İngilizler işgal etti. Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, Cilt 3 Kısım 3, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s.146.

³ Demokrat Parti olarak adlandırılan bu grup, 1910 yılında Hüseyin Kuli Han, Seyyit Muhammed Rıza ve Mirza Muhammed Ali Han tarafından kurulmuştu. Saltanat yerine Meşrutî idareyi, feodalizme

İngilizler de bu milli hareketi destekledi. İngilizlerin bu grubu desteklemeleri üzerine Ruslar da Muzafferiddin Şah'ın ölümü üzerine yerine geçen Kaçar Aşiretinin Reisi Muhammed Ali Şah'ı desteklemeye başladı. Ruslar, Muhammed Ali Şah'ı destekleyerek bu sayede İran'daki siyasi hâkimiyetlerini daha da güçlendireceklerini ve bunun sonucunda İngiliz hâkimiyetinin zayıflayacağını düşündü. Rusların desteğini alan Muhammed Ali Şah, yönetimi ele aldıktan kısa bir süre sonra meclisi feshederek meşrutî yönetime son verdi. Bu durum meşrutiyet taraftarlarının (Demokratların) isyanına sebep oldu. Haziran ayında yaklaşık 2000 kişiden oluşan Bahtiyari aşiretine bağlı kuvvetler, Reşt'ten⁴ gelen 1000 kişi ile birleşerek Tahran'ı ele geçirmeleri üzerine Muhammed Ali Şah, 1909'da Tahran'ı terk ederek Ruslara sığınmak zorunda kaldı. Bu olay sonucunda İran'da geçici bir meclis kuruldu. Geçici meclis bir süre sonra başa Ahmed Şah'ı getirdi. Ahmed Şah meşrutî yönetimi yeniden ilan ederek 1909'da seçimleri yaptı ve 1910 yılında meclis yeniden açıldı; ancak kısa bir süre sonra ekonomik anlamda yapılan ıslahatlar Rusları rahatsız etmeye başladı. İran para ihtiyacını da İngilizler'den borç para alarak kapatmaya çalıştı. Bu durum İngilizlerin sık sık meclise müdahale etmesine neden oldu. Bunun neticesinde Rus ve İngilizlerin baskılarına dayanamayan meclis yeniden kapandı. Birinci Dünya Harbi başladığı zaman İran'da meclis 5 Aralık 1914 tarihinde yeniden açıldı ve savaşın son dönemlerine kadar çalışmasını sürdürdü.⁵

Birinci Dünya Harbi'nin başlamasıyla birlikte İran'da etkisini gösteren güçlerden biri de Osmanlı Devleti'ydi. Osmanlı Devleti, Trablusgarp Savaşı, I. ve II. Balkan Savaşları'nda çok fazla toprak kaybetmişti. Birinci Dünya Harbi'ne girdiğinde birçok cephede mücadeleye girdi. Açmış olduğu cephelerden biri de Irak Cephesi'ydi. İran Cephesi aslında Irak Cephesi içerisinde açılan tali bir cephe olarak görülebilir. Çünkü Irak Cephesi açılırken İran coğrafyasında bir cephe açılmasına dair ciddi bir düşünce yoktu. Bu süreçte Türklerin İran ile yaşadıkları ciddi bir problem de mevcut değildi. Belli başlı problemlerden biri sınır anlaşmazlığı diğeri ise aşiretlerin yazlık-kışlık dönemlerinde yaşadıkları problemlerdi. Daha sonraki süreçte bir yandan İttihat ve Terakki yöneticilerinin ve özellikle Enver Paşa'nın Turancılık düşüncesini

---

karşı mücadele etmeyi ve siyasetin din adamlarının etkisinden kurtulması gerektiğini savunmuştur. Karadeniz, a.g.e., s.474-475.

⁴ İran'ın kuzeybatısındaki Gilan eyaletinde bulunan bir şehir.

⁵ *İran Hakkında Medhal*, Matbaa-i Askeriyye, Dersaadet 1334, s. 4; Barış Metin, *Birinci Dünya Savaşı'nda İran Coğrafyasında Etnik, Dini ve Siyasi Nüfuz Mücadeleleri*, Berikan Yayınevi, Ankara 2012, s. 2-3; Karadeniz, a.g.e., s. 476-481.

gerçekleştirmek diğer yandan da Almanların aşağıda açıklanan amaçlarını yerine getirmek amacıyla İran'da bir cephenin açılması ihtiyacı hâsıl oldu.⁶

Harp başlamadan önce Almanya, Osmanlı Devleti ile 2 Ağustos 1914'te bir ittifak anlaşması imzaladı. Böylece Dünya Savaşında hem Almanlar hem de Türkler aradığı müttefikini bulmuş oldu. Almanya, Osmanlı Devleti'nin stratejik konumundan, insan gücünden ve halifelik makamından; Osmanlı Devleti de Almanya'nın ekonomik ve askeri gücünden yararlanmayı düşündü. Almanların en önemli amaçlarından biri de İngilizlerin bir nevi asker menbası olarak bilinen Hindistan'dan Avrupa'ya asker sevkini engellemek ve Hindistan halkını ayaklandırarak İngilizleri burada tutmaktı. Almanya bu sebeple Hindistan'a coğrafi olarak yakın bulunan İran'da faaliyetlerini sürdürdü ve bunun için Osmanlı Devleti'nden ve bölgedeki aşiretlerden yararlanmaya çalıştı.⁷

Harpten önce İran'ın büyük güçlerin mücadele sahasına dönmesi hem siyasi hem de sosyal açıdan İran'da huzursuzluğun temel kaynaklarından biri olarak ortaya çıktı.⁸ Çünkü bu mücadeleler neticesinde İran'a hâkim olan İngiltere ve Rusya, İran'dan ticari, hukuki ve siyasi ayrıcalıklar elde ettiler. Elde edilen bu ayrıcalıklar zamanla İran ekonomisinin bozulmasına ve doğal olarak da halkın bundan olumsuz yönde etkilenmesine yol açtı. Halkın hükümdara olan tepkisi ise İran'da meşruti hareketin hızlanmasına sebep oldu. Meşruti hareketin oluşmasında birçok etken⁹ bulunmasına

⁶ Metin, *a.g.e.*, s.15-22,29; Touraj Atabakı, *İran ve I. Dünya Savaşı Büyük Güçlerin Savaş Alanı*, (Çev: Gül Çağalı Güven), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s.3.

⁷ Fahri Belen, *20. Yüzyılda Osmanlı Devleti*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1973, s.193.

⁸ İran'ın içişlerinde yaşadığı problemlere ilaveten İran'a hakim olan yabancı güçlerin çalışmaları da ülkede huzursuzluğun ortaya çıkmasında önemli bir etkendi. 1907 anlaşmasıyla ülkenin belirli bölgelerini elinde tutan İngiltere ve Rusya, hükümet üzerinde kontrol sağlamaya çalışıyordu. İngiltere bu anlaşmaya dayanarak 1910 yılında İran'ın güney kısımlarının güvenliğinin sağlanması konusunda İran hükümetine ultimatoma verdi. Bunu 1911 yılında Rusya takip etti. İran meclisi bu iki ultimatoma direnmesine rağmen hükümet bu cesareti gösteremedi ve Şah, meclisi feshetti. Bu arada Rusya yaklaşık 70 bin kişilik bir orduyla İran'ın kuzeyinde gücünü arttırmaya devam ederken, İngilizler askerleri ve taraftarı olan aşiret kuvvetleriyle beraber güneyi kontrol altında tutuyordu. Savaşın başlamasıyla beraber Osmanlı Devleti birlikleri de Batı ve Kuzeybatı İran'da faaliyetlere girişti. Almanlar ise askeri misyonlar, müttefikleri olan aşiretler ve özellikle güneydeki aşiretlerle birlikte İran'da etkinlik göstermeye çalıştı. Diğer yandan bu devletler hem hükümet üzerinde baskı kurmaya hem de zayıf olan askeri birlikleri ve aşiret reislerini yüksek meblağlar karşılığında kendi taraflarına çekmeye çalıştı. Bunu daha çok ülkede bulunan konsolosları aracılığıyla yürütüyordu. Bu da ülkede istikrarsızlığın meydana gelmesinde önemli bir etkendi. Şevket Süreyya Aydemir, *Makedon' yadan Ortaasya'ya Enver Paşa*, Cilt 3, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993, s.200; Atabakı, *a.g.e.*, s.1-2.

⁹ İran'da meşruti hareketin hızlanmasına sebep olan etkenler için; Karadeniz, *a.g.e.*, s. 429-445.

rağmen bu alanda din adamlarının rolü önemliydi. Çünkü din adamlarının halkın üzerinde büyük bir etkisi vardı.¹⁰

1.4.Siyasi Durum

Birinci Dünya Harbi başladığı esnada İran hem siyasi hem askeri hem de ekonomik açıdan zor durumdaydı. Bölgede Türk, Alman, Rus ve İngilizler yoğun bir faaliyet içerisindeydi. Ülke, 18 yaşında olan Ahmed Şah'ın¹¹ yönetimi altındaydı. Şah'ın, vezirlerine sözü geçmemekte, yardımcılarını sık sık değiştirmekte ve uzun süreli olmayan hükümetler kurulmaktaydı. İran Meclisi Demokratlar ve Muhafazakârlar¹² olmak üzere ikiye ayrılmıştı ve aralarında büyük bir mücadele sürmekteydi. Ülkenin siyasal istikrarsızlık içerisinde olması, hükümet yetkililerinin İran'ın her tarafına hakim olamamasına yol açmaktaydı. Hükümet aşiretlere, Türk Tatar beylerine ve eyalet valilerine karşı güçsüzdü ve onlar üzerinde hâkimiyet kuramamaktaydı. Bunun neticesi olarak aşiretler kendi reislerinin yönetimi altında bir nevi yarı bağımsız bir biçimde yaşamaktaydı. Aşiretler bazen devlete vergi vermekte bazen de savaş durumunda askeri destek sunmaktaydı.¹³

Halk ve aşiretler Rus, İngiliz, Alman ve Türk taraftarı olarak çeşitli gruplara ayrılmıştı. Demokratlar, milliyetperverler ve mütefekkirler özellikle 1907'de ülkelerinin İngiltere ve Rusya arasında paylaşılmasından dolayı bu iki ülkeye karşı nefret beslemekteydi. Bu sebeple Birinci Dünya Harbi başladığında adı geçen gruplar Alman politikasına daha yakın durmaktaydı. İran hükümetinin tarafsız kalma politikasına rağmen bu gruplar İngiltere ve Rusya'ya savaş ilan edilmesi gerektiğini savunmaktaydı.¹⁴

Savaşın başlamasından sonraki süreçte Ahmed Şah, Türk ve Alman yetkilileriyle yaptığı görüşmeler neticesinde onların tarafında savaşa girme düşüncesindeydi. Bunun için para yardımı, silah, cephane desteği, savaştan sonra İran'ın siyasi ve

¹⁰ Karadeniz, a.g.e., s.429-432.

¹¹ Ahmed Şah. (1896-1929) 1909'da 13 yaşında tahta çıktı. Birinci Dünya Harbi boyunca ülkeyi yönetti. Güçlü bir otoriteye sahip olmadığından ve öldürülmekten korktuğu için 1921'de ülkeyi terk etti. Paris'ta vefat etti. Irak'ta Kerbela şehrinde gömüldü. Ervand Abrahamian, *Modern İran Tarihi* (Çev: Dilek Şendil), Türk İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. xv.

¹² 1910 yılında Muhammed Sadık Tabatabai tarafından kurulan İran meclisinin önemli gruplarından biriydi. Her tabakadan muhafazakâr insanları kendi içinde barındırıyordu. Halkın dini ve örfi duygularına saygılı bir politika izlemişlerdi. Karadeniz, a.g.e., s.474-475.

¹³ Mehmed Nihad, *Büyük Harbde Türk Harbi*, Cilt 2, Askeri Matbaa, İstanbul 1928, s.407; Atabaki, a.g.e., s.1.

¹⁴ Mehmed Kenan, a.g.e., C.1.

ekonomik açıdan bağımsızlığı, savaştan sonra olası bir İran'a saldırı durumunda yardım edilmesi gibi isteklerde bulundu. Aslında Ahmed Şah, bu tür şartları ileri sürerek ve müzakerelere devam ederek savaşın seyrine göre nasıl karar vereceği konusunda zaman kazanmak istemekteydi.¹⁵

Hükümetin başında Aralık 1914'te Ala es-Saltana vardı. Hükümet meclisten yeterli desteği alamadığı için istifa etti. Yerini İran'ın tarafsızlığını savunan ve Rusları İran'dan çıkaracağını söyleyen Mustavfi el-Mamelek aldı. O da siyasi açıdan yeterli desteği alamadığı için istifa etti ve yerine Müşir ed-Devle geçti. Müşir ed-Devle tarafsızlık politikası izledi fakat bu politika da başarılı olamayınca o da istifa etmek zorunda kaldı. Daha sonra ise Ayn ed-Devle geçti. Bu da yürüttüğü politikanın muhalefet tarafından sert bir biçimde eleştirilmesi üzerine daha fazla dayanamayarak bırakmak zorunda kaldı. Onun yerine Ağustos 1915'te ikinci kez Mustavfi el-Mamelek geldi. Şah ise bu arada Türk yetkililerle yaptığı görüşmelerde Türk ve Almanlarla beraber hareket edeceğini fakat ilk olarak kendilerine bir milyon Türk lirası, sekiz bin tüfek, 20 makinalı tüfek ve yeterli derecede top ve mermi verilmesini istedi. Ayrıca istediği bu silahlar gelinceye kadar Türk kuvvetlerinin ne Kirmanşah¹⁶ tarafından ne de Azerbaycan tarafından İran'a girmemesini rica etti. Aslında Şah böyle yaparak belirlemiş olduğu zaman kazanma politikasını yürütmeye çalışmaktaydı.¹⁷ İranlı yöneticiler, savaşın kendilerine nasıl etki edeceğini yorumlayacak öngöründen uzaktı. Bunun yanında yeterli askeri gücü olmayıp kendi sınırlarını koruyamadığından dolayı ileriki yıllarda İran toprakları özellikle Türk-Rus muharebelerinin yaşandığı bir merkez olacaktı.¹⁸

1.5.Askeri Durum

İran'da düzenli birliklerden ziyade eyaletler tarafından oluşturulmuş askeri birlikler mevcuttu. İranlı yetkililer 19. yüzyıl boyunca yabancı ülkelerin de yardımını alarak modern anlamda askeri birlikler oluşturmaya çalıştı fakat girişilen tüm bu çabalar sonuçsuz kaldı. Ülkedeki tek düzenli birlik Rus komutanların kontrolü altında bulunan ve modern bir askeri güç olarak kabul edilen Rus Kazak Alayı'ydı. 1879

¹⁵ Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s. 44.

¹⁶ İran'ın batısında bulunan ve Goran aşiretinin yoğunlukta bulunduğu eyalet.

¹⁷ Atabakı, a.g.e., s.10-11; Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.44.

¹⁸ Percy Sykes, *A History of Persia*, (çev. Mehmed Cemal), Matbaa-i Askeriyye, İstanbul 1341, s.3

yılında Nasrettin Şah döneminde kurulan bu alay, ilk oluştuğunda mevcut sayısı yaklaşık 500 kişi iken daha sonraki yıllarda mevcudu artarak 3500 kişiye ulaştı. Birinci Dünya Harbi esnasında bu alayın mevcudu yaklaşık 8000 kişiydi ve İran'ın çeşitli bölgelerinde birlikler oluşturdu. Bu alayın askerlerinin bir kısmı Şahsuvan aşiretinden oluşmaktaydı. Rus hükümeti bu alaya subaylar gönderdi ve alayın piyade birlikleri ile topçu bataryalarının oluşmasına katkıda bulundu. Bu alayın masrafları İran hükümeti tarafından karşılanmasına rağmen Rusların idaresi altında hareket etmekteydi.¹⁹

İran ordusunun bir diğer kısmını da aşiret birlikleri oluşturmaktaydı. Çok eski zamanlardan beri İran'ın askeri gücünün ana bölümünü oluşturan bu birlikler aşiret reisinin emrinde bulunan düzensiz kuvvetlerdi. Bu birlikler kendi atlarını, silahlarını ve ekipmanlarını sağlamaktaydı. Bir kısmı kendi bulundukları bölgelerde görev yaparken bir kısmı ise yolları korumakla görevliydi. Bu birliklerin büyük çoğunluğu ihtiyaç duyulduğunda çağrılmaktaydı. Silahları eskiydi ve bir muharebeye girebilecek durumda değillerdi.²⁰ Aşiret üyeleri arasında milli his, vatanseverlik gibi duygular pek mevcut değildi. Mesela Şiraz'da²¹ Kaşkaylar, İngilizlere karşı mücadele ederken onlara rakip olan aşiretler ise İngilizlerin tarafındaydı. Genelde güçlü olan ülkeler hangisi ise onların tarafını tutmaktaydılar. Bazen ülkedeki siyasi olaylara da müdahil olmaktaydılar. Ayrıca hükümetin bunlar üzerinde her hangi bir kontrolü de yoktu.²²

Ülkedeki askeri birliklerin düzenli bir hale getirilmesine yönelik girişimler ilk olarak 1910 yılında Demokratların iktidara gelmeleriyle beraber başladı. Demokratlar bu amaçla ilk olarak ordunun eğitmen ihtiyacını karşılamak için İtalya'ya başvurdu. Buna İngiltere ve Rusya'nın tepki göstermesi üzerine İsveç hükümetiyle görüşmelerde bulundular ve bunun sonucunda İsveçli subay H. O. Hjelmerson komutasında bir askeri birlik Tahran'a geldi. Hjelmerson'un çalışmaları sonucunda jandarma teşkilatı geçen yıllar içinde giderek büyümeye ve gelişme göstermeye başladı. 1912 yılında devlet jandarmasının sayısı 21 İsveçli ve üç bin İranlı subay ve askere ulaşmışken, 1913 yılında ise İsveçli subayların sayısı 36, İranlı subay ve

¹⁹ Atabakı, a.g.e., s.45; Sykes, a.g.e., s.4; Abrahamian, a.g.e., s.16.

²⁰ F.J.Moberly, *Operations in Persia 1914-1919*, b.y.y., 1929., s.46,48.

²¹ İran'ın güneybatısındaki Fars eyaletinde bulunan bir şehir.

²² Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.51.

askerlerin sayısı ise yaklaşık iki katına çıkarak altı bin civarına yaklaştı. 1914 yılına gelindiğinde ise devlet jandarması daha da büyüyüp gelişti ve 7000 kişilik bir sayıya ulaştı. Aynı yıl içerisinde jandarma teşkilatı ülkenin farklı bölgelerinde alaylar şeklinde teşekkül etti. Bu alayların ikisi Tahran'da, diğerleri ise Şiraz, Kirman,²³ Kazvin,²⁴ İsfahan²⁵ ve Burucerd²⁶ şehirlerindeydi.²⁷

İsveçli subaylar İran'a geldikleri ve jandarma teşkilatına eğitim verdikleri dönemde birçok açıdan zorluklarla karşılaştılar. Gelen subayların, ülkeyi ve halkı tanımaması, dillerini bilmemesi ve Müslümanlara karşı nasıl davranacakları konusunda bilgi sahibi olmamaları bu zorluklardan bazıları olarak söylenebilir. Buna rağmen İsveçli subaylar, İranlı askerlere iyi eğitim vermekteydi. Bunun sonucunda jandarma yavaş yavaş ülke çapında hâkimiyetini kurmaya başladı. İran'da önemli bir güç olan Bahtiyari aşiretini kontrol altına aldı. Bu arada subaylar, jandarmaları iyi bir eğitim almadan muharebelere göndermek istemiyorlardı. Bunun olumsuz neticelerinden birini Şiraz civarında yaşadılar. Eğitimlerini tam almamış bir jandarma birliği Şiraz civarında Kaşkay aşiretiyle yaptıkları bir muharebede her hangi bir mukavemet göstermeden silahlarını bırakıp teslim olmuştu.²⁸

1914 yılında İran, devlet jandarmasının subay ihtiyacını karşılama konusunda büyük bir gelişme sağladı. İsveçli subayların gözetiminde yetişen bu subaylar, devletin farklı askeri yapılarından gelmekteydi. Bu subayların bir kısmı Hazine jandarmasından gelirken diğerleri Harbiye Nezareti'nden gelmekteydi. Ayrıca bir diğer kısmı Osmanlı Devleti'nde ve Avrupa'da askeri eğitim görüp devlet hizmetinde bulunan subaylardan diğer bir grup ise İran jandarmasının kendi okullarından mezun olan subaylardan karşılanmaktaydı. İsveçli subayların gözetimi altında İran Devleti'nin farklı kurumlarından gelen bu subaylar eğitilerek İran ordusunun subay niteliği arttırılmaya çalışıldı. Birinci Dünya Harbi'nin başlaması ile İran jandarmasının kendisini göstermesi açısından önemli bir fırsat doğdu. Çünkü İsveç hükümeti Dünya Harbi'nden dolayı kendi subaylarını İran'dan çekme kararı

---

²³ İran'ın güneyinde bulunan bir eyalet.

²⁴ İran'ın kuzeyinde bulunan bir eyalet.

²⁵ İran'ın orta kesiminde yer alan bir eyalet. Bahtiyari aşiretinin merkezidir.

²⁶ İran'ın batısındaki Luristan eyaletinde bulunan ve Lur aşiretinin yoğunlukta olduğu bir şehir.

²⁷ Atabakı, a.g.e., s.45-47; Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.51; Sykes, a.g.e., s.4.

²⁸ Sykes, a.g.e., s.44.

aldı; bu da İranlı subayların sorumluluk almalarına ve kendilerini göstermelerine olanak sağladı.²⁹

İran'da bir tarafta Kazak Alayı diğer tarafta ise devlet jandarmasının olması bazen bu iki gücün karşı karşıya gelmesine de neden olmaktaydı. Kazak Alayı her ne kadar Şah'a bağlı bir askeri birlik olarak görünse de Rus hükümetinin kontrolü altındaydı. Kasım 1915'te Hemedan³⁰ şehrinde bu iki askeri birlik karşı karşıya geldi. Hemedan'da bulunan jandarmalar şehirdeki İran Kazaklarına saldırarak silahlarına el koydu. Ruslar, İran'daki iç karışıklığın sebeplerinden birinin İsveçli subaylar olduğunu belirtti ve bu yüzden İran'ın Rus kontrolü altında bulunan kuzey bölümündeki asayişin Kazak Alayı'na verilmesi gerektiğini söyledi. Yine aynı şekilde Kazak Alayı'nın mevcudunun arttırılmasını İran hükümetinden istedi. İran hükümeti ise Kazak Alayı'nın mevcudunu arttırabilecek mali gücünün olmadığını ifade etti. İran'ın ekonomik olarak zayıf olması, Rusların bu isteklerine karşı ileriki dönemde fazla dayanamayacağını da göstermekteydi.³¹

1.6.İran'ın Tarafsızlık Politikası

Birinci Dünya Harbi başladığı dönemde İran'da yönetimi elinde bulunduran Ahmed Şah, 1 Kasım 1914 tarihli bir ferman ile ülkesinin tarafsız kalacağını bildirdi³² fakat ülkede siyasi karışıklığın olması ve aynı zamanda güçlü bir ordunun bulunmaması bu durumu zorlaştırmaktaydı. Bu durumu fırsat bilen bazı ülkeler İran'ı kendi taraflarına çekmek amacıyla birçok faaliyete girişti. Özellikle İngiliz-Rus ittifakı Tahran'a

---

²⁹ Atabakı, a.g.e., s.48-49.

³⁰ İran'ın batı kısmında bulunan bir eyalet.

³¹ Metin, a.g.e., s.23-26; Bayur, a.g.e., C. 3 K. 3, s. 135.

³² Fermanın özeti şöyledir: “Şu zamanlarda maalesef Avrupa Devletleri arasında alevlenen savaş ateşinin memleketimiz hududuna yaklaşması ihtimalinin olduğu ve savaşan devletlerle olan dostane münasebetimiz Allah'a şükür devam ettiği için devletimiz şu sırada tarafsız kalmayı kabul ettiğinden savaşan devletlerle olan dostane ilişkimizi muhafaza etmektedir. Bu açıklamadan dolayı Devlet memurlarının savaşan devletlerin birinin leh ve aleyhinde, karada ve denizde olsun hiçbir şekilde yardımda bulunmamalarına ve taraflardan herhangi biri için silah ve savaş aleti tedarik ve nakletmemelerine dikkat etmeleri ve savaşan devletlerden hangisi olursa olsun taraftarlığından sakınmakla kendi devletin tuttuğu tarafsızlığa tamamen riayet etmelidir. Tüm ahalinin, savaşan devletler ile olan bu münasebetimizden haberdar olmaları için Başbakan ile İçişleri Bakanı Mustavfi el-Mamelek bu fermanı Valilere, Hakimlere ve Devlet Memurlarına tebliğ etmelidir. Tarafsızlığı ve iyi ilişkileri korumak için hükümetimizin münasip gördüğü bir husus arz olunca kararların icrası zamanında emri mülkanemiz şeref sadır olacaktır.” BOA, 12.07.1915, HR. TO., D 603, D 28, S 1-7.

hâkim olduklarından iktidar üzerinde çok büyük etkileri vardı ve İran'ı savaşa sokmak amacıyla Şah üzerinde büyük bir baskı kurmaktaydı.³³

Ahmet Şah ise ülkesinin tarafsız kalamayacağını bilmesine rağmen diplomatik çabalardan vazgeçmemekte ve birçok girişimde bulunmaktaydı. Bu amaçla yapılan ilk çalışma Tahran, Londra ve Petrograd'da İngiliz, Türk ve Rus yetkililerle görüşmek oldu. Özellikle Rusya'yı ikna edip İran Azerbaycanı bölgesindeki birliklerini geri çekmesi konusunda büyük çabalar sergiledi. Bu kapsamda 1914 yılının Ekim ayında İran Dışişleri Bakanı Ala es-Saltana, Osmanlı Devleti'nin Tahran Sefiri Asım Bey,³⁴ İngiltere'nin Tahran Sefiri Walter Townley ve Rusya'nın Tahran Sefiri ile görüşmelerde bulundu ve bu ülkelere İran'ın almış olduğu tarafsızlık kararına saygı göstermeleri gerektiğini belirtti.³⁵

İran hükümeti tarafsızlık politikasını sürdürebilmek için birçok güçlükle yüzleşmek zorunda kaldı. En önemli engel İran topraklarında özellikle Rusya ile Osmanlı Devleti arasında bir savaş ilanı durumunda savaş alanı olacak olan İran Azerbaycanı'ndaki Rus birliklerinin varlığıydı. Savaşın başlamasıyla birlikte Türk kuvvetleri Türk-İran sınırında askeri birliklerini kuvvetlendirdi. Bununla beraber sınırdaki aşiretleri kendi tarafına çekmek amacıyla faaliyetler yürüttü. Ruslar da, İran Azerbaycanı bölgesinde kuvvetlerini artırdı ve bölgede bulunan Ermenileri desteklemeye başladı. İran hükümeti durumun hassasiyetinin farkındaydı ve bu sebeple iki ülke arasında meydana gelebilecek bir çatışmayı engellemeye çalışmaktaydı.³⁶

2 Ekim 1914 tarihinde İran Başbakanı Mustavfi el-Mamelek ve Dışişleri Bakanı Ala es-Saltana, Osmanlı Devleti'nin İran'ın tarafsızlığına saygı duyacağı konusunda güvence almak amacıyla Osmanlı Devleti'nin Tahran Büyükelçiliği'ne gitti. Tahran Büyükelçisi Asım Bey ile yapılan görüşme neticesinde Asım Bey, İran topraklarında Rus askerleri bulunduğu sürece Osmanlı Devleti'nin İran'ın tarafsızlığına uymasını

---

³³ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, Cilt 3 Kısım 1, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 1991, s.381,383.

³⁴ Mustafa Asım Bey (Turgut): Ocak 1914-Şubat 1916 arası Osmanlı Devleti'nin Tahran Büyükelçiliği görevini yürütmüştür. Sinan Kuneralp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)*, İsis Yayınları, İstanbul 1999, s.108.

³⁵ Metin, a.g.e., s. 47-48.

³⁶ Iraj Tanhatan Nasser, *The Muhajirat And The National Government of Kermanshah 1915-1917*, Ph. D. Thesis, University of Edinburg 1980, s. 17-18.

beklememesi gerektiğini ifade etti.³⁷ Aynı gün İran Başbakanı ve Dışışleri Bakanı Rus ve İngiliz Ortaelçileriyle de görüştü. Onlara Azerbaycan vilayetindeki durumdan bahsedildi, buradaki durum ciddi boyutlara ulaşmadan ülkeyi terk etmeleri istendi. Ayrıca savaşın başlamasıyla beraber ülkesinin tarafsızlık politikası uyguladığını fakat herhangi bir ülkenin askeri birliklerinin ülkesinde bulunması durumunda bu tarafsızlığın bir anlam taşımayacağını belirtti. Rusya'nın askeri birliklerini çekmesinin Osmanlı Devleti'nin burada bulunmasına sebep olan mazereti ortadan kaldıracağını bu durumun da kendi işlerini kolaylaştıracağını elçilere ifade etti.³⁸

Türklerin, İran sınırına doğru hareketlenmeleri, sınır boyunda yer alan aşiretleri ayaklandırmaya çalışmaları, Rusları endişelendirmiş ve bunun sonucunda Ruslar, Hoy³⁹ ve Urmiye⁴⁰ civarına ek askeri birlikler göndermeye başlamıştı. Bu durum tarafsız olduğunu bildiren İran için büyük bir tehditti. İranlı yetkililer, Rus tarafının kendi askeri birliklerini geri çektikten sonra Türklerin de askerlerini geri çekeceklerine dair güvence istemekteydi. Bu amaçla İstanbul'daki İran Büyükelçi'sinden, Türk yetkililerle görüşüp onlardan Rusların İran'ı terk etmesinden sonra, İran'ın tarafsızlığını zedeleyecek her hangi bir girişimden kaçınmaları ve İran'daki askerlerini takviye etmek amacıyla gönderdiği birliklerini geri çekmelerine dair güvence alması istendi. İranlı yetkililer, aksi takdirde Azerbaycan bölgesinde meydana gelebilecek bir Türk-Rus çatışmasının tüm ülkeler için ciddi sonuçlar doğuracağı düşüncesindeydiler.⁴¹

İran Dışışleri Bakanlığı, İran'ın tarafsızlığına saygı göstermek amacıyla Ruslardan birliklerini İran'dan çekmelerini isterken, Rusya ise Azerbaycan bölgesinde Rus ve diğer ülke vatandaşlarını koruyacak yeterli İran askerinin olmadığını bu yüzden Rus askerlerinin burada kalacağını ifade ederek bu isteği reddetti.⁴² İranlı yetkililer ise Rusların burada kalmasına sebep olarak gösterdikleri yabancı ve Rus vatandaşların can güvenliğini sağlama düşüncesinin yersiz olduğunu; çünkü daha önce burada yaşayan yabancılara her hangi bir saldırının olmadığını, bu durumun onların

---

³⁷ *İran İmparatorluğu Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Belgeleri İran'nın Tarafsızlığı*, (Çev: Bilge Bulut), Pencere Yayınları, İstanbul 2009, s.27; QNL, File 3516/1914 Pt 1, s.242-244.

³⁸ Bulut, a.g.e., s. 27-28.

³⁹ İran'ın kuzeyindeki Batı Azerbaycan eyaletinde bulunan bir şehir.

⁴⁰ İran'ın kuzeyindeki Batı Azerbaycan eyaletinde bulunan bir şehir. Bazı kaynaklarda "Rumiye" diye geçer.

⁴¹ Bulut, a.g.e., s. 30-31.

⁴² Bulut, a.g.e., s. 33.

savunduğu düşüncüyü geçersiz kıldığını belirtti. İranlılar, bundan sonra bölgede oluşabilecek ve İran'ı etkileyecek olan tüm olumsuz durumların sebebinin Rus hükümetinde olacağını ifade etti.⁴³

İranlı yetkililer, Rus birliklerinin İran Azerbaycanı'nda bulunmasının İran'ın kabul etmiş olduğu tarafsızlık politikasını ciddi bir biçimde etkilediğini, ayrıca Rusya'nın buradan ayrılmamasının Türklerin de buraya girmesine olanak sağladığı düşüncesindeydi. İranlı yetkililer, Ruslara bu bölgeden çıkmaları takdirde veliahtın bu bölgeye vali olarak atanacağını ve yeterli miktarda yeni bir askeri birliğin buraya yerleştirileceğini söyledi. Rus yetkili ise bu talepleri Petrograd'a⁴⁴ bildireceğini ve oradan gelecek talimata göre hareket edeceğini belirtti.⁴⁵

İran, Azerbaycan vilayetine veliahtı atamanın, bölgede asayişin sağlamada önemli bir adım olacağını düşündü fakat Rus yetkililerle yapılan tüm görüşmeler ve yazışmalara rağmen Ruslar bu bölgeden ayrılmak istemedi. İranlı yetkililer bu amaçla, Londra'daki elçisinden ülkesinin taleplerinin gerçekleşmesi için İngiliz yetkililer nezdinde girişimlerde bulunmasını istedi.⁴⁶ İran hükümeti tarafsız kalmak için görüşmeleri sürdürürken Azerbaycan bölgesinde durum ciddileşti. Kürt aşiretleri Türker'den silah ve mühimmat almış ve Türk subayların kontrolü altında hareket etmekteydi. Diğer taraftan Rus birlikleri ise her hangi bir Türk harekâtına karşı tetikte beklemekteydi. Bölgede bulunan Ermenileri de teyakkuza geçirdiler. Bu durum neticesinde bölgede çatışmalar ve halkın göçü başladı.⁴⁷

İran ile Rus hükümeti arasındaki bir diğer görüşme ise 2 Kasım 1914 yılında İran Başbakanı'nın Rusya'nın Tahran Ortaelçisiyle yaptığı görüşmeydi. Görüşmede Rus elçi, Türklerin sınırı geçme teşebbüslerine rağmen Türk ve Rus askerleri arasında herhangi bir çatışmanın olmadığını, Türkler ile görüşmelerin devam ettiğini, bu durum karşısında Rus hükümetinin Azerbaycan bölgesinde takviye kuvvete ihtiyaç duyabileceğini söyledi. Bu girişimin İran tarafından yanlış anlaşılması gerektiğini, Rusların İran topraklarını ele geçirme gibi bir düşüncelerinin olmadığını belirtti. Buna karşılık İran Başbakanı Mustavfi el-Mamalek, Azerbaycan bölgesinde olası bir

---

⁴³ Bulut, a.g.e., s.52-53.

⁴⁴ Rusya'nın Kuzeybatısında bulunan bir şehir. Günümüzdeki ismi St. Petersburg'dur.1917 Bolşevik devrimine kadar Rusya'nın başkentliğini yapmıştır

⁴⁵ Bulut, a.g.e., s.40.

⁴⁶ Bulut, a.g.e., s.44-45.

⁴⁷ Nasserî, a.g.t., s. 20.

çatışmanın sadece o bölgeyi değil tüm İran'ı etkileyeceğini, bunun olumsuz ve acı sonuçları olacağını söyledi. Daha önce yapmış olduğu girişimlerde temel amacının da bunun önüne geçmek olduğunu ve bu sebeple Rusların askerlerini bu bölgeden çekmelerinin daha doğru bir davranış olacağını tekrarladı. Bununla beraber Türk tarafına da İran topraklarına saygı göstermeleri konusunda gerekli uyarıyı yeniden yapacaklarını söyledi.⁴⁸

İran hükümeti, Azerbaycan bölgesinde olabilecek olumsuz olayları önceden öngördüğünden Türker'i hem Tahran'da hem de İstanbul'da ülkesinin tarafsızlığını etkileyecek olan davranışlardan kaçınması gerektiği konusunda uyardı. Türk hükümeti ise bölgeden çekilme şartı olarak Rus askerlerinin de buradan çekilmesi gerektiğini söyledi. İranlı yetkililer, bu durum karşısında Rus hükümetiyle iletişime geçip bölgeden ayrılmalarının iki ülke için de olumlu olacağını belirtti fakat Rus hükümeti bu teklifi reddetti. Rus hükümeti bununla yetinmeyip birliklerini Türk sınırına doğru ilerletti. Tüm bu olaylardan sonra İran Dışişleri Bakanı Ala es-Saltana, Ruslardan tekrar İran'ın tarafsızlığına saygı gösterip topraklarından çıkmalarını talep etti. Ruslar ise, Rus hükümetinin İran'a herhangi bir düşmanlık beslemediğini, Azerbaycan bölgesinde olacak olaylarda halkın zarara uğramaması konusunda gerekli hassasiyetin gösterileceğini ve bölgede düzen sağlandıktan sonra buradan askerlerini çekeceklerini bildirdi.⁴⁹

İranlı yetkililer, tarafsızlıklarını korumak amacıyla Türkler ve Ruslar ile görüşmeler gerçekleştirirken, bazı Kürt aşiretleri sınırı geçerek Rus kuvvetlerine saldırıya başladı. 12 Ekim 1914 tarihinde Cavid Bey adında bir Kürt aşiret reisi Urmiye'deki Rus birliklerine saldırdı ve 100 ölü vererek geri çekildi.⁵⁰ Bu tür durumlar, Rusların bölgeye daha fazla asker göndermelerine dolayısıyla Ruslara karşılık Türklerin de kuvvet göndermesine sebep olduğundan İran'ın tarafsızlığı zedelenmiş olmaktaydı.

İran'ın tarafsız kalmaktaki ısrarı⁵¹ Rus ve İngilizleri farklı arayışlara itti. İngiliz ve Rus yetkililer, İran'ı yanlarında savaşa sokmak amacıyla bazı teklifler sunmayı

---

⁴⁸ Bulut, a.g.e., s.61-62.

⁴⁹ Bulut, a.g.e., s.88-90.

⁵⁰ QNL, File 3516/1914 Pt 2, s.318.

⁵¹ Birinci Dünya Harbi başladıktan sonra İran, çeşitli zamanlarda tarafsız kalacağını ilan etmiş; ayrıca sınırları dâhilinde Osmanlı Devleti ile Rusya arasında meydana gelecek olan muharebelere karışmayacağını bildirmişti. BOA, H.25.12.1332 (14.11.1914), DH. EUM.5.Şb, D 3, D 33, S.3; BOA, R.08.09.1330 (21.11.1914), DH. ŞFR, D 449, D 77, S.1; BOA, R.09.09.1330 (22.11.1914), DH. ŞFR,

görüşti. İngiliz ve Ruslar, İran’da bulunan Rus birliklerinin savaş sonunda buradan ayrılacaklarını, İran’ın toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına saygı göstereceklerini, Türklerin misillemelerine karşı onlara yardım edeceklerini ve İngiltere ile Rusya’ya olan borçlarını sileceklerini söyleyerek İran’ı kendi yanlarına çekmeyi düşündüler.⁵²

İran Başbakanı 24 Kasım 1914’te Rus yetkililerle yaptığı görüşmede, Ruslardan birliklerini Azerbaycan’dan çıkarmasını talep etti ve Rusların kuvvetlerini şimdiye kadar Azerbaycan’dan çıkarmamasından duyduğu üzüntüyü dile getirdi. Başbakan, Rus birliklerinin buradan çıkmasının İran’ın işini daha da kolaylaştıracağını ifade etti ama bu isteğinin artık yerine getirilemeyeceğinin de farkındaydı. Türk yetkililer, Rusların bölgede olması halinde İran’ın tarafsızlığına saygı duymayacaklarını belirtirken, Rus yetkililer ise bunu kabul etmenin Türk tehdidine boyun eğmek anlamına geleceğini ve bunun da Türkleri cesaretlendireceğini söylemekteydi.⁵³

Ruslar, Sulduz’da⁵⁴ bulunan Mustafa Lütfi adında bir Türk subayının Uşnu’daki⁵⁵ Kürt Zergas aşiretine gönderdiği bir mektubun içeriğini ele geçirmişti. Mektupta, Türkler ile İran hükümeti arasında, Azerbaycan’da bulunan Rus kuvvetlerinin bölgedeki Kürt aşiretleri tarafından çıkarılmaları konusunda bir anlaşma yaptıkları, Şah hükümetinin, Urmiye’de bulunan Türk kuvvetleriyle beraber hareket etmeleri için Karapapak ve Marc aşiretlerine emir verdiği yazılmaktaydı. Türklerle beraber harekât edilmediği takdirde Şah’ın emrine isyan etmiş olacakları, İslam’ın zaferi ve kâfirlere karşı ayaklanmak için tam zamanı olduğuna dair bilgiler içermekteydi. Ruslar, buna benzer mektupların Türkler tarafından İran Kürdistanı bölgesinde şimdiye kadar savaşta yer almayan tüm aşiretlere gönderildiği düşüncesindeydi. Yine Ruslara göre bu durum, İran Devleti’nin Türker’i ülkeden çıkarmak için her hangi bir çaba içinde olmadığını bir kanıtıydı.⁵⁶

İran, Birinci Dünya Harbi esnasında tarafsız kaldığını İngilizlerle yaptığı görüşmelerde de ifade etti. İran’ın Hindistan Başkonsolosu Davud Han, 20 Mart 1915’te İngiltere’nin Hindistan Genel Valisi Sir Arthur Hirtzel ile yaptığı görüşmede

---

D 449, D 96, S.1-2; BOA, 06.12.1914, HR. SYS, D 2338, D 38, S.1; BOA, H.23.02.1333 (10.01.1915), HR. HMS. İŞO, D 210, D 8, S.1-2.

⁵² QNL, File 3516/1914 Pt 1, s.212.

⁵³ QNL, File 3516/1914 Pt 1, s.150.

⁵⁴ İran’ın kuzeyindeki Batı Azerbaycan eyaletinde yer alan bir şehir. Günümüzdeki ismi Nekede’dir.

⁵⁵ İran’ın kuzeyindeki Batı Azerbaycan eyaletinde yer alan bir şehir.

⁵⁶ QNL, File 3516/1914 Pt 4, s.340.

İran'ın tarafsız kalacağını yineledi. Görüşmede İngiliz Vali, Alman ve Türk hükümetlerinin İran'daki entrikaları yüzünden İran'ın tehlikeli bir konuma götürüldüğünü söyledi; ayrıca Türkler için faydası olmayacak bir netice ile sonuçlanacak bir savaşta İran'ın Türklerin yanında olmaması gerektiğini ifade eden bir telgrafi İran hükümetine vermesi için Davud Han'a verdi. 11 Nisan'da İran Dışişleri Bakanlığı bu mektuba, İran'ın tarafsız kalma konusunda kararlı olduğu şeklinde bir cevap verdi.⁵⁷

Şiraz'da bulunan İranlı ulemalar da 26 Mart 1915'te Basra'daki İngiliz yetkilisi Sir Percy Cox'a bir temsilci göndererek tüm Şiraz ulemasının İngilizleri dost olarak gördüklerini ifade ettiler. İran'ın tarafsızlığını bozmasını ya da her hangi bir ülkenin tarafına geçmesini istemediklerini belirttiler. Şiraz Valisi'nin görevden alınmadığı sürece burada sıkıntıların bitmeyeceğini beyan ettiler. Kaşayların reisi Sauleh ed-Devle ve Hamse aşireti reisi Kavam el-Mülük'ün de aynı fikirde olduklarını söylediler. Valinin görevde kalmasının İran'ın bağımsızlığını tehlikeye düşürdüğünü; bu sebepten valinin alınması ve İran'ın bağımsızlığının korunması için İngilizlerle beraber olduklarını söylediler.⁵⁸

20 Mart 1915'te İngiliz yetkili Yüzbaşı Gertengren, Sadabad'a⁵⁹ giderek oranın ileri gelen kişisi olan İsmail Han ile görüşmüştü. Gertengren, İsmail Han'a, Gazanfer Han ile barışmasını, İngilizlerin İran'ın tarafsızlığını önemsediklerini, güneydeki hanların birbiriyle barışmaları gerektiğini ve bu şekilde İran'ın güneydeki çıkarlarını koruyabileceklerini söylemişti. İran'ın düzenli bir ordusunun olmadığından hanların birleşerek İran'ın toprak bütünlüğünü ve haklarını koruyabileceğini ifade etmişti. İsmail Han ise, Gazanfer Han'ın güneydeki hanların şefi olduğunu, kendisi bu duruma önderlik ettiği takdirde kendisini destekleyeceklerini belirtmişti.⁶⁰

İran bu girişimleriyle tarafsız kalmak için uğraşırken bir taraftan Rusya diğer taraftan İngiltere, İran'ın savaşa girmesi amacıyla baskılarını devam ettirmekteydi. Özellikle Rusya'nın baskısı daha fazlaydı. Çünkü 1907 anlaşmasıyla⁶¹ Tahran, Rusya'nın

⁵⁷ QNL, File 3516/1914 Pt 4, s.34-38.

⁵⁸ QNL, File 3516/1914 Pt 4, s.52.

⁵⁹ İran'ın güneybatısındaki Buşir eyaletinde bir şehir.

⁶⁰ QNL, File 3516/1914 Pt 4, s.84.

⁶¹ İngiltere 1902'de Japonya ve 1904'te ise Afrika için Fransa ile yaptığı anlaşmalar ile bu bölgedeki çıkarlarını korumaya çalıştı. Rusya ise Asya'da hakimiyetini kurduktan sonra İran'ın kuzey bölgelerine yönelmeye başladı. Rusya'nın bu tavrı Hindistan'ı kontrol eden İngiltere için bir tehdit

kontrol ettiği bölgede bulunmaktaydı; ayrıca Tahran’da Rus kontrolünde olan Kazak Alayı bulunmaktaydı. Bunu yeri geldiğinde hükümet üzerinde bir baskı aracı olarak da kullanmaktaydı. İran, tüm bu olaylar karşısında bütün ülkeler ile görüşmelerini sürdürdü. Bunu yaparak savaşın seyrine göre savaşı kimlerin kazanacağını anlayıp ona göre karar vererek ve aynı zamanda görüşmeleri devam ettirerek zaman kazanıp savaşın sonuna kadar tarafsızlığını sürdürmeyi amaçlamaktaydı.⁶²

---

olarak algılandı. Böylece İran’da İngiltere-Rus mücadelesi başlamış oldu. Bu sırada Almanya’nın da önemli bir güç olarak ortaya çıkması İngiltere ve Rusya’nın yakınlaşmasına neden oldu. Bunun sonucunda iki devlet 1907’de yaptıkları anlaşma ile İran’ı üçe böldü. Anlaşma ile İran’ın kuzeyi Rusya’ya, güneyi İngiltere’ye, orta kısmı ise İran’a bırakıldı. İngiltere bu anlaşma ile Hindistan ve Afganistan üzerindeki Rus emellerini engellemiş oldu. Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987; Karadeniz, a.g.e., s.453-454.

⁶² Bayur, a.g.e., C. 3 K. 1, s.383.

2. BİRİNCİ DÜNYA HARBİ BOYUNCA İRAN AŞİRETLERİ

Birinci Dünya Harbi'nde aşiretler⁶³ düzenli kuvvetler ile birlikte muharebelere katıldıklarından bu aşiretlerin kimler olduğunun bilinmesi önem arz etmektedir. İran'da birçok aşiret bulunmasına rağmen bu bölümde sadece Birinci Dünya Harbi boyunca ön plana çıkan aşiretlere değinilecektir.

Birinci Dünya Harbi başladığında İran'da İngiliz ve Rus hâkimiyeti mevcuttu. Ülkede bulunan aşiretler de genelde bu iki taraftan birine meyilliydi. Dünya Harbi başladığı zaman bu iki güce ek olarak Alman ve Türk kuvvetlerinin de ülkede bulunmaya başlaması, bazı aşiretlerin bunlara yönelmelerine yol açtı. Bölge aşiretleri aslında hangi devlet kendisine daha fazla menfaat sağlıyorsa o devlete yanaşmaktaydı. Bu sebepten aşiretler arasında vatanseverlik duygusu pek yoktu.⁶⁴ Mesela Şiraz bölgesinde İngilizlere karşı Kaşkaylar savaşıırken, onların rakibi olan aşiretler de İngiliz tarafındaydı. Ayrıca aşiret reislerinin her birinin farklı devletlerle ilişkileri mevcuttu. Şeca es-Saltana Rus taraftarı olarak asker toplayıp Türk kuvvetleriyle mücadele ederken, Çengellilerin reisi Mirza Küçük Han, İngilizlerle mücadele etmekteydi. Kirmanşah Valisi Ferman Ferma Rus-İngiliz taraftarıyken, Luristan Valisi Nizam es-Saltana ise Türk-Alman taraftarıydı. Bahtiyari aşiretinin bir

---

⁶³ Aşiret, “dil ve kültür yönünden büyük bir türdeşlik gösteren, birçok boydan oluşan, yapısındaki aileler arasında toplum, ekonomi, din, kan veya evlilik bağları bulunan göçebe ve yerleşik nitelikteki topluluk; oymak” olarak tanımlanmaktadır. Türk Dil Kurumu, (t.y.), Erişim: 07 Eylül 2024, <https://sozluk.gov.tr/>. Aşiretler için Emirlikler-Aşiret-Kabile (Taife,Tire,Ocak)-Sülale (Tire,Hoz,Mal)-Aile (Mal) şeklinde bir örgütlenmeden bahsedilebilir. İbrahim Bozkurt, *Aşiretler Tarihi*, Nubihar Yayınları, İstanbul 2022, s.26; A.Vahap Uluç, *Kürtlerde Sosyal ve Siyasal Örgütlenme: Aşiret*, Mukaddime, Cilt 2, Sayı 2, 2010, S.50. Aşiretler coğrafya ve iklim şartları, ekonomik faaliyetler ve toplumsal örgütlenme biçiminden kaynaklı olarak farklı özellikler gösterirler. Bunlar kendi içinde göçebe, yarı göçebe ve yerleşik olarak gruplandırılmaktadır. Göçebe aşiretler yaz ve kış farklı bölgelere göç edip hayvancılıkla uğraşırken, yarı göçebe aşiretler hem tarım hem hayvancılık, yerleşik aşiretler ise tamamen tarım ile uğraşmaktadır. Nihal Esen, *Doğu Güneydoğu ve Musul Denklemi Aşiretler 1918-1922*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2023, s.3-4.

⁶⁴ Aşiretler düzenli birlikler karşısında bir fayda sağlamayan, savaşa katılsalar bile dinlerini veya vatanlarını korumak amacıyla değil yağma ve ganimet elde etmek amacıyla gütmekteydi; ayrıca aşiret reislerinin savaşa katılmak için verdikleri asker sayısına ilişkin rakamlar da genelde tutmazdı. Örneğin Kelanber bölgesinde Osman Paşazade Tahir adında bir aşiret reisi 3000 piyade ve süvari, Süleymaniye bölgesinde Caf aşireti reisi Mahmut Paşa 20 bin asker, Şammar aşireti reisi Hamid Bey de bütün aşiretiyle Osmanlı Devleti'nin yanında olacağına dair bilgi vermişti fakat aşiret reisleri savaş meydanına geldiklerinde genelde söylediklerinin çok altında askerle bulunurlardı. Yine Caf Aşireti Reisi Mahmut Paşa'nın kardeşi Muhammed Ali Bey cihad için 20 bin asker toplayacağını söylemesine rağmen toplayabildiği asker sayısı 200 olmuştu. Toplanan bu aşiret askerlerinin bir kısmı savaş meydanına varmadan dağılırken bir kısmı da savaş meydanından kaçmaktaydı. Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.6, 8-9.

kısmı Türk, bir kısmı İngiliz diğer bir kısmı ise Alman taraftarı olarak bilinmekteydi.⁶⁵

İran aşiretleri güçlü olan devletin yanında olma politikası izlediklerinden sık sık taraf değiştirebilmekteydi. Örneğin Sencabi aşireti, önceleri İngiliz taraftarı olarak bilinirken Almanların propagandası ve paraları sayesinde Alman tarafına geçmişti; hatta Rauf Bey Müfrezesinin ilerlemesini Almanların isteğiyle engellemiştir. Bunun yanında 1916'da 13. Kolordu İran sahasına geldikten sonra⁶⁶ Kirmanşah-Hemedan civarındaki harekâta Türklerle beraber muharebelere katıldılar. Bu durum aşiretlerin menfaatleri neredeyse o tarafa geçtiklerinin bir göstergesiydi.⁶⁷

2.1. Türkmen Aşiretleri

Birinci Dünya Harbi başladığında İran'da yaklaşık 2 milyon Türk'ün yaşadığı tahmin edilmekteydi. Bu aşiretlerin çoğu Kazvin, Gilan, Mazenderan, Esterabad ve Horasan mıntıkasını kapsayan İran Azerbaycanı denilen bölgede yaşamaktaydı. Bunun dışında İsfahan, Hemedan, Kirman gibi İran'ın orta kısımlarında, Fars nüfusun çoğunlukta olduğu Şiraz şehrinde yaşayan Türklerin de olduğu bilinmekteydi. Tebriz, Zencan ve Tahran civarlarında yaşayan Şahsuvanlar; İsfahan, Buşir ve Şiraz civarında yaşayan Kaşkaylar; Şiraz'ın doğu kısmında Arap aşiretleriyle beraber

⁶⁵ Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.52.

⁶⁶ Nisan 1916 sonunda Irak ve İran Cepheleri'ndeki durumu görmek amacıyla Başkomutan Vekili Enver Paşa ve Alman Generali Von Lossof Bağdat'a geldiler. Almanlar'ın, bölgedeki ve Hindistan'daki Müslümanlar'ı ayaklandırarak İngilizler'in buraya daha fazla asker göndermelerini amaçlayan düşüncelerini kabul eden Enver Paşa, 6. Türk Ordusu'nun İngilizler'e karşı müdafaada bulunmasını, İran Cephesi'nde de Hanikin-Kirmanşah yönünde saldırıya geçmelerini ve bunun da Mendeli-Revandiz harekâtıyla koordineli bir biçimde yürütülmesini emretti. Maslofski, *Umumi Harpte Kafkas Cephesi Eserinin Tenkidi*, (Çev: Kaymakam Nazmi), Genelkurmay Matbaası, Ankara 1935, s. 276, 6. Ordu Komutanı Halil Paşa, bu emri yerine getirmek maksadıyla Dicle Cephesi'nden ayırdığı 13. Kolordu'yu İran bölgesiyle vazifelendirdi. 13. Kolordu, Albay Ali İhsan Bey Komutasında, 2., 6. ve 35. Tümenlerle, Kolordu bağlı birlikleri ve kollardan oluşmaktaydı.

2. Tümen, dörder taburlu 1., 5. ve 6. Piyade Alayları, üç bataryalı topçu taburu ve Tümen bağlı birliklerinden oluşmaktaydı. Komutanı Albay Hasan Askeri Bey'di.

6. Tümen, üçer taburlu, 16., 18. ve 22. Piyade Alaylarıyla, iki bataryalı topçu taburu ve Tümen bağlı birliklerinden oluşmaktaydı. Komutanı Nazif Bey'di.

35. Tümen, üçer taburlu, 103., 104. ve 105. Piyade Alaylarıyla, iki bataryalı topçu taburu ve Tümen bağlı birliklerinden oluşmaktaydı. Komutanı Yarbay Abdulrezzak'tı. ATASEA, K.4290, D.96, F.3; *Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3 K. 2, s.27, 13. Kolordu, Ali İhsan Bey komutasında Mayıs ayında yola çıktı. Bu esnada Başkumandanlık Vekâleti'nin planına göre farklı yönlerden İran'a girilecekti.

13. Kolordu Hanikin ve Mendeli üzerinden, Mecklenbourg, Schwerin Dükünün komutası altında bir Tümen ile Süleymaniye'den Sine üzerine, bazı aşiretler Musul üzerinden Savuçbulak'a ve Nizam es-Saltana ise topladığı ordu ile bunlara destek verecekti. Bayur, a.g.e., C. 3 K. 3, s.164.

⁶⁷ Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.52.

yaşayan Hamseler, Birinci Dünya Harbi boyunca çok önemli rol oynayan Türk aşiretleri olarak ortaya çıkmaktadır.⁶⁸

Bunların dışında Hemedan ve civarında Karagözlü;⁶⁹ Esatabad bölgesinde Afşar ve Kızılayak kolu; Sultanabad ve civarında Bayat ve Kaçarlar; Hazar sahillerinde Yamut ve Türkmen; Urmiye, Savuçbulak, Kirmanşah civarında Afşarlar; Karadağ civarında Kocabeyli, Şahsuvan, Tehleli, Muganlı, Kurtbeyli, Sapanlı, Tahtakapılı; Azerbaycan eyaletinde de Karakoyunlu, Akkoyunlu, İlhanlı Kızılayak, Başoğuz, Uğurlu, Kovanlı, Karasanlı, Karadolaklı, Tahtakapılı, Karababalı, Kalaçlı, Muganlı, Hıtaylı, Avkanlı, Kızılkeçili, Karadağlı, Karaenikli, Karaçaylı, Osanlı, Umanlı, Karaçorlu, Kıyamadinli, İlbeyli, Çarıklı Porsunlu ve Develi aşiretleri mevcuttu.⁷⁰ Bunların dışında İran'ın farklı bölgelerinde yaşayan birçok irili ufaklı aşiret mevcuttu.

2.1.1. Afşar

Şefleri Cihanşah Han'dı. Yoğun olarak İran Azerbaycanı'nda Urmiye bölgesinde ikamet etmekteydiler. Bu bölge dışında Zencan, Kazvin, Irak, Hemedan, Horasan, Şiraz gibi bölgelerde de bulunmaktaydılar ve Fars kültürünü benimsemişlerdi. Mücadele güçlerini kaybetmişlerdi. Yaklaşık 6000 aile ve 40-45 bin civarında bir nüfusa sahiptiler. 1000 kişilik silahlı bir kuvvet çıkarabilirlerdi.⁷¹

Birinci Dünya Harbi'nin devam ettiği 1917 yılında Ermeni ve Asuriler, İngiliz ve Rusların tahrikleriyle Urmiye bölgesinde isyana kalkıştı. Bölgenin güçlü aşiret reislerinden olan Simko bunlarla mücadeleye girişti. Ermeni-Asuri ve Simko arasındaki mücadelede Afşarlar arada kaldı. Bunun sonucunda Afşarlardan açlıktan veya katledilerek birçok kişi öldü.⁷²

Reisleri Cihanşah Han Birinci Dünya Harbi boyunca çift taraflı bir politika izledi. Cihanşah ilk önceleri 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey'in güvenini kazanırken, daha sonraki süreçte Ruslarla işbirliğine girdi.⁷³ 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan

⁶⁸ Mehmed Nihad, a.g.e., s.406.

⁶⁹ L.C. Dunsterville, *The Adventures of Dunsterforce*, Edward Arnold, London 1920, s.57.

⁷⁰ Sanan Azer, *İran Türkleri*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1942, s.12.

⁷¹ *Persia of Gazetteer*, V. 2, s.555-556.

⁷² *İran Azerbaycanı Tetkik Raporu*, s.45.

⁷³ Sarısaman, *Birinci Dünya Savaşı'nda İran Afşarlarına Yönelik Çabalarımız*, Journal of Turkish Research Institute, Sayı 2 (2010), s.142.

Bey, Ağustos 1916'da Zencan'da⁷⁴ bulunan Afşar aşiretiyle görüşerek muharebelerde kendilerine yardım etmesi konusunda talepte bulunmuş ve bu talebi aşiret reisi tarafından kabul edilmişti.⁷⁵

2.1.2. Karacadağ

İran Azerbaycanı bölgesinde yaşamaktaydılar. Birinci Dünya Harbi'nin başında Tahran Sefiri Asım Bey bölgedeki Bahtiyari, Şahsuvan, Kaşkay gibi pek çok aşiretle görüşmeler gerçekleştirmiş ve onların desteğini almaya çalışmıştı. Görüştüğü ve desteğini istediği aşiretlerden biri de Karacadağ aşiretiydi. Nitekim bu görüşmeler etkili olmuş ve Karacadağ aşireti Birinci Dünya Harbi'nde Türk kuvvetleriyle beraber mücadele etmişti.⁷⁶

2.1.3. Karapapak

Urmiye gölü güneyinde Sulduz civarında 250 köyde yaşamaktaydılar. Reisleri Reşid es-Saltana'ydı. İran hükümetine yaklaşık 400 süvari yetiştirme zorunlulukları vardı.⁷⁷ Karapapaklar Birinci Dünya Harbi'nde Rus kuvvetleriyle birlikte hareket ettiler. Bölgedeki köylere büyük zarar verdiler. Birinci Hanikin Muharebesi'nde Ruslarla beraber Türk kuvvetlerine karşı mücadele ettiler. Nisan 1916'da Sulduz civarında Rus birlikleriyle beraber diler.⁷⁸ Urmiye bölgesinde Türk kuvvetlerinin Ermeni ve Masturilerle mücadele ettiği esnada, Reşid es-Saltana yönetiminde Nisan 1918'de 2000 kişilik bir kuvvetle Haydarabad civarında görüldüler. Şikaki Aşireti Reisi Simko, bunlara büyük darbeler vurmuştu.⁷⁹

2.1.4. Kakavand

Kirmanşah'ın kuzeyinde Kazvin civarında yaşamaktaydılar. Yaklaşık 1000 aileden oluşmaktaydılar. Reisleri Azam Sultan'dı. Birçok alt kolları vardı. Birinci Dünya Harbi esnasında Almanlar ile beraber muharebelere katıldılar. 1915 yılında

⁷⁴ İran'ın kuzeyinde bulunan bir eyalet.

⁷⁵ ATASEA, K.4276, D.52, F.1.

⁷⁶ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.110.

⁷⁷ *İran Azerbaycanı Tetkik Raporu*, s.46-47; *Persia of Gazetteer*, V. 2, s.297.

⁷⁸ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.154; *Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3 K. 2, s.74.

⁷⁹ Aysan, a.g.e., s.12; *İran ve Ordusu*, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1927, s.92.

İngilizlerin Kirmanşah'ı almak amacıyla yaptıkları saldırıda, şehri Almanlar ile beraber savundular ve İngilizlerin bu teşebbüsünü boşa çıkardılar.⁸⁰

2.1.5. Hazal

Reisleri Sakıb es-Sultan'dı. Kakavand Aşireti Reisi Azam Sultan'ın damadıydı. 100 atlısı vardı. Kirmanşah civarındaki Kengaver dolaylarında yaşamaktaydılar. Birinci Dünya Harbi'nde Türk kuvvetleriyle beraber hareket ettiler. 30 Temmuz 1916'da 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey kendilerine bir mektup yazarak, yakında harekete başlayacaklarından dolayı mevcut aşiretiyle beraber Kakavand aşireti reisi Azam Sultan'a katılmalarını istedi.⁸¹

Sakıb es-Sultan, 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey'e yazdığı mektupta, Rusların baskısı altında olduklarını, Rusların bütün memleketi yağma ettiklerini, kendisine bağlı Kengaver civarında bir avuç aşiretinin olduğunu ifade etmekteydi. Ayrıca bölgesinde Almanların bulunduğunu, Almanların Ruslarla mücadelesinde Alman taraftarı olduğunu, Almanların buradan Kirmanşah'a çekildikleri esnada kendisinin de diğer aşiret reisleriyle beraber Kirmanşah'a geldiğini ve oradan Luristan'a gittiğini, Hanikin Muharebesi'nden sonra ise Rusların aşiretinden 14 kişiyi esir aldığını söylemekteydi. Diğer taraftan İslam ordusunun Kirmanşah'da olduğunu belirtip orduya hizmet etmek için hazır olduğunu ifade edip kendisinin Kengaver dolaylarında dağlarda olduğunu belirtmekteydi.⁸²

2.1.6. Baharlu

Kalantar olarak adlandırılan reisleri Abdul Hüseyin Han ve Ağa Han'dı. 1200 aileye sahip olup 1000 piyade, 500 süvari olmak üzere 1500 kuvvete sahiptiler. Daha önceleri eşkıyalık yaparken 1917 yılında Kavam el-Mülk'ün bunlar üzerine yaptığı seferden sonra bundan vazgeçtiler.⁸³

Hamse aşiretinin beş kolundan biriydi. Türk kökenlidir. Azerbaycan bölgesinde Meraga'da⁸⁴ ve Fars bölgesinde yaşamaktaydılar. Bir kısmı Arapça konuşmaktaydı. Özellikle Alman Seiler, bu aşiretten kuvvet oluşturarak İngilizlere karşı mücadele

⁸⁰ Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.43; *Persia of Gazetteer*, V. 2, s.272.

⁸¹ ATASEA, K.4278, D.58, F.15

⁸² ATASEA, K.4278, D.58, F.16

⁸³ A.J. Christian, *Tribes of Fars On the Report A*, The Government Monotype Press, Simla 1919, s.46-47.

⁸⁴ İran'ın kuzeyindeki Doğu Azerbaycan eyaletinde yer alan bir şehir.

etmeyi planlamış, bu sebeple Birinci Dünya Harbi'nde Baharlu aşireti Almanlara asker temin eden bir aşiret konumuna düşmüştür. Baharlular, Benderabbas'tan Dahleh⁸⁵ ve Kirman'dan Yezd'e giden yollar üzerinde eşkıyalık yapmaktaydılar. İngiliz General Sykes, bunların bölgesinden geçerken Baharlu aşiretinin Fars bölgesinin en güçlü aşiretlerinden biri olduğunu söylemiştir.⁸⁶

2.1.7. Çarduveli

Sainkale'den⁸⁷ Meyanduab'a kadar olan bölgede yaşamaktaydılar. Hem Türkçe hem de Kürtçe konuşturlardı. Yaşadıkları bölgedeki Kürtler sünni mezhebinde iken bunlar Şii idiler.⁸⁸ Kasım 1916'daki Bicar Muharebesi'nde Türk kuvvetlerine destek olmak amacıyla süvariler gönderdiler fakat bu süvarilerin bir kısmı kaçmış bir kısmı ise civar köyleri yağmalamıştı.⁸⁹

2.1.8. Kaşkay

Kaşkay aşireti, Güney İran'da Fars vilayetinde yaşamaktaydı. Başlıca merkezleri Firuzabad'dı. Aşiret genel olarak göçebeydi. Kışın Basra körfezine yakın yerlere, yazın ise kuzeye doğru Kumiş⁹⁰ civarına giderlerdi. Burada Bahtiyariler ile komşuydular. Nüfusu yaklaşık 60 bin aileydi. Savaşçı bir aşiretti. İyi silahlara sahiptiler. Aşiretin en önemli reisi Salar ed-Devle'ydi. Salar ed-Devle, genelde Türk-Alman taraftarı olarak bilinmesine rağmen bazen İngilizlerle de görüşmeler yaptığı bilinmekteydi. 1915'te Şiraz'ın alınmasında Almanlarla işbirliğinde bulundular. Almanların çalışmaları sonucunda yaklaşık 5000 kişilik bir kuvvet oluşturdular. Kaşkayların birçok alt kolu vardı.⁹¹

21 Eylül 1915'te Salar ed-Devle, Şabankareh aşiretine bir telgraf göndererek, aşiretlerle birleşip İngilizlere saldırmasını aksi takdirde Kaşkayların dost aşiretlerle

---

⁸⁵ İran'ın güneybatısındaki Fars eyaletinde yer alan bir köy.

⁸⁶ *İran Azerbaycanı Tetkik Raporu*, s.47; Sykes, a.g.e., s.32; Moberly, *Operations in Persia*, s. 185, *German Intrigues in Persia*, s. 33.

⁸⁷ İran'ın kuzeyindeki Zencan eyaletinde yer alan bir şehir.

⁸⁸ *İran Azerbaycanı Tetkik Raporu*, s.47-48.

⁸⁹ ATASEA, K.4279, D.63, F.43-44

⁹⁰ İran'ın doğusundaki Simnan eyaletinde yer alan bir şehir.

⁹¹ Bayur, a.g.e., C. 3 K 3, s.126; Sykes, a.g.e., s.53; Christian, a.g.e., s.63. Sykes aşiretin nüfusunun 130 bin olduğunu söyler. Sykes, a.g.e., s.53. Christian 1918 Ekim itibariyle nüfusunun yaklaşık olarak 33045 aile olduğunu söyler. Savaşçı sayısı ise 29950'dir. Christian, a.g.e., s.18.

beraber onlara saldıracağı tehdidinde bulundu. Benzer bir talebi Kaşguli Aşireti Reisi Muhammed Ali Han da, Hayat Davud Han'dan istemişti.⁹²

Birinci Dünya Harbi boyunca aşiretin reisi Salar ed-Devle'ydı. 3 Temmuz 1918'de ise aşiretin reisi Salar Haşmet (Ali Han) oldu. Salar Haşmet, 1918 yılına kadar Salar ed-Devle'nin askeri kuvvetlerinin komutanı olarak görev yapmıştı. Hatta 1918 Mayıs-Haziran aylarında İngilizlere karşı mücadele eden Kaşkayların komutanı olarak muharebeleri yönetmişti.⁹³

2.1.9. Kaşkuli

Birinci Dünya Harbi'nde İngilizlerle mücadele eden aşiretlerden biriydi. Kaşkayların bir alt koluydu. 4000 aileden oluşan bir aşiretti. 1917 yılına kadar reisleri Muhammed Ali Han'dı. Muhammed Ali Han'ın İngilizlerle münasebetleri olmuştu. 8 Temmuz 1916'da 450 kişilik bir kuvvetle İngilizlerle beraber Kaşkayların reisi Salar ed-Devle'ye karşı mücadele etti. 1916'da İngiliz General Sykes, Abadan'da kendisiyle görüştü. Görüşmede Muhammed Ali Han, İngiliz taraftarı olduğunu, İngilizlere büyük hizmetler yaptığını bu yüzden bunların bedeli olarak para istedi. General Sykes ise ona güvenmediğinden bu duruma mesafeli yaklaştı. Muhammed Ali Han, 1918'de Şiraz'da gripten öldü. Ölümünden sonra yerine Abul Fath Han geçti. Abul Fath Han, 1918 yılının yaz ayı boyunca İngilizlere karşı mücadele etti.⁹⁴

---

⁹² QNL, File 3516/1914 Pt 9, s.143-144

⁹³ Christian, a.g.e., s.63. 1918 yılı içinde İngilizler ile Kaşkaylar arasında ciddi mücadeleler meydana geldi. Kaşkaylar, 1918 Mayıs'ında İngilizler'e saldırmak için aşiretlerden kuvvet toplamaya başladı. Kaşkaylar'a, Labu Muhammedi, Çehakiler, Çehar Reisi, Gazeruniler, Deştinsan ve Deşti aşiretleri de destek verdi. Kaşkaylar 4500, Gazeruni 1500, Deşti ve Deştinsan vesair aşiretlerle toplam 8000 kuvvete ulaştı. İngilizler'in kuvveti ise General Everton komutasında 1600 kişiydi. Aşiretler hazırlıklarını yaptıktan sonra İngilizler ile 20 Mayıs 1918'de Şiraz yakınlarında Deşeyh Muharebesi meydana geldi. Muharebe neticesinde Kaşkaylar 250 ölü ve 450 yaralı verirken, İngilizler ise 18 ölü ve 33 yaralı verdi. Savlet ed-Devle savaş meydanından kaçarak canını kurtardı. Bu muharebeden kısa bir süre sonra 16 Haziran 1918'de İngilizler ile Kaşkaylar arasında Ahmedabad Muharebesi meydana geldi. Kaşkaylar ve Gazeruniler'den oluşan aşiret kuvvetleri Ahmedabad köyüne yakın bir yerde İngilizler'e taaruzda bulundu. Bu muharebede aşiretler 200 ölü ve 300 yaralı verdi. Kaşkaylar ve ona destek veren aşiretler daha sonra Şiraz'daki İngiliz kuvvetlerine tekrar saldırdı ve bu muharebeyi de kaybettiler. Kaşkaylar'ın son ciddi saldırısı Ekim 1918'de oldu. İngilizler ile girişilen bu muharebede 1500 kişilik Kaşkay kuvveti 103 ölü vererek dağıldı. Sykes, a.g.e., s.80-89,95; Moberly, *Operations in Persia*, s.380-382

⁹⁴ Sykes, a.g.e., s.41,92; Christian, a.g.e., s. 63,107,110.

2.1.10. Hamse

Hamse Arapça beş demektir. Beş aşiret topluluğunun genel ismidir. İsminden dolayı Arap aşireti gibi düşünülse de İnanlı⁹⁵, Baharlu ve Neferler⁹⁶ Türk aşiretiydi ve Türkçe konuşturlardı. Arabi⁹⁷ ve Basseriiler⁹⁸ ise Arap aşiretleriydi ve bunlar Arapça konuşturlardı. Kışın Benderabbas'a yazın Tebriz yakınlarına giderlerdi. Birinci Dünya Harbi esnasında nüfusları 70 bin civarındaydı. Savaşçı bir aşiret olup, 3000 civarında bir kuvvetleri bulunmaktaydı. Aynı zamanda eşkıyalıklarıyla da bölgelerinde ün yapmışlardı. Reisleri daha çok İngiliz taraftarı olarak bilinen Kavam el-Mülk' (Mirza İbrahim Han) tü. Hamse aşiretinin reisi her ne kadar İngiliz taraftarı olsa da, halk Türk ve Alman taraftarıydı. Birinci Dünya Harbi'nde Türkler, Almanlar ve İngilizlerden silah yardımı aldılar.⁹⁹

Kavam el-Mülk, İran siyasetinde belirli dönemlerde etkin oldu. 1915 yılı içerisinde İran'da İtilaf ve İttifak Devletleri arasında İran'a hâkim olma konusunda ciddi bir mücadele başladı. Ağustos ayı içerisinde Mustavfi el-Mamelek, İran'da hükümeti kurmakla görevlendirildi. Demokrat olan Mamelek, İran'ın tarafsız kalması için mücadele ediyordu. Sonbahara doğru Tahran'da Almanların etkisi giderek artmaya başladı. Bunun önüne geçmek amacıyla Ruslar, Tahran'a doğru yürüyüşe geçti. Rusların hareketini duyan birçok milletvekili, hükümet memuru, jandarma, subay, asker, Almanya, Avusturya ve Osmanlı Devleti elçileri 11 Kasım 1915 gecesi Kum'a

⁹⁵ Fars bölgesinin güneyindeki Karabulag bölgesinde yaşayan bir Türk aşiretiydi. Yaklaşık 4000 çadıra sahipti. Wilson, *Fars on Report*, s. 48.

⁹⁶ Dağılmış bir Türk aşiretiydi. Kaşkay aşiretine katıldığından bağımsızlığını yitirdi. Çiftçilik ve yük taşıyıcılığıyla uğraşırdı. Wilson, *Fars on Report*, s. 48

⁹⁷ Jabbareh ve Şeybani olmak üzere iki büyük kola ayrılırdı. Yazlık ve kışlık bölgeleri vardı. Jabbareh aşiretinin 10 bin, Şeybani aşiretinin ise 5000 ailesi vardı. Jabbareh aşiretinin 1913 yılındaki reisleri Jani Han, Amir Kulu Han, Bahadır Han ve Sadullah Han'dı. Şeybani Aşiretinin Reisi Muhammed Kulu Han'dı. İki aşiretin de geçim kaynağı eşkıyalıktı. Bu iki aşiretinde birçok alt kolu mevcuttu. Wilson, *Fars on Report*, s.46-47

⁹⁸ Nisan 1918 itibariyle Kalantarları Perviz Han'dı. Adil ve akıllı olarak bilinirdi. Bu aşiretin gücü tahminen 4500 aileydi. Şavaşçıları tahminen 3500 kişiydi. Temmuz 1917 yazında bir İngiliz birliği ile müsademeye girdi. Bu müsademede Basseri aşireti 23 ölü ve birçok yaralı, İngilizler ise bir ölü ve iki yaralı verdi. Hayvanları kiraladıklarından dolayı çok sayıda nakliye hayvanına sahiptiler. Bu şeflerinin geçim kaynağıydı. Bu sebepten uzak yerlere göç etmezlerdi. Aşiretin birçok alt kolu mevcuttu. Christian, a.g.e., s.51-55; Moberly, *Operations in Persia*, s.291.

⁹⁹ Bayur, a.g.e., C. 3 K. 3, s.126; Sykes, a.g.e., s.55; Christian, a.g.e., s.22. Christian 1918 Nisan itibariyle nüfuslarının yaklaşık olarak 17330 aile olduğunu söyler; Araplar kolu, 10130 aile ve 8150 silahlı kuvvet; Beseri kolu, 4500 aile ve 3500 kuvvet; Nafar kolu, 300 aile ve 200 silahlı kuvvet ve Hamse aşireti 14150 silahlı kuvvet olmak üzere 17330 aileydi. Silahlı güçleri her ne kadar çok görünse de bir muharebe esnasında en fazla 3000-4000 kişilik bir kuvvet çıkarırlardı. Bu aşiretlerin her birinin Tireh ya da Taife olarak adlandırılan kendi alt kolları vardı. Büyük aşiretlerin reislerine Kedhüda adı verilirdi ve Kavam tarafından atanırdı. Küçük aşiretlerin reislerine ise Kalantar denir ve Kedhüdalar tarafından atanırlardı. Christian, a.g.e., S.18,26-27, 39

gitmek için yola koyuldu. İran Demokratlarının ve Almanların etkili olduğu şehirlerden biri de Şiraz'dı. Rus tehdidinden dolayı birçok kişinin Tahran'dan ayrıldığı günlerde Şiraz'da İran milliyetçileri jandarmanın desteğiyle şehrin yönetimini ele geçirdi. Eylül ayında, İngilizlerin baskısı sonucu merkezi hükümet Şiraz Valiliği'ne Kavam el-Mülk'ü atadı fakat halk bunu istemiyordu. Özellikle Demokratlar, İngiliz yanlısı olarak gördükleri Hamse aşireti reisi Kavam el-Mülk'ten nefret etmekteydi. Kavam'ın Şiraz Valiliği pek uzun sürmedi. 10 Kasım'da Binbaşı Ali Kulu Han Paysan komutasındaki İran jandarma birlikleri şehrin yönetimini ele geçirerek Kavam el-Mülk'ün idaresine son verdi.¹⁰⁰

Jandarmanın Şiraz'ı ele geçirmesinden sonra burayı terk etmek zorunda kalan Kavam, Buşir'e gitti. Burada İngiliz General Sir Percy Sykes ile görüşmelerde bulundu ve ondan silah yardımı alarak bir ordu oluşturdu. Lur bölgesinde bir jandarma birliğini yenilgiye uğrattı. Ayrıca aşiretler arasında taraftar toplamaya çalıştı. Bu amaçla 1917-1918 kışında aşiretleri arasında bir seyahate çıktı. Gezi esnasında aşiretlere karşı katı bir tutum sergilemesine rağmen, bu seyahat ona büyük bir prestij sağladı. Bu seyahati esnasında İngilizler ayrıca kendisine, bir İngiliz subayı komutasında bir süvari alayı ve bir piyade taburunu ona eşlik etmesi için görevlendirdi. Daha sonra bu seyahatinin bir neticesi olarak topladığı aşiret kuvvetleriyle Şiraz üzerine yürüdü. Kavam el-Mülk bu yürüyüş esnasında hayatını kaybetti ve Şiraz, oğlu İbrahim Han tarafından ele geçirildi.¹⁰¹

2.1.11. Şahsuvan

İran Azerbaycanı'nda nüfusu en fazla olan aşiretti. Reisleri Asaf ed- Devle'ydi. Tahran, Meyanduab ve Azerbaycan mıntıkalarında yaşamaktaydılar. Azerbaycan bölgesinde en yoğun yaşadıkları yerler Erdebil, Halhal, Mogan ve Karadağ mıntıkalarıydı. Yaklaşık 10 bin kişilik bir kuvvete sahiptiler.¹⁰² Yazın bu bölgenin dağlarında kışın ise özellikle Aras civarında çadırlarda yaşarlardı. Cesur, savaşçı, iyi at yetiştiren ve iyi ata binen bir aşiretti. Zencan ve Erdebil¹⁰³ halkı hatta Tebriz civarındaki halk dahi bir ara bunların eşkıyalığından bıkmıştı. Daha sonra iç çatışmalardan dolayı hükümet ellerindeki silahları aldı. Bunun üzerine ziraata

¹⁰⁰ Atabakı, a.g.e., s.56-57.

¹⁰¹ Atabakı, a.g.e., s.61; Christian, a.g.e., s.23.

¹⁰² ATASEA, K. 249, D. 1034, F. 22-23.

¹⁰³ İran'ın kuzeyindeki Batı Azerbaycan eyaletinde yer alan bir şehir.

yöneldiler. Birinci Dünya Harbi boyunca Osmanlı Devleti ile birlikte hareket ettiler.¹⁰⁴

2.1.12. Laşani

Kaşkayların bir alt koluydu. Yezd¹⁰⁵ civarında ikamet etmekteydiler. Reisleri Fakir es-Saltanah (Serdar Fakir)'tı. Nüfusları 1500 aileydi ve 1500 savaşçıya sahiptiler. Eşkîya bir aşiretti. İran hükümeti, bölge valisine bu aşiretin kontrol altına alınması emrini vermesine rağmen, bölge valisi bunu yapabilecek güçte değildi. Birinci Dünya Harbi'nde İngiliz birliklerine baskınlar yaptılar. 1916 yılında İngilizler Hintli muhafızlar eşliğinde birkaç hayvanı Yezd'e göndermek üzere yola çıkardı. Birlik, Yezd'in 97 km kuzeydoğusunda bulunan Ağda'da Laşani aşiretine mensup 150 kişilik bir kuvvetin saldırısına uğradı. Hayvanların ve askerlerin kaçırılması üzerine İngilizler, Yezd'den gönderdikleri bir kuvvet ile Laşanileri yenerek hayvanları ve askerleri kurtardı. Aşiretin bölgede yaptıkları hem İran hükümetini hem de bölgede güçlenen İngiliz birliklerini çok rahatsız etmeye başladı. Laşaniler 1917 sonbaharında İranlı bir birliğe saldırıda bulundu. İngilizler, Yüzbaşı Kar komutasında bir birliği bu aşirete gönderdi. Laşaniler, İngilizler karşısında dağlar arasındaki köylerine kaçtı. İngiliz birlikleri tarafından köyleri yakılıp yıkıldı. Meydana gelen muharebede Laşaniler 30 kadar zayıat verdi. Aşiretin birçok alt kolu vardı.¹⁰⁶

2.1.13. Gazeruni

Reisleri Nasır Divan'dı. 1916 Mayıs'ında Kaşkayların Şiraz'da İngiliz kuvvetlerine saldırmak için topladığı aşiretlerden biriydi. Darashuris aşiretiyle beraber Kaşkaylara destek olmuştu. Gazeruniler bu muharebe için 1500 kişilik bir kuvvet göndermişti. 29 Mayıs'ta Şiraz'da İngiliz birliklerine saldırmış ve 30 kayıp vererek geri çekilmek zorunda kalmıştır.¹⁰⁷

2.1.14. Darashuris

Kaşkayların güçlü aşiretlerinden biri olup, 6000 aileye sahipti. Yaklaşık 3000 süvari ve 2000 savaşçısı vardı. Darashuri süvarileri kahramanlıkları ve hareketlilikleriyle

---

¹⁰⁴ *İran Azerbaycanı Tetkik Raporu*, s.43.

¹⁰⁵ İran'ın orta kısmında yer alan bir eyalet.

¹⁰⁶ Sykes, a.g.e., s.34,59; Christian, a.g.e., s.18,143; *Persia of Gazetteer*, Volume.3, The Government Monotype Press, Sımla 1910, s.596.

¹⁰⁷ Sykes, a.g.e., s.80-81, 91; QNL, File 299/1918 Pt 1, s.112.

ünlüydü. Reisleri Ayaz Han'dı. 1918 yılında Şiraz yakınlarında İngilizlere karşı mücadele ettiler. İngiliz karakoluna ait hayvanları çaldıklarından dolayı üç Darashuslu İngilizler tarafından tutuklandı. 10 Mayıs'ta 200 kişilik bir Darashus kuvveti İngilizlere misilleme olarak Şiraz yakınlarındaki Hani Zinian karakoluna saldırdı. Yüzbaşı Will komutasındaki 50 kişilik İngiliz kuvveti bu saldırıyı püskürttü. Darashuslular iki kayıp vererek geri çekildi. 12 Mayıs'ta Darashusların ikinci bir saldırısında da 15 ölü ve yaralı ile 36 esir vererek geri çekildi. Birçok alt kolları vardı.¹⁰⁸

2.2. Kürt Aşiretleri

Türkiye-İran sınırının kuzeyinden başlayarak sınır boyunca Luristan bölgesine kadar olan kısımda yaşarlardı. Kotur, Savuçbulak, Sakız, Bane, Sine, Bicar¹⁰⁹ ve Kirmanşah en yoğun yaşadıkları yerlerdi. Aşiretler halinde dağlık bölgelerde ikamet etmekteydiler. Hükümetten bağımsız kendi aşiret reislerinin hâkimiyeti altında bulunurlardı. Çoğunlukla hayvancılık yapmakta olup, bir kısmı ise ziraatla uğraşıp diğer bir kısmı ise eşkıyalıkla hayatını sürdürürdü. Genelde yaz ve kış farklı bölgelerde bulunurlardı. Aşiretlerin bir kısmı süvari birliklerine, bir kısmı ise piyade birliklerine sahipti. Hükümete vergi vermezlerdi. Birinci Dünya Harbi'nde hükümete asker vererek onlara destek olmuşlardır.¹¹⁰

İran Azerbaycanı ve Orta İran, Birinci Dünya Harbi boyunca Türk ve Rus kuvvetlerinin en büyük mücadelelerinin yaşandığı bir bölge oldu. Türk-İran sınırında yaşayan Kürtleri kazanmak hem Rusya hem de Osmanlı Devleti açısından önemliydi. Bu sebeple iki devlet Kürt aşiretlerini kendi taraflarına çekmek amacıyla mücadele etti.¹¹¹ Bölgede başlıca Kelhor, Sencabi, Hamavand, Celali, Şikaki, Herki, Kuşan, Bucenurd, Şadilu, Zafranlı, Givamlı ve Amanlu gibi aşiretler bulunmaktaydı.¹¹² Bunların dışında birçok Kürt aşireti de mevcuttu.

---

¹⁰⁸ Christian, a.g.e., s. 102, Moberly, *Operations in Persia*, s. 360-361.

¹⁰⁹ İran'ın batısındaki Kürdistan eyaletinde yer alan bir şehir.

¹¹⁰ Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.35, *İran Hakkında Medhal*, s.17.

¹¹¹ Metin, a.g.e., s.7-8.

¹¹² ATASEA, K.249, D.1034, F.25.

2.2.1.Hacı İlhani

İran Azerbaycanı bölgesinde Osmanlı Devleti'nin giriştiği cihat propagandası sonucunda Osmanlı Devleti'ne katılan ilk aşiretti. Savuçbulak bölgesinde yaşamaktaydılar. Nüfusları yaklaşık 8000 kişiydi. Reisleri Şeyh Rıza'ydı. Maku aşiretinden sonra bölgenin en güçlü aşiretiydi. Osmanlı Devleti'ni desteklemeleri, bölgede bulunan birçok aşiretin de Osmanlı Devleti taraftarı olmasına yol açtı.¹¹³

2.2.2. Çavdarlı

Birinci Dünya Harbi'nde Türklerle beraber muharebelere katıldılar. Reisleri Ferik Sultan'dı. 1915 yılında Ruslarla yapılan Sufiyan Muharebesi'nde reisleri hayatını kaybetti.¹¹⁴

2.2.3. Celali

Eşkîyalıklarıyla meşhur bir aşiretti. Yaşadıkları bölge dağlık olduğundan eşkıyalığa uygundu. Yarı göçebeydiler. Kışı Maku'nun kuzeyindeki Sarı Su ve Aras nehri civarında ve sınır bölgesindeki dağlar arasındaki çukurlarda, yazı ise Küçük Ağrı dağının yüksek yerleri ile sınır dağlarının serin yerlerinde geçirirlerdi. Geçim kaynakları çobanlık ile köy ve kervan baskınlarından elde ettikleri ganimetlerdi. Genelde silahlıydılar. Celalilerin kuvveti 400 kadar süvari, 1060 kadar da piyadeydi. Aşiretin birçok alt kolu vardı. Bu aşiretlerin hepsinin birbiriyle akrabalıkları mevcuttu. Bu aşiretlerden biri olan Halikanlı Aşireti Reisi Halid Ağa, uzun yıllar İran'a karşı isyanını sürdürmüş ve o bölgede eşkıyalık yapmıştı. 93 Harbinde (1877-1878) Ruslar için Beyazıt dolaylarında Osmanlı Kürtleriyle mücadele etmişlerdi. Birinci Dünya Harbi'nde İran devletinin yanında yer alıp Türklere veya herhangi bir Avrupa devletine destek vermemişlerdir.¹¹⁵

---

¹¹³ Karabalık, a.g.t., s.71.

¹¹⁴ Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.122.

¹¹⁵ *İran Azerbaycanı Tetkik Raporu*, s.49-50, 82; *İran ve Ordusu*, s.86; *Persia of Gazetteer*, V. 2, s.257-258. Her ne kadar Celali aşiretinin Birinci Dünya Harbi esnasında tarafsız kaldığı belirtilse de 10 Ağustos 1914 tarihli belgede Osmanlı Devleti'ne meyilli oldukları anlaşılmaktadır. Van Valisi Tahsin Bey, Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta İran aşiretlerinden Celali ve Arusan aşiretlerinin emirlerine amade olduğunu belirtmişti. BOA, R.28.05.1330 (10.08.1914), DH. ŞFR, D.436, D.55, S.1

2.2.4. Kelhor

Kirmanşah dolaylarında yaşarlardı. Yaklaşık 6365 aileden oluşup, 3000 süvariye sahiptiler. Kısmen göçebe kısmen de yerleşiktiler. Birinci Dünya Harbi esnasında reisleri iki amcazade olan Emir Azam Süleyman Han ve Emir Muazzam Abbas Han'dı. Süleyman Han, Rus taraftarı iken; Abbas Han ise bazen Türk bazen de İngiliz taraftarı bir politika takip etmiştir. Süleyman Han, Türk birlikleri İran'a girdikten sonra ortadan kaybolmuştur. Abbas Han'ın¹¹⁶ ise Türklerle ilişkileri iyiydi. Bir müddet sonra Süleyman Han ortaya çıkıp, Türklerden af dilemiş, daha sonra Abbas Han ile birlikte aşiret reisliğine devam etmiştir.¹¹⁷

1914'ün ilkbaharında Abbas Han, Sencabi, Gorani ve Kalhaniler ile anlaşma yaparak Süleyman Han'a saldırmıştı. Bu esnada Kirmanşah Valisi olan Ferman Farma, Süleyman Han'a destek olmak amacıyla takviye bir kuvvet göndermiş fakat İngilizlerin olaya müdahale etmesi üzerine amacına ulaşamamıştı. İsteddiği desteği alamayan Süleyman Han merkezleri olan Gilan'dan çıkmak zorunda kalmıştı.¹¹⁸

Kelhor aşireti Türkler ile olan ilişkilerinde kimi zaman siyasi davranmıştır. 1915 yılı Mart ayında Hanikin'deki Türk yetkilileriyle görüşmek amacıyla Kelhorların reisleri olan Süleyman ve Abbas Hanların yardımcıları olan Sağım Sultan ile Şeyh Hasan adındaki kişiler, Hanikin'e gelmişler ve bir itilafname imzalamışlardır. İtilafnameye göre Osmanlı Devleti'ne saldıran Sencabilerin tedip edilmesi ve katillerin cezalandırılmasının vacip olduğu bildirilmekteydi. Eğer Kirmanşah Valisi bu görevi yapmazsa o da düşmanlarla iş birliği yapmış sayılacaktı. Türklerin bu kişiler için yapacağı harekâta Kelhorların da onlara yardım edeceği belirtilmekteydi. İmzalanan bu itilafname ile Türklerle beraber olduklarını göstermek istemişlerse de, gerçekte

---

¹¹⁶ Yetkililere yazdığı mektupta, şuan ki durumda bulunmasının Devlet-i Aliye-i Osmaniye sayesinde olduğunu ifade edip her zaman Osmanlı Devleti'nin yanında olacağını ifade etmişti. Mektubun ayrıntısı için bkz. ATASEA, K.4278, D.59, F.3

¹¹⁷ Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.53; *Persia of Gazetteer* (1910), V.3, s.469-470. Bağımsız Süvari Tugayı komutanı Sami Sabit tarafından 13. Kolordu Komutanlığı'na Kelhor aşireti reisleri Süleyman Han ve Abbas Han ile Kelhor aşireti hakkında bir rapor verilmiştir. Raporda hanların bir zamanlar Kirmanşah Valisi olan Emir Mufahham ile ilişkileri, Kelhorların Ruslar'la olan münasebetleri, Sencabilere olan düşmanlıkları, aşiretin Osmanlı Devletine yaklaşımı gibi konularda bilgi verilmiştir. ATASEA, K.4299, D.120, F.1-2.

¹¹⁸ Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.73.

İngilizler tarafından Kirmanşah'ta hapsedilen reislerini kurtarmak amacıyla oldukları sonradan anlaşılmıştı.¹¹⁹

2.2.5. Goran

Kelhor aşiretinin alt koluydu. 2500 aileye sahiptiler. Kirmanşah bölgesinde Delahu dağının güneyinde ikamet ederlerdi. 600 süvari ve 300 piyade kuvvetine sahiptiler. Aşiretin altı alt kolu vardı. Bunlar Salar Mensur, Sefer Han, Reşid Sultan, Ali Sultan, Kanber Sultan, Hüseyine Han ve Derviş Han olmak üzere altı reisin komutası altındaydılar. Goran aşireti reisleri Delahu dağında bulunan Gevere'de ikamet ederlerdi. Sefer Han aşireti, Delahu'da bulunan Geveren'in batı kısmında; Reşid Sultan, Delahu bölgesindeki Beni Nehir civarında; Ali Sultan aşireti Delahu bölgesindeki Kuhbihlul'da; Kanber Sultan aşireti, Delahu'da bulunan Kaleizincir'de ve amca çocukları olan Hüseyin Han ile Derviş Han'ın birlikte yönettiği aşiret ise Delahu'da bulunan Tahtagah'da ikamet etmekteydiler.¹²⁰ Birinci Dünya Harbi'nde daha çok güçlü buldukları devletin yanında bulunmuşlar, menfaatleri neyi gerektiriyorsa öyle davranmışlardı. Harbin başlangıcında Ruslarla beraber hareket etmişlerse de, Rauf Bey Müfrezesi İran'a girdiği zaman 500 kişilik bir kuvvetle ona destek olmuşlardır. Paytak Muharebesi'nde Ruslara karşı Türk kuvvetlerinin yanında muharebeye katılmışlardı.¹²¹

2.2.6. Dalu

Kelhor aşiretinin alt kollarından biriydi. Birinci Dünya Harbi esnasında hem Türkler ile hem de İngilizler ile işbirliği yapmışlardır. 11 Mart 1915'te Hanikin civarında Türk kuvvetleriyle beraber Sencabi aşiretine karşı mücadele etmişlerdir.¹²² İngilizler

¹¹⁹ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.69.

¹²⁰ ATASEA, K.4272, D.38, F.3-4; *Persia of Gazetteer*, V. 2, s.203-205.

¹²¹ İsrail Kurtcephe-Mustafa Balcıoğlu, *Birinci Dünya Savaşı Başlarında Romantik Bir Türk-Alman Projesi-Rauf Bey Müfrezesi*, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM), Sayı 3, (1992), Sayfa 265,

¹²² İranlı yetkililerin 19 Mart 1915 tarihli bir raporuna göre, Türkler bir subay ve 40 askerle Gilan'a gelmiş ve Kelhor aşireti reisiyle görüşmüştü. Dalu aşiretinden 100 atının Çammeşir'e baskın yaptıkları, Ali Safar köyünü yağmaladıkları ve dört kişiyi öldürdükleri haberi alınmıştı. Kelhor Aşireti Reisi Süleyman Han, Dalu aşiretinin bu yıkıcı saldırılarını engellemeye çalışmıştı. 20 Mart 1915 tarihli bir başka raporda da Sencabi aşireti ile Dalu aşireti arasında çatışmaların devam ettiği, bu çatışmalarda dört kişinin hayatını kaybettiği bildirilmekteydi. Dalu aşiretiyle beraber bulunan ve çatışmada hayatını kaybeden bir Osmanlı askerinin cebinden Hüseyin Rauf Bey'in Mendeli'deki Osmanlı Konsolosu'na gönderdiği bir mektup ele geçirilmişti. Bulut, a.g.e., s.232,239. Olay Mehmed Kenan'ın anlatımında biraz farklıdır: “ 11 Mart 1915 tarihinde Korato Sınır Karakolu Komutanı

ise Haziran 1915 civarında Abadan bölgesindeki İngiliz petrol borularının korunması görevini bu aşirete vermiştir.¹²³ 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey, 8 Mayıs 1917’de 6. Tümen komutanına gönderdiği telgrafta, Dalu aşiretinin Türk dostu olduğunu belirtmiştir.¹²⁴

2.2.7. Sencabi

Birinci Dünya Harbi’nde sürekli taraf değiştiren aşiretlerden biriydi. Reisleri Serdar Nasır Kasım Han ve Serdar Muktedir’di. Dünya Harbi boyunca menfaatlerine en yakın olan devlete yanaşmışlardır. Bu yüzden duruma göre Türk, Alman, İngiliz ve Rus taraftarı olmuşlardır. Kirmanşah ve Süleymaniye arasındaki bölgede hâkimiyet kurmuşlardı. Aşiretin reislerinden Serdar Muktedir’in¹²⁵ yine Birinci Dünya Harbi boyunca Almanlar ile ilişkisi olmuştu. 18 Mart 1915’te Osmanlı Kürtleri, Kasrışirin

---

Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey, emrindeki askerlerle beraber Hanikin’de bulunan Kanizerd Karakoluna gittiler. Burada devriye gezen 15 Dalu aşireti askeri mevcuttu. Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey Müfrezesi yaklaşık bir saat burada mola verdikten sonra tam kalkarken birkaç el silah sesi duydular. Akabinde iki boş at ve bir yaralı atlı karakola doğru geldi. Yaralının verdiği bilgiye göre, Sencabiler’in hudut nöbetçilerine saldırdığı, ikisini şehit ettiği geri kalan beş kişinin de onlarla muharebeye devam ettiğini söyledi. Ayrıca Sencabiler’in Ali Safar köyüne saldırıp köylülerin sürülerini yağma ettiğini bildiriyordu. Bunun üzerine karakolda bulunan 10 Dalu atlısı harekete geçti. Onlara Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey’de eşlik etti. Dalu atlıları ve Türk Müfrezesi Ali Safar köyüne ulaştı. Müfreze köyün kuzeyindeki bir tepeyi ele geçirdikten sonra köye doğru ateş açtı ve bu esnada Dalu atlıları da köye doğru saldırıya geçti. Köyde bulunan Sencabiler geriye doğru kaçarken farklı bir bölgeden yaklaşık 300 kişik bir Sencabi atlısı köye doğru taarruza geçti. Bunun üzerine sayıca az olan Dalu atlıları köyden kaçmak zorunda kaldılar. Sencabiler ayrıca Türk Müfrezesi’nin bulunduğu tepeye de taarruz ettiler ve ele geçirdiler. Muharebe yaklaşık dört saat sürdü ve Sencabiler en sonunda taarruzu durdurdular. Bu esnada Sencabi Aşireti Reisi Şir Han’ın dostu olan Cimir aşireti reisi Hamid Han iki saatlik mesafede bulunan köyünden getirdiği 15 atlısıyla müfrezeye arkadan saldırdı. Bu muharebede Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey ve üç asker ile Kanizerd nahiyesi imamı Molla İsmail şehit oldu. Bir asker yaralandı ayrıca 10 hayvan ve 10 tüfek düşmanın eline geçti. Sencabiler’in kaybı ise reislerinden biri olan Ravza Han ile 18 kişiydi. Askerlerin hayatını kaybetmesine sebep olan Hamid Han, Korato’da 7 Nisan tarihinde altı arkadaşıyla beraber yargılanıp idam edildi. Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.68-70. Başkanlık Osmanlı Aşivinde yer alan belgelerde olay şu şekilde anlatılmaktadır: Kurve’den Koratoya gitmek üzere Rauf Bey heyetine mensub olarak Mendeli’den gelen Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey Müfrezesi, Hanikin’in kuzeyinde bulunan Kanize’de hudud kalesi civarında tahminen 200 kişilik İran’ın Sencabi aşiretinin saldırısına uğrar. Bu müsademede İsmail Hakkı Bey ile üçü asker üçü mücahid ve biri ahaliden olmak üzere sekiz şehit ve üç yaralı verilmişti. Bunun yanında beş asker ile 19 hayvan kaybolmuştu. Sencabi aşireti ise tahminen 15 kadar ölü vererek firar eylemişti. BOA, R.28.12.1330 (13.03.1915), DH. ŞFR, D.464, D.125, S.1. İsmail Hakkı Bey ile üç askeri şehit eden Cimir aşiretinden Hamid Han ile altı arkadaşı yargılama sonucunda asılarak idam edildi. BOA, H.04.06.1333 (19.04.1915), DH. EUM.2.Şb, D.6, D.5, S.1.

¹²³ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.55, 68-70

¹²⁴ ATASEA, K.4304, D.135, F.10

¹²⁵ Sencabi aşireti reisi Şir Han’ın oğludur. 1916 Nisan ayında yaptığı hizmetlerden dolayı Almanlar tarafından ikinci dereceden demirhaç nişanı ile ödüllendirilmiştir. *Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3 K. 2, s.689.

civarındaki köylere saldırmış ve bu köyleri yakmışlardır. Bu durum karşısında harekete geçen Sencabiler, Osmanlı Kürtlerini yenip, geri çekilmesini sağlamıştır. Bu müsademedede Sencabiler birçok Türk silahı ele geçirip, ayrıca önemli bilgiler veren bir Türk subayını esir almıştır.¹²⁶

Birinci Dünya Harbi esnasında İngilizler, Sencabileri kendi taraflarına çekmeye çalıştı. Bu amaçla İngiltere'nin Kirmanşah Konsolosu önemli faaliyetlerde bulundu. Buna karşılık Osmanlı Devleti Kirmanşah'ta bulunan şehbenderinden Kelhor ve Sencabi aşiretlerinin Osmanlı Devleti'ne meyletmeleri için çalışmalar yapmasını istemişti.¹²⁷ Rusya'da ihtilalin başlaması üzerine Rus kuvvetleri İran'ı terk etmeye başladı. Bu durumu, Bakü petrollerini ele geçirmek için büyük bir fırsat olarak gören İngilizler harekete geçti. İran'ın güneyine hâkim olan İngilizler, Diyala¹²⁸ bölgesinde Rusların boşalttığı yerleri ele geçirip oradan Kasrışirin, Serpol ve Kirmanşah yolunu kontrol etmek istemekteydi. İngilizler, yol üzerinde bulunan aşiretleri kendi kontrolüne alıp böylece İran'ın kuzeyine de hâkim olmayı düşünmekteydi fakat bu bölgenin en güçlü aşireti olan Sencabiler, Türk ve Alman taraftarıydı ve İngilizlere karşı mücadele etmekteydi.¹²⁹

İngilizler Sencabileri kendi taraflarına çekmek amacıyla Kelhor, Kalhani ve Goran aşiretleriyle beraber Sencabilere saldırdı ve Sencabiler yenilerek geri çekildi. Bu muharebede İngilizler uçak kullanarak Sencabilere ağır zayıat verdirdi.¹³⁰ İngilizlerin bu baskılarına daha fazla dayanamayan Sencabi Reisi Serdar Muktedir, 1918 Eylül'ünde Osmanlı Devleti'ne sığındı. Musul'da bulunan 6. Ordu Komutanlığı'ndan yardım isteyen Serdar Muktedir, İran sınırında bulunan Türk kuvvetlerinin yanına gelerek, düşman olan aşiretlerle savaşmayı talep etti fakat bu kişiye güvenmeyen 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey, onu İstanbul'a gönderdi.¹³¹

Sencabiler sürekli taraf değiştirdiğinden bazen Türklerle de karşı karşıya kaldılar. Özellikle Almanlar bu aşireti kendi menfaatleri için kullandılar. Onları propaganda ve parayla kendi taraflarına çektiler. Kerha Grubu İngilizler ile mücadele ederken, destek amacıyla Hanikin dolaylarında bulunan Hüseyin Rauf Bey Müfrezesini

¹²⁶ QNL, File 3516/1914 Pt 5, s.158.

¹²⁷ BOA, 08.12.1914, HR.SYS., D 2338, D 39, S 2.

¹²⁸ Irak'ın doğusunda İran sınırına yakın bir şehir.

¹²⁹ Aysan, a.g.e., s.1; Sykes, a.g.e., s.69.

¹³⁰ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Genelkurmay Yayınevi, Yıl 53, sayı 117, Ankara 2004, s.128.

¹³¹ Avcı, a.g.e., s.39.

çağırmişti fakat o esnada Sencabiler Almanların kışkırtmasıyla müfrezeyle saldırdığından, Rauf Bey Kerha Grubu'na yardıma gidememişti.¹³²

2.2.8. Lur

İran'da dağlık bir bölge olan Luristan bölgesinde yaşamaktaydılar. Bu bölge Puştikuh ve Puşkuh olmak üzere iki bölgeye ayrılırdı. İki bölgede Lurlardan seçilen valiler tarafından yönetilmekteydi. Adeta yarı bağımsız bir şekilde yaşayan Lurların reislerinden biri olan Emir Cenk Gulam Rıza Han, Birinci Dünya Harbi'nde Muhammara hâkimi Şeyh Hazal'ın telkinleriyle İngilizlere yanaşmıştır. Diğer taraftan Emir Cenk Gulam Rıza Han Almanlar ile de irtibatını kesmeyerek hem onlardan hem de İngilizlerden para yardımı aldı. Türk yetkililer kendisine cihada katılması konusunda haber verdiği zaman cevaben, İran'ın tarafsız olduğunu, İran ile Osmanlı Devleti anlaşılırsa ve İran hükümeti izin verirse cihada memnuniyetle katılacağını belirtti. Bunun yanında Luristan bölgesinden Osmanlı Devleti'ne karşı her hangi bir tehdidin olmayacağı konusunda garanti vererek durumu idare etmeye çalıştı.¹³³

Türk yetkililer, Luristan Valisi'ni kendi yanlarına çekmek amacıyla Luristan Valisi'nin oğluna Mirimiranlık (Paşalık) rütbesi vermesine ve valiye çeşitli hediyeler göndermesine rağmen, vali Türklerin yanında savaşa katılmaktan çekindi. Bu da onun İngilizler ile bir anlaşma yaptığının işareti olarak algılandı. Afganistan'a gidip kralı cihada teşvik etmek amacıyla kurulmuş olan Rauf Bey Müfrezesinin komutanı Binbaşı Rauf Bey de Luristan üzerinden yapılacak bir harekâtı planlamak amacıyla Bahtiyari aşiretinin de desteğiyle Puştikuh Valisi Serdar Mükerrerem Ali Nazır Han ile görüştü.¹³⁴

Mart 1915'te İngilizler, Puştikuh Valisi'nin Türk ve Almanlardan silah ve para yardımı aldığı, Şuş civarında 8000 kişilik bir kuvvet toplayıp kısa sürede Türk birliklerine katılacağı haberini aldı. İngilizler, valinin Türklerin korkusundan bunu kabul ettiğini söyleyip, İran hükümetinin valiyi uyarması durumunda valinin bundan vazgeçeceğini söylemişlerdi. Buna rağmen İranlı yetkililerin Puştikuh Valisi'ne her

¹³² Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s. 41.

¹³³ BOA, M.13.01.1915, HR, SYS, D 2337, D 9, S 94, Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.35-36, Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.30, 132..

¹³⁴ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.31.

hangi bir uyarıda bulunmadığı, Alman ajanlarının girişine izin verdikleri ve bu ajanların sınır bölgelerinde bulunan aşiretleri kışkırttıkları konusunda İngilizler ısrarlarını sürdürmüşler ve İranlı yetkililerin bu tutumlarının İran'ın tarafsızlığıyla bağdaşmadığını ifade etmişlerdir.¹³⁵

Temmuz 1915'te Türk yetkililerin aldığı bilgiye göre Bedre¹³⁶ taraflarında Luristan hâkiminin firar eden Türk askerlerinden oluşan bir çeteyi himaye ettiği, aşiretlerin toplanmaya başladığı, toplanan bu aşiretler ile Luristan hâkiminin İngilizlere yanaşmaya başladıkları anlaşılmaktaydı.¹³⁷

2.2.9. Milan (Arusan)

Türkçe bilen bu topluluk, yarı göçebe olarak yaşamakta ve ziraatla uğraşmaktaydı. Kışın Aras kenarındaki Türk köyleri ve Maku Hanlarının topraklarında, yazın ise Kotur deresinin yaylalarında yaşarlardı. Birinci Dünya Harbi'nde Türk kuvvetleriyle beraber hareket etmişlerdir. Harp dönemindeki reisleri Osman Ağa'ydı. İran Azerbaycanı'ndaki olaylara müdahale eden Van Seyyar Jandarma Tümeni'nin 29. Alayı'nda Milan aşiretinin kuvvetleri de bulunuyordu. Aşiretin birçok alt kolu vardı.¹³⁸

2.2.10. Şikaki

Abdovi ve Kardan aşiretleri olmak üzere iki kola ayrılırlar. Abdovi aşireti kendi içinde; Pisi Ağa, Nimeti, Şekiri, Atmani, Eveli, Mamedî gibi alt kollara ayrılırdı. Simko bu aşiretin reisiydi. Abdoviler 500 haneye ve 700 silahlı insana sahiptiler. Bunlar da atlıydı. Kardan aşireti ise; Kardar, Delan, Mamedî Kardar, Hatîri, Habare, Fenek, Gevrik ve Muğri alt kollardan oluşurdu. Nüfusları 200 haneye yakındı. 200 kişilik piyade ve 800 atlı kuvvetleri vardı. Dilman ve Urmiye bölgesi ile Türk sınır bölgelerinde ikamet eden Şikakiler, ziraatla uğraşmaktaydılar. Uzun yıllar Simko İsmail Ağa'nın reisliğinde Urmiye, Salmas bölgelerine hâkim oldular. İran ile mücadele edip başarılar kazandılar. Simko, Kasım 1916'da Urmiye-Salmas bölgesinde bağımsız bir Kürt idaresi kurmak düşüncesiyle İran'a karşı isyan başlatmış, bu amacını gerçekleştirmek için bölgedeki Kürt olmayan gruplarla

¹³⁵ QNL, File 3516/1914 Pt 4, s.47,51.

¹³⁶ İran'ın batısındaki İlam eyaletinde yer alan bir şehir.

¹³⁷ *Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3 K. 1, s.342.

¹³⁸ Samih, a.g.e., s.23-24.

mücadeleye girişmiş ve son olarak Türk ve İran hükümetlerinin ortak harekâtları sonrasında mağlup edilmiştir.¹³⁹

Birinci Dünya Harbi'nin ilk dönemlerinde Rus taraftarlığı yapan Simko, Ruslarla beraber hareket ederken, daha sonra Türklerin tarafına geçmiştir. Birinci Kuvve-i Seferiye'nin Urmiye-Salmas tarafına gelmesi üzerine, 300 atlısı ile Türk kuvvetlerine katılmıştır. Kuvve-i Seferiye bu bölgeden çekildiği zaman, tekrar Rus tarafına geçmiştir. 13. Türk Kolordusunun İran'a gelmesi üzerine yeniden Türk taraftarı olmuştur.¹⁴⁰ Aşiret yapılanmasının tipik bir özelliği olan aşiretler arası mücadelelere Şikaki aşireti de katılmak zorunda kalmıştır. Bu sebepten Şikaki aşiretiyle diğer aşiretler arasında sık sık çatışmalar da çıkmıştır. Şikaki Aşireti Reisi Simko İsmail Ağa özellikle 1918 yılında Urmiye bölgesindeki Nasturilere karşı yaptığı harekâtla ön plana çıkmıştır. Rusların bölgeyi terk etmesiyle kendi başlarına kalan ve silahlanan Nasturiler, bölgede hâkimiyet kurmak amacıyla Müslümanlara karşı mücadeleye girişmişlerdir. Bu mücadelede Simko'nun özellikle Nasturilerin dini lideri Mor Şimun'u¹⁴¹ öldürmesi bölgede tansiyonun zirveye çıkmasına neden olmuştur.¹⁴²

¹³⁹ İran Azerbaycanı Tetkik Raporu, s.52-54, 83, İran ve Ordusu, s.87-88.

¹⁴⁰ İran ve Ordusu, s.88.

¹⁴¹ Mor Şimun'un öldürülme olayı şu şekilde anlatılmaktadır: 1918 yılında İngiliz yetkililer Nasturiler ve Simko arasında bir ittifak yapılmasını istediler. Nasturiler, İngilizler'e güvenilmeyeceğinden dolayı kabul etmek istemeseler de İngilizler'in baskısıyla kabul etmek zorunda kaldılar. Aynı zamanda İngiliz yetkili Yüzbaşı Greasy, Simkoyla görüştüğünü ve onun da bunu kabul ettiğini belirtti. Bu arada İran hükümeti Asurlular'dan (Nasturiler) silahlarını bırakmalarını istedi. Asuriler bunu reddetti. Bunun üzerine İran hükümeti Müslümanlar'ı Asuriler'e karşı kışkırtmaya başladı. İranlı yetkililer Simko'ya mektup yazarak Mor Şimun'u öldürdüğü takdirde kendisine siyasi ayrıcalıklar ve ödül verileceğini söylediler. Bu sebepten Simko, Mor Şimun'a bir mektup yazarak bazı konularda kendisiyle görüşmek istediğini belirtti. Teklifi kabul eden Mor Şimun, Simko'nun köyü olan Deyleman yakınındaki Köhneşehir'de görüşmeyi kabul etti. Simko'nun görüşme teklifi Mor Şimun için normal göründü. Çünkü İngiliz Yüzbaşı Greasy ile görüşmesinden sonra Simko, Asuriler'in dostu olmuştu. 16 Mart 1918'de Mor Şimun bir süvari mangasıyla beraber Köhneşehir'e gitti. Bundan sonra gelişen olayları Mor Şimun'la beraber olan Albay Kondratyef şöyle anlatır: *"Biz Köhneşehir'de Simko'nun evi yakınında olduğumuz sırada, evlerin damları üzerinde silahlı çok sayıda insan gördük. Bunların bizi görmek için çıktıklarını zannettik. Simko, Patriği karşılamak üzere ilerledi, onu büyük bir hürmetle karşıladı ve evine aldı. Patrik içerde açık bir biçimde barıştan söz etti. İranı bölme gibi bir arzularının olmadığını ifade etti. Sadece kendilerini Türk saldırılarına karşı koruduklarını belirtti. Simko'da aynı fikirde olduğunu söyledi. Daha sonra Patrik geri dönmek için ayağa kalktı. Simko, Patriğe evin kapısına kadar eşlik etti ve elini öptü. Patrik ve Kondratyef onları bekliyen arabaya binmek üzereyken meçhul bir kişi Patriğe doğru yaklaştı. Bu esnada damların üzerinden ve evlerin pencerelerinden ateş açılmaya başlandı. Bunun sonucunda patrik ve korumalarının çoğu öldü ve yaralandı. Geri kalanlar ise orada bulunan Ermenilerin evlerine sığınarak kurtuldular. Kurtulanlardan biri de patriğin kardeşi David'di."* Diğer bir anlatıda ise Patriğe ilk kurşunu sıkan kişinin Simko olduğu ve ayrıca patriğin ölümünden emin olmak için Simko'nun kardeşinin de tekrardan ateş açtığı anlatılır. (Daha ayrıntılı bilgi için, K.P.Matfiyef, *Asurlar ve Modern Çağda Asur*

1918 Mayıs ayında, Van bölgesinde bulunan Ermeniler, 5. Türk Tümeni'nin önünden kaçarak Urmiye-Dilman-Salmas civarındaki Ermeni ve Nasturilerle birleşmeye çalıştı. Bu bölgeye gelenlerin çoğu Simko İsmail Ağa tarafından öldürülmüştü.¹⁴³

2.2.11. Mukri

Necip Ağa'nın liderliğinde Savuçbulak civarında yaşayan Mukriler 9000 nüfusa sahip olup, 1000 civarında silahlı kuvvete sahiptiler. Bunlar iyi bir at binicisi olup, mızrak ve kalkanı da iyi kullanırlardı. Kürtlerin en medeni aşiretlerinden olup, bölgelerindeki Hıristiyanlara da kin beslemezlerdi. Birinci Dünya Harbi'nde Van Bağımsız Süvari Tümeni'ne kuvvet vermiş ve desteklemişlerdir.¹⁴⁴

2.2.12. Debukri

Savuçbulak ve Bukan¹⁴⁵ civarında ikamet ederlerdi. 4000 kadar haneye sahip olup, yaklaşık 10 bin nüfusları vardı. 2500 silahlı kuvvet çıkarabilirlerdi. İran Hükümeti, aşiretin bir kısmının silahlarını almıştı. Ocak 1915'te Ruslarla meydana gelen Sufiyan Muharebesi'nde Türk birliklerini desteklemiş ve muharebeye 400 kişilik bir kuvvetle katılmışlardır. Bu muharebede aşiretin önemli reislerinden olan Kasım Ağa ile Haso Ağa hayatını kaybetmiştir. Haydar Bey Müfrezesi İran tarafına geldiği zaman müfrezeye kuvvet vermişlerdir.¹⁴⁶

2.2.13. Begzade (Babamiri)

Bukan'dan Sakız'a kadar olan bölgede yaşarlardı. Kısmen Bukri aşiretiyle karışmışlardı. Yaklaşık 4000 haneye sahiptiler. Reisleri Muhammed Hüseyin Han'dı. Birinci Dünya Harbi'nde Türklerle beraber mücadele eden Begzadeler, 14 Aralık 1914'te Meyanduab Muharebesi'nde Türk kuvvetlerine destek vermiş ve büyük fedakârlıklar göstermişlerdir. Ayrıca Ocak 1915'te Musul Grubu'yla beraber

---

Sorunu, (Çev. Vahap Kelat), Kaynak Yayınları, İstanbul 1996, s.99-100; W.A. Wigram, *Our Smallest Ally*, New York: The Macmillan Company, London 1920, s. 39-40.

¹⁴² Atabakı, a.g.e., s.72.

¹⁴³ Aysan, a.g.e., s.5.

¹⁴⁴ *İran Azerbaycanı Tetkik Raporu*, s.55; *İran ve Ordusu*, s.89.

¹⁴⁵ İran'ın kuzeyindeki Batı Azerbaycan eyaletinde yer alan bir şehir.

¹⁴⁶ *İran Azerbaycanı Tetkik Raporu*, s.55; *İran ve Ordusu*, s.89; Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.122.

Savuçbulak'ın alındığı harekâta katılmışlardır. Birinci Dünya Harbi'nde aşiretin önde gelen reislerinden olan Serdar Hasan Han, Türkler tarafından idam edilmiştir.¹⁴⁷

2.2.14. Bulbas (Bilbas)

İran Azerbaycanı'nda Lahican bölgesinde yaşamaktaydılar. İran-Türk sınırı boyunca dolaşırlardı. Birçok alt kola sahip olan Bulbaslar, çok sayıda süvari çıkarabilecek güçteydi. 10 Aralık 1914'te Sulduz civarında karşılaştıkları bir Rus kuvvetiyle mücadele eden Revandiz Müfrezesi'ne yardım etmişlerdi. Reisleri Muhammed Emin idi.

Bulbas aşireti şu alt kollara ayrılır:

Mameş: Uşnu ovasında ve kısmen de Lahican'da ikamet ederlerdi. 30 köyde toplam 6000 nüfusları vardı. 600 silahlı atlı ve piyade çıkarırlardı. Birinci Dünya Harbi'nde Türk kuvvetlerine yardım ederek büyük fedakârlıklar göstermişlerdir.

Piran: Reisleri Muhammed Emin Ağa'ydı.¹⁴⁸ Lahican'ın güneyinde yaşamaktaydılar. Yaklaşık 300 hanede 1000 nüfusları ve 300 silahlı adamları vardı.

Mangur: Savuçbulak'tan Serdeşt'e¹⁴⁹ kadar olan bölgede yaşamaktaydılar. Yaklaşık 3000 haneye sahip olup 1000 kadar silahlı süvari çıkarırlardı. Meyanduab, Sulduz ve Hoy Muharebelerinde Türk kuvvetleriyle beraber muharebelere katıldılar.

Gevrik: Reisleri Gezer Ağa'ydı.¹⁵⁰ Savuçbulak ile Serdeşt arasında yaşamaktaydılar. Yaklaşık 2000 hane olup 500 silahlı kuvvet çıkarırlardı.¹⁵¹

2.2.15. Zerza

Uşnu civarında 20 köyde yaşayan Zerza aşireti, ziraat ve ticaret ile uğraşmaktaydı. 800 silahlı kuvvet çıkarmaya muktedir bulunan aşiret, Birinci Dünya Harbi'nde Türk tarafını desteklemiştir. Aşiretin Reisi Rıza Han idi. Türk kuvvetleriyle beraber pek çok muharebeye katıldı. Savuçbulak Muharebesi'nde gösterdiği fedakârlığa karşılık

¹⁴⁷ *İran Azerbaycanı Tetkik Raporu*, s.55; *İran ve Ordusu*, s.89; Rıdvan Ayaydın, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin İran'da Cihad-ı Ekber Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016, s.363.

¹⁴⁸ ATASEA, K.249, D.1034, F.23

¹⁴⁹ İran'ın Batı Azerbaycan eyaletinde yer alan bir şehir.

¹⁵⁰ ATASEA, K.249, D.1034, F.23

¹⁵¹ *Persia of Gazetteer*, V. 2, s.100; *İran Azerbaycanı Tetkik Raporu*, s.56; *İran ve Ordusu*, s.90-91.

aşiretin reisi olan Rıza Han'a Türk yetkililer tarafından Paşalık rütbesi verilmiştir. Ellerindeki silahlar daha sonra İran hükümeti tarafından toplanmıştır.¹⁵²

2.2.16. Serdeşt

Merkeri, Susiti ve Yaraci aşiretlerinden oluşan bir aşiretti. Serdeşt civarında yaşamakta olup, yaklaşık 1000 haneye sahiptiler. Birinci Dünya Harbi'nde Türklere yardım etmiştir.¹⁵³

2.2.17. Bane Begzade (Balik)

Kirmanşah bölgesinde Bane dolaylarında yaşamaktaydılar. 800 silahlı kuvvet çıkarabilen Bane Begzade aşireti, Birinci Dünya Harbi'nde Türk kuvvetleriyle beraber muharebelere iştirak etmişlerdir.¹⁵⁴

2.2.18. Merivan

Kirmanşah dolaylarında yaşamaktaydılar. Kanisan ve Velejir adında alt kolları vardı. Türk yetkililerin temas kurduğu aşiretlerden olup, cihat ilanı durumunda Türk tarafına destek vereceklerini söylemişlerdir. Söz konusu aşiret Mayıs 1916'da Kalecik¹⁵⁵ civarında Ruslar ile girişilen muharebede, Türk kuvvetlerinin yanında savaşan aşiretlerden biriydi. Sine'nin ele geçirilmesi harekâtına 300 süvari ile katılmışlardır.¹⁵⁶

2.2.19. Oraman

Kirmanşah dolaylarında yaşamaktaydılar. Birinci Dünya Harbi'nde Türk kuvvetlerine destek vermiş olup, Mayıs 1916'da Kalecik civarındaki muharebede Türk kuvvetlerine yardım etmişlerdir.¹⁵⁷

2.2.20. Abdullah Beg (Abdah Beg)

Urmiye gölü civarında yaşamaktaydılar. Birinci Dünya Harbi'nden önce Rus taraftarı ve Rusların himayesindeyken, harbin ilanından sonra Türk taraftarı olmuşlar ve Türk birliklerine hizmet etmişlerdir.¹⁵⁸

---

¹⁵² BOA, H.26.04.1334 (02.03.1916), DH.KMS., D 36, D 41, S 1; *İran Azerbaycanı Tetkik Raporu*, s.56; *İran ve Ordusu*, s.91.

¹⁵³ *İran Azerbaycanı Tetkik Raporu*, s.56-57; *İran ve Ordusu*, s.91.

¹⁵⁴ *İran ve Ordusu*, s.91.

¹⁵⁵ İran'ın kuzeyindeki Doğu Azerbaycan eyaletinde bulunan bir köy.

¹⁵⁶ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.291, *İran ve Ordusu*, s.91.

¹⁵⁷ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.161, *İran ve Ordusu*, s.91.

2.2.21. Bahtiyari

Lurların en büyük ve en önemli kolu olan Bahtiyariler, Haft Lang ve Char Lang olarak adlandırılan iki büyük kola ayrılmaktaydı. Bunlardan Haft Langlar yaklaşık 36000, Çhar Langlar ise yaklaşık 11000 çadırdan oluşmaktaydı. Toplam nüfusları 235000 kişi tahmin edilmekteydi. Yüze yakın alt kolları vardı.¹⁵⁹ İsfahan vilayetinde yaşayan Bahtiyariler, özellikle Muhammed Ali Şah zamanındaki ihtilallerde önemli rol oynamışlardır. Kahramanlıklarıyla tanınan bir aşiretti. Kökenleri hakkında birçok rivayet vardı.¹⁶⁰

Bahtiyariler, Birinci Dünya Harbi'nde duruma göre hem Türk hem İngiliz hem de Alman taraftarı olmuşlardır. Daha önceleri İngilizler ile münasebetleri iyi iken Alman propagandası sonrasında İngiliz karşıtı olmuşlardır. Samsam es-Saltana zamanında İngilizler, para karşılığında petrol sahalarının kontrolünü onlara verdiğinden savaş süresince İngilizleri desteklemişler ve petrol bölgelerini korumuşlardır. Aşiretin bir diğer kısmı ise daha çok Türk-Alman tarafındaydı. Bunlar ise 1916 Ekim ayında İsfahan'ın Ruslardan alınması hareketine katılmışlardır.¹⁶¹ Haziran 1915'te ise Kaşkaylar ile beraber Şiraz'ın ele geçirilmesinde İngilizler ile muharebe etmişlerdir. Haziran 1918'de Ahvaz'da bulunan General Marshall, Bahtiyariler ile petrol kuyularının korunması konusunda bir görüşme gerçekleştirmiş ve 31. Hind Dağ Bataryasını Bahtiyari Reisi Samsam es-Saltana'nın emrine vermiştir.¹⁶²

Alman ve İngiliz yetkililer hedeflerine ulaşmak için Bahtiyariler arasındaki anlaşmazlıklardan olabildiğince yararlanmaya çalışmışlardır. 1916 başlarında Kirman'da bulunan Alman heyeti, Bahtiyari aşiretinden olan Genel Vali Serdar Zafer'i elde etmek amacıyla çaba göstermiş fakat bunda başarılı olamamışlardır. Serdar Zafer ile İngiliz taraftarı olan Serdar Nusret arasındaki mücadelede, Serdar Nusret öldürülmek istenilmişse de bu mümkün olmamıştır. Bu arada İngilizlerin

---

¹⁵⁸ *İran ve Ordusu*, s.92.

¹⁵⁹ *Persia of Gazetteer* (1910), V. 3, s. 95-118.

¹⁶⁰ Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.36.

¹⁶¹ 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey'in çabaları sonucunda Bahtiyari aşireti Ruslar'ın elinde bulunan İsfahan'a 9 Ekim 1916'da saldırdı. İsfahan'da ki Rus kuvvetleri 1000 kadar piyade ve süvari ile iki toptan oluşmaktaydı. Bahtiyariler'in saldırısı sonucunda Ruslar, İsfahan'dan çekilmek zorunda kaldılar. Sadık Sarıaman, *I. Dünya Savaşında Osmanlı Devletinin Bahtiyari Politikası*, OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, S.8 (1997), s.309.

¹⁶² Sykes, a.g.e., s.10; Bayur, a.g.e., C. 3 Kısım 3, s.126; F.J.Moberly, *Irak Seferi 1914-1918*, (Çev: Binbaşı Cemal), Cilt 2, Askeri Matbaa, İstanbul 1928, s.185.

bölgede faaliyete girişmesi, Kirman'da bulunan Almanları zor duruma sokmuştu. Bunun sonucunda Kirman'da bulunan Alman Kazvin Grubu Sircan'a kaçmaya çalışmış fakat yolda Serdar Zafer'in hizmetinde bulunan Beluci aşiretlerinin saldırısıyla karşılaşmıştır. Aynı şekilde Cogmayer Grubu da Bam'dan Sircan'a kaçarken Bahtiyarilerin taarruzuna uğramıştır.¹⁶³

2.2.22. Bairanvand

Bairanvand aşireti, 7000 aileden oluşmaktaydı.¹⁶⁴ Birinci Dünya Harbi'nde Rus taraftarı olmuşlardı. Ocak 1917 itibariyle reisleri Ali Mardan'dı. Aynı zamanda Burucerd Valisi'ydi. 200 kişilik bir süvari birliğine sahipti. Lur aşiretinin bir alt koluydu.¹⁶⁵

2.2.23. Bilyas

İran Azerbaycanı bölgesindeki aşiretlerden biriydi. İran Kürdistan'ı sınır aşiretlerinin en sorunlu aşiretiydi. İyi nişancı ve iyi biniciydiler. Birinci Dünya Harbi'nde kimi zaman Türk kuvvetleriyle beraber hareket etmişlerdir. 1914 yılında aşiretin reisliğini Muhammed Emin Ağa yapmaktaydı. Harbin başlangıcında İran'a gönderilen Revandiz kolunun 10 Aralık 1914'te Sulduz'da karşılaştıkları bir Rus kuvvetini mağlup etmelerinde Türkler ile beraber muharebeye katılmışlardır.¹⁶⁶

2.2.24. Caf

Çoğunlukla Azerbaycan'ın Sakız ve Savuçbulak bölgelerinde yaşamaktaydılar. Aşiretin diğer bir kısmı ise Hanikin dolaylarında Türk sınırına yakın yerlerde bulunmaktaydı. 5000 kişilik bir süvari birliğine sahiptiler.¹⁶⁷ Birinci Dünya Harbi'nde Türk kuvvetleriyle beraber hareket ettiler. Süleymaniye bölgesindeki reisleri Mahmut Paşa'ydı. 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey'in istifa etmesine sebep olan aşiretti. 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey, 23 Ekim 1917 tarihinde verdiği kararda, artık 6. Ordu'ya bağlı olarak görev yapmak istemediğine dair istifasını sunmuş, istifası 6. Ordu ve Başkumandanlık Vekâleti tarafından uygun görülerek 4. Kolordu Komutanlığı'na atanmıştır. Ali İhsan Bey'in istifa etmesine

---

¹⁶³ Sykes, a.g.e., s.28.

¹⁶⁴ *Persia of Gazetteer*, Part 3, The Superintendent of Government Printing India, Calcutta 1885, s.117.

¹⁶⁵ QNL, File 464/1917 Pts 1 & 3, s.215.

¹⁶⁶ *İran Hakkında Medhal*, s.17; Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.116.

¹⁶⁷ *Persia of Gazetteer*, V. 2, s.253.

neden olan olayın, Caf aşiretiyle alakalı bir sorundan kaynaklı olduğu iddia edilmiştir. İddiaya göre, Kürtler arasında propaganda yapan Yüzbaşı Scholtes adındaki bir Alman, Süleymaniye¹⁶⁸ bölgesinde propaganda faaliyetinde bulunurken Caf aşireti bölgesinde öldürülmüştür. Bunun üzerine Yıldırım Orduları Grubu Komutanı Mareşal Falkenhayn intikam alınması amacıyla Caf aşireti üzerine askeri bir birliğin gönderilmesini talep etmiştir. 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey, askeri birliklerin azlığından dolayı aşiretlere ihtiyaç olunan böyle bir zamanda onlarla çatışmaya girmenin menfaatleri açısından yararlı olmayacağını söylemiş, Falkenhayn ve 6. Ordu Komutanı'nın konu hakkındaki ısrarları üzerine Ali İhsan Bey artık bu bölgede görev yapmak istemediğini bildirerek istifa etmişti.¹⁶⁹

Birinci Dünya Harbi'nde Almanlar da bu aşiretle temas kurmuştur. 31 Mart 1915 tarihinde kolları dövmeli, tenleri ve saçları açık renkli iki kişi Caf aşiretine gelmiş, orada aşiretin reisiyle görüşmüş ve oradan da Hüveyze üzerinden Bavi aşiretine gitmişti. İngilizler bu kişilerin Alman ajanları olduğunu düşünmekteydi.¹⁷⁰

2.2.25. Kardari

Reisleri İsmail Ağa'ydı. Birinci Dünya Harbi'nde Türk kuvvetleriyle beraber hareket etmişlerdir. Eylül 1914'te Ruslar ile destekli Simko aşiretiyle mücadeleye girişmiş ve onları mağlup etmişlerdir. Ekim ayında da Ruslar ile giriştikleri muharebede, Ruslara ağır zayıat verdirmişlerdir. Rusların, kendi taraflarına çekmek istemelerine rağmen direnmişlerdir. Savaşın başlarında Urmiye'nin ele geçirilmesi harekâtına katılmışlar, yine İran sınırını geçen bir Türk birliğine yardım edip sınır bölgesindeki bazı köylerin ele geçirilmesine destek olmuşlardır.¹⁷¹

2.2.26. Veldeki

Birinci Dünya Harbi'nde Türk kuvvetleriyle beraber muharebelere katılmışlardır. Reisleri Behram Bey'di. 13. Türk Kolordusu İran Cephesi'ne geldiği zaman, Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey aşiretlerden faydalanmak amacıyla bölge aşiret reislerine mektup yazmış, 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey'e cevap veren Behram Bey,

¹⁶⁸ Irak'ın doğusunda İran sınırına yakın bir şehir.

¹⁶⁹ *Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3 K. 2, s.484.

¹⁷⁰ QNL, File 3516/1914 Pt 4, s.56.

¹⁷¹ Metin, a.g.e., s.36-38; Bulut, a.g.e., s.33-34.

1000 kişilik kuvvetiyle kendisine destek vermeye hazır olduğunu belirtmiştir.¹⁷² Kendisine düşman olarak gördüğü aşiretlerle mücadele etmek amacıyla Almanlardan silah isteyen Behram Bey, Almanlar tarafından bir aşiret reisinden ziyade bir soyguncu olarak görülmekteydi.¹⁷³

2.2.27. Kalhani

Reisleri Beşir Han'dı. Birinci Dünya Harbi'nde hangi devlet kendisine daha çok maddi menfaat temin ediyorsa o tarafı tercih etmekteydi. Bu sebeple savaş boyunca sürekli taraf değiştirmiştir. Savaşın başlangıcında Almanlar, Kalhanileri kendi taraflarına çekmek için çalışmalar yürütmüşlerdir. Bir ara Ruslara meyletmişlerse de, Rauf Bey Müfrezesi'ne kuvvet vermişler, daha sonra ise Nisan 1915'te Kelhor aşiretiyle beraber Türk kuvvetlerinin hizmetine girmişlerdir. Almanların kışkırtması neticesinde Haziran 1915'te Türk kuvvetleri Kerind civarında taarruza uğradıklarında saldıran aşiretlerden biri de Kalhanilerdi. Haziran 1916'da Paytak geçidinin alınması harekâtında ise Türk kuvvetlerine destek olmuşlardır. Kalhaniler İngilizler tarafından güvenilmez aşiret olarak görülmüşlerdir.¹⁷⁴

2.2.28. Mameş

Savuçbulak-Revandiz bölgesinde yaşamakta olan Mameş aşiretinin reisi Hamza Ağa'ydı. Savaşın başında Türk yetkililer tarafından oluşturulan müfrezelerden biri olan Revandiz Müfrezesi'ne kuvvet vermişlerdir. Daha sonra Van Jandarma Tümeni'ne 200 kişilik bir kuvvetle katılmışlardır. Aralık 1914'te Revandiz Müfrezesinin Suldüz'da karşılaştıkları bir Rus birliğine yaptıkları taarruzda Türk kuvvetlerine destek olmuşlardır.¹⁷⁵

2.3. Arap Aşiretler

Arap aşiretleri genellikle İran'ın, Arabistan ve Huzistan bölgelerinde, Muhammara, Felahiye, Ram Hürmüz, Şuster, Ahvaz, Dizful, Basra körfezi sahilinde, Benderbuşir civarında yaşamaktaydılar. Bir kısmı ise Şiraz, Luristan ve Fars vilayetlerinde bulunmaktaydı.¹⁷⁶

¹⁷² Sabis, a.g.e, C.3, s.243; Metin, a.g.e., s.125.

¹⁷³ *German Intrigues in Persia*, s. 12.

¹⁷⁴ QNL, File 3516/1914 Pt 4, s.218; QNL, File 3516/1914 Pt 6, s.379.

¹⁷⁵ Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.128-129; *Persia of Gazetteer*, V. 2, 415.

¹⁷⁶ Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.35.

Bölgenin başlıca aşiretleri şunlardır: Kab, Bavi, Beytül Hacı, Beni Reşid, Beni Salih, Beni Kuruf, Kasır, Müheymize, Şerife, Sudan, Süleyman, Müntefik, Beni Lam, Beni Namiş. Bu aşiretlerin toplam nüfusları yaklaşık 200 bin civarındaydı.¹⁷⁷ Bunların dışında çok sayıda Arap aşireti de mevcuttu.

2.3.1. Bavi

İran Arabistan'ının güçlü ve büyük aşiretlerinden biriydi. Sayıları yaklaşık 20 bin kişiydi. Çok azı yerleşik olan aşiretin çoğunluğu göçebe olup, çadırlarda yaşamaktaydı. 1910 yılı itibariyle şeyhleri Kutulamare'de yaşıyordu. Birçok alt kolu bulunan aşiret, Muhammara hâkimine bağlı ve ona vergi verirlerdi.¹⁷⁸

Aşiretin reisleri Birinci Dünya Harbi yıllarında bağlısı oldukları Muhammara hâkimini dinlemeyip, genellikle Türklere destek vermişler, hem Ruslar ile hem de İngilizler ile mücadele etmişlerdir. Bavi aşireti İran Arabistan'ına girip İngilizleri üzerlerine çekmek amacıyla Irak ve Havalisi Umum Kumandanı Süleyman Askeri Bey¹⁷⁹ tarafından kurulmuş olan Kerha Grubu'na 5000 kişilik bir kuvvetle destek vermiş, özellikle Ahvaz bölgesinde İngilizlere karşı zaman zaman Kab aşiretiyle ittifak yapmışlardır. 21 Şubat 1915'te Ahvaz civarında İngilizler ile giriştikleri muharebede İngilizlere büyük zayıat verdirmişlerdir. İngilizler bu muharebede 28 ölü, Bavi aşireti ise iki şehit ve üç yaralı vermiştir.¹⁸⁰

İngilizler için Ahvaz'daki petrol kuyularının korunması önemliydi. Bu yüzden petrol kuyularının zarar görmelerinden endişe etmekteydiler. Her ne kadar Bahtiyari aşireti kuyuların korunacağı konusunda güvence vermişse de, İngilizler onlara

¹⁷⁷ ATASEA, K.249, D.1034, F.25.

¹⁷⁸ *Persia of Gazetteer* (1910), V. 3, 150-151.

¹⁷⁹ 1884 yılında Kosova'nın Prizren şehrinde doğdu. 1902 yılında Harp Okulundan Teğmen, 1905 yılında Harp Akademisinden Mümtaz Yüzbaşı olarak mezun oldu. Harp Akademisi'nden mezun olduktan sonra 2 Ocak 1916'da 3. Ordu 45 nci Redif Alayı 1. Tabur 2. Bölüğüne, 22 Şubat 1908'de 89. Alay 1. Tabur ile Manastır Merkez Taburu Talim Öğretmenliği Muavinliğine, 4 Eylül 1909'da Bağdat Jandarma Teşkilâtına, 22 Ağustos 1912'de Bingazi ve Havalisi Komutanlığı Kurmay Başkanlığına, 29 Ocak 1913'te geçici olarak 10. Kolordu Kurmaylığına, 27 Ekim 1913'te Bağdat Jandarma Efradı Cedide Öğretmenliğine, 13 Aralık 1914'te 38. Tümen Komutanlığı ve aynı zamanda Basra Valiliğine, 2 Ocak 1915 tarihinde Irak ve Havalisi Umum Kumandanlığı'na atandı. 12-14 Nisan 1915'te Şuayyibe Muharebesini kaybettiğinden intihar etti. 1911-1912 Balkan savaşları, 1912-1913 Trablusgarp Savaşı, 1914-1918 Birinci Dünya Harbi'ne katıldı. Mezarı Irak'ın Basra şehrinde bulunan Berzeceye bölgesindedir. T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Savaşına Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri Alay ve Daha Üst Birlik Komutanları*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004, s.391-392.

¹⁸⁰ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.33-34, Moberly, *Irak Seferi*, C.1, s.177, QNL, File 3516/1914 Pt 4, s.92.

güvenmemekte ve buraya askeri birlik gönderilmesi taraftarıydılar. İngilizler, ayrıca sık sık saldıran Bavi aşiretine de para vererek onları durdurmaya çalışmışlardı.¹⁸¹

Bavi aşireti Muhammara hâkiminin sözünü dinlemeyip bazen Ahvaz'daki İngilizlere ait petrol kuyularını yağma ve tahrip etmekteydi. Muhammara hâkimi, bunlara gücünün yetmediğini söyleyip İngilizlerden yardım istemiş, aksi takdirde kendi aşiretinden bazılarının da Türk tarafına geçeceğini söylemişti. İngiliz yetkililer ise şeyhe pek güvenmediklerinden takviye kuvvet gönderilip gönderilmemesi konusunda tam olarak emin değillerdi.¹⁸²

Daha sonraki süreçte İngiliz yetkililer bölgeye General Robinson'u gönderdi. Ahvaz'da General Robinson'un komutası altında bulunan takviye kıtaatı bölgede asayişi sağlamıştı. Muhammara hâkimi, sadık adamlarıyla Bavi aşiretini mağlup etmişti. Bu mağlubiyet neticesinde hem Baviler hem de bölgedeki diğer aşiretler ne yapacakları konusunda karar veremediler. İngilizler bölgede sadece Bavi aşiretiyle uğraşmamaktaydı. Ahvaz'ın 16 km yakınında Arap aşiretleriyle hemen hemen her gün müsademeler olmaktaydı.¹⁸³

2.3.2. Kab

Muhammara şeyhine bağlı bir aşiret olan Kablar, aşiretin merkezini oluşturan Felahiye bölgesinde yaşamaktaydılar. Aşiretin geri kalan bir kısmı ise Abadan ile Muhammara'da bulunmaktaydı. Güney İran'daki en önemli ve en büyük aşiretlerden birisi olan Kabların, aynı zamanda 62 bin kişilik bir nüfusu vardı. Yaklaşık 16 bin kişilik bir kuvvete sahiptiler. Yüzden fazla alt kolu bulunan aşiret üyeleri tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktaydı. Birinci Dünya Harbi'nde Türk kuvvetlerine yardım etmişlerdir. 1914'te Kerha Grubu'nun İngilizlere karşı Kerha vadisindeki harekâtına 8000 kişilik bir kuvvetle destek olacaklarını bildirmişlerdi.¹⁸⁴

2.3.3. Muhayzin

Muhammara bölgesinin önemli aşiretlerinden biriydi. Aşiretin bir kısmı İran tarafında bir kısmı ise Irak tarafındaydı. Birçok alt kolu vardı. Nüfusları yaklaşık 12

¹⁸¹ Moberly, *Irak Seferi*, C.1, s.312.

¹⁸² Moberly, *Irak Seferi*, C.1, s.177.

¹⁸³ Moberly, *Irak Seferi*, C.1, s.182.

¹⁸⁴ *İran Hakkında Medhal*, s.19; Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.33; *Persia of Gazetteer* (1910), V. 3, s.437-443; Naval Staff Intelligence Department, *A Hand Book of Mesopotamia*, 1918, s. 111.

bin aileydi. İran Arabistan'ı bölgesinin yöneticisi bu aşirettendi. Aşiretin reisi Muhammara hâkimi Şeyh Hazal'dı. Savaş zamanında bölgesinde 15 bin kişilik bir kuvvet çıkarabilecek güçte biriydi. Bu da onun askeri ve siyasi anlamda ne kadar güçlü bir kişilik olduğunun göstergesiydi. Bölgede mücadele eden devletler Şeyh Hazal'ı kendi taraflarına çekmek amacıyla büyük gayret sarf etmişlerdi. Birinci Dünya Harbi'nde daha çok İngiliz taraftarı olarak bilinen Şeyh Hazal, İngiliz çıkarları için mücadele etmiştir. İngilizler de bunun karşılığında kendisine önemli siyasi menfaatler sağlamıştı. Güney İran'daki Arap aşiretleri üzerinde önemli bir etkisi olduğundan dolayı, bölge aşiretlerini İngiliz taraftarı olmaları için ikna etmeye çalışmıştır.¹⁸⁵

2.3.4. Labu Muhammedi

Hamse aşiretinin alt kollarından biri olup, Güney İran'da Amara bölgesinde yaşamaktaydılar. Birinci Dünya Harbi'nde kimi zaman İngilizlere yardım etmiş, kimi zaman da onlarla çatışmışlardır. Reislerinden biri Arabi Paşa, bir diğeri ise Hacı Baba idi. Muhammara hâkimine yardım etmek için İngilizlere teklifte bulunmuşlardı. Aşiret 1200 aileden oluşmakta ve 1300 savaşçısı bulunmaktaydı.¹⁸⁶

1917 yılında İngilizler bu aşireti kontrol altına almak amacıyla harekâta bulunmuşlardır. Labu Muhammedi aşiretinin iyi savaşçılar olması ve bölgelerindeki diğer aşiretlere ait köylere el koymaya çalışmaları, bölgede bulunan İngilizlerin otoritesini sarsmıştır. İngilizler tarafından uyarılmakla yetinilen Labu Muhammedi aşireti, Kaşkayların 1918 Mayıs'ında İngilizlerin kontrolünde olan Şiraz'a taarruzlarında Çehaki aşiretiyle beraber Kaşkaylara destek vermişlerdir.¹⁸⁷

2.3.5. Beni Salih

Huveyze bölgesinde ikamet eden Beni Salih aşireti, 1000 süvari ve 3000 piyadeden oluşan bir kuvvete sahipti. Birinci Dünya Harbi'nde Türk kuvvetlerinin Kerha vadisindeki harekâtında Türklere destek olmuşlardır.¹⁸⁸

---

¹⁸⁵ *İran Hakkında Medhal*, s.19; *Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3 K. 1, s.11; Bayur, a.g.e., C. 3 K. 1, s.226; *Persia of Gazetteer* (1910), V. 3, 678-681; *A Hand Book of Mesopotamia*, s. 111; Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.35.

¹⁸⁶ QNL, File 3516/1914 Pt 4, s.214; Christian, a.g.e., s.38; Moberly, *Operations in Persia*, s.353.

¹⁸⁷ Sykes, a.g.e., s.59, 80.

¹⁸⁸ *İran Hakkında Medhal*, s.19; Arnold T. Wilson, *Loyalties Mesopotamia 1914-1917*, Oxford University Press, London 1930, s. 24.

2.3.6. Beni Turuf

İran Arabistan'ının önemli ve güçlü bir aşiretiydi. Sayıları tahminen 20 bin kişiydi. Beyt Said ve Beyt Siyah adında iki ana kolu vardı. 5600 savaşçıya sahiplerdi. Bazen Muhammara hâkiminin otoritesine karşı çıkmış fakat bunda başarılı olamamışlardır. Aşiretin birçok alt kolu vardı.¹⁸⁹ Dicle ile Karun arasında yaşayan kavgacı, yağmacı ve yarısı göçebe olan bir aşiretti. Reisleri Şeyh Adavi'ydi. Birinci Dünya Harbi'nde daha çok Türk taraftarı olarak bilinen bir aşiretti. Türk yetkililer harp esnasında kendilerine destek olmaları için onları ikna etmişti. Bununla birlikte korktukları için kimi zaman İngilizleri desteklemek zorunda kalmışlardır. Kerha Grubu'na 2000 kişilik bir kuvvet göndermişlerdi. 1915 yılı Mart ayında Hadir bölgesinde meydana gelen muharebede, Türk kuvvetleriyle beraber muharebeye katılmışlardı. Muharebede önemli reislerini kaybetmişlerdir.¹⁹⁰

Karun nehri civarında Türk birlikleri ile İngiliz kuvvetleri arasında mücadele devam ederken 29 Nisan 1915'te Beni Turuf aşireti İngilizleri pusuya düşürmüştü. Bahse konu tarihte İngiliz birlikleri Binbaşı Anderson komutasında 33. Süvari Alayı ve 7. Mızraklı Alayı'ndan oluşan bir kuvvetle Karun nehri civarında su ararken, 1500 kadar bir kuvvetten oluşan Beni Turuf aşireti tarafından Huveyze civarındaki Ali bin Hüseyin köyü yakınlarında pusuya düşürülmüşlerdi. Bu pusuda Binbaşı Anderson ve iki subay öldürülmüş, ayrıca 12 asker esir alınmıştı. Ölen binbaşının üzerinden çıkan raporlar ve alınan esirler Kerha Grubu'na teslim edilmiştir.¹⁹¹

Beni Turuf aşiretinin İngiliz Müfrezesi'ne verdiği bu zayıat aynı zamanda aşireti endişeye sevk etti. Çünkü İngilizlerin kendilerinden intikam alacaklarından korkuyordu. Beni Turuf aşireti reisi Şeyh Adavi, İngilizlerin bu düşüncesini değiştirmek amacıyla Kerha Grubu Komutanı Mehmet Fazıl Paşa'nın karargâhına giderek ondan birliklerini İran'dan çekmesini, aksi takdirde kendileriyle savaşacağını söyledi fakat Beni Turuf aşiretinin yapmış olduğu bu girişim neticesiz kaldı. İngilizler, 13 Mayıs 1915 günü Türk Kerha Grubu'nu takip etmek ve aynı zamanda Beni Turuf aşiretinden intikam almak amacıyla ileri harekâta girişti. 14,15 ve 16

¹⁸⁹ *Persia of Gazetteer* (1885), V. 3, 139-140.

¹⁹⁰ *Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3 K. 1, s.140,217; Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.53.

¹⁹¹ *Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3 K. 1, s.217; Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.53; Moberly, *Irak Seferi*, C.1, s.231.

Mayıs tarihlerinde İngiliz kuvvetleriyle, Beni Turuf aşireti arasında şiddetli çatışmalar çıktı. Bu çatışma neticesinde iki tarafta çok sayıda zayıat verdi.¹⁹²

2.3.7. Beni Tamim

Güney Arabistan'ın güçlü ve büyük Arap aşiretlerinden biriydi. Karun, Şattul Arap ve Dicle nehirleri arasındaki bölgelerde çadırlarda yaşarlardı. Yazın ve kışın bu bölgelerin farklı yerlerine göç ederlerdi. Güçleri 1000 piyade, 2000 atlı olmak üzere tahminen 10000 kişiydi. Muhammara hâkimine vergi vermekteydiler. Aşiretin yönetici kısmını oluşturan Beni Malik, Beni Tamim aşiretinin bir koluydu.¹⁹³ Birinci Dünya Harbi'nde Türk kuvvetleriyle beraber hareket etmişlerdir.¹⁹⁴

2.3.8. Beni Sakain

Beni Tamim aşiretinin bir alt koluydu. Birinci Dünya Harbi'nde Türk kuvvetleriyle beraber hareket etmişlerdir.¹⁹⁵

2.3.9. Meşhedî Can Han

Şiraz-İsfahan yolu üzerindeki bölgede ikamet etmekteydiler. Haziran 1917'de bir İngiliz keşif birliğine saldırdılar. Daha sonraki süreçte de gelip geçen kervanları soymaya başladı. Meşhedî Can Han aşiretinin bölgede tehlikeli olmaya başlaması üzerine İngilizler 1918 Ocak ayında iki İngiliz subayı komutasında bir piyade bölüğünü gönderdi. Yaklaşık dört saat süren ve aşiretin şiddetli direniş gösterdiği bu muharebe neticesinde İngilizler galip geldi. İngiliz kuvvetlerinin komutanı aşiretin böyle uzun süre direnmesine ve mücadele etmesine hayran kalmıştı.¹⁹⁶

2.4.Fars Aşiretleri

Hazar Denizi'nin güneyinde Gilan, Tahran civarında, Merkez ve Güney İran'da Kum, Sultanabad, Kaşan, İsfahan, Yezd, Şiraz, Kirman civarında yaşamaktaydılar. Fars aşiretleri genelde yerleşik olup, Çok azı göçebeydi. Fars bölgesinde Tangistan,

¹⁹² *Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3 K. 1, s.224; Sykes, a.g.e., s.11; Candler, a.g.e., s.243.

¹⁹³ *Persia of Gazetteer*, V. 3, 138-139.

¹⁹⁴ Wilson, *Loyalties Mesopotamia 1914-1917*, s.24.

¹⁹⁵ Wilson, *Loyalties Mesopotamia 1914-1917*, s.24.

¹⁹⁶ Sykes, a.g.e., s.77; Christian, a.g.e., s.27.

Bıçakçı, Kazrun, Arablı, Ram Hürmüz, Hunrizlig, Zare gibi belli başlı aşiretler mevcuttu.¹⁹⁷

2.4.1. Tangistanlılar

İran'ın güney bölgesidir. O dönemde bölge nüfusu tahminen 10 bin kişiydi. Bölgede Darhiru, Darshamal, Jamali, Khazaru, Kutu, Zandabud gibi birçok küçük aşiret bulunmakta ve bunların tümüne Tangistanlılar adı verilmekteydi. Reisleri Haydar Han'dı. Bölge ahalisinin tamamı tarımla uğraşmaktaydı. Birinci Dünya Harbi'nde Almanlar ile işbirliği yapmışlardı. Almanlar bu aşiretlere bol para vererek kendi tarafına çekmişti.¹⁹⁸

2.4.2. Bıçakçı

Reisleri Hüseyin Han'dı. Birinci Dünya Harbi'nde İngilizler ile mücadele etmişlerdir. 27/28 Eylül 1916'da Hüseyin Han, yaklaşık 30 kişilik kuvvetiyle Saidabad¹⁹⁹ kasabasına girmiş ve kasabada bulunan yaklaşık 300 kişiyi kendi tarafına çekmiştir. Bunu haber alan İngilizler ertesi sabah Yüzbaşı Wagstaff'ın komutasında bir kuvvetle kasabayı kuşatmış, akşama kadar süren muharebede Hüseyin Han ve adamları akşam karanlığından istifade ederek kasabadan kaçmayı başarmışlardır. İngiliz kuvvetleri sabah olduğunda kasabaya girerek kasabayı işgal etmişlerdir. İngilizler, 18 Hintli ve iki İranlı asker kayıp verirken, Hüseyin Han kuvvetlerinin kaybı daha fazla olmuştu.²⁰⁰

İngilizler, Ekim 1916'da Kirman'ı ele geçirdikleri zaman orada bulunan Osmanlı Devleti'nin Afganistan Sefiri Abdullah Bey'i, birkaç Alman ve bazı Avusturyalıları esir almışlardı. Bunları Benderabbas yoluyla Hindistan'a göndermek istediler. İngilizler kuvvetlerini zayıflatmak istemediklerinden bunları götürmek amacıyla Kazvin'deki bir prens ile anlaşma yaptılar. Prens, bu esirleri Sincar yoluyla Benderabbas'a kadar götürmeyi kabul etmiş bununla birlikte Sincar'a geldikleri zaman Tüklerin ileri harekâta başladıkları haberini almış, aynı zamanda yol üzerinde Baharlu aşireti tehlikesinin bulunduğunu anlamıştı. Yanında bulunan Bıçakçı aşireti

¹⁹⁷ Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.34.

¹⁹⁸ Sykes, a.g.e., s.13; *Persia of Gazetteer* (1910), V. 3, 907-910.

¹⁹⁹ İran'ın güneyindeki Kirman eyaletinde bulunan bir köy.

²⁰⁰ Moberly, *Operations in Persia*, s. 247.

reisi Hüseyin Han, esirleri kaçırmaya teklifinde bulunmuş, bu önerisi prens tarafından kabul edilmişti. Bunun sonucunda esirler Benderabbas'a götürülmemişti.²⁰¹

2.4.3. Kurşuli

Fars bölgesinde Dehbid civarında ikamet etmekteydiler. Bölgelerindeki diğer aşiretler üzerinde hâkimiyetleri vardı. Eşkiyalıkla geçimlerini sağlarlar ve bölgelerinden gelip geçen kervanlara saldırırlardı. Birinci Dünya Harbi yıllarında saldırılarıyla İngilizleri rahatsız etmişlerdir. Bölgede askeri teşkilat kurmuş olan İngilizler, Kurşulilerin bu saldırılarından rahatsız olmaktaydı. Çünkü İngilizlere göre bu saldırılar bölgede bulunan İngiliz kuvvetlerine karşı bir gözdağıydı. Bu aşiretin Dehbid civarında 600 koyun çalması üzerine İngilizlerin göndermiş olduğu kuvvetler karşısında Kurşuliler yenilgiye uğratılmıştır. Bu İngiliz taarruzu karşısında aşiret 23 ölü ve birçok yaralı verirken, İngilizlerin kaybı bir ölü ve iki yaralı olmuştur. Bu taarruz sonrasında aşiret, İngilizler tarafından kontrol altına alınmıştır.²⁰²

2.4.4. Çehar (Reisi)

1917 yılında İngilizlerin Fars bölgesinde himayelerine almak amacıyla harekâta giriştikleri aşiretlerden biriydi. Daha önceleri eşkiyalıkları ile tanınan bir aşiretti. İngilizler köylerine baskınlar yaptı ve aşiretin merkezi köyü İngilizler tarafından işgal edildi. Aşiret reisi İngilizler tarafından ele geçirildi. Bir daha bölgede eşkiyalık yapmayacağına dair İngilizlere teminat verdikten sonra serbest bırakıldı. Mayıs 1916'da Şiraz'a taarruzda Kaşkaylara yardım etmişlerdir.²⁰³

2.5. Ermeni Aşiretler

Birinci Dünya Harbi esnasında genelde Urmiye, Salmas, Meraga ve Tebriz bölgesinde yaşarlardı ve nüfusları takriben 100 bin kadardı.²⁰⁴ Urmiye bölgesinde merkezde yaklaşık 2000, köylerde ise yaklaşık 3000 kişiydi. Yaşadıkları köyler Kurdabad, Pedelbu, Nahçıvantepe, İkiağaç, Rahvan, Babarut idi. Salmas bölgesinde ise Dilman'da 500, köylerde ise 1500 kadardı. Yaşadıkları köyler Payacık, Ahtehane, Dirleşik, Hüsrevabad, Savure idi. Meraga şehrinde 2500, Tebriz'de 8000 kadardı. Bölgedeki köy isimleri aynı zamanda aşiret isimleri olarak da kabul

---

²⁰¹ Sykes, a.g.e., s.38.

²⁰² Sykes, a.g.e., s.57.

²⁰³ Sykes, a.g.e., s.59, 80.

²⁰⁴ Mehmed Nihad, a.g.e., s.406.

edilebilir. Bu hem Ermeniler için hem de bölgenin diğer sakini olan Nasturiler içinde geçerliydi. Bölgedeki aşiret isimleri ya reisin isminden ya da yaşadıkları köylerden alınmıştı. Ermeniler Birinci Dünya Harbi boyunca Rusların ve İngilizlerin tahrikleriyle Türklere karşı mücadele etmişlerdir. Bu mücadelede Türk ve Kürt kuvvetleri karşısında büyük mağlubiyetler yaşamışlardır.²⁰⁵

2.6.Nasturiler (Asuri-Keldani) Aşiretler

Birinci Dünya Harbi'nde Urmiye civarında 12 bin, Salmas'ta 1500 ve Tebriz'de 2000 kadar Nasturi Hristiyan yaşamaktaydı. Bölgede Cilo, Kawer, Tiyari, Baz, Tuma, Salabekan, Şitazin, Dizan, Udişu, Lizan, Zir, Tal, Varto (Valto), Istazin gibi Nasturi aşiretler bulunmaktaydı. Patrikleri Mor Şimun'du. Birinci Dünya Harbi başladığında kendilerini korumak amacıyla Rusların himayesine girdiler. Ruslar, İran bölgesindeki Kürt yerleşimlerini işgal ederken Nasturiler de onların ileri gücü olarak hareket etti ve bölgede yaşayan Müslümanları öldürmeye başladı. Bölgedeki Türk kuvvetleri ve Şikaki Aşireti Reisi Simko ile mücadeleye giriştiler. Ekim 1917'de Rusya'da meydana gelen iktidar değişiminden sonra ülkelere dönmeyen yaklaşık 200 Rus subayı bölgedeki Nasturi kuvvetlerini Türk birliklerine karşı örgütlemeye başladı. Ayrıca Rusların geride bıraktığı çok sayıda mühimmata da sahip oldular. Bu mücadelede Ermeniler ile ittifak halindeydiler. Kürtler ile mücadeleleri neticesinde Şikaki Aşireti Reisi Simko İsmail Ağa, Nasturilerin ruhani lideri Mor Şimun'u bir bahaneyle toplantıya çağırıp öldürdü. Bu olay, Müslümanlar ile Nasturiler arasındaki mücadeleyi daha da şiddetlendirdi. Bu arada İngilizler Urmiye bölgesindeki Nasturileri silahlandırarak kendi amaçları doğrultusunda kullanmaya çalıştılar. Bu planları başarısızlıkla sonuçlandı. Nasturiler burada daha fazla dayanamayarak İngilizlerin kontrolü altında olan güney bölgesine gitti. İngilizler daha sonra bunları Musul'a yerleştirdi.²⁰⁶

1917 yılında Urmiye bölgesinde Nasturileri Müslümanlara karşı kullanmaya çalışan ülkelerden biri de Amerika olmuştur. Hakkâri civarında Türk kuvvetleriyle mücadele halinde olan Nasturiler yenilerek Mor Şimun liderliğinde Urmiye'ye doğru kaçtı. Urmiye'de Amerikan fahri konsolosu olan Doktor Şet, gelen Nasturileri

²⁰⁵ *İran Azerbaycanı Tetkik Raporu*, s.57-58.

²⁰⁶ Atabakı, a.g.e., s.72; Matfiyef, a.g.e., s.78,86,88,94; *İran Azerbaycanı Tetkik Raporu*, s.59; Fasih Dinç, *Osmanlı-İran Sınırında Devlet ve Toplum: Caf Aşireti ve Nasturi Cemaati (1839-1914)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2024, s.96-97.

Müslümanlara karşı teşkilatlandırmaya başladı. Bu esnada Urmiye bölgesinde Karadağ Şahsuvan aşiretine mensup 250 süvari ile 400 kişilik piyade kuvveti bulunmaktaydı. Nasturilerin saldırıları başlayınca ilk günün akşamında Karadağ Şahsuvan aşireti süvarileri kaçmıştı. Sayıca çok olan Nasturilere karşı iki günlük bir muharebeden sonra şehir halkı teslim olmak zorunda kaldı. Şehri teslim aldıktan sonra Nasturiler, Müslümanlara karşı katliama girişti.²⁰⁷

Urmiye ve Salmas bölgesinde yaklaşık üç ay hâkimiyet kuran Nasturiler, bu süre içerisinde binlerce Müslümanı öldürdü. Nasturilerin ileri gelenlerinden olan Ağa Petros, Ağa Mirza, Rafael ve İbramiyan adlı kişilerinde içinde bulunduğu 25 kişi bu harekâtı yönetmekteydi. Urmiye'deki Amerikan misyonunda görevli olan Doktor Pakared'de aynı durumu Hoy civarında yapmak istedi. Bunun için Hakkâri tarafından buraya kaçıp gelen Nasturi Cilo aşiretinden 1000 kişilik bir kuvvet oluşturdu. Bu kuvvetle Hoy'a yaptıkları taarruz, Hoy halkı ve Şikaki Aşireti Reisi Simko'nun şiddetli savunmasıyla başarısız oldu. 1918'de Miralay Selahaddin Bey, bu kez de Antranik tarafından muhasara altında olan Hoy'u kurtarmak amacıyla Van'dan yola koyuldu. Antranik kuvvetlerini mağlup ettikten sonra Urmiye bölgesindeki Nasturileri imha etmek amacıyla hareket etti. Muhasara edilen Nasturiler bir yolunu bulup firar ederek imha edilmekten kurtuldu. Türk kuvvetleri burada iki ay kaldıktan sonra mütarekenin imzalanmasıyla burayı terk etti.²⁰⁸

2.6.1. Cilo

Hakkâri ve Küçük Zap vadisi arasındaki dağlık alanlarda yaşamaktaydılar. Yaklaşık 30 bin kişilik savaşçı bir aşiretti. Önemli reislerinden biri Melik Andriyos'du. 1915 yılında Rusların tahrikine kapılarak Müslüman Kürtlere saldırmaya başladılar. Bir kısmı Kürtler tarafından öldürülürken, diğerleri ise İran Azerbaycanı'na kaçtı.²⁰⁹

Birinci Dünya Harbi'nde Kürtlerle mücadeleleriyle ön plana çıkmışlardır. Cilo aşireti, Tergavar ve Mavane köylerinde Kürtler ile giriştikleri muharebeleri kaybetmişler ve köyleri Kürtler tarafından yağmalanmıştı. Cilo aşiretinin cesur insanlar olduğu, Rusların onları silahlandığı, Kürtlerin şehre saldırısı esnasında Cilo aşiretinin Rusların öncü birlikleri olarak görev yaptıkları ve bu çatışmada 30

²⁰⁷ *İran Azerbaycanı Tetkik Raporu*, s.69-70.

²⁰⁸ *İran Azerbaycanı Tetkik Raporu*, s.80.

²⁰⁹ Mehmed Nihad, a.g.e., s.448; Matfiyef, a.g.e., s.95.

kadar ölü verdikleri haber alınmıştı. Kürt aşiretlerinin geri çekilmesinde sonra Cilo aşireti intikam almak amacıyla halkı Müslüman olan Balulan ve Kincine köylerine saldırarak onlardan 50 kadar insanı öldürmüştü.²¹⁰

Cilo aşireti Birinci Dünya Harbi'nde Albay Kuzmin komutasındaki bir grup Rus subayı tarafından eğitilmişti.²¹¹ Ruslarla birlikte hareket eden Cilo aşireti, Hoy ve Salmas civarındaki Müslüman köylere saldırılarda bulunmuşlar ve birçok köylüyü öldürmüşlerdi.²¹²

2.6.2. Kawer

Urmiye bölgesinde bulunan bir aşiret olup Birinci Dünya Harbi'nde Kürtlerle çatışmalara girmişlerdir.²¹³

2.6.3. Tiyari:

Önemli reislerinden biri Melik İsmail'di. 2500 haneye sahip olup nüfusları yaklaşık 15 bin kadardı. 1914 yılında savaşın başladığı dönemlerde kendisini tehlikede hisseden Mor Şimun, Tiyari aşiretinden 300 kişiyi kendisini koruması için çağırmış ve onların gözetiminde Tiyarilerin köyüne gitmişti.²¹⁴ Birinci Dünya Harbi'nde Rus kuvvetleriyle birlikte hareket etmişlerdir. 25 Haziran 1916'da İmadiye²¹⁵ Cephesi'nde 2000 kadar kuvvetle Türk ve aşiret kuvvetleriyle muharebeye girişmiş fakat geri çekilmek zorunda kalmışlardır.²¹⁶

Bu bölümde zaman zaman hangi aşiretin hangi devletin yanında yer aldığı belirtilmişse de adı geçen devletler açısından ayrıntılara gelecek bölümde yer verilecektir.

---

²¹⁰ Bulut, a.g.e., s.56.

²¹¹ Dunsterville, a.g.e., s. 179-180.

²¹² Bulut, a.g.e., s.194; *İran Hakkında Medhal*, s.41.

²¹³ Matfiyef, a.g.e., s.78.

²¹⁴ Matfiyef, a.g.e., s.86, 94.

²¹⁵ Irak'ın kuzeyindeki Duhok iline bağlı bir şehir.

²¹⁶ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.163.

3. OSMANLI DEVLETİ, ALMANYA, RUSYA VE İNGİLTERE’NİN İRAN’DAKİ AŞİRETLER İLE İLİŞKİLERİ (1914-1916)

Birinci Dünya Harbi’nin başlamasından sonra İran’da faaliyet gösteren devletler amaçlarını gerçekleştirmek için aşiretlerle ilişkilerini kuvvetlendirmeye çalıştı. Bundan dolayı aşiretleri kendi taraflarına çekmek amacıyla yoğun bir faaliyete girişti. Osmanlı Devleti, İngiltere, Almanya ve Rusya, Avrupa’nın farklı cephelerinde savaştıklarından İran’a çok fazla asker göndermeleri mümkün değildi. Bu sebeple İran’daki aşiretlerin desteğine ihtiyaçları vardı. Osmanlı Devleti, özellikle İran’ın kuzey bölgesinden gelebilecek Rus tehdidine karşı Türk ve Kürt aşiretleri arasında; Almanya ise çoğunlukla İran’ın güney bölgesinde yaşayan Arap ve Fars aşiretleri arasında faaliyet yürütmeye başladı. Osmanlı Devleti ve Almanya’nın faaliyet yürüttüğü bölgede Rusya ve İngiltere’nin de etkinlik göstermesi adı geçen devletlerin İran’da karşı karşıya gelmelerine yol açtı. Özellikle Rusya, Kürt aşiretlerini maddi menfaatler karşılığında kazanmaya çalıştı. Kendi tarafına çektiği Kürt aşiretlerini hem sınır boyunda bulunan Türk kuvvetlerine karşı hem de bölgede Türk taraftarı olan aşiretlere gözdağı vermek amacıyla kullanmayı planladı. Osmanlı Devleti, Almanya, Rusya ve İngiltere’nin İran’daki aşiretleri kazanmaya yönelik bu faaliyetleri bölgenin ciddi bir mücadele sahasına dönüşeceğinin göstergesiydi. Dolayısıyla bu bölümde adı geçen devletlerin aşiretlerle olan ilişkileri incelemeye tabi tutulmuştur.

3.1. Osmanlı Devleti’nin İran’daki Aşiretler İle İlişkileri

Osmanlı Devleti, savaş başlayınca İran halkını yanına çekmek amacıyla onların Rus ve İngilizlere karşı olan duygularını kullanmaya çalıştı. 1907 yılında İngiliz ve Rusların İran’ı ikiye bölmeleri ülkedeki özellikle Demokratlar arasında büyük bir tepkiye sebep olmuştu. Birinci Dünya Harbi başladığı zaman bu grup İngiliz ve Ruslara savaş ilan edilmesi gerektiğini savunmaktaydı. Bunların böyle düşünmesinde Türk ve Alman yetkililerin gayretlerinin de etkisinin olduğu söylenebilir. Almanların, İngilizler aleyhine propagandaya girişmeleri de halkın İngilizlere karşı öfkelenmesine neden oldu. Türklerin savaşa girmesi, cihat ilanı, İran Azerbaycanı’nda bulunan Ruslara karşı Türk sınırını korumak amacıyla askeri

önlemler alması, Ruslara karşı milli hareketler oluşturmaya çalışması bölge halkı arasında heyecana neden olmuştu.²¹⁷

Tahran Elçisi Asım Bey özellikle İran Azerbaycanı'nda önemli faaliyetlerde bulundu. Bunun yanında Kirmanşah, Luristan, Bahtiyari ve Kirman bölgelerinde yoğun çalışmalar yaptı. Kirmanşah Valisi Emir Mufahham ile dostane ilişkiler kurarak, Luristan Valisi Emir Cenk Gulam Rıza Han ile haberleşerek, Bahtiyari, Kaşkay'i ve Tangistan reisleriyle de temas kurarak onları kendi taraflarına çekmeye çalıştı. Aynı zamanda Şahsuvan ve Karacadağ aşiretleriyle de temas halindeydi.²¹⁸

Enver Paşa, İran ve Afganistan'daki amaçlarını gerçekleştirmek için İbni Suud, Talip Bey, Kuveyt şeyhi ve diğer sözü geçen aşiret reislerinin yardımını beklemekteydi. Onlara, İngiliz ve Ruslar ile mücadelede Osmanlı Devleti'ne yardım ettikleri takdirde İran ve Kafkasya'daki Müslüman kardeşlerinin özgürleşeceğini anlatmak, ayrıca İran ve Afganistan ahalisini ayaklandırarak Rus ve İngilizleri zor durumda bırakmak amacıyla kendilerine yardım edip edemeyeceklerini öğrenmek için Bağdat Valisi ve 4. Ordu Müfettişi Cavid Paşa'yı görevlendirdi. Enver Paşa bu sayede Osmanlı Devleti'ne bağlı olduğunu düşündüğü Irak ve Arabistan aşiretlerinden oluşturulacak bir ordu ile İran'a girip İngiliz ve Rusları oradan çıkarmayı planlamaktaydı. Daha sonra ise Belucistan²¹⁹ üzerinden Afganistan'a girerek Hindistan sınırına ulaşip bu şekilde Hint Müslümanlarını İngilizlere karşı ayaklandırmak düşüncesindeydi.²²⁰ Gerekli olan tahkikat yapıldıktan sonra Musul Valisi Süleyman Nazif, Cavit Paşa'ya, Talip Bey, Mubarek es-Sabah ve İbni Suud'un Türklere her hangi bir faydasının olmayacağını hatta Mübarek es-Sabah'ın İngiliz taraftarı olduğunu bildirdi.²²¹

Türk kuvvetleri İran topraklarına girmeden Azerbaycan bölgesinde Ruslar ile Kürtler arasında mücadele başlamıştı. 1914 Ekim ayı içerisinde Urmiye kenti yakınlarında Kürtler ile Ruslar arasında çatışmaların şiddetlenmesi üzerine Ruslar bir general komutasında takviye kuvvet gönderdi. Gelen birliklerin Mevane köyünü kolaylıkla ele geçirmeleri üzerine Kürt aşiretleri hızlı bir biçimde kaçtı. Kaçarken de Ruslara

²¹⁷ Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.41.

²¹⁸ Mehmed Kenan, *Büyük Harbde İran Cephesi*, Cilt 2, Büyük Erkanı Harbiye Reisliği Ankara Matbaası, 1918, s.110.

²¹⁹ İran'ın güneydoğusunda bulunan bir eyalet.

²²⁰ Orhan Avcı, *Irak'ta Türk Ordusu (1914-1918)*, Vadi Yayınları, Ankara 2004, s.170; *Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3 K. 1, s.21,57.

²²¹ Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.5-6.

birçok esir verdiler. Ayrıca savaş meydanında Türk üniformalı iki asker cesedi de bulunmuştu.²²²

Bu arada Türk görevlilerin İran sınırındaki Kürt aşiretleri üzerinde çalışmaları etkili bir biçimde devam etmekteydi. Türk yetkililer, aşiretler arasında özellikle dini kullanarak onları ayaklandırmaya çalıştı. Bu çalışmalar neticesini vermiş ve bazı aşiret reislerini Ruslara karşı ayaklandırmayı başarmışlardı.²²³ Bu çalışmalar sonucunda Barzani Aşiretinin Reisi Şeyh Abdusselam aşiretler arasında faaliyete başlamıştı. Hane Sor'da bulunan Abdül Ali Han, Emir Haşmet ve Hacı Baba Han, Rus taraftarı olan Şikaki Aşireti Reisi Simko İsmail Ağa'ya²²⁴ karşı mücadeleye girişmeyi planlamışlardı. Bu arada Urmiye yakınlarındaki Mevane ve çevresinde Ruslar ile Kürt aşiretler arasında şiddetli çatışmalar devam etmekteydi. Çatışmaların ortasında kalan halk ise Urmiye'ye sığınmıştı.²²⁵

Teğmen Ali Efendi adında bir Türk subayı Savuçbulak²²⁶ yakınlarındaki Dehbakri, Singür ve Gürgüve aşiretlerinin reisleriyle görüşmüş, onlara yakında 60 bin kişilik bir Osmanlı ordusunun buraya geleceğini, Tergavar,²²⁷ Mergavar,²²⁸ Lahican²²⁹ ve Sardak bölgelerinin Türklerin hâkimiyetine geçeceğini söylemiş ve aşiretlerden kendi öncü birlikleri olması için hazırlıklı olmaları gerektiğini ifade etmişti. Yine İran Azerbaycanı'nda yer alan Cormi ve Bidkar bölgelerinde sınırı geçen belirli sayıda Türk kuvveti o esnada Ruslarla çatışan Kürtlere yardım etmişti. Bu

²²² Bulut, a.g.e., s.51.

²²³ Bulut, a.g.e., s.41.

²²⁴ Şikaki aşiretinin reislerinden biriydi. Birinci Dünya Harbi'nin başlarında Ruslar'la birlikte hareket ederek Türk kuvvetlerine karşı mücadele etmişti fakat Bolşevik İhtilali'nden sonra Ruslar'ın İran'dan çekilmesi üzerine ve ayrıca Nasturilerle yaşadığı sorunlardan dolayı zor durumda kaldığından Türkler'e yanaşmaya başlamıştı. 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey'in komutasında Urmiye'nin kuşatılması hareketine katılmıştı. Simko İsmail Ağa hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Fatih Ünal, *Şikak Aşireti ve Reisi Simko Lakaplı İsmail Ağanın Faaliyetleri*, Tarih Dergisi, Sayı 44, 2006, s. 169-198.

²²⁵ Bulut, a.g.e., s.43.

²²⁶ İran'ın Batı Azerbaycan eyaletinde bulunan bir şehir. Günümüzdeki ismi Mahabat'tır.

²²⁷ Bölgenin önemli aşiret reislerinden biri Timur Ağa'ydı. Hem Ruslar'la hem de Türkler'le problem yaşadı. Ruslar'ın kendisine saldırdığı durumlarda Türkler'e yanaşarak yardım istiyordu. Biradost yakınlarında 50 kişilik bir İran askeri birliğine saldırarak üçünü öldürdü, yedisini yaraladı, onunu da esir aldı. Timur Ağa'nın bölgedeki faaliyetleri aynı zamanda Türk yetkilileri de rahatsız etmekteydi. Bölgesinde bulunan Türk yanlısı aşiretlere saldırarak iki sene zarfında mallarını, hayvanlarını ve köylerini yağma etti. Urmiye Şehbenderi Ragıp Bey, Timur Ağa bölgede bulunduğu müddetçe bu eşkıyalığın devam edeceğini hükümete söylemekteydi. Ruslar'la girdiği bir muharebede esir edilerek Urmiye'deki Rus Konsoloshanesi'ne götürüldü. Onun yerine Tergavar ve civarının asayişini sağlamak amacıyla Rusya ve İran, Mahmut Ağa'ya 100 adet silah vererek onu görevlendirdi. BOA, 02.10.1914, HR. SYS, D 2338, D 21, S 1,3,5,6.

²²⁸ Tergavar ve Mergavar: İran'ın Batı Azerbaycan eyaletindeki Urmiye şehrinde bulunan yerleşim yerleri.

²²⁹ İran'ın kuzeyindeki Gilan eyaletine bağlı bir şehir.

çatışmalarda iki taraftan da kayıplar verilmişti. İran Devleti ise bu olaylar karşısında Türklerden kendi tarafsızlığına saygı göstermesini istemekteydi.²³⁰

İran'ın tarafsız kaldığı dönemde Türk kuvvetlerinin sınırı geçmeleri sık sık İranlı yetkililerin tepkisine neden olmaktaydı. İranlılar, Türk kuvvetlerinin Sumay ve Bıradost²³¹ bölgelerinden sınırı geçtikleri haberini alınca Türklerin, Urmiye tarafına doğru ilerlemeleri durumunda Kürtlerle birleşecekleri ve bir takım aşırılıklara başvurabileceklerinden çekinmekteydi. İranlıların 15 Kasım'da aldıkları bir bilgiye göre, Kürtlerin takviye birlikleriyle sayısı 10 bini bulan Türk ve öncü birlik olarak gönderilen aşiret kuvvetlerinin Kotur'u²³² zapt ettikleri ve Hoy üzerine harekete geçtikleri bilgisi iletilmişti. Ruslar, Kotur'un muhafazasına pek önem vermemiş burasını Abdovi²³³ aşireti reisi Simko'nun komutasındaki bir müfrezeyle bırakmışlardı. Bu sebepten her hangi bir mukavemet gösterilmeden Kotur, Türkler tarafından kolaylıkla ele geçirildi.²³⁴

Kotur ele geçirildikten sonra bu harekâta katılan yaklaşık 3500 aşiret kuvveti Tutak²³⁵ tarafına gönderildi. Bunun üzerine Van Jandarma Tümen komutanı bu durumla ilgili endişesini Ordu Komutanlığı'na bildirdi. Çünkü ona göre, bölgede mücadele halinde olan aşiretlerin Tutak'a çekilmesi, Türk taraftarı olan aşiretleri ümitsizliğe sevk edip düşman tarafına geçmesine neden olabilirdi. Ayrıca bu aşiretlerin dağılabileceği endişesinden dolayı yerlerinde kalmalarının daha uygun olacağını ifade etmekteydi. Bununla beraber, Rusların bölgeye saldırısı durumunda bu güçlerin tekrar geri gelmelerinin zor olduğunu ve bu durumun düşmanın bölgede yeniden güç kazanmasına sebep olabileceğini belirtmekteydi.²³⁶

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Harbi'ne katılması esnasında Kasım 1914'te Süleymaniye bölgesinde bulunan bazı hudut birlikleri, bir grup aşiret mensuplarıyla beraber İran sınırını geçerek, Urmiye gölünden ilerleyip, Meyanduab'taki²³⁷ Rus

---

²³⁰ Bulut, a.g.e., s.59.

²³¹ İran'ın kuzeyinde, Batı Azerbaycan eyaletindeki Urmiye şehrinde bulunan bir yerleşim yeri.

²³² İran'ın kuzeyinde, Batı Azerbaycan eyaletindeki Hoy şehrinde bulunan bir yerleşim yeri.

²³³ Şikaki aşiretinin bir alt koludur. Simko bu aşiretin reisiydi.

²³⁴ Bulut, a.g.e., s.85; Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.196.

²³⁵ Günümüzde Ağrı iline bağlı bir ilçe.

²³⁶ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Kafkas Cephesi Üçüncü Ordu Harekatı C.2 K.1*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, s.205.

²³⁷ İran'ın kuzeyindeki Batı Azerbaycan eyaletinde bulunan bir şehir.

birliklerini de aşıp Tebriz'e²³⁸ kadar ulaştı. Bunun üzerine Ruslar, Doğu Anadolu Cephesi'nden birlikleri buraya kaydırarak bu gruplara müdahale etmeleri üzerine geri çekilmek durumunda kaldı.²³⁹

Türk hükümeti dünya Müslümanlarını kendi yanlarına çekmek amacıyla 14 Kasım 1914'te cihat ilan etti. Bölgede bazı İranlı din âlimlerinin cihat ilanından önce İranlı aşiretlerin cihada katılmaları konusunda çalışmalar yaptıkları bilinmekteydi. Bunlardan biri olan Şeyh Abdulkadir, Mansur el-Mamalik'e yazdığı mektupta, cihat ilanı durumunda buna uymasını ve sınır aşiretlerini ayaklandırmasını istemekteydi. Şeyh'in oğlu olan ve Kürtler arasında önemli bir kişi olarak bilinen Seyit Muhammed ise Margavar'a gitmiş ve oradaki aşiretler arasında hararetli bir konuşma yaparak cihat ilanı durumunda buna uymalarını istemişti.²⁴⁰

Osmanlı Devleti cihat ilan ettikten sonra bölgedeki halkı ayaklandırmak amacıyla bir takım çalışmalar yaptı. Bu amaçla Van ve Musul vilayetlerinde kuvvetler oluşturmaya çalıştı. Musul vilayetinde, Musul Mebusu İbrahim Fevzi Bey, Süleymaniye ve Gelanber bölgesindeki aşiretleri cihada teşvik etmek amacıyla çalışmalar yürütmekteydi. Kerkük Mutasarrıf Vekili Halid Bey de Revandiz²⁴¹ civarındaki aşiretleri örgütlemeye çalışmaktaydı. Toplanan bu aşiret kuvvetleri daha sonra Musul'da bulunan 12. Kolordu Komutanlığı'na bağlandı. Bu birliklere İran bölgesinde toplanacak olan aşiretlerin de katılmasıyla Rusların arka cephesine taarruz edilmesi planlanmaktaydı. Gerekli olan hazırlıklar yapıldıktan sonra 18 Kasım 1914 tarihinde iki birlik harekete geçti. Süleymaniye kolu Sine²⁴² yönünden, Revandiz kolu da Rayet ve Savuçbulak yönünden ilerlemeye başladı.²⁴³

Süleymaniye Kolu, İbrahim Fevzi Bey komutasında Gelanber, Pençvin ve Süleymaniye aşiretleri ile farklı birliklerden asker ve subayların katılmasıyla oluşturuldu. Süleymaniye koluna bölgenin önemli kişilerinden biri olan Şeyh Necmeddin Efendi'nin de desteği vardı. Kerkük Mutasarrıfı Halit Bey komutasındaki

---

²³⁸ İran'ın kuzeyindeki Doğu Azerbaycan eyaletinde bulunan bir şehir.

²³⁹ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3 K. 2, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2002, s.175.

²⁴⁰ Atabaki, a.g.e., s.10; Bayur, a.g.e., C. 3 K. 1, s.387; Bulut, a.g.e., s. 37.

²⁴¹ Irak'ın kuzeyinde Erbil iline bağlı bir şehir.

²⁴² İran'ın kuzeybatısındaki Kürdistan eyaletine bağlı bir şehir. Günümüzdeki ismi Senendec'tir.

²⁴³ Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.113-114.

Revandiz Kolu ise Dizei²⁴⁴ aşiretiyle Revandiz ve Savuçbulak aşiretlerinden olan Mameş, Menkur ve diğer aşiretler ile farklı birliklerden asker ve subayların katılımıyla oluşturuldu. Ayrıca Revandiz bölgesinin önemli şahsiyetlerinden biri olan Şeyh Celaleddin de gruba destek vermektedir.²⁴⁵

İran'daki amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla Türkler İran'daki faaliyetlerine devam etmekteydi. Bu amaçla Süleymaniye Mutasarrıfı, yanına iki subay ve bir grup asker alarak 18 Kasım 1914'da Bane'ye²⁴⁶ geldi. Burada bölgenin aşiret reisleriyle görüşmeler yaptı ve onları olası bir savaşta yanlarında olmaları konusunda ikna etti. Ayrıca Caf Aşireti Reisi Muhammed Paşa'nın da ertesi günü Bane'ye geleceğine dair bilgi aldı. Aynı tarihte Savuçbulak'ta bulunan Şeyh Celaleddin'in adamlarıyla desteklenmiş 3000 kişilik bir Türk kuvvetinin, altı topla beraber Lahican'a geleceği bildirildi. Ayrıca Piran Aşireti Reisi Muhammed Emin Ağa'nın Türk kuvvetlerinin öncü birliği olarak hareket edeceği öğrenildi. Yine Bane aşiretlerinden birinin reisi olan Muhammed Han, İran Kürdistan'ı aşiretleri üzerinde önemli bir yetkisi olan Şeyh Necmettin'den bir mektup aldı. Bu mektupta Şeyh Necmettin sultanın buyruğuna uygun olarak İslam'a saldıran bu devletlerle savaşılması gerektiğini söylemekteydi.²⁴⁷

Türk yetkililerin İran'da yaptıkları faaliyetler neticesinde bölgede bulunan bazı aşiretler Osmanlı Devleti'nin yanında harbe katılma arzusu taşımaya başladı. Bunun neticesinde yetkililer Kirmanşah ve Süleymaniye civarına tüfek, mitralyöz, cephane ve para gönderilmesine karar verdi. Yetkililer özellikle Kaşkayi aşiretini kazanmaya çalışmaktaydı. Çünkü bu aşiret yaklaşık 10 bin kişilik bir kuvvete sahipti. Bunun yanında sınır bölgesinde bulunan aşiretler üzerinde etkili olan bazı âlimlerin Puştikuh, Kaşkayi ve Bahtiyarilerin bölgesine diğer bir kısım âlimlerin de Kirmanşah ve İran Kürdistan'ı taraflarına gönderilmesi talep edildi. Ayrıca Bahtiyari Emir Mufahham'ın Osmanlı Devleti'ne yakın olması münasebetiyle Bağdat Valisi'nden kendisiyle gizlice görüşmesi istendi.²⁴⁸

²⁴⁴ Irak'ın kuzeyindeki Erbil şehri civarında ikamet eden bir aşiretti. Ziraatle geçinirlerdi. Aşiretin birçok alt kolu mevcuttur. Bozkurt, a.g.e., s.376-377.

²⁴⁵ Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.114.

²⁴⁶ İran'ın kuzeybatısındaki Kürdistan eyaletine bağlı bir şehir.

²⁴⁷ Bulut, a.g.e., s.98.

²⁴⁸ BOA, H.09.02.1333 (27.12.1914), DH. EUM. 7.Şb, D 2, D 62, S 3.

Savaşın başladığı dönemden beri hiçbir Türk askeri sınırı geçmemesine rağmen, Rus kuvvetleri, Osmanlı Devleti sınırında şiddet hareketlerine başvurup, hududu geçmek amacıyla teşebbüslerde bulunmuşlardı. Ruslar, Osmanlı Devleti aleyhine Kirmanşah Valisi Ferman Ferma, Bazar Şeyh'i, Simko ve Seyyit Taha'yı kışkırtmış, ayrıca Kasrışirin hâkimi Şir Han Ruslar için çalışmaya başlamıştı. Ruslar birçok defa sınırı ihlal edip Müslüman halka saldırmış ve kimilerini öldürmüştü. Bu harekâta İran'da bulunan Abdurrezzak,²⁴⁹ Abkalı Mustafa, Şeca ed-Devle, Simko, Simon, Sive, Simat, Alet, Antranik,²⁵⁰ Abdovi aşireti, Barandiz hâkimi gibi kişi ve aşiretler iştirak etmişti. Türk yetkililer bundan sonra Türk sınırına bir saldırı olduğu takdirde Türk kuvvetlerinin İran sınırını aşarak buna gereken cevabı verecekleri ve bunun sorumluluğunun da buna izin veren İran hükümetinde olduğunu belirtmişti.²⁵¹

Türkler kendilerine yakın gördüğü bazı aşiret reislerine görevler vermişti. Bunlardan biri Beni Lam Aşireti Reisi Şeyh Gazban'dı. Şeyh Gazban ve birkaç mücahit Türk yetkililer tarafından Beni Turuf, Huveyze ve diğer İranlı aşiretleri kendi taraflarına çekmek amacıyla görevlendirilmişti. Şeyh Gazban bu amaç için Ammare'ye gidip Beni Turuf aşiretinin kampına misafir olmuştu. İran Arabistanı Valisi, Türklerin Arabistan'ı almak için bu aşiretleri kışkırttığını ve bu durumun gelecekte bölgede aşiret ayaklanmalarına neden olabileceğini bunun da İran için üzücü sonuçlar doğuracağını ifade etmişti.²⁵²

Türk yetkililer bir taraftan aşiretleri kendi tarafına çekmeye çalışırken diğer taraftan İran Azerbaycanı sahasında ilerlemeye çalışmaktaydı. Türkler ile Ruslar arasında 25 Ocak 1915'te Sufiyan²⁵³ bölgesinde meydana gelen muharebede Türk birlikleri yenildi. Türkler bu muharebede yaklaşık 800 kayıp verdi. Bu muharebede Kürt aşiretleri de Türk kuvvetlerine yardım etti. Debukri aşireti 400 kişilik bir kuvvetle muharebeye iştirak etmişti. Muharebenin neticesinde Debukri aşireti reislerinden

---

²⁴⁹ II. Abdulhamid (1876-1909) döneminde Rıdvan Paşa'yı öldürdüğünden dolayı mahkûm edilen Kürt Şamil Paşa'nın kardeşi idi. Rusya'ya kaçmıştı. Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.41.

²⁵⁰ 1865'te Şebinkarahisar'da doğdu, 1927 yılında öldü. 1855 yılındaki ayrılıkçı hareketlere katıldı. 1890'da bir Türkü öldürdüğünden İstanbul'a kaçtı. İstanbul'da Hınçak cemiyeti üyelerine katıldı. İstanbul'da iken bir polis şefini öldürdüğünden Batum'a kaçtı. 16 Mayıs 1895'te 40 silahlı adamıyla birlikte Sason'a geldi ve burada Serop'un çetesine katıldı. 1899'da Serop'un ölmesi üzerine yerine geçti. Çakmak, a.g.e., s.240.

²⁵¹ Kemal Gurulkan (Haz.), *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi*, Seçil Ofset, İstanbul 2013, s.134-136.

²⁵² Bulut, a.g.e., s.173.

²⁵³ İran'ın kuzeyindeki Doğu Azerbaycan eyaletinde bulunan bir şehir.

Kerim ve Haso Ağalar, Çavdarlı aşireti reislerinden Ferik Sultan şehit olmuş, aşiret kuvvetleri ise dağılmıştı. Bu muharebe kentte büyük endişeye neden olmuş ve halkın bir kısmı şehri terk etmişti.²⁵⁴

Osmanlı Devleti, İran siyasetindeki gelişmeleri de yakından takip etmekteydi. Esasen İran'da faaliyetlerini Almanlar ile birlikte yürütmekteydi. Almanlar ile beraber Luristan Valisi Nizam es-Saltana'yı destekleyerek İran siyasetini kendi taraflarına çekmeyi planlamışlardı. Bu amaçla Almanlarla birlikte Kirmanşah'ta 1915'te geçici bir hükümetin²⁵⁵ kurulmasını desteklemişlerdi fakat Almanların verdikleri sözleri tutmamaları üzerine Nizam es-Saltana ile araları açıldı. Nizam es-Saltana bu olaylar sonucunda Türklere yakınlaştı.²⁵⁶

İran'ın güney bölgesinde ise Bağdat Milletvekili Yüzbaşı Tevfik komutasındaki mürettep kuvvet Muhammara²⁵⁷ üzerinden Abadan'a²⁵⁸ girmiş ve Şeyh Hazal'ın²⁵⁹ kontrolünde olan Huveyze²⁶⁰ kasabasını işgal etmişti. Bölgede yapılan çalışmalar sonucunda bölge aşiretleri Türk kuvvetlerini destekleme kararı almıştı. Bunun üzerine bu aşiretlerden Huveyze, Mityav ve Karan aşireti reislerine Osmanlı Devleti adına hilatlar verilmişti.²⁶¹ Bunun yanında ülkenin farklı yerlerinde de bazı aşiretler Türklere meyletmeye başladı. Osmanlı Devleti'ne göre aşiretlerin kendilerine

²⁵⁴ Bulut, a.g.e., s.174; Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.122; Kamuran Karabalık, *Birinci Dünya Savaşı'nda Güney Azerbaycan*, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bolu 2019, s.86.

²⁵⁵ İran'da Aralık 1914'te toplanan meclisin 136 milletvekilinden 30'u Demokrat Parti'dendi. Demokratlar'ın Alman yanlısı olması İngiliz ve Ruslar'ı endişelendirdi. Kazvin'de bulunan Rus birlikleri Tahran'ı işgal etmek amacıyla yola koyulunca 30 Demokrat milletvekili, bazı gazeteciler ve ılımlı siyasetçiler Kum'a kaçtı. Burada Komite-i Defa'i Milli'yi (Ulusal Savunma Komitesi) kurdular. Rus saldırısından çekindiklerinden dolayı daha sonra Kirmanşah'a gittiler. Burada bu oluşum "İran Geçici Hükümeti" adını aldı. Ruslar'ın 1916'da Kirmanşah'ı işgal etmeleri üzerine geçici hükümet sona erdi. Atabakı, a.g.e., s.3.

²⁵⁶ Atabakı, a.g.e., s.15.

²⁵⁷ İran'ın güneybatısındaki Huzistan eyaletinde bulunan bir şehir.

²⁵⁸ İran'ın güneybatısındaki Huzistan eyaletinde bulunan bir şehir.

²⁵⁹ İran'da Şattülarap kıyısındaki Muhammara'da (Hürremşehir) doğdu. Benî Kâ'b aşiretinin Muhayzin koluna mensuptu. 1897'de Şeyh Hazal (Hazal Han), Muhayzin aşireti şeyhi ve Muhammara yöneticisi oldu. Bölgesinde İngiliz menfaatlerine karşı gösterdiği anlayış dolayısıyla kendisine Hindistan Şövalye Nişanı (Knight Commander of Indian Empire) verildi. Birinci Dünya Harbi boyunca da İngilizlere karşı olan bağlılığını sürdürdü. Zamanla hükümet ile onun arasında ciddi sorunlar çıkmaya başladı. Bu süreçte İngiltere'de kendisine verdiği desteği çekti. Bunun üzerine İran hükümeti Şeyh Hazal üzerine bir ordu göndererek 19 Nisan 1915'te Muhammara'da bir gemide tutukladı. 27 Mayıs 1936'daki ölümüne kadar Tahran'da hapiste tutuldu. İdris Bostan, "Hazal Han", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, TDV Yayınları, 1998, 17/107-108.

²⁶⁰ İran'ın güneybatısındaki Huzistan eyaletinde bulunan bir şehir.

²⁶¹ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Genelkurmay Yayınevi, Yıl 53, Sayı 118, 2004, s.70.

meyletmeleri İran Devleti'nin savaşta Türk tarafıyla beraber mücadele etmesine neden olabiliirdi fakat İran'ın Türk tarafıyla beraber savaşabilmesi için nitelikli askerinin olması gerekiyordu. İran bu durumdan mahrumdu. Bu yüzden Başkumandanlık Vekâleti, İran Devleti isterse kendilerine subay gönderilebileceğini belirtti.²⁶²

İran'da amaçlarını gerçekleştirmek isteyen Osmanlı Devleti ile İran arasında yapılan görüşmeler neticesinde Aralık 1915'te bir ittifak anlaşması hazırlandı. Anlaşmaya göre, iki Müslüman ülke askeri ve siyasi olarak birbirlerine yardım edecek, anlaşma şartlarına aykırı olmamak şartıyla üçüncü bir devletle anlaşma yapılabilecek, iki devlet birbirinin toprak bütünlüğünü koruyacak, başka devletlere verilecek ayrıcalıklarda birbirlerine bilgi verecek ve ortak tedbir alacaklar gibi maddeleri içermekteydi. Osmanlı Devleti ile İran arasında yapılan bu ittifak Almanları rahatsız etti. Kısa bir süre sonra da bu rahatsızlığın etkisi ile olacak ki Osmanlı Devleti bu ittifak anlaşmasından vazgeçti.²⁶³

Bu arada Rusların Tahran üzerine yürümelerinden dolayı Tahran'ı terk eden İranlı Demokratlar ve milletvekillerinin Kirmanşah'ta kurduğu geçici hükümet, Rus tehdidi üzerine Mart 1916'da Kirmanşah'tan Kasrışirin'e geçti. Kısa bir süre sonra Mart 1916'da Ruslar bu kez de Kasrışirin üzerine yürümeleri neticesinde geçici hükümet Bağdat'a taşınmak zorunda kaldı. Burada kaldıkları süre içerisinde Nizam es -Saltana ve diğer hükümet üyeleri Türklere daha çok yakınlaştı. Bu durum Almanlar ile olan ilişkilerinin daha da kötüleşmesine sebep oldu. Ruslara karşı yapılacak bir operasyon için Bağdat'a gelen Enver Paşa burada bulunan Nizam es-Saltana (yanında İranlı bazı mebuslar, İran jandarmaları ve İranlı aşiretler de mevcuttu)²⁶⁴ ile Mayıs 1916'da siyasi ve askeri bir anlaşma yaptı. Yapılan bu anlaşma, Almanlar tarafından endişe ile izleniyordu. Çünkü yapılan bu anlaşma Almanların Nizam es-Saltana üzerindeki kontrolünün Türklerin tarafına geçtiğinin bir belirtisiydi.²⁶⁵

---

²⁶² Gurulkan, a.g.e., s.149-150.

²⁶³ Bayur, a.g.e., C. 3 K. 3, s.140-143.

²⁶⁴ Enver Paşa ile görüşmek amacıyla gelen İran ve Arap aşiret reisleri Türk ve Alman taraflarından hangilerinden daha fazla menfaat sağlayabileceklerini görmek amacıyla gelmişlerdi. Gelenlerin çoğu Almanlardan para koparmak amacıyla burada bulunuyorlardı. Josef Pamiankowski, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü*, (Çev: Kemal Turan), Kayıhan Yayınları, İstanbul 1990 s.194.

²⁶⁵ Atabakı, a.g.e., s.16-17; Bayur, a.g.e., C. 3 K. 3, s.162-163; Ali İhsan Sabis, *Harb Hatıralarım Birinci Dünya Harbi*, Cilt 3, Nehir Yayınları, İstanbul 1990, s.186.

Türkler müttefikleri olan Almanlara güvenerek İran Cephesi'nde başarılı olmayı düşünmekteydi. Almanlar ile her ne kadar ittifak kurmuşsa da aralarında güven sorunu vardı. Almanlar bir taraftan İran Kürtlerini Türkler aleyhine kışkırtmaya çalışırken diğer taraftan eski Başbakan Mustavfi el-Mamelek ile gizli bir anlaşma yapmıştı. Yapılan bu anlaşmaya göre yapılacak işlerde Türklerle haber verilmemesi ve İran'da yapılan her işin sadece Alman çıkarlarına göre yapılacağı karara bağlanmıştı. Almanlar böylece müttefikleri olan Türklerin amaçlarını göz ardı etmişti. Bu durum zamanla Türkler ve Almanlar arasında siyasi ve askeri mücadelenin yaşanmasına ve beraber yaptıkları bazı operasyonların başarısızlıkla neticelenmesine yol açtı.²⁶⁶

Osmanlı Devleti Kirmanşah bölgesinin öneminden dolayı orayı kontrol etmek için büyük çaba göstermekteydi. Kirmanşah, hem Bağdat hem de İran ve Afganistan açısından stratejik bir konumdaydı. İngilizlerin Irak Cephesi'nden Rusların ise Kirmanşah tarafından ilerlemeleri Türklerin iki kuvvet arasında kalması tehlikesini doğurmaktaydı. Bu amaçla Kirmanşah bölgesinin kontrolünün ele alınması önemliydi. Bölgenin önemini bilen İngiliz ve Ruslar da burada faaliyete girişti. İngilizler, Kirmanşah bölgesinin önemli aşiretlerinden biri olan Sencabileri ve bölge aşiretlerini Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtırken Ruslar da bölge aşiretlerini kazanmaya çalışmaktaydı. Osmanlı Devleti, Kirmanşah aşiretlerini kontrol etmeye çalışırken sorunlar da yaşamaktaydı. Bu sorunların sebeplerinden bir tanesi mezhep farklılıkları iken bir diğer sebep ise İran aşiretlerinin yazlık ve kışlık döneminde Türk tarafına gidip gelirken oradaki aşiretlerle yaşadıkları sorunlardı. Bu sebeple Türk yetkililer bölgedeki aşiretleri kazanmak amacıyla bir heyet oluşturdu. Çalışmalarını tamamlayan heyet, yazlık ve kışlık olarak Türk tarafına gelen İran aşiretlerine hürmet gösterilmesi, aynı şekilde İran aşiretleri ile Türk sınırındaki aşiretler arasında meydana gelen olayların engellenmesi, İran aşiretlerini Türk tarafına çekmek amacıyla aralarında yakın ilişki bulunan Irak aşiretlerinden faydalanılabileceğini belirtti.²⁶⁷ İngiltere ve Rusya ise bu sorunlardan faydalanmaya çalıştı. Bu iki devlet, Osmanlı Devleti'nin cihat ilanını bölgede etkisiz kılmak yine Osmanlı Devleti'nin amaçladığı İttihad-ı İslam fikrini boşa çıkarmak, Türklerin İran'a girmesini işgal

²⁶⁶ Bayur, a.g.e., C. 3 K. 3, s.159-161.

²⁶⁷ Metin, a.g.e., s.83-84.

olarak İran halkı arasında yaymak²⁶⁸ ve Türkleri düşman bir millet olarak halka tanıtmak amacıyla aşiretleri kışkırtmışlardı.²⁶⁹

3.2. Almanya'nın İran'daki Aşiretler İle İlişkileri

Almanların en temel amacı Osmanlı Devleti ile beraber İran ve Afganistan'ı Rus ve İngilizlere karşı isyana sevk etmek ve Türklerin de yardımıyla bir İslam birliği oluşturmaktı. Aynı zamanda Hindistan Müslümanlarını da ayaklandırıp İngilizlerin Avrupa Cephesi'ne daha fazla asker göndermesini engellemekti. Özellikle Hindistan'daki Müslümanları ayaklandırmak Almanlar için önemliydi. Çünkü Hindistan İngilizler için adeta bir asker kaynağıydı. Almanların amaçlarından biri de Alman subaylar aracılığıyla İran ordusunu ve jandarmasını eğitip kendi kontrollerinin altına alarak İran'a hâkim olmaktı. Böylece Lehistan Cephesi'nde kendileriyle muharebeye girişen Rus ordusunu arkadan kuşatmak düşüncesindeydiler fakat Almanya bunu yapmaya çalışırken İran'da yeterli askeri gücü bulunmamaktaydı. Almanlar, ulaşımın zor olmasından dolayı yeterli askeri birlik gönderemiyorlardı. Bu amaçla Almanlar propaganda vasıtasıyla bu işi yürütmeye karar verdiler. Bunu yapmak için de çok fazla para harcadılar ve Wassmuss, Niedermayer gibi ajanlar gönderdiler. Özellikle Wassmuss²⁷⁰ tarafsız bölge olarak bilinen Şiraz'da 1914 yılında Alman Konsolosu olarak görev yaparken aynı zamanda İngilizler aleyhine de faaliyette bulunmuştu.²⁷¹

Almanya 1915 Nisan'ından itibaren İran'da yoğun bir faaliyete başladı. Savaşın önce önde gelen İranlı politikacılarla ilişkilerini sağlamlaştırdı ve 1915'te Başbakanı gizli bir ittifak anlaşması yapmaya ikna etti; ayrıca mevcudu 7000'i bulan İsveç

²⁶⁸ Başkumandanlık Vekaleti, hem İngilizler'in bu propagandasını boşa çıkarmak hem de İran'ın endişesini ortadan kaldırmak amacıyla 31 Mart 1915'te Hariciye Nezareti'ne gönderdiği raporda, Türk kuvvetlerinin İran'ı işgal etmek amacıyla buraya girmediğini, Ruslar'ı buradan attıktan sonra İran topraklarını terk edeceklerini İran tarafına bildirmesini istemişti. Gurulkan, a.g.e., s.176-177.

²⁶⁹ Metin, a.g.e., s. 82-83.

²⁷⁰ 14 Şubat 1880'de Almanya'da Ohlendorf'ta doğdu. Berlin'de Friedrich-Willhelms-Üniversitat Orientalischen Institut'da dört yıl Arapça eğitimi aldı. Nisan 1909'da İran'da Buşir Konsolosu olarak görev yaptı. Daha sonra farklı ülkelerde konsolos olarak görev yaptıktan sonra Mart 1913-Temmuz 1914 arası yeniden Buşir'de görev yaptı. 1915 yılında Şiraz bölgesinde ajanlık faaliyetlerinde bulundu. İran'da görev yaptığı süre içerisinde özellikle İngilizler'e karşı önemli faaliyetler icra etti. Birinci Dünya Harbi bittikten sonra 20 Eylül 1919'da Almanya'ya döndü. 31 Kasım 1931 yılında Berlin'de öldü. Hendrik Gröttrup, *Wilhelm Wassmuss Der Deutsche Lawrence*, Metropol Verlag, Berlin 2013, s.334-335

²⁷¹ *Golç Paşa'nın Hatıratı*, (çev: Salih Mayakuşu), Askeri Matbaa, İstanbul 1932, s.35; Ali İhsan Sabis, *Harb Hatıralarım Birinci Cihan Harbi*, Cilt 2, Nehir Yayınları, İstanbul 1990, s.206-207; *Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3 K. 2, s.9; Mehmed Nihad, a.g.e., s.410; Nasser, a.g.t., s.22.

jandarmasının desteğini aldı. Bununla birlikte Kaşkaylar, Hamseler, Bor Ahmediler ve Sencabiler gibi aşiretler arasında taraftar buldu.²⁷²

İran'da amaçlarını gerçekleştirmek isteyen Almanlar bölgede para ile halktan ve aşiretlerden silah almaya, gönüllü birlikler kurup mücahit kaydetmeye, Kerbela²⁷³ ve Necef gibi İranlıların kutsal saydığı şehirlerdeki din âlimlerinden cihat fetvaları almaya, sınır bölgelerindeki ve İran içindeki aşiretlerle temas kurup onları kendi taraflarına çekmeye başladı. Bu amaçla görevlendirdikleri ajanlarını İran'ın dört bir tarafına gönderdiler. Hanikin-Kirmanşah yolu üzerinde bulunan Sencabi, Kalhani, Kerbendi gibi aşiretleri kendi taraflarına çekerek Kirmanşah bölgesinde etkili faaliyetler yürütmeye başladılar. Bunun yanında bir kısım Lurları, Bahtiyarileri, Tangistanlıları elde etmede başarılı olarak Şiraz, İsfahan ve Kirman gibi bölgelerde de etkinliklerini artırmaya çalıştılar.²⁷⁴

Alman ajanlar doğrudan Alman elçiliğinin emirleri doğrultusunda hareket etmekteydi. İngilizler, Almanların bu faaliyetlerinin farkındaydı. İran hükümetinin bunu engelleme konusunda herhangi bir çalışma içinde olmaması İngilizleri rahatsız etmekteydi. İngilizler, İranlı yetkililere bunun devam etmesi durumunda büyük bir kuvvetle İran'a girmelerine şaşırılmamaları gerektiğini söylemekteydiler.²⁷⁵

Alman ajanların bazıları İngilizler tarafından tespit edilip yakalanmaktaydı. Buşir'deki Alman Konsolos Dr. Liesteman ile ajan Eisenhut ve Bağdat'tan Şiraz'a Wassmuss ile seyahat eden Dr. Linberbs tutuklanarak Bombay'a²⁷⁶ gönderilmişti.²⁷⁷ Wassmuss, buna tepki olarak İran'ın güneyindeki aşiretler arasında çalışmalarını hızlandırdı. Aynı zamanda Almanlarla yakın ilişki içerisinde olan Mukbir es-Saltana ile görüşerek İngilizlerin bölgedeki faaliyetlerinin engellenmesini istedi. Bu dönemde Güney İran'da İngilizlere karşı Almanların yaptığı birkaç operasyon başarısızlıkla neticelendi. Bunun üzerine Wassmuss, Şiraz'dan ayrılarak Aram'a²⁷⁸ gitti. Burada Alman taraftarı olan aşiretlerle görüşerek adam toplamaya çalıştı. Almanların

---

²⁷² David Fromkin, *A Peace to End All Peace*, Henry Holt And Company, New York 1989, s. 208; Abrahamian, a.g.e., s.80.

²⁷³ Kerbela ve Necef: Irak'ın orta kısımlarında yer alan ve Şiiler için kutsal kabul edilen şehirler.

²⁷⁴ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.105,107-108.

²⁷⁵ QNL, File 3516/1914 Pt 4, s.46.

²⁷⁶ Hindistan'ın batısında bulunan bir şehir. Günümüzdeki ismi Mumbai'dir.

²⁷⁷ QNL, File 3516/1914 Pt 5, s.228.

²⁷⁸ İran'ın orta kısımlarındaki İsfahan eyaletinde yer alan bir şehir.

bölgedeki yoğun faaliyetleri İngilizleri sıkıntıya sokmaktaydı. Hatta Temmuz ayında bazı yerlerde halk ayaklanıp İngiliz askerlerine saldırdı. Bunun üzerine İngilizler, İranlı yetkililerden Buşir'deki Alman yanlısı aşiret reislerinin cezalandırılması, Alman ve Avusturyalı yetkililer ile ajanların İran'dan çıkarılması, Alman taraftarı olan Mukbir es-Saltana'nın görevden alınması gibi taleplerde bulundular.²⁷⁹

Almanlar, İran'da sadece ajanlarıyla değil aynı zamanda resmi görevlileri yoluyla da faaliyet yürütmekteydi. İran'daki Alman Ataşemiliter Kont Kaniç altınlar dağıtarak bazı İranlıları yanlarına çekti. 1915 yılında topladığı kuvvetlerle Kirmanşah-Hemedan üzerinden saldırarak İsfahan-Şiraz civarını ele geçirip oradan Afganistan'a geçerek Afgan hükümetini İngilizlere karşı savaşa sokmaya çalıştı. Ayrıca kendisine bağlı aşiret reisleri, İsveçli subayların komutası altındaki İran jandarmasıyla hem İngilizlere hem de Ruslara karşı saldırıya geçti. Almanya'nın Şiraz Konsolosu Wasmuss, Şiraz Valisi Mukbir es-Saltana ile anlaşarak Benderbuşir'deki İngilizlere karşı mücadele ederken, Kirman Konsolosu Sugmayerek ise İranlı âlimler arasında faaliyet yürüttü. Almanlar bu tür çalışmalar yürütürken İngilizler ise bir Kazak Müfrezesiyle Kirmanşah'a girmeye çalışırken Alman Konsolos Schüneman, emrindeki Kakavand aşireti ve iki makinalı tüfekle onları Hemedan'a doğru püskürttü.²⁸⁰

Almanya, savaşın başlamasından altı ay sonra İran'da amacına ulaşmak için asıl görevleri ajan olan birçok kişiyi konsolos olarak farklı şehirlerde görevlendirdi. İran'ı kontrolüne almak için planlar yaptı. Alman planına göre Şah'ın sarayında bulunan Alman taraftarlar Şah'ı ikna etmeye çalışacak ve konsoloslar bulundukları bölgelerdeki halkı ayaklandıracaktı. Aşiretlerden birlikler oluşturulacak ve bunların başında Alman subaylar olacaktı. Alman ve İsveçli subaylar gönüllü müfrezeler oluşturacak, Türkler ve Avusturyalılar ise asker yardımında bulunacaktı. Bu planda Almanların işbirliği içinde oldukları kişi Nizam es-Saltana ve Demokratlar olmuştu. Yapılan bu çalışmalar sonucunda Afganistan'a kadar bir güzergâh Almanların kontrolüne geçti. Wassmuss, Niedermayer, Otto Hanting, Schüneman ve Klan gibi ajanlar İran'da yaptıkları çalışmalar sonucunda İran'ın iç kısımlarına kadar gittiler. Hatta Hanting ve Niedermayer 1915 Haziran'ında Afganistan'a kadar gidip Afgan

²⁷⁹ Sezai Dumlupınar, *I. Dünya Savaşı Sürecinde Basra Körfezinde Osmanlı-İngiliz Nüfuz Mücadelesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yanınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2015, s.343.

²⁸⁰ Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.43.

Kralını isyana davet ettiler.²⁸¹ Hindistan ve Afganistan'a ulaşip bu iki halkı Rus ve İngilizlere karşı ayaklandırmak amacını güden Almanlar hedeflerine ulaşmak için hemen harekete geçtiler ve savaş başladıktan yaklaşık altı ay sonra Batı İran aşiretleri arasında propagandaya ve bu bölgede bulunan aşiret üyelerine silah dağıtmaya başladılar.²⁸²

1915 Haziran'ında Tahran'a gelen Ataşemiliter Yüzbaşı Graf Kaniç hızlı bir biçimde propagandaya başladı. Bu propaganda özellikle Demokratlar ve Batı İran aşiretleri arasında etkili oldu. İsveçli subayların kontrolünde olan 12 jandarma alayı ile yaklaşık 8 bin aşiret üyesi onu destekledi. Topladığı bu aşiret kuvvetlerinin başına da Luristan Valisi Nizam es-Saltana'yı düşündü. Bu çalışmalar neticesinde Rus ve İngiliz Konsolos görevlileri Tahran'dan kovuldu. Rus ve İngiliz bankalarına el konuldu. Almanlar bu çalışmaları ile Tahran'da hâkimiyetlerini güçlendirmeye çalıştı. Hatta bu çalışmalarını o kadar ileri taşıdı ki Avusturyalı ve Macar savaş esirlerinden ve ayrıca İran jandarmalarından oluşturdıkları bir birlik ile Tahran'da bir darbe planlayarak Ahmed Şah'ı Türk ve Alman kontrolü altında bulunan Kirmanşah'a götürmeyi planladı. Burada da Almanlar tarafından maddi çıkarlar teklif edilerek satın alınmış olan İranlı devlet adamları tarafından Alman yanlısı bir hükümet kurulacaktı. Samsam es-Saltana, Ferman Ferma, Ayn ed-Devle gibi önemli İranlı yetkililer ile İngiliz-Rus elçilerinin araya girmesiyle bu plan başarılı olmadı. Bunun üzerine Kaniç ile Alman ve Avusturya-Macaristan elçileri Tahran'ı terk ederek Kirmanşah'a dönmek zorunda kaldılar.²⁸³

İran'da amaçlarını gerçekleştirmek isteyen Alman Yüzbaşı Kaniç, Nizam es-Saltana ile Burucerd'te yaptığı görüşmelerden sonra Ağustos 1915'te aralarında bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşmaya göre, Nizam es-Saltana, Graf Kaniç'in oluşturacağı orduya komuta edecek, Almanlar, İran kuvvetlerine silah ve para yardımıyla bulunacak, düşmandan kurtarılan her yer İran devletine bırakılacaktı. Nizam es-Saltana bu anlaşmayı Alman Dışişleri Bakanlığı'nın resmi olarak imzalaması şartıyla kabul etti. Yüzbaşı Kaniç, Nizam es-Saltana ile daha sonraları tekrar görüştü ve 26 Aralık

²⁸¹ Mayakuşu, a.g.e., s.35; Mehmed Nihad, a.g.e., s. 410; Metin, a.g.e., s.161; *German Intrigues in Persia*, Hodder and Stoughton, London, New York, Toronto 1918, s. 8.

²⁸² Atabakı, a.g.e., s.9.

²⁸³ Mayakuşu, a.g.e., s.35; Atabakı, s.g.e., s.57; T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Doğu Cephesi Harekatı*, (Haz:Ahmet Tetik, Sema Kiper, Ayşe Seven, Serdar Demirtaş), Genelkurmay Basımevi, Ankara 2005, s. 108.

1915'te Burucerd'de yeni bir anlaşma daha imzaladı. Bu yeni anlaşmaya göre, Nizam es-Saltana, Rusya ve İngiltere'ye karşı başlatılacak isyanın liderliğini üstlenecekti. Almanlar, Alman ve Türk subay ve askerlerini Nizam es-Saltana'nın emrine verecek ve ayrıca lojistik destekte bulunacaklardı. Savaş Kirmanşah, İran Kürdistan'ı ve İsfahan'a yayıldığı takdirde Almanlar İran toprak bütünlüğünü 20 yıllığına garanti edecekti. Almanlar, masrafları için Nizam es-Saltana'ya ayda 20 bin tümen maaş bağlayacak bunlara karşılık Nizam es-Saltana da 14 Ocak 1916'ya kadar 4000 kişilik bir silahlı bir kuvvet oluşturacaktı.²⁸⁴

İran'da bulunan bir diğer Alman Schüneman 7 Ağustos 1915'te, Sencabi, Kelhor ve Nazar Ali Han aşiretlerinden oluşan 500 süvari ile birlikte Bistun²⁸⁵ ve Sine'ye gitmek üzere Kirmanşah'tan ayrıldı. O sırada Kengaver'de²⁸⁶ bulunan İngiliz Konsolosu Mcdouall'a göre ise Schüneman; Nazar Ali Han, Lur, Goran, Kakavand ve Kızıl aşiretlerinden oluşan bir kuvvet oluşturmuştu. 8 Ağustos'ta ise 70 İranlı ve Rus Kazak ile 30 profesyonel askerin koruması altında İngiliz ve Rus Konsolosları Hemedan'dan Kirmanşah'a doğru yola çıktı. Kengaver'e yaklaştıklarında Schüneman'ın aşiret kuvvetleriyle beraber Kengaver'e yaklaştığı haberini aldılar. Kengaver'e yaklaşan Schüneman, Kengaver Valisi'yle yazışmalara başladı. Vali, hükümetin kendisinden Schüneman'ın Kengaver'e girmesini engellemesini istediğine dair mektubu Schünema'na yolladı. Vali ve Schüneman arasındaki görüşmelerden sonra Schüneman, Kengaver'de bulunan konsolosların çıkışına izin verdi ve 26 Ağustos 1915'te Kengaver'i işgal etti.²⁸⁷

Güney İran'da bulunan Wassmuss ise Şiraz Valisi Muhtar es-Saltana ve bölgede bulunan İsveçli subayların da yardımıyla Tangistanlı, Deştli ve Deşistanlı aşiret üyeleriyle İngilizlerin elinde olan Benderbuşir'i kuşattı. Eylül 1915'te ise Kaşkay aşiretinin yardımıyla Şiraz'ı ele geçirdi.²⁸⁸ Wassmuss'un bu etkinliği İngilizler açısından o kadar tehlikeli bir hal aldı ki sonunda başına para ödülü konuldu. Eylül 1915'te Wassmuss, kendisiyle beraber hareket eden Tangistan aşiretleriyle beraber kısa bir süre önce İngilizler tarafından işgal edilen Buşir'i ele geçirmeye çalıştı. Yapılan taarruz İngilizler tarafından durduruldu. Ertesi gün havanın sisli olduğu bir

²⁸⁴ Atabakı, a.g.e., s.13; Bayur, a.g.e., C. 3 K. 3, s.147-148; Mehmed Nihad, a.g.e., s. 447-448.

²⁸⁵ İran'ın batısındaki Kirmanşah eyaletinde bir şehir.

²⁸⁶ İran'ın batısındaki Kirmanşah eyaletinde bir şehir.

²⁸⁷ Nasserî, a.g.t., s. 64-66.

²⁸⁸ Bayur, a.g.e., C. 3 K. 3, s.125; Mehmed Nihad, a.g.e., s.412.

anda Tangistanlılar karşılaştıkları bir İngiliz birliğiyle giriştikleri muharebede 80 İngiliz askerini öldürdü. Almanlar ise bu durumu İngilizler aleyhine büyük bir propagandaya dönüştürdü.²⁸⁹

1915 sonlarında Almanlar, İran'daki çalışmaları sonucunda 5 bin Kaşkay'ı ve 3 bin Hamse aşiretine mensup toplamda 15 bin kadar aşiret üyesinden oluşan büyük bir kuvvete sahip oldu. Bahtiyari aşiretinin bir kısmı tarafsız kaldı, bir kısmı ise Türk-Alman taraftarı oldu ve bazen de Ruslarla birlikte muharebeye katıldı.²⁹⁰

Almanlar İran'a geldikten kısa bir süre sonra yönetime gelen Mustavfi el-Mamelek, hem İngilizler hem de Almanlar ile görüşerek çift taraflı bir politika yürütmeye başladı. İngilizlerle bir taraftan para pazarlığı yaparken diğer taraftan Rusları İran'dan çıkarma konusunda görüşmeler yapmaktaydı. Almanlarla hem para konusunda hem de lojistik destek konusunda görüşmeler yürütmektedir. Ayrıca İran'ın bağımsızlığını garanti etmeleri de bir diğer talebiydi. Mustavfi el-Mamelek, Almanların bunları karşılaması durumunda İtilaf Devletleri'ne savaş ilan edeceğini söylemekteydi. Aksi takdirde Almanların İran'daki faaliyetlerini durduracağı konusunda tehditkâr bir üslup kullanmaktaydı.²⁹¹

Mustavfi el-Mamelek'in bu çift taraflı politikası İtilaf Devletleri tarafından öğrenildikten sonra İngiliz ve Rus birlikleri Tahran'a doğru yola çıktı. Bunu duyan hükümet yetkilileri, Osmanlı Devleti, Almanya ve Avusturya elçileri Tahran'ı terk etti. Meclisin bu olaydan dolayı kapanması üzerine İngiliz yanlısı Ferman Ferma Aralık 1915'te yeni hükümeti kurdu. Almanlar bu olay üzerine yeni bir strateji belirledi. Tahran'ı terk eden milletvekilleri ve siyasetçilerin Kum'da²⁹² kurduğu ve başına Süleyman Mirza'yı seçtikleri Ulusal Savunma Komitesi'ni desteklediler. Ekonomik açıdan Alman yardımını bekleyen bu komite, alternatif bir hükümet kurma planları yapmaya başladı.²⁹³

Aralık 1915'te Almanlar bölgedeki çıkarlarını sağlamlaştırmak için İran hükümeti ile gizli bir anlaşma yaptı. Yapılan anlaşmaya göre Almanya, İran'ın bağımsızlığını

²⁸⁹ Bayur, a.g.e., C. 3 K. 3, s.132. İngilizler bu saldırıda Tangistanlıların yaklaşık 600 kişi olduklarını, İngiliz kayıplarının 35 ölü, 40 yaralı; Tangistanlıların ise 100 ölü, 150 yaralı verdiklerini ayrıca aşiretin önemli bir kişinin de olduğu 20 esir aldıklarını bildirmişti. QNL, File 3516/1914 Pt 8, S.36.

²⁹⁰ Bayur, a.g.e., C. 3 K. 3, s.126; Mehmed Nihad, a.g.e., s.413.

²⁹¹ Atabakı, a.g.e., s.11.

²⁹² İran'ın orta kısmında yer alan eyaletin ismi.

²⁹³ Atabakı, a.g.e., s.12.

kazanmak için ona yardım edecekti. İran'a silah ve subay yardımı yapacak ve savaş masrafları için daha sonra ödenmek şartıyla İran'a aylık 300 bin altın yardım yapacaktı. İran'da bir Alman bankası kurulacak ve buna bazı özel ayrıcalıklar tanınacaktı. İran hükümeti de buna karşılık olarak aşiretlerden ve İran askerlerinden oluşan birlikler kuracak, bunların komutanlığını da Alman subaylara verecekti.²⁹⁴

Hem Almanların hem de Türklerin Hindistan'a ulaşma amaçları vardı fakat Almanlar bu amaçlarına Türkleri karıştırmak istemiyor ve bu yüzden gizli planlar yapmaktaydı. Almanların bu gizli planları daha sonraki süreçte Türkler ile sıkıntı yaşamalarına neden oldu. 4. Bölümde detaylı anlatılacağı üzere Alman Üsteğmen Niedermayer, Afganistan'a gitmek amacıyla birliğiyle yola çıktığında Bağdat'ta Türkler tarafından engellendi ve aylarca göz hapsinde tutuldu. Yine Alman Konsolosu olan Schüneman ile Rauf Bey²⁹⁵ arasında da sorunlar çıktı. Bir diğer sorun ise İran hükümetinin İngiltere ve Rusya'ya karşı mücadelesinde bu işi yönetecek bir idarenin olmamasıydı. Bu tür çekişmelere bir son vermek ve İran'daki harekâtın uyumlu bir biçimde sürdürülmesi amacıyla hem İran'da hem de Irak'taki Türk ve Alman askeri, siyasi ve diplomatik görevlerin başına von der Goltz'un²⁹⁶ getirilmesine karar verildi.²⁹⁷

Goltz, İran'a hareket etmeden önce, İstanbul'da bulunan İran elçisiyle İran'daki genel durum hakkında bir görüşme gerçekleştirdi. Görüşmede İran elçisi, İranlıların kendisini sevgiyle karşılayacağını ve mücadele için her şeyin hazır olduğunu belirtti. Kirmanşah'ta ve Güney İran'da aşiretlerin onlarla beraber olduğunu ve Kirmanşah'ta Schüneman, Kirmanşah yakınlarında Binbaşı Klein, Benderbuşir'de de Binbaşı Schneider ve müfrezelerinin olduğunu söyledi. Devamında özellikle Kirmanşah,

---

²⁹⁴ Bayur, a.g.e., C. 3 K. 3, s.139.

²⁹⁵ Dördüncü bölümde Rauf Bey Müfrezesi'nin ayrıntılarına yer verilecektir.

²⁹⁶ 12 Mart 1843'te Almanya'nın Bielefeld şehrinde doğdu. 1861'de Teğmen olarak göreve başladı. 1864'te Harp Akademisi'ne girdi. 1870 yılındaki Almanya-Fransa savaşında kurmay subay olarak görev aldı. 1883'te Osmanlı Ordusu'nun teşkili ve Türk subayların eğitimi için İstanbul'a geldi. Türkiye'de kaldığı süre içerisinde gösterdiği başarılarından dolayı kendisine Müşir ve Paşa ünvanı verildi. 1902 yılında Almanya Königsberg'e 1. Kolordu komutanı olarak geri gitti. 1913 yılında 70 yaşında emekli oldu. Birinci Dünya Harbi'nin başlamasından sonra Aralık 1914'te İstanbul'a geldi. 1915 başlarında Birinci Ordu Komutanı olarak görevlendirildi. Ekim 1915'te ise Altıncı Ordu Komutanlığına getirildi. 19 Nisan 1916'da Bağdat'ta öldü. Oberstleutnant Hans Von Kiesling, *Mit Feldmarschal von der Goltz Pascha in Mesopotamien Und Persien*, Dieterichsche Verlagsbuchhandlung, Leipzig 1922, s.7-20,184.

²⁹⁷ BOA, M.18.11.1915, HR.SYS, D.2338, D.91, S.1; Pamiankowiski, a.g.e., s.136-137; Mayakuşu, s.35.

Şiraz ve Puştikuh Valilerinin her türlü yardımı yapmaya hazır olduklarını sadece cephaneye ihtiyaçları olduğunu ifade etti.²⁹⁸

Goltz, 30 kişilik bir subay grubuyla beraber 15 Aralık 1915'te Irak'a geldi.²⁹⁹ Grupta, Alman Hariciye Bakanlığı'nı temsilen Konsolos Vassel ve Türk irtibat subayı Yüzbaşı Makbul Efendi de bulunmaktaydı. Miralay Bop ise Alman heyetinden sorumlu olan kişiydi. Yüzbaşı Kaniç'in Şah'ı devirip Kirmanşah'a götürmek amacıyla yaptığı darbe üzerine General Baratof yaklaşık 10 bin kişilik bir kuvvetle Tahran ve Hemedan'a doğru ilerlemeye başlamıştı. Bölgede Yüzbaşı Klein³⁰⁰ komutasında gönüllü jandarma birlikleri ile aşiret süvarilerinden oluşan küçük bir müfreze vardı. Rusların ciddi bir kuvvetle ilerlemeye başladıklarının haberi üzerine Goltz, bir Türk birliğini Baratof'a engel olmak amacıyla Kirmanşah'a gönderdi. Gönderilen birlikler Kirmanşah ile Hemedan arasındaki Kengaver köyü yakınlarında Tahran'dan kaçmak zorunda kalan Yüzbaşı Kaniç komutasındaki Alman birliğiyle karşılaştı ve orada Kirmanşah hattını müdafaaya başladı. Ruslar tarafından 15 Ocak 1916'da Kengaver'e yapılan bir saldırıda İran birlikleri bozguna uğradı. Kaniç'in, buranın yeniden ele geçirilmesi amacıyla yaptığı baskın aşiret süvarilerden oluşan kuvvetin dirayetsizliği yüzünden başarısızlıkla neticelendi. Yüzbaşı Kaniç birliğini terk etti. Alman iddialarına göre Kaniç bu olaydan etkilenerek intihar etmişti.³⁰¹

İran Cephesi'ndeki durumu yakından görmek amacıyla Goltz Paşa, maiyetiyle beraber Kirmanşah'a hareket etti.³⁰² Bu yolculuk esnasında, bölge aşiretlerinin kendi menfaatlerine göre bir siyaset izlediğini, aşiretlerin kendi reisleri altında bağımsız bir biçimde yaşadıklarını ve yalnızca kendi yaşadıkları bölgenin korunmasında ciddi bir

---

²⁹⁸ Mayakuşu, a.g.e., s.39.

²⁹⁹ İngilizler, von der Goltz'un 40 bin kişilik bir kuvvetle Bağdat'tan hareketle İran'ı işgal edeceklerini söylemekteydi. 16 Aralık 1915'te İngiliz yetkili Marling'in gönderdiği raporda, Türk birliklerinin 20 bin kişilik bir kuvvetle Kasrışirin'de İran sınırını geçtiklerini, Hemedan'da bulunan Rus birliklerinin de Hanikin'e hareket etmek için emir beklediğini bildirmekteydi. Charles Townshend, *My Campaign*, Volume 2, The James A McCann Company, New York 1929, s. 44.

³⁰⁰ Klein, İran'a geldiği zaman özellikle aşiretleri Alman tarafına çekmek amacıyla Sencabiler, Kelhorlar, Goranlar gibi aşiretlere paralar vererek kendi tarafına çekti. Bunlarla Kirmanşah-Bağdat yolunun güvenliğini sağlamaya çalıştı. Ayrıca Lur ve diğer Kürt aşiretleriyle anlaşmalar yaparak büyük meblağlar karşılığında aşiret süvarilerinden faydalanmaya çalışmıştı. Kiesling, a.g.e., s. 136, 138.

³⁰¹ Pamiankowski, a.g.e., s.138; Mayakuşu, a.g.e., s.48, 52; Moberly, *Operations in Persia*, s.175; Kiesling, a.g.e., s. 127-128.

³⁰² Goltz, Kirmanşah'ta Kaniç, Klein ve Alman-Türk taraftarı olan İranlı politikacılarla görüşmek, durumu yerinde görmek ve gereken önlemleri almak amacıyla gelmişti. Kendisine yaveri Binbaşı Restoff, İran'da komutayı devralacak olan Albay Bop ve İran'a yeni atanan Alman elçisi Başkonsolos Dr. Vassel eşlik etmekteydi. Kiesling, a.g.e., s.123.

biçimde mücadele ettiklerini gözlemledi. Goltz, bu aşiretlerin her biri ile ayrı ayrı anlaşma yapılması gerektiğini, temel amaçlarının kendi menfaatlerini korumak olduğunu, bunun içinde onları kendi tarafına çekecek en önemli aracın para olduğunu belirtti. Kendileriyle anlaşılan kişilerin çok fazla para aldıklarından yakınan Goltz, Nizam es-Saltana'nın kendisine bağlı aşiret güçleriyle beraber masrafının yıllık 1 milyon altın Marka yaklaştığını, Türk sınırında bulunan Puştikuh Valisi'nin de aylık 60 bin Mark istediğini, bunun yanında Kirmanşah-Bağdat arasındaki menzil yolunun güvenliğini sağlayan aşiretlere de ödeme yapıldığını söylemekteydi. Burada uzun süre kalmayan Goltz Paşa, İran ileri gelenleri ve aşiret reisleriyle görüşmeler gerçekleştirerek kendi tarafına çekmeye çalıştı.³⁰³

Almanya ile Nizam es-Saltana arasında Ağustos 1915'te yapılan anlaşmadan sonra onun liderliğinde Aralık 1915'de Kirmanşah'ta geçici bir hükümet kuruldu. Rus tehdidi üzerine Geçici hükümet üyeleri Mart 1916'da Kasrışirin'e gitti. Kurulan bu hükümet Osmanlı Devleti tarafından da onaylandı³⁰⁴ fakat kısa bir süre sonra aralarında sorunlar çıkmaya başladı. Alman vaatlerinin gerçekleşmemesi, Türklerden yeterli takviye gücün gelmemesi, ayrıca Nizam es-Saltana ile anlaşma yapan Yüzbaşı Kaniç'in Kengaver'de Ruslarla girişilen muharebe sonunda hayatına son vermesi gibi sebeplerden dolayı geçici hükümet üyeleri arasında tartışmalar başladı; Ayrıca Alman hükümeti de Yüzbaşı Kaniç'in yaptığı anlaşmanın onun yetkisini aştığını iddia etmekteydi. Tüm bunların sonucunda Alman hükümeti Nizam es-Saltana ile yeniden bir anlaşma yapılması amacıyla Dr. Vessel'i yetkilendirdi.³⁰⁵

Nizam es-Saltana, Vessel ile yaptığı görüşmeler sonucunda yapılan anlaşmanın resmileşmesini istedi. Alman hükümeti ise İran'ın resmen İtilaf Devletleri'ne savaş ilan etmedikçe bunu yapmayacağını söyledi. Nihayetinde Vessel, Nizam es-Saltana'ya İran'ın savaşa girmemesi halinde Alman garantilerinin kesinlikle verilmeyeceğini bildiren bir telgraf yazdı. Bu olay Almanlar ile Nizam es-Saltana arasında sorunların başlangıcını ateşledi. Almanlar, İranlıların iyi savaşmadığını

³⁰³ Mayakuşu, a.g.e., s.49, 53; Moberly, *Operations in Persia*, s.181.

³⁰⁴ Nizam es-Saltana, Enver Paşa ile görüşmesinden sonra Kirmanşah'ta bir hükümet kurdu. Anlaşmaya göre, Türkler'in İran'da ele geçirdikleri yerleri Nizam es-Saltana Türk ve Almanlar adına yönetecekti. Nizam es-Saltana aynı zamanda bir ordu oluşturma çabasına girişti. Bunun sonucunda 18 Kasım 1916'da altı piyade taburu ve 4 bin jandarmadan oluşan bir kuvvet oluşturdu. Başkomutan Nizam es-Saltana, oğlu ise Genelkurmay Başkanı oldu. Bu durum Osmanlı Devleti açısından bir başarı olarak kabul edildi. Pamiankowiski, a.g.e., s.202.

³⁰⁵ Atabakı, a.g.e., s.14-15, Bayur, a.g.e., C. 3 K. 3, s.153.

iddia ederken, Nizam es-Saltana, yenilgilerden Almanları sorumlu tuttu. İki güç arasındaki bu olayların büyümesi Nizam es-Saltana'nın, Türkler ile yakınlaşmasına sebebiyet verdi.³⁰⁶

Almanya, İran'da mücadeleye başladıktan sonra bir takım sıkıntılarla karşılaştı. Bunlardan biri yeterli ulaşım imkânı olmadığından Osmanlı Devleti'ne söz verdiği askeri ekipmanları bir türlü getiremedi. Almanya'nın İran'da karşılaştığı sıkıntılardan biri de buraya yabancı olmasıydı. Oysa siyasi rakipleri olan Rusya ve İngiltere ise uzun yıllardır buradaydı. Bir diğer sorun ise Alman istihbaratının yanlış politikalarıydı fakat Almanların buradaki başarısızlığının en temel sebeplerinden biri müttefiki olan Türklere güvenmemesi ve aralarında rekabetin olmasıydı.³⁰⁷

3.3. Rusya'nın İran'daki Aşiretler İle İlişkileri

1914 başlarında İran'da ortaya çıkan iç karışıkların Rusya'yı da etkileyeceği Rus basınında tartışılmaktaydı. Rusya'nın güvenliği açısından İran'da asayişin sağlanması gerektiğine inanılmaktaydı. Özellikle İran'ın Rus kontrolü altında bulunan kuzey kesimindeki sorunların bir an önce düzeltilmesi gerektiği bunun içinde bu bölgelerdeki güvenliğin Rus Kazak Tugayı'na verilmesi düşünülmekteydi. Bu amaçla Ruslar, son zamanlarda İran'da daha fazla etkinlik göstermeye başlamış, asker sayılarını artırmış, demiryolu çalışmalarına hız vermiş ve Tahran'da bulunan Rus Kazak Tugayı'nın sayısını artırmıştı. Tüm bu gelişmeler Rusların buraya yerleşme amacı taşıdığının bir göstergesiydi. Rusların, İran ile ilgili bu faaliyetleri Türkler tarafından da yakından takip edilmekteydi.³⁰⁸

Birinci Dünya Harbi'nin başladığı ilk günlerde Ruslar Kirmanşah civarında yoğun bir askeri faaliyete girişti. Sencabiler ve Kelhor aşiretini İngiltere konsolosunun da yardımıyla elde ettiler. Bağdat Sefiri Asım Bey, bu iki aşireti Rus ve İngiliz etkisinden kurtarmak için gizlice onlarla görüştü. Aynı dönemde İngilizler de İran'ın güneyinde hazırlık yapmaktaydı. Bunun yanında İngiltere'nin Tahran sefiri de İranlıların Türklerden nefret etmesi için her türlü propagandayı yapmaktaydı. Tüm

---

³⁰⁶ Atabakı, a.g.e., s.15.

³⁰⁷ Atabakı, a.g.e., s.10.

³⁰⁸ Metin, a.g.e., s.23-25.

bu durum Rusların ve İngilizlerin Osmanlı Devleti'ni İran'da rahatsız edeceklerini göstermekteydi.³⁰⁹

Grof Voransof Daskof, Kafkas Genel Valisi ve Başkomutanı olduğu dönemde General Yüdeniç, İran'a asker gönderilmesi taraftarı değildi. Yüdeniç'e göre Almanlar burada tali bir cephe açarak İngiliz ve Rusların buraya daha fazla asker göndermelerini ve bu şekilde askeri kuvvetlerini bölmek istedikleri düşüncesindeydi. Eğer İran'a kuvvet gönderilirse Rus ordusunun zayıflayacağını iddia etmekteydi. Daha sonra Başkomutanlığa atanan Grandük Nikola Nikolayeviç ise bunun tam tersini düşünmekteydi. Nikolayeviç, İran'a asker gönderilip oradaki Alman etkisinin kırılması ve Rus hâkimiyetinin kuvvetlenmesi taraftarıydı. Bunu gerçekleştirmek için 1. Kafkas Kolordusu Komutanı General Baratof görevlendirildi.³¹⁰

Ruslar, bir taraftan askeri kuvvet ile diğer yandan da İran'ın ekonomik durumundan istifade ederek İran üzerinde hâkimiyet kurma peşindeydi. Çünkü İran maliyesi kötü olduğundan dolayı Rusya ara sıra mali yardımda bulunarak İran'a destek olmaktaydı. İran yönetiminin başka ülkelerden borç alma imkânı yoktu. Rusya bunu bildiğinden dolayı bu durumu kendi menfaatleri için kullanmaktan çekinmiyordu. Bu durum Rusya'nın İran yönetimi üzerinde hâkim olmasını sağlamaktaydı.³¹¹

Rus hükümeti savaşın başlarında Alman-Avusturya Cephesi'ni kuvvetlendirmek amacıyla İran Azerbaycanı'nda bulunan tecrübeli askeri birliklerini çekmeye başladı. Bu boşluğu ise daha tecrübesiz askerlerle doldurmaya çalıştı. Ayrıca bölgedeki aşiretleri de kendi tarafına çekmeye çalıştı. Bu amaçla Kürtler, Ermeniler ve Nasturilerden³¹² birlikler oluşturulması ve bu aşiretlere silah verilmesi düşünüldü. Rus görevliler gözetiminde Hoy ve Dilman'da³¹³ küçük grupların oluşturulması ve bunlara silah yardımı yapılması planlandı. Maku'da³¹⁴ Abdurrezzak³¹⁵ liderliğinde

³⁰⁹ Metin, a.g.e., s.32-34.

³¹⁰ *Üçüncü Ordu Harekatı*, C. 2, K.1, s.870.

³¹¹ Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.30.

³¹² İsa Mesih'in şahsında hem insani hem de ilahi şahsiyetin bir birine karıştırılmadan bulunduğunu savunan Hristiyan doğu mezhebidir. 428 yılında İstanbul patriği olan Nestoryus tarafından kuruldu. 431 yılındaki Efes konsilinde bu düşünce reddedildi ve Nestoryus aforoz edilerek Mısır'a sürüldü. Suriye ve İran taraflarında taraftar buldu. Sonraki yıllarda Urfa Nasturilik'in merkezi oldu. 6. yüzyıldan itibaren ise Arabistan, Hindistan ve Çin taraflarında yayıldı. Günümüzde Asuriler ve Keldaniler olmak üzere ikiye ayrılmışlardır. Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara 1998, s.279.

³¹³ İran'ın kuzeyindeki Batı Azerbaycan eyaletinde bulunan bir şehir. Günümüzdeki İsmi Salmas'tır.

³¹⁴ İran'ın kuzeyindeki Batı Azerbaycan eyaletinde bulunan bir şehir.

Türk düşmanı olan Kürt aşiretlerden bir kuvvetin oluşturulması ve bunlara silah, para ve hediyeler verilerek kendi taraflarına çekmeyi amaçladılar. Urmiye’de ise Ermeni ve Nasturilerin düzene sokulması ve Kürt aşiretlerini kendi taraflarına çekmek amacıyla para gönderildi. Oluşturulacak bu kuvvetlerin kendi emirleri dışında kesinlikle bir işe kalkışmamaları söylendi ve ayrıca günlük yaşlarının de eksiksiz bir biçimde karşılanması istendi.³¹⁶

Rusların çalışmaları neticesinde Kirmanşah Valisi Ferman Ferma, Bağdat vilayeti sınırındaki aşiretleri Kirmanşah’ta, Nizam es -Saltana da Luristan aşiretlerini toplamaya başladı. 200 kadar Kazakla Kirmanşah’a gelen bir Rus Miralay’ı bu bölgede ikamet eden (Kirmanşah-Zuhab-Kasrışirin) Kelhor, Kalhani, Gorani, Sencabi aşiretlerini Osmanlı Devleti’ne karşı kışkırtmaya çalıştı. Sencabilerle, Kelhorların bir kısmı İngiliz taraftarı iken Kalhanilerle, Goranilerin bir kısmı Rus taraftarıydı. Ayrıca Sakız³¹⁷ civarında yaşayan Menkur ve Mameş aşiretlerinden oluşan bir kuvvetin Bane istikametinde hareket etmek için hazırlandığı bilgisi alındı. Rus faaliyetleri sonucunda sınır boylarında bulunan İran aşiretleri Türklere karşı tavır takınmaya başladı.³¹⁸

Rus Urmiye Konsolosunun kışkırtmaları sonucunda Ağustos 1914 aylarında Ruslarla işbirliği halinde olan Kürt aşiretlerinin saldırılarının olduğu görülmekteydi.³¹⁹ Rus taraftarı olan Nasturi başkanı Ağa Petros,³²⁰ Abdovi aşireti reisi Simko ve Barzan bölgesine³²¹ hâkim olan Barzan aşireti reisi Abdusselam, Türk sınır köylerine ve Türk birliklerine karşı saldırılarını artırdılar. 26 Eylül’de ise Kürt aşiret kuvvetleriyle

---

³¹⁵ Abdurrezzak’ın Ruslar tarafından kullanılmasını önlemek amacıyla Osmanlı Devleti de girişimlerde bulundu. Bu amaçla İran ve Kafkasya’da bulunan yetkililerle iletişime geçildi. Yetkililere, Abdurrezzak’ın af dilemesi halinde kendisinin affedileceği ve gereken saygının gösterileceği bildirildi. Kendisinden istifade edilmesi için İstanbul’a gönderilmesi gerektiği belirtilerek bölgede bulunan yetkililerin girişimde bulunmaları istendi. BOA, H.21.09.1332 (13.08.1914), DH. ŞFR, D 43, D 245, S 1. Abdurrezzak ise 7 Ekim 1914’de Maku’da bulunan Rus Konsoloshanesi’ne geldi. Rus Konsolosu, Celali aşiretinin reislerine gümüş tabaklar hediye etti. Abdurrezzak’a da Sultan’ul Aşair ünvanı verilerek aşiret reisleri kendisine biat ettirildi. Oğlu Lezgi Ağa’ya da Atabey ünvanı verildi. BOA, H.17.11.1332 (07.10.1914), DH. ŞFR, D 45, D 215, S 1; BOA, R.24.07.1300 (07.10.1914), DH.ŞFR, D.443, D.68, S.1.

³¹⁶ Bayur, a.g.e., C. 3 K. 1, s.222-224.

³¹⁷ İran’ın kuzeybatısındaki Kürdistan eyaletine bağlı bir şehir.

³¹⁸ Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.73-74.

³¹⁹ BOA, R.27.05.1330 (09.08.1914), DH.ŞFR, D 436, D 36, S 1.

³²⁰ Nasturiler’in siyasi lideriydi. Bir aralık Türkiye’nin fahri Şehbenderliği’ni yapmıştı. Genelkurmay Başkanlığı İstihbarat Dairesi, *İran Azerbaycanı Tetkik Raporu*, Erkan-ı Harbiye Umumi Matbası, Ankara 1927, s.70.

³²¹ Irak’ın kuzeyinde Erbil iline bağlı bir şehir.

Rus birlikleri arasında Urmiye bölgesindeki Tergavar ve Mergavar civarında çatışmalar yaşandı ve bu çatışmalarda Ruslar 50 ölü ve üç subay esir verdi. 28 Eylül'de ise Türk sınır boylarında çatışmalar yaşandı. Bu çatışmalarda ise Abdovi Aşireti Reisi Simko'nun Ruslarla işbirliği yaptığı öğrenildi.³²²

1914 Eylül ayında Ruslar, Kirmanşah bölgesinde Türk topraklarına saldırmak amacıyla hazırlığa girişti. Bölgedeki aşiretleri kışkırtmak amacıyla 600 kişilik bir kuvveti Kirmanşah'a getirdi. Barzani aşireti reisi Abdusselam, Bedirhani aşireti reislerinden Abdurrezzak, Halife Selim, Şeyh Şahab gibi aşiret reislerini Türklere karşı tahrik etmek amacıyla propagandaya girişti³²³ ve bu konuda başarılı oldu. Ruslara karşı olan Kürt aşiretlerini korkutmak ve kendi tarafına çekmek amacıyla Rus taraftarı olan Şikaki Aşireti Reisi Simko'ya 10 bin fişek vererek Türk sınırına doğru sürmeye çalıştı. Rusların bu faaliyetine karşılık Kardari aşireti, Sumay aşireti ve Lahican civarındaki aşiretler de kendilerini korumak amacıyla birleştiler.³²⁴ Simko İsmail Ağa, Rusların da desteğiyle Kardari aşiretiyle muharebeye girişti. Türk taraftarı olan diğer aşiretlerin Kardari aşiretine destek vermeleri sonucunda Simko ve Rusların taarruzu durduruldu. Kardariler daha sonra Simko'nun bölgesine doğru ilerlemeye başladı. Bu çatışmada Ruslar 20 asker ve bir subay kaybederken Kardariler ise yedi ölü ve bir yaralı verdi. Ruslar bu yenilgi üzerine Urmiye'ye çekildi.³²⁵

24 Eylül 1914'te Dilman yakınlarında Sonai Kürtleri ile Rus birlikleri arasında muharebe meydana geldi. Sonai Kürtlerinin reislerinden biri Türklerin kışkırtması sonucunda Rus birliklerine saldırmak amacıyla silah ve cephane toplamak için Guni adlı bir kaleye geldi. Rus birlikleri bu haberi aldıktan sonra kalenin etrafını sarıp

³²² Bayur, a.g.e., C. 3 K. 1, s.224; Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.88.

³²³ İran'da bulunan Rus ve İngiliz memurlar, Sencabi, Kelhor, Goran, Kalhani gibi aşiretleri Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmak amacıyla Osmanlı aşiretlerinin hazırlık içerisinde olduklarını ayrıca Osmanlı Devleti'nin 15 bin kişilik bir kuvvetle Kirmanşah'ı işgal edecekleri şaiyasını yaymışlardı. Osmanlı Devleti ise hudud bölükleri vasıtasıyla bölgedeki İran ahalisine işgalin olmayacağı konusunda teminat vermişti. Bunun yanında hudud bölgesinde bulunan Şehbenderlikler'e de dikkatli olmaları konusunda uyarıda bulunuldu. BOA, R.17.06.1330 (30.08.1914), DH. ŞFR, D.439, D.18, S. 1-3, BOA, R.18.06.1330 (31.08.1914), DH. ŞFR, D.439, D.32, S.1-2, BOA, H.17.10.1332 (08.09.1914), DH. KMS, D 27, D 31, S 3,5, BOA, R.29.06.1330 (11.09.1914), DH. ŞFR, D.440, D.52, S.1-2.

³²⁴ BOA, R.20.06.1330 (02.09.1914), DH. ŞFR, D.439, D.75, S.1-2, Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.87; Metin, a.g.e., s.32-33; Sadık Sarısan, *Golç Paşa ve XIII. Kolordu Harekatı Dönemlerinde Osmanlı İran İlişkileri (Ekim 1915-Nisan 1917)*, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 1994, s.5.

³²⁵ Metin, a.g.e., s.36-37.

teslim olmalarını istedi. Aşiret reisinin bunu reddetmesi üzerine sekiz saat boyunca Rus birlikleri kaleyi topa tuttu. Muharebe sonucunda Kürtler 20 ölü ve birçok yaralı verirken Ruslar ise üç ölü ve sekiz yaralı verdi.³²⁶

1 Ekim'de Herki aşiretinden Piro Ağa ile Beyzade aşiretinden Karani Ağa, Tergavar nahiyesinde bulunan Rus kuvvetlerine saldırıda bulundu. Yaklaşık 300 Kazak süvarisinden oluşan Rus birlikleri büyük bir yenilgi aldı. İki subay ve 35 asker kaybetti. Rus Kazak birlikleri gece olunca Urmiye'ye kaçmak zorunda kaldı. Takviye amacıyla gönderilen 6 toptan oluşan 800 kişilik bir Kazak kuvveti de aşiretler karşısında geri çekilmek zorunda kaldı.³²⁷ 2 Ekim'de ise Mevane³²⁸ bölgesinde bulunan 100 kişilik Rus kuvvetine, bölgede yaşayan Heriki aşireti saldırdı. Bu saldırıda altı Rus askeri öldü. Rusların yenilip Mevane'yi terk etmeleri üzerine Mevane aşiretleri tarafından ele geçirildi. Urmiye civarına çekilen 600 kişilik bir Kazak birliği ve onlara destek olan aşiretler Kardari ve Heriki aşiretleri tarafından takip edildi.³²⁹

İran'da Rus birlikleri ile aşiretler arasında mücadele devam ederken 7 Ekim 1914'de 200 kişilik bir Türk birliği İran sınırını geçerek Sumay³³⁰ ve Bıradost'ta kadar geldi. Burada Kardari Aşireti Reisi İsmail Ağa ve Ruslara karşı direnen diğer aşiretler de Türk kuvvetlerine katıldı. İlerlemesini sürdüren Türk ve aşiret kuvvetleri Bölük, Sir, Sardik, Sofran, Afşar ve Bırancık köylerini³³¹ ele geçirdi.³³²

Rusya, İran'daki hedeflerini gerçekleştirmek ve bölgedeki Kürtlere gözdağı vermek amacıyla Kürt aşiretleriyle mücadeleye girişti. 9 Ekim'de Rus Kazakları, Kürt aşiretlerini cezalandırmak amacıyla Urmiye'nin 22 km uzağındaki Mevane'ye iki topla saldırdı. Bu saldırı akşama kadar devam etmesine rağmen muharebeyi kimin

³²⁶ QNL, File 3516/1914 Pt 1, s. 310.

³²⁷ BOA, 02-10-1914, HR. SYS, D.2338, D. 21, S. 7. Aynı belgede Urmiye bölgesinde meydana gelen bu olayların Uşnu civarına yansıma ihtimali olduğu Türk yetkililer tarafından ifade edilmekteydi. Ruslar'ın Urmiye bölgesinde asayışı sağlamak amacıyla Ağa Petros'a 100 silah vereceği, bu durumun ise Urmiye bölgesindeki halkın can ve mal güvenliğini tehlikeye sokacağı ifade edildi. Bu durumda buraya Osmanlı askerinin gelmesinin zaruri olacağı belirtildi.

³²⁸ İran'ın batısındaki Kirmanşah eyaletinde bulunan bir köy. Günümüzdeki ismi Meyvan'dır.

³²⁹ Metin, a.g.e., s.37-38.

³³⁰ Hoy-Salmas Şehbenderi'nin verdiği bilgiye göre Başkale hududu üzerinde bulunan İran aşiretlerinden Sumay aşireti Ruslar'a baskın düzenleyerek 200'e yakın ölü ve 40 yaralı verdirmişti. Yaralılarından altı tanesi subay olup bunlardan ikisi daha sonra ölmüştü. Bunun yanında Ruslar'dan dört mitralyöz almıştı. BOA, 25-09-1914, HR. SYS, D.679, D. 78, S. 1, İran'ın kuzeyinde, Batı Azerbaycan eyaletindeki Urmiye şehrinde bulunan bir yerleşim yeri.

³³¹ İran'ın kuzeyinde, Batı Azerbaycan eyaletindeki Urmiye şehri civarında bulunan köyler.

³³² Bulut, a.g.e., s.33-34.

kazandığına dair kesin bir bilgi alınamadı. Kimi bilgilere göre Kürt aşiretleri 60 savaşı kaybetmiş kimilerine göre de Ruslar mağlup olmuş ve Kürtler iki topu ele geçirmişti. Ayrıca Rusların, iki köyü de bombaladığı bilgisi mevcuttu. 10 Ekim’de alınan bir bilgiye göre ise Rus birliklerinden dokuz subayın öldüğü bildirilmekteydi. 25 Ekim tarihinde ise Urmiye’nin 15 km kuzeybatısında Rus destekli Ermeni çeteleriyle Kardari aşireti arasında meydana gelen muharebede ise Ruslar 40 ölü bırakarak çekildi.³³³

30 Ekim 1914’de Rus birlikleri sınır boylarında yaşayan Kardari aşiretine saldırdı. Bölgede şiddetiyle nam salmış olan Abdusselam,³³⁴ beş arkadaşıyla beraber Bacirge civarında Türk kuvvetlerinin eline geçti. Kendi taraftarı olan böyle bir kişinin Türklerin eline geçmesine Kardari aşiretinin sebep olduğunu düşünen Ruslar, Kardari aşiretine ve civar aşiretlere saldırarak büyük bir kıyım gerçekleştirdi. Bunu yaparak aynı zamanda kendilerini desteklemeyen diğer aşiretlere de gözdağı vermeyi düşünmekteydiler. Yine Rus birlikleri Henareliler, Terekiler gibi aşiretlere de saldırarak mallarına el koydu ve birçok insanı katletti. Her ne kadar bu aşiretler mukavemet göstermeye çalışmışlarsa da muvaffak olamadı. Yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalan bu aşiretler, Türk sınırına doğru hareket etti. Bunları takip eden Rus kuvvetleri bazı yerlerde Türk sınırını geçmeye çalıştı ve bu yüzden sınırda Türk birlikleriyle muharebeye girdi.³³⁵

Van sınırı civarında bulunan İran aşiretlerinden Sumay aşireti Zevecek bölgesinde Rus birliklerine yaptıkları saldırıda Ruslara 200’e yakın zayıat verdirdi.³³⁶ 17 Kasım 1914’te ise Salmas dolaylarında Türk birlikleriyle İran aşiretlerinden oluşan bir kuvvetin yaklaşık 2000 kişilik Rus kuvvetiyle girdikleri muharebede Ruslar iki subay ve 100 kadar asker kaybetti. Türk kuvvetlerinin ise dokuz şehit, ayrıca biri subay olmak üzere iki yaralı vardı. Bölgede Ruslarla işbirliği halinde olan aşiret

---

³³³ Bulut, a.g.e., s.34-35.; Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.89.

³³⁴ Kardari aşireti, Abdusselam ve adamlarıyla girdiği müsademedeki iki şehit vererek Abdusselam ve beş arkadaşını ele geçirdi. Yakalanan bu kişiler Bacirge Hudud Taburu’na teslim edildi. Bunun üzerine Ruslar, bir müfreze, top ve mitralyözle Kardariler’in bulunduğu köye saldırdı. 24 saat kadar süren bu muharebede Kardari aşireti yaklaşık 15 şehit verdi. BOA, R.07.07.1330 (20.09.1914), DH. ŞFR, D.441, D.65, S.1-2.

³³⁵ BOA, H.10.12.1332 (30.10.1914), DH. EUM.2.Şb, D.2, D.53, S.3; Bayur, a.g.e., C. 3 K. 1, s. 225.

³³⁶ Metin, a.g.e., s. 39.

reislerinden Ömer Han da, Ruslardan ayrılıp Türklerle beraber savaşan aşiret birliklerine katılmıştı.³³⁷

Savuçbulak bölgesinde Mamış, Mangur³³⁸ aşireti reisleri, Kelhor aşireti reisi Karani Ağa ve Muhit es-Saltana'nın, Rusların Kuzey İran Valisi olarak atadıkları Şeca ed-Devle ile araları iyiydi fakat bu aşiretler henüz hangi tarafa katılacaklarına dair bir karar vermemişlerdi. Ayrıca Uşnu bölgesinde bulunan Barzan Aşireti Reisi Abdusselam Rus taraftarı olmuştu. Sınra yakın yerlerde Rusların etkinliklerinin artması üzerine Türk yetkililer İran aşiretlerinin kendi tarafına geçmesi ve Ruslara karşı kışkırtılmaları için çaba gösterilmesi gerektiğini yerel yetkililerden istemekteydi.³³⁹

Ruslar bu şekilde Kuzey İran topraklarında mücadelesini sürdürürken Rusların desteğini arkasında hisseden Nasturi kuvvetleri de, Türk kuvvetlerine ve Türk konsoloslughuna saldırmaya başladı. 1914 Ekim'inde Nasturiler, Urmiye'de bulunan Osmanlı Devleti konsoloslughuna saldırdı. Konsolosluktaki bazı görevlileri öldürdü ve Müslüman tüccarlardan bazılarını da idam etti. Tüm bu gelişmeler İran topraklarında 1914 Ekim ayından itibaren ciddi bir muharebenin başladığını göstermekteydi.³⁴⁰

Rusların bölgedeki aşiretleri kazanmak amacıyla faaliyette bulunmaları üzerine Türk yetkililer de, Kirmanşah bölgesinde bulunan şehbender ve konsoloslar vasıtasıyla aşiretlere gerekli uyarıların yapılmasını istedi. Bu faaliyetlerden bazıları aşiretler üzerinde olumlu etki yarattı. Kirmanşah vilayetinde bulunan Merivan aşireti Türk yetkililerle yaptığı görüşmede cihat ilanı durumunda buna uyacaklarını belirtti.

---

³³⁷ BOA, R.04.09.1330 (17.11.1914), DH. ŞFR, D.448, D.104, S.1; BOA, H.29.12.1332 (18.11.1914), DH. EUM.2.Şb, D.2, D.72, S.1.

³³⁸ Daha sonra gönderilen bir raporda İran sınırında bulunan Süsni, Körek, Köhestan ve Mangur aşiretlerinin Osmanlı Devleti taraftarı oldukları bildirilmişti. BOA, H.05.01.1333 (23.11.1914), DH. EUM.2.Şb, D.3, D.3, S.1.

³³⁹ Metin, a.g.e., s.40.

³⁴⁰ Bayur, C. 3 K. 1, s. 226.

Bölgenin güçlü aşiretlerinden biri olan Sencabiler ise Ruslarla işbirliğine girdi.³⁴¹ Kelhor aşireti ise Osmanlı Devleti ile birlikte hareket edeceğini söyledi.³⁴²

1914 sonlarında Rusya, İran Azerbaycanı'nda faaliyetlerini hızlandırdı. Bölgede Kürt aşiret reisi olan Simko İsmail, Bedirhan aşiretinden Abdurrezzak, Ermeni ve Nasturilerden oluşan kuvvetiyle mücadelesini sürdürdü. Bölgedeki aşiretlerin büyük çoğunluğunun Türk taraftarı olmasından dolayı Ruslar, Tebriz Eski Valisi olan Şeca ed-Devle'yi bölgeye gönderdi. Şeca ed-Devle, daha önce İran hükümetine isyan ettiğinden dolayı kaçıp Rusya'ya sığınmıştı. Ruslar bölgedeki Kürt aşiretlerinin kendilerini desteklemeyeceğini bildiklerinden bunu amaçlarını gerçekleştirmek için kullanmaya başladı. Bunun için kendisine para, silah ve asker yardımında bulundular. Şeca ed-Devle Aralık ayında Meyanduab'a gelerek çalışmalarına başladı.³⁴³

19 Aralık 1914'te Şeca ed-Devle komutası altındaki Rus kuvvetlerinin Meyanduab bölgesinde olduğu haberinin alınması üzerine Süleymaniye ve Revandiz Grubu oraya doğru harekete geçti. Süleymaniye Grubu³⁴⁴ Komutanı İbrahim Fevzi Bey, Revandiz Grubu³⁴⁵ Komutanı olan Kerkük Mutasarrıfı Halit Bey'e mektup yazarak ortak hareket edilmesini istedi. Bu hareket esnasında Bane ileri gelenlerinden Mahmut

---

³⁴¹ Sencabiler'le Kelhor aşireti arasında rekabet vardı. Ruslar, Kelhor aşiretinin Türkler'le işbirliği yapmasını fırsat bilerek Sencabi aşiretini Türkler aleyhine kışkırtıp kendi tarafına çekti. Ayrıca Sencabiler'e, İran Kürdistan'ında bağımsız bir devlet sözü verdi. Mehmet Mert Çam, *İran'da İstihbarat Savaşı*, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2016, s.115.

³⁴² Metin, a.g.e., s.43.

³⁴³ Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.117.

³⁴⁴ Kasım 1914'te kurulan bu grup, 37. Piyade Alayı, Ömer Fevzi Bey Müfrezesi, Salahiye'deki Avt Müfrezesi, 132. Alayın 2. Taburu, Süleymaniye Hudut Taburu, Mamure Hudut Bölüğü, Telgraf Müfrezesi ve Mücahidlerden oluşmaktaydı. Temelini 37. Piyade Alayı'nın 1, 2 ve 3. Taburları'nın oluşturduğu bu kuvvet Kaymakam Abbas Hilmi Bey komutasında 6 Haziran 1916'da Bağdat'tan Süleymaniye'ye gönderildi. Grubun komutasını Prens Dö Meklenburg yerine getirecekti. 12 Haziran'da 6. Ordu Komutanı'na yazdığı telgrafta birkaç gün sonra görevi yerine getirmek amacıyla Musul'dan hareket edeceğini söylemişti fakat daha sonra görevin zor olduğunu iddia ederek Bağdat'a gitmedi. Grubun temel görevi Sine ve Revandiz bölgelerinde keşifler yaparak düşman saldırısına karşı Süleymaniye'yi korumaktı. Sabis, a.g.e., C.3, s.205-206; Sarısan, a.g.t., s.225.

³⁴⁵ Kasım 1914'te kuruldu. Revandiz Grubu 10 Aralık'ta Sulduz'da bir Rus kuvvetiyle karşılaştı. Dizai Aşireti Reisi İbrahim Ağa, Menkur Aşireti Reisi Beyaz Paşa, Bulbasi Aşireti Reisi Muhammed Emin, Mameş Aşireti Reisi Hamza Ağa kuvvetlerinden oluşan süvariler Ruslar'a karşı taarruza geçti. Muharebe sonucunda Ruslar 40 ölü bırakarak Urmiye tarafına çekildi. Bu muharebede Menkur Aşireti Reisi Beyaz Paşa'nın 14 yaşındaki oğlu Karani Ağa şehit olmuştu. Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.116. Bu muharebe 16 Aralık 1914 tarihli İslam mecmuası dergisinde de haber olmuştu. Haberde, Türk kuvvetlerinin İranlı Müslüman kardeşleriyle beraber Sulduz civarında karşılaştıkları bir Rus Kazak Birliği'ne taarruzda bulundukları ve bunun sonucunda Ruslar'ın 40 ölü ve çok sayıda yaralı vererek Urmiye tarafına kaçtıkları anlatılmaktaydı. Ayrıca Urmiye gölü civarında bulunan bir Rus gemisinin de Türk kuvvetleri tarafından tahrip edildiği haberi verilmişti. *İslam Mecmuası*, Yıl 1, sayı 17, Cilt 2, Matbaa-i Osmaniyye, Dersaadet 1914, s.12.

Han'a bağılı aşiret kuvvetleri, Bukri Aşireti Reisi Hasan Ağa'ya bağılı aşiret üyeleri, Menkur Aşireti Reisi Beyaz Paşa'ya bağılı aşiret kuvvetleri de harekâta destek verdi. Şeca ed-Devle komutasında 1000 Rus ve 2000 İranlı bulunmaktaydı. 29 Aralık'ta başlayan muharebede Bukri, Menkur, Debukri ve Dizeni aşiretlerinin etkili taarruzları karşısında Meyanduab Muharebesi'nde Şeca-ed Devle büyük bir yenilgiye uğrayarak Meraga'ya kadar çekildi. Muharebede Ruslar çok sayıda ölü ve 23 esir verdi. Türk kuvvetlerinin kaybı ise beş şehit, 16 yaralıydı.³⁴⁶

1915 yılında ise İran coğrafyasında Türk, Alman, İngiliz ve Rus devletlerinin mücadelesinin artarak devam ettiği görülmektedir. Bunlar içinde Almanlar, ajanları vasıtasıyla bölgede güç kazanmaya çalıştı. Alman ajanlar yapmış olduğu faaliyetler sonucunda bazı aşiretlerle birlikte İngiliz ve Rus kuvvetlerine saldırdı. Özellikle Eylül ayında Alman ajan Wasmuss'un çalışmalarıyla İngilizlere vurulan darbeler neticesinde, İran'da Türk ve Alman etkisinin giderek daha arttığı söylentileri dolaşmaya başladı. Rus hükümeti bu düşüncüyü ortadan kaldırmak amacıyla Eylül ayında Hazar denizinin güneyindeki Enzeli'ye³⁴⁷ asker çıkardı. Oradan Kazvin'e doğru ilerleyip orayı işgal etti. Bunu yaparak Tahran üzerinde hâkimiyet kurarak hükümeti kontrol etmeyi amaçladı.³⁴⁸

Almanların İran'daki propagandaları Rus hükümetini endişelendirmekteydi. Almanlar, bölgedeki aşiretlere para vererek, Rus nefretini körükleyerek, Rus ve İngilizlerin İslami hassasiyetlere saygı göstermediklerini söyleyerek halkı Ruslara

³⁴⁶ ATASEA, K 17, D 4, F 4/2. Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.118-119, İslam Mecmuasının 14 Ocak 1915 tarihli nüshasında, 29 Aralık'ta Türk kuvvetleri ile İran aşiretlerinden oluşan bir kuvvetin Savuçbulak'ın 50 km kuzeydoğusunda bulunan Meyanduab bölgesinde karşılaştıkları Rus kuvvetleriyle muharebeye tutuştukları, 10 top ve 4000 askerden oluşan Rus kuvvetlerinin muharebe neticesinde yaklaşık 200 zayıt, çok sayıda yaralı ve altı top vererek kaçtıkları ayrıca birçok teçhizatın ele geçirildiği yazılmıştı. Ölenler arasında Ruslar'ın Savuçbulak Konsolosu Binbaşı Alexander'da bulunmaktaydı. *İslam Mecmuası*, Yıl 2, Sayı 19, Cilt 2, s.9-10, İngiliz kaynaklarına göre, bu muharebede Rus Konsolosu'nun emrinde 800 Rus askeri vardı. QNL, File 3516/1914 Pt 2, s.304, Savuçbulak Osmanlı Konsolosu Hüseyin Tahsin Bey'in gönderdiği raporda, Meyanduab muharebesinde askerin fevkalade bir başarı gösterdiğini, Şeca-ed Devle kuvvetlerinin perişan bir halde darmadağan olduklarını bildirmiş ayrıca mücahidlerin morallerinin yüksek olduğunu söyleyip, her gün yüzlerce Kürd'ün kendilerine katıldığını bildirmişti. ATASEA, K.17, D.4, F.1/2.

³⁴⁷ İran'ın kuzeydoğusundaki Gilan eyaletine bağılı bir şehir. Günümüzdeki ismi Bender Enzeli'dir.

³⁴⁸ Bayur, a.g.e., C. 3 K. 3, s.132. 1915 yılında Almanlar'ın İran'ın batı kısmındaki Kürt aşiretleri arasında yoğun bir faaliyete girişmesi Ruslar'ı rahatsız etti. Ruslar, General Baratof Komutasında bir orduyu İran'a gönderdi. Ruslar, Hazar denizi kıyısında bulunan Enzeli'ye çıktı. Buradan üç kol halinde İran içlerine doğru ilerlemeye başladı. Bir kol, Tahran-Kum-Devletabad; ikinci kol, Kazvin-Ave-Hemedan; üçüncü kol ise Tahran-Kum-İsfahan yönünden ilerlemekteydi. Sabis, a.g.e., C.3, s.207; Mehmed Cemal, *Kafkasya ve Şimali İran'da Bazı Vakay*, Askeri Mecmua, Sayı 63, Matbaa-i Askeriyye, İstanbul 1926, s. 147.

karşı kışkırtmaktaydı. Ruslar, Alman ve Türklerin bölgede başarılar kazandığını ifade ederek İran halkını kendi tarafına çekmeye çalışmaktaydı. Tüm bu propagandalar neticesinde İran'ın onların tarafında savaşa gireceği izlenimini vermekteydi. Rus yetkililer bu sebepten bölgede durumun kritik olduğunu, İranlı bakanların Almanlardan etkilendiğini İngiliz yetkililere söylemekteydi.³⁴⁹

Ruslar bu endişelerini gidermek amacıyla Rus Komutan Baratof'u görevlendirdi. Baratof, 1. Kazak Süvari Tümeni, bir piyade ve bir süvari tugayı ile 12 Kasım 1915'te Enzeli'ye geldi ve oradan karargâhını kuracağı Kazvin'e geçti. Burada bulunan Rus süvari tümeni ile birleşti. Yaz boyunca yapılan takviyelerle Kazvin'deki Rus birliklerinin sayısı 20 bine yaklaştı. Bu arada Tahran'da bulunan Alman yetkililerin faaliyetleri Rus hükümetini rahatsız etti ve Tahran'ı işgal etmek için General Baratof'a emir verildi. Rus kuvvetlerinin Tahran'a yaklaştıkları haberi üzerine İran meclisinin Demokrat milletvekilleri Tahran yakınlarındaki Şah Abdulazim bölgesine çekildiler. 20 Kasım'da onlara Almanya, Osmanlı Devleti ve Avusturya elçileri de katıldı. Daha sonra buranın güvenli olmadığı düşüncesiyle oradan Kum şehrine geçtiler.³⁵⁰

Tahran'ı terk eden İranlı Demokratlar, meclis üyeleri ve bir kısım jandarma tarafından 1915 sonlarına doğru Kirmanşah'ta başkanlığını Nizam es-Saltana'nın olduğu geçici bir hükümet kuruldu. Nizam es-Saltana, Almanlarla işbirliğine gitti. Yaptığı anlaşma neticesinde İran'ın kurtuluş mücadelesinde İran'ın resmi önderi olarak kabul edildi. Geçici hükümetin askeri kuvvetleri Ruslarla mücadeleye girişti. Bu askeri kuvvetler, jandarmalar, mücahitler ve aşiret kuvvetlerinden oluşmaktaydı. Rubat-ı Kerim bölgesinde,³⁵¹ Hemedan-Kirmanşah yolunun yüksek dağ geçitlerinde, Sultanabad³⁵² civarında Ruslarla şiddetli muharebelere giriştiler.³⁵³ Bu muharebeler Rusların ilerleyişini durduramadı. Kirmanşah Geçici Hükümeti bunun üzerine Osmanlı Devleti sınırına yakın Kasrışirin bölgesine çekildi. Bu esnada Bisurun³⁵⁴ dolaylarında ve Paytak boğazında Ruslarla muharebeler yaşandı. Rus ilerlemesi

³⁴⁹ QNL, File 3516/1914 Pt 4, s.16.

³⁵⁰ Bayur, a.g.e., C. 3 K. 3, s.133, Belen, a.g.e., s.257, Sykes, a.g.e., s.18, QNL, File 464/1917 Pts 1 & 3, s.112-14, Moberly, *Operations in Persia*, s. 163.

³⁵¹ İran'ın başkenti Tahran'ın güneybatısında yer alan bir şehir.

³⁵² İran'ın doğusundaki Razavi Horasan eyaletinde yer alan bir şehir.

³⁵³ Atabakı, a.g.e., s.59.

³⁵⁴ İran'ın batısındaki Kirmanşah eyaletinde yer alan bir şehir.

geçici hükümet üyeleri arasında moral bozukluğuna neden oldu. Ayrıca Almanlar da verdikleri sözleri tutmamaktaydı. Bunun yanı sıra Alman, İsveç ve İranlı subaylar arasında üstünlük mücadelesi vardı. Tüm bu olumsuzluklar içinde Kirmanşah Geçici Hükümeti, Mayıs 1916'da Bağdat'a gitmek zorunda kaldı.³⁵⁵

Rusların Tahran üzerine harekete geçmeleri ve bunun sonucunda Osmanlı Devleti, Almanya ve Avusturya elçilerinin Tahran'ı terk etmeleri ve Şahın da Tahran'da kalması üzerine Baratof, Tahran'a girmekten vazgeçip Kazvin taraflarında kalmaya devam etti. Ruslar burada yaklaşık 12 bin kişilik bir kuvvete sahipti. Rusların buraya kadar gelmesinde Alman görevlilerin sorumsuzca davranışları etkili olmuştu. Özellikle Ataşemiliter Kaniç'in silah yığılması yapması, Kazak birliğini Rus subaylar aleyhine kışkırtarak onları kendi kontrolüne almaya çalışması gibi sebeplerden dolayı Rus birlikleri harekete geçmişti.³⁵⁶

Bu esnada Rus kuvvetleri Kazvin'de 12 bin, Enzeli'de ise 4000 civarındaydı. Ruslar 3 Ocak 1916'da Kum şehrini ele geçirdi ve buradaki milli meclisi dağıttı. Demokratlar ve yaklaşık 3000 İran jandarması Kaşan'a³⁵⁷ kaçtı. 19 Mart 1916'da Rus Kazak Alayı, Bahtiyari aşiretinin merkezi olan İsfahan'ı ele geçirdi. Rusların, İran'a kuvvet göndermesi üzerine Osmanlı Devleti de askeri birlikler göndermeye başladı. Rusların ana merkezi Hemedan'da, öncü birlikler ise daha çok Kengaver'deydi. Bunun dışında Azerbaycan bölgesinde de önemli miktarda kuvvetleri bulunmaktaydı. Kasım 1915 sonlarında Rus yetkililer İran'da durumun karışık olduğu, Şah'ın her ne kadar tarafsız kalacağına dair garantisi olsa da İran halkının kendilerine karşı olduğunu düşünmekteydi. Türk ve Almanların İran'ın her tarafında gönüllüler topladıkları, İran'daki İsveçli jandarmaların da onlara yardım ettiklerini söylemekteydiler. İran'ın birçok bölgesinde Türk, Alman ve Avusturya kuvvetlerinin olduğu, İran meclisinde yer alan Rus taraftarı olan bakanların etkisiz olduğu ve etkili olan kişilerin ise Rus karşıtı oldukları kanaatine sahiptiler.³⁵⁸

Aralık 1915 sonunda Kutulamare'de sıkışmış olan İngilizleri kurtarmak amacıyla Ruslar büyük bir harekâta girişmeye karar verdi. Bu doğrultuda Bakü-Enzeli-Kazvin-Hemedan-Bağdat yönünde harekâta geçtiler. Rusların bu harekâtındaki tek amaçları

³⁵⁵ Atabakı, a.g.e., s.59-60.

³⁵⁶ Bayur, a.g.e., C. 3 K. 3, s.134, 145.

³⁵⁷ İran'ın orta kısmındaki İsfahan eyaletinde yer alan bir şehir.

³⁵⁸ Bayur, a.g.e., C. 3 K. 3, s.143-144; Mehmed Nihad, a.g.e., s.415.

İngilizlere yardım etmek değildi. Bunun yanında İngilizlerin kendilerine bıraktığı İran'ın kuzey kısımlarına hâkim olmak, Tahran'ı kontrol ederek hükümeti denetimleri altına almak, İran'ın en verimli bölgesine sahip olmak gibi amaçları vardı. Bunun yanı sıra Bağdat-Kirmanşah yoluyla Orta ve Güney İran'ı kontrol edip oradan Afganistan'a geçmeyi amaçlayan Almanların planlarını da boşa çıkaracaklardı. Bu arada alınan bilgilere göre Çernozoyuf kuvvetleri 15 bin kişi ile Tebriz-Hoy-Urmiye-Savuçbulak mıntıkasında, Baratof kuvvetleri ise 16 bin kişi ile Reşt-Kazvin mıntıkasındaydı.³⁵⁹

1916 yılında Rusların bölge aşiretlerine uyguladığı şiddet, aşiretlerle Rus birlikleri arasında çatışmalara sebep oldu. Ruslar özellikle kendi taraftarı olmayan aşiretlere baskı uygulamaktaydı. 1916 Nisan ayında Mehdi Kuli Han, Salar Mesud, Serdar Zafer'in oğlu ve Bahtiyari aşireti kuvvetlerinden oluşan 500 kişilik bir kuvvet, Ruslarla giriştikleri muharebeyi kaybederek Karkeh'e³⁶⁰ çekildi. Rusların bulundukları bölgelerde aşiretlere uyguladığı bu baskı ve eziyet aşiretlerin Ruslardan uzaklaşmalarına sebep oldu. Bu nedenle Ruslar, Luristan bölgesindeki Dulfan, Shah Silah, Bala Grieb, Amaleh, Kurd, Mahaki, Shahan, Panj Situn, Dinarvand, Lurt, Handamani, Bajilan, Bairanvand, Hultani gibi Kürt aşiretlerini kendi yanlarına çekmek amacıyla onlarla görüştü fakat bu görüşme Ruslar açısından neticesiz kaldı.³⁶¹

İran'daki Rus yetkililer bölge aşiretlerini Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmak amacıyla faaliyette bulunmaktaydı. Ayrıca sınırdaki aşiretleri tahrik etmek amacıyla beyannameler hazırladılar. Ruslara destek olmak amacıyla Sencabi aşireti reisi Serdar Nasır Kasım Han ile Kelhor aşireti reisleri olan Süleyman Han ile Abbas Han Kirmanşah'a gelmiş ve Sine hâkimi olan Serdar Muhibbi de sınırdaki aşiret reislerini tahrik etmişti.³⁶² 1916'da İngilizlerin İran'da askeri gücü yerliler hariç birkaç bin kişiydi. Rusların ise İran'da yaklaşık 40 bin askerinin olduğu hatta daha sonraları bu

---

³⁵⁹ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.123-124.

³⁶⁰ İran'ın güneybatısındaki Huzistan eyaletinde bulunan bir bölge.

³⁶¹ Dumlupınar, a.g.t., s.351,324; *Persia of Gazetteer*, Volume 2, The Government Monotype Press, Simla 1914, s.298-302.

³⁶² Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.74.

sayının 70 bine kadar çıktığı görülmektedir. Bu sebepten İran bölgesindeki çatışmalar daha çok Türk-Rus çatışması şeklinde olmuştur.³⁶³

3.4. İngiltere'nin İran'daki Aşiretler İle İlişkileri

Birinci Dünya Harbi öncesi İran ve çevresinde İngilizlerin yoğun bir faaliyette oldukları görülmektedir. İngilizler, 16 Ağustos 1914'te Muhammara hâkimiyle görüşmek amacıyla bu bölgeye gitti ve 22 Ağustos'ta Abadan'da bulunan İngiliz askerleri için yer tahsisine baktılar; Ayrıca Şattül Arap bölgesinde yoğun bir askeri hareketliliğe girişti. Yine İngilizlerin Benderbuşir'e yaklaşık 6000 asker gönderdiklerine dair bilgi vardı.³⁶⁴

İngiltere, İran'da özellikle Basra civarında Osmanlı Devleti aleyhine hem askeri hem de siyasi faaliyete girişti. Bunun yanında bölge aşiretlerini kendi tarafına çekmek amacıyla da faaliyette bulundu. Buşir'de³⁶⁵ Kaşkaylar, Luristan'da³⁶⁶ Bahtiyariler ve Kirmanşah'ta Sencabileri elde etmeye çalıştı. Bu amaçla Kaşkaylar ve Bahtiyarilere silah temin etti. Sencabi Aşireti Reisi Şir Han ile ilişkilerini iyi tutmaya çalıştı. İngiltere'nin Sencabiler üzerinde etkinlik göstermesi Osmanlı Devleti'ni rahatsız etti. Bunun üzerine Hariciye Nezareti, Bağdat Valiliği'nden Sencabilerin reisi ve aynı zamanda Kasrışirin³⁶⁷ hâkimi olan Şir Han'ın uyarılmasını istedi. Şir Han'la yapılan görüşme neticesinde Şir Han, Osmanlı Devleti'nin emrinde olduğunu belirtti. Ayrıca Luristan bölgesini yöneten Puştikuh Valileriyle de görüşülmesini ve onlarla iyi ilişkiler kurulmasını Bağdat Valiliği'nden istedi. Bunun üzerine Tahran Sefiri Asım Bey, Bahtiyari aşiretiyle görüşerek onlardan Osmanlı Devleti'ne saldırmayacaklarına dair teminat aldı.³⁶⁸

Birinci Dünya Harbi başladığı zaman İngiltere özellikle petrol bölgelerini korumak amacıyla o bölgede bulunan aşiret reisleriyle ilişkilerini iyi tutmaya ve aşiret reislerini para ve altınlar ile kendi tarafına çekmeye çalıştı. Bu aşiret reislerinin en

³⁶³ Bayur, a.g.e., C. 3 K. 3, s.146.

³⁶⁴ Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.70.

³⁶⁵ Buşir yada Benderbuşir: İran'ın güneybatısında, Basra Körfezi kıyısında bulunan bir eyalet. Günümüzdeki ismi Buşehr'dir.

³⁶⁶ İran'ın batısında bulunan ve Lur aşiretinin yaşadığı bir eyalet.

³⁶⁷ İran'ın batısındaki Kirmanşah eyaletinde bulunan bir şehir.

³⁶⁸ BOA, 09.11.1914, HR.SYS, D.2337, D.9, S.44-45; Metin, a.g.e., s.45-46.

önemlisi Muhammara hâkimi Şeyh Hazal'dı.³⁶⁹ Şeyh Hazal'ın Güney İran aşiretleri üzerinde önemli bir nüfuzu vardı. İngiltere, Şeyh Hazal ile ilişkilerini iyi tutup Osmanlı Devleti'ne karşı olabildiğince kışkırtmaya çalışmaktaydı. Çünkü İngiliz birlikleri Şattül Arap boyunca ilerlerken, Muhammara bölgesinde bulunan aşiretler de onları koruyacaktı. İngilizlerin hem ekonomik hem de siyasal sebeplerle Muhammara hâkimi Şeyh Hazal'a ihtiyaçları olduğundan yardımları karşılığında kendisine ömür boyu Basra hâkimliği görevi teklif edilmişti. Bölgenin bir diğer önemli aşireti de İran petrol bölgesi olan Abadan, Ahvaz,³⁷⁰ Şuşter, Dizful gibi yerlerde yaşayan Bahtiyari aşiretiydi. İngilizler Bahtiyariler ile anlaşma yaparak bu bölgelerin güvenliğini sağlamaya çalışmaktaydı. Petrol boru hatları ise Muhammara hâkimi Şeyh Hazal'ın arazisinden geçmekteydi.³⁷¹

İngilizler, Kasım 1914'te Kirmanşah bölgesinin önemli aşiretlerinden biri olan Sencabileri kendi taraflarına çekmek amacıyla faaliyete girişti. Bunun üzerine Osmanlı Devleti'ne bağlı Hanikin Kaymakamlığı Sencabi aşireti reisi olan Kasrışirin hâkimi Şir Han ile görüşme gerçekleştirdi. Görüşme sonucunda Şir Han, olası bir Rus saldırısında Türk tarafına yardım edeceğini söyledi. Türk yetkililer ayrıca Luristan Valisi'yle de görüşerek Türk tarafına geçmesi konusunda ikna etmeye çalışmaktaydılar.³⁷²

İngilizlerin bölgedeki faaliyetlerinin yoğunlaştığı yerlerden biri de Buşir ve Şiraz bölgeleriydi. İngilizler bölgede yaşayan Kaşkayi ve Bahtiyari aşiretleriyle yoğun

---

³⁶⁹ 16 Ağustos 1914'ta İngilizler'in Kuveyt ve Muhammara Konsolosları, Kuveyt şeyhi Mubarek es-Sabah ve Muhammara hakimi Şeyh Hazal ile bir görüşme gerçekleştirdi. Görüşmede İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesi durumunda bu iki şeyhin tarafsız kalmaları gerektiği konusunda uyarılmışlardı. Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.8. 2 Kasım 1914'te Osmanlı Devleti'nin Tahran Sefiri Asım Bey, Hariciye Nezareti'ne yazdığı telgrafta Şeyh Hazal'ın Basra vilayetinde sorun çıkarabilecek bir konumda olduğunu söyleyip bunu önlemek için elinden geleni yaptığını belirtmekteydi. BOA, M.02.11.1914, HR. SYS. D.2337, D.9, S.21.

³⁷⁰ İran'ın güneybatısındaki Huzistan eyaletinde bulunan bir şehir.

³⁷¹ *Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3 K. 1, s.11; Bayur, a.g.e., C. 3 K. 1, s.227. İran Arabistan'ını Kuveyt'e benzetme ve Arap kabileleri arasında İngiliz nüfuzunu artırma faaliyetleriyle bilinen Muhammara hakimi Şeyh Hazal'ın aynı entrikalarını İngilizler'in himayesiyle İran' da da yapmaya çalışması bölgedeki bazı Arap aşiretlerini rahatsız etmişti. İran Huzistan eyaleti Arap kabileleri reislerinden Şeyh Annabe ile arkadaşları durumu anlatan bir arizayı padişaha sunmuşlardı. BOA, M.08.04.1915, HR. SYS, D.2408, D.13, S.1-13; BOA, H.30.05.1333 M.15.04.1915, DH. EUM. 4.Şb, D.1, D.35, S.1,3. Bunun yanında Karun bölgesi aşiretleri adına Şeyh Muhammed Rıza ve arkadaşları da İran'ın İngilizler'in eline geçmesine fırsat vermeyeceklerine ve Osmanlı Devleti'ne bağlılık ve muhabbet beslediklerine dair beyanda bulunmuşlardı. BOA, H.24.05.1333 M.15.04.1915, DH. EUM. 4.Şb, D.1, D.30, S.1-4.

³⁷² Metin, a.g.e., s.45.

faaliyet içine girdi. Bu aşiretlerle yaptıkları görüşmeler sonucunda onlara çok sayıda tüfek ve mühimmat verdiler. Bu durum Türk yetkilileri rahatsız etti. İsmi geçen aşiretlerle Türk yetkililerin yaptığı görüşmede aşiretler, bu silahları Türklere karşı kullanmayacaklarını fakat böyle bir fırsatı da kaçırmak istemediklerini belirttiler. Bölgedeki Türk yetkililer İranlı valiler ve aşiretlerle görüşmeler yaparak, Türklere saldırmamaları konusunda uyarılmışlardı. Türk yetkililerin bu görüşmeleri neticesini vermişti. Kirmanşah Valisi, Türk kuvvetlerine destek olmak amacıyla bölge aşiretlerinden atlı toplamış ve ayrıca Korato civarında bulunan Nazil Macid Han'dan 100 atlı istemişti.³⁷³

Şubat 1915'te Güney İran'da bulunan aşiretler İngiliz kuvvetlerine karşı bir saldırı planladı. Cahkutah Aşireti Reisi Şeyh Hüseyin³⁷⁴, Borasjun³⁷⁵ Aşireti Reisi Gazanfer Han, Dilvar Aşireti Reisi Reis Ali ve Tangistan Aşireti Reisi Zahir Han bir araya gelerek planlar yaptılar. Borasjun Hanı çevre aşiretleri Buşir'deki İngiliz kuvvetlerine karşı bir harekâta katılmaları konusunda ikna etmeye çalıştı. Dilvar Aşireti Reisi Ali de kısa bir süre içerisinde bu harekâtı başlatmayı planlamaktaydı. Bu haber üzerine İngilizler, Dilvar Aşireti Reisi Ali'ye bir elçi göndererek bölgesinden çıktığı takdirde bombalanacağı konusunda uyardılar. İngilizlere saldırmayı planlayan Borasjun ve Dilvar aşiretlerinin İngiliz düşmanı olduğu bilinmekteydi. Bunun yanında İngilizler, bu iki aşiretin yeterli silaha sahip olmadıklarını da bilmekteydi. İngilizler, Buşir civarındaki diğer aşiretlerin kendi taraftarı olduklarını ve bu dost aşiretlere silah yardımıyla bulunurlarsa aşiret ittifakına katılmayacaklarını söylemekteydiler. Ayrıca bu harekât için en az 2000

---

³⁷³ Metin, a.g.e., s.46-47.

³⁷⁴ Şiraz bölgesinde ikamet ediyordu. 1500 nüfusa sahipti. 200 piyade ve Tangistan aşiretiyle beraber 600 süvarisi vardı. Aşiretler içerisinde İngilizler'e karşı en sert tepki gösteren kişiydi. Ağustos ayında Buşir'de dağıttığı bildirilerde herkesi ramazan ayında cihada katılmaya ve İngilizler'i buradan kovmaya çağırıyordu. 9 Eylül 1915'te yaklaşık 600 kişilik bir kuvvetle İngilizler'e saldırmıştı. Kendisini, gönüllü olanların Başkomutanı ve İslam için savaşan biri olarak görürdü. İngilizler, Şeyh Hüseyin bölgeden çıkarılmadığı takdirde, Buşir'de güvenliğin olamayacağını, İngiliz mallarının ve vatandaşlarının güvenliğinin sağlanamayacağını ve askeri birliklerini geri çekemeyeceklerini düşünmekteydi. Bu sebepten Şehy Hüseyin'in bölgeden çıkarmak amacıyla faaliyetlere girişmişlerdi. QNL, File 464/1917 Pt 2, s. 26; QNL, File 3516/1914 Pt 9, s.158; File 3516/1914 Pt 8, s.94.

³⁷⁵ İran Arabistan'ında bulunan bir aşiretti. Nüfusu 2500 kadardı. 400 piyade ve Daliki aşiretiyle beraber 800 süvarileri vardı. QNL, File 464/1917 Pt 2, s. 26.

kişilik bir kuvvetin olması gerektiğini belirtmişlerdi. İngilizler bu saldırı planının arkasında da Wassmuss olduğunu düşünmekteydiler.³⁷⁶

1915 Şubat ayında Türk kuvvetleri oluşturdukları Kerha Grubu'yla³⁷⁷ Ahvaz bölgesine girdi. Bölge İngilizlerin kontrolü altındaydı. Türk kuvvetlerinin buraya girmesi, İngilizleri endişelendirdi. İngilizler, Türklerin İran Arabistanı'na girmelerinden sonra buradaki kontrollerini kaybetmekten korkuyorlardı. Ayrıca Muhammara hakiminin emri altında olan aşiretlerden yalnızca Muhayzin aşireti şeyhin yanında kalmış diğer aşiretler ondan ayrılmıştı. Muhayzin aşireti kendilerine gerekli olan yardım edilmediği takdirde Ahvaz'ı terk edecekleri tehdidinde bulunmuştu. Ahvaz'ın 85 km kuzeyinde çoğunluğu Bahtiyari reislerinin kontrolü altında olan Ram Hürmüz³⁷⁸ bölgesindeki aşiretler de isyan etmiş ve Ahvaz'ın güneydoğusunu ele geçirmişlerdi. Ahvaz civarındaki İngiliz kuvvetleri Türk saldırısına karşılık verebilecek güçte olmasına karşın Ahvaz'ın güneydoğusundan gelebilecek Arap aşiretlerinin saldırısına karşı yeterli güce sahip değillerdi. Ahvaz'ın elden çıkması Türklerin işesi bol bir yeri ele geçirmiş olmaları anlamına gelecek ve ayrıca İngilizleri kanatlardan tehdit edebileceklerdi. Bu durum aynı zamanda İngilizler açısından petrol naklinin kesilmesi anlamına gelecek ve İran Arabistanı'ndaki aşiretlerin İngilizlere karşı daha fazla isyan çıkarmalarına sebep olacaktı. Bu sebepten bölgedeki İngiliz yetkililer takviye kuvvet gönderilmesini istemekteydi.³⁷⁹

6 Mart 1915 tarihi itibarıyla İngilizlerin Ahvaz'da bir süvari bölüğü, dört kraliyet sahra topçusu, iki dağ topçusu, üç piyade taburu vardı. General Nikson İran Arabistanı'nda Türkleri çıkarmak amacıyla bir harekât yapmaya karar verdi. Bunun için General Gurinç'i görevlendirdi. İngilizler, Türklere karşı harekâta girme kararı verirken aynı zamanda bölgede bulunan aşiretlerin saldırılarından da çekinmekteydi. Ahvaz'ın kuzey yönünde toplanmış olan Kab ve Bavi Arap aşiretleri Ahvaz yakınlarındaki İngiliz kuvvetlerine ciddi bir saldırıda bulunmadılar.³⁸⁰ Ahvaz'ı almak

³⁷⁶ QNL, File 3516/1914 Pt 4, s.100,102; QNL, File 3516/1914 Pt 9, s.157; Moberly, *Operations in Persia*, s. 120.

³⁷⁷ Dördüncü bölümde Kerha Grubu'nun ayrıntılarına yer verilecektir.

³⁷⁸ İran'ın güneybatısındaki Huzistan eyaletinde yer alan bir şehir.

³⁷⁹ F.J.Moberly, *Irak Seferi 1914-1918*, (Çev: Binbaşı Cemal), Cilt 1, Askeri Matbaa, İstanbul 1928, s.192-193; Edmund Candler, *The Long Road to Baghdad*, Volume 1, Cassell and Company Ltd, London, New York, Toronto and Melbourne 1919, s. 12.

³⁸⁰ Moberly, *Irak Seferi*, C.1, s.193,229.

amacıyla Türk kuvvetlerinin 20 Mart'taki harekâtında İngilizler yaklaşık 1200 ölü, 12 subay ve 160 kişi kaybettiler ve Ahvaz'dan çekilmek zorunda kaldılar.³⁸¹

İngiltere'nin Basra'daki yetkilisi Sir Percy Cox, Hindistan'daki Dışişleri yetkililerine gönderdiği raporda, Muhayzin aşiretinin kendilerine karşı olan olumsuz tavrının düzelmeye başladığı, Bavi Şeyh'inin ise barışmak için yeniden girişimlere başladığını belirtmekteydi. Ayrıca Şuş³⁸² civarında görülen Puştikuh aşiretlerine mensup kişilerin Türklere katılmak amacıyla mı yoksa yağma amacıyla mı bölgede bulunduklarına dair kesin bir bilginin olmadığı, bunun yanında Şuşter³⁸³ ve Dizful³⁸⁴ arasındaki bölgede bulunan Arap aşiretlerinin huzursuz olduğunu, Beni Turuf aşiretinin 3 Mart 1915'deki muharebeden sonra Türklerden ayrılmaya başladığı bilgisini vermektedir.³⁸⁵

Sir Percy Cox, 22 Mart 1915'te Ahvaz'daki aşiret reisleriyle bir görüşme gerçekleştirmek amacıyla mektup yazdı. Aşiret reisleri 29 Mart'ta verdikleri cevapta Ahvaz'a gelmeleri durumunda büyük bir sorumluluk altına gireceklerini bu yüzden ya onun bir temsilci göndermesini istediler ya da kendilerinin ona bir temsilci göndereceklerini söylediler. Bunun sonucunda Cox, aşiretlerden kendisine güvenilir bir temsilci göndermelerini istedi; hâlbuki bu aşiretler daha önce Wassmuss'la görüşmüşler ve ona refakatçi vermişlerdi. Bu durum bölge aşiretlerinin Almanlara daha yakın olduklarının da bir göstergesiydi.³⁸⁶

Birinci Dünya Harbi'nde İngilizler amacına ulaşmak ve Güney İran'a hâkim olmak için bölge aşiretleriyle ilişkilerini sağlam tutmaya çalıştılar. Nisan 1915'te İngilizlerin İran Irak'ına çok fazla asker göndermesi, burada bulunan ve Türk taraftarı olarak bilinen Lur, Bahtiyari, Beni Lam ve Beni Turuf gibi aşiretlerin korkmasına yol açmış ve bunun sonucunda da bu aşiretler İngilizlere yanaşmaya başlamışlardı. Aşiretlerin bir kısmı İngilizlerden korktuğu için bir kısmı ise Muhammara hâkimine olan sempatilerinden dolayı İngilizlerle görüşmekteydi. Lur, Bahtiyari, Beni Lam ve Beni Turuf gibi aşiretler Muhammara hâkimi vasıtasıyla

³⁸¹ QNL, File 3516/1914 Pt 6, S.376.

³⁸² İran'ın güneybatısındaki Huzistan eyaletine bağlı bir şehir.

³⁸³ İran'ın güneybatısındaki Huzistan eyaletine bağlı bir şehir.

³⁸⁴ İran'ın güneybatısındaki Huzistan eyaletine bağlı bir şehir.

³⁸⁵ QNL, File 3516/1914 Pt 5, s.224.

³⁸⁶ QNL, File 3516/1914 Pt 4, s.56.

İngilizlerden para almaya çalıştılar. Beni Lam Aşireti Reisi Şeyh Gazban ise Türklerden para koparmak için sürekli zorluk çıkarmaktaydı. Bazı aşiretler ise Türk yetkililerle görüşerek açıkça kendilerini tehdit de edebilmekteydi. Örneğin Beni Turuf Aşireti Reisi Şeyh Adavi, İngiliz müfrezesini pusuya düşürüp İngilizlere zayıat verdiği için İngilizlerin kendi aşiretinden intikam alacağı korkusunu yaşamaktaydı. Bu yüzden Kerha Grubu Komutanı'nın yanına giderek kuvvetlerini İran bölgesinden çekmelerini istemiş aksi takdirde tüm Beni Turuf aşiretleri olarak kendileriyle savaşa gireceklerini belirtmişti. Bunu yaparken de aynı zamanda İngilizlerle de görüşmelerini sürdürmekteydi.³⁸⁷

İngiliz yetkililer, Güney İran'daki Buşir'i ellerinde tutmak amacıyla çeşitli planlar yapmaktaydı. Bölgede bulunan Liravi, Hayat Davud³⁸⁸, Rudhilleh³⁸⁹ ve Şabankareh³⁹⁰ aşiretleri İngilizleri desteklemekteydi. Ahmedî³⁹¹, Tangistan, Borasjun ve Daliki³⁹² aşiretleri ise İngilizlere düşmandılar. İngilizler Kavam el-Mülk ve Savled ed-Devle'nin kendi taraflarına geçmeleri durumunda bu aşiretlerin kendilerine saldıramayacağını düşünmekteydiler. İngilizler kendilerine destek olan aşiretleri korumak, düşman aşiretler tarafından kendilerine yapılabilecek bir saldırıya engel olmak amacıyla bazı tedbirler almayı düşündü. Buna göre, Liravi aşiretiyle Hayat Davud aşiretini işbirliğine sevk etmeyi, Said ed-Saltaneh'in ilgilendiği bölgeleri satın almak için dost aşiret reislerine yardım etmeyi ve Hayat Davud ve Rudhilleh aşiretlerinin vergi ayrıcalıklarının devam etmesini sağlamayı planladılar. Bunun yanında İngilizler, Borasjun aşiretinin reisini bölgeden çıkarıp, yerine Şabankareh aşiretinden birini getirmeyi amaçladılar. Yine aynı şekilde Ahmedî aşiretinin reisini bölgeden çıkarıp Haydar Han'ın desteğini alan Angeli³⁹³ Hanı'na

---

³⁸⁷ *Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3 K. 1, s.218.

³⁸⁸ Bushire'nin kuzeyinde bir kıyı bölgesi olan Hayat Davud'un reisiydi. İngilizlere sıkı bir biçimde bağlıydı. QNL, File 3516/1914 Pt 6, s.120.

³⁸⁹ İran Arabistan'ı bölgesinde ikamet eden bir aşiretti. 4000 nüfusu vardı. 700 piyade ve 300 süvariye sahipti. QNL, File 464/1917 Pt 2, s. 26.

³⁹⁰ İran Arabistan'ında bulunan bir aşiretti. Nüfusu 14 bindi. 1500 piyade ve 700 süvariye sahipti. QNL, File 464/1917 Pt 2, s. 26.

³⁹¹ Ahmedî (Bor Ahmedî): Behbahan civarında yaşayan Arap aşiretiydi. Reisleri Şükrullah Han'dı. Sayıları yaklaşık 4500 aileydi. 600 süvari ve 1000 piyade kuvvetine sahiptiler. Kervanları soyarak geçimlerini sağlamaktaydılar. Birçok alt kolları mevcuttu. A.T.Wilson, *Fars on Report*, The Government Monotype Press, Simle 1916, s. 42.

³⁹² İran Arabistan'ında ikamet ederlerdi. Nüfusları 3000 kadardı. 400 piyade ve Borasjun aşiretiyle beraber 800 süvariye sahiptiler. QNL, File 464/1917 Pt 2, s. 26.

³⁹³ İran Arabistan'ında bulunan bir aşiretti. Nüfusu 2700 kadardı. 400 piyade ve 150 süvariye sahiptiler. QNL, File 464/1917 Pt 2, s. 26.

teslim edilmesine çalıştılar. Bu şekilde dost aşiretleri koruyup olası bir düşman aşireti saldırısında kendilerini koruyabilecek güce erişeceğini düşünmekteydiler. Bunun yanında dost aşiretlere silah yardımının da yapılmasını planladılar. Ayrıca Benderabbas³⁹⁴ limanına bir saldırı durumunda Haydar Han'a yardım edilmesi gerektiğini belirtip eğer Muhammara bölgesinde durum sakin ise Muhammara hâkiminin toplayacağı kuvvet ile Haydar Han'a yardım edebileceğini ifade ettiler.³⁹⁵ Osmanlı Devleti buna karşılık Tahran Sefiri Asım Bey vasıtasıyla İslami değerleri ve cihadı ön plana çıkararak bu aşiretlerle yaptığı görüşmede hiç olmazsa tarafsız kalmalarını talep etti. Bununla birlikte aşiretlerden net bir cevap alamadı.³⁹⁶

Almanların İran içerisindeki faaliyetleri neticesinde İran'ı kendi taraflarına çekme ihtimalini artırmıştı. İngilizler de buna karşılık Kaşkay Aşireti Reisi Savled ed-Devle ve Hamse Aşireti Reisi Kavam el-Mülk'le anlaşma yapmanın yararlı olacağını düşündüler. Yapılan görüşmede bu iki aşiret reisine, İngilizlerin savaşı kazanması durumunda sahip oldukları hakları gözetecekleri, bölgelerindeki mülkleri istedikleri gibi kullanabilecekleri, aşiret reisliklerinin devam edeceği, aileleri ve aşiretlerinin korunacağı konularında garanti verilmiş, ayrıca Luristan Valiliği'nin de Kavam el Mülk'e verilebileceği ifade edilmişti.³⁹⁷

Güney İran'da ise Alman Wassmuss, bölgedeki çalışmaları sonucunda Tangistan, Deşti gibi aşiretleri kendi tarafına çekmişti. Kendisiyle beraber bulunan bu aşiret kuvvetleriyle İngilizlere baskınlar yapmakta ve zarar vermekteydi. Özellikle Buşir bölgesinde çok fazla saldırı olmaktaydı. Saldırıların yoğunlaşması üzerine İngilizler şehirde bulunan 96. Piyade Taburu'na ek olarak bazı toplar yerleştirdi. Alman casuslarının örgütlediği Tangistan aşiretleri Buşir'de bulunan İngiliz kuvvetine 12-13 Temmuzda taarruz etti. Bu taarruz başarılı oldu ve şehri ele geçirdiler. İngilizler, İran hükümetine gerekli olan tedbirlerin alınması konusunda uyarılar yapmasına rağmen İran hükümetinin bunu önleyecek gücü yoktu. Bunun üzerine Basra'dan 16. Süvari Alayı'nın bir bölüğü ve 11. Racyet Taburu takviye kuvvet olarak gönderildi. Gönderilen kuvvetler 8 Ağustosta Buşir'i yeniden ele geçirdiler.³⁹⁸

³⁹⁴ İran'ın güneyindeki Hürmüzgan eyaletinde bulunan bir şehir.

³⁹⁵ QNL, File 3516/1914 Pt 4, s.28.

³⁹⁶ Dumlupınar, *a.g.t.*, s.298.

³⁹⁷ QNL, File 3516/1914 Pt 4, s.14.

³⁹⁸ Moberly, *Irak Seferi*, C.1, s.317,318.

İngilizler Buşir'i ele geçirdikten sonra, Tangistan aşiretlerinin merkezi olan Delaver'e gemilerle destekli bir harekâta girişti. 13 Ağustos 1915'te başlayan bu hareket 15-16 Ağustos gecesi başarıyla sonuçlandı ve Delaver köyü ele geçirildi. General Nikson, Buşir' deki komutayı General Brokin'e verdi. Bölge aşiretleri 9 Eylül'e kadar Buşir'deki İngiliz kuvvetlerine aralıklarla taarruzda bulundu. 3 Eylül'de ki saldırıda Dilvar Aşireti Reis'i Ali³⁹⁹ öldürüldü. 9 Eylülde 600 kişilik bir aşiret kuvveti tekrar saldırıda bulundu. Bunun üzerine General Brokin karşı saldırıya geçerek aşiretlere büyük bir zayıat verdi. Aşiretler 43 ölü ve 14 yaralı bırakarak kaçtı. Ayrıca İngilizler dört'de esir aldı. Böylece bölgedeki aşiretlerin saldırısı bir süre de olsa durmuş oldu. Bu muharebelerde İngilizler yaklaşık 150 kişilik bir zayıat verdi.⁴⁰⁰

10 Kasım 1915'te İngilizlerin kontrolünde olan Şiraz, İran jandarmalarının eline geçti. Ağustos aylarında bölgede Almanların etkisi görülmekteydi. Bunun üzerine İngilizler merkezi hükümete baskı kurarak İngiliz yanlısı olan Hamse aşireti reisi Kavam el-Mülk'ü Şiraz Valisi olarak atadı. Bu durumdan rahatsız olan İran jandarması, Kasım'da Binbaşı Ali Kulu Han önderliğinde Şiraz'da yönetimi ele geçirdi. Şehirdeki İngiliz Konsolosluğu'nu, telgraf ofisini, bankayı ele geçirip, bankadaki tüm paralara el koydular. Ayrıca şehirdeki İngilizlerin tutuklanması emri verildi. Tutuklanan erkekler Tangistan Han'ına teslim edildi ve 1916 Ağustos'una kadar orada esir tutuldular.⁴⁰¹

1915 yılının sonlarına doğru İran devleti İran'da bulunan tüm devletlerle görüşmelerini sürdürmeye devam etti. Bunlardan biri de İngilizlerdi. İran hükümeti, Türk yardımını gelene kadar zaman kazanmak amacıyla İngiliz ve Ruslarla görüşmeler yaptığını Osmanlı Devleti'nin Tahran Ataşemiliter'i Ömer Fevzi Bey'e bildirdi. Yapılan görüşmede İran tarafı İngilizlerden, Rusların Tahran'dan çıkmasını, bütün devletlerin İran'ın toprak bütünlüğüne saygı göstermelerini, 1907 anlaşmasının bozulmasını, İran'a borç para verilmesini, İran ordusunun yenilenmesinde silah ve

---

³⁹⁹ Temmuz 1915'te Güney İran'da Almanlar'ın teşvikiyle aşiretlerin Buşir'e saldıracakları haberi yayılmıştı. Buşir'deki İngiliz Genel Valisi, Binbaşı Oliphant ve Yüzbaşı Ranking'i bir kuvvet ile Buşir'in dışında devriye atmaları için gönderdi. 12 Temmuz 1915'te Dilvar Aşireti Reisi Ali tarafından bu kuvvet pusuya düşürüldü. Bu pusuda iki İngiliz subayı ile dört asker öldü, birçok asker de yaralandı. Nasseri, a.g.t., s.53.

⁴⁰⁰ Moberly, *Irak Seferi*, C.1, s.318, Moberly; *Operations in Persia*, s.146, 148, A.J.Barker, *The Bastard War*, The Dial Press, New York 1967, s. 138.

⁴⁰¹ Atabaki, a.g.e., s.58; Sykes, a.g.e., s.15-16.

cephane yardımının yapılmasını talep etti. İngiltere ve Rusya, İran'ın bu isteklerini, Osmanlı Devleti'ne savaş açması durumunda kabul edeceklerini beyan ettilerse de İran bunu kabul etmedi.⁴⁰²

Türk ve Almanların İran'daki faaliyetlerinde başarılı olmaları İngilizleri endişeye sevk etmekteydi. İngilizler, Rusların İran hükümetiyle sorunlarını barışçıl şekilde çözmesi durumunda Türk-Alman propagandasının önüne geçebileceğine inanmaktaydı. Bunun için İran'ın Ruslar ile iyi geçinmesi durumunda İran'a borç para verilmesi dahi plan dâhilindeydi. İran'da halkın İngiliz ve Ruslara karşı olan öfkelerini bastırmak, ayrıca Türk-Alman propagandasının önüne geçmek amacıyla gereken her şeyin yapılması, İngilizler tarafından amaçlanmaktaydı.⁴⁰³

İngilizler için önemli sayılabilecek tehlikelerden biri de Alman ve Türk kuvvetlerinin Afganistan'a geçmeleri idi. İngilizler bunu önlemek amacıyla Sistan⁴⁰⁴ bölgesindeki aşiretlerden faydalanmaya çalıştı. Horasan⁴⁰⁵ bölgesinde Hazara aşireti bulunmaktaydı. Bu aşiret daha önceleri Hindistan ordusunda görev yapmıştı. Bunlarla görüşmeler yapılarak yeniden İngiliz hizmetine girmeleri sağlandı. Bununla beraber Beluci aşiretlerinden de küçük birlikler oluşturuldu. Oluşturulan bu birliklerle İran-Afgan hududu korunmaya çalışıldı. Her ne kadar Türk ve Alman Müfrezelerinin geçmemesi için bu sınır hattı korunuyorsa da, sınır hattının uzun olması bunu zorlaştırmaktaydı. Ayrıca Sarhad bölgesindeki⁴⁰⁶ sınır aşiretleri de özellikle Damaniler ve İsmail Zeyis aşiretleri sınır hattındaki İngiliz Müfrezeleri'ne

⁴⁰² Bayur, a.g.e., C. 3 K. 3, s.144-145.

⁴⁰³ QNL, File 3516/1914 Pt 1, s.42.

⁴⁰⁴ İran'ın güneydoğusundaki Sistan ve Belucistan eyaletinde bulunan bir şehir.

⁴⁰⁵ İran'ın doğusunda bulunan ve günümüzde Güney Horasan, Razavi Horasan ve Kuzey Horasan olmak üzere üç eyalete ayrılmış bölge.

⁴⁰⁶ Sarhad bölgesi; İran Belucistanı'ndaki dağlık bölgeye verilen isimdi. Bölgenin başlıca aşiretleri Damaniler, İsmail Zeyisler ve Reki'lerdi. Temel geçim kaynakları kervan baskınlarıydı. Bunlar içerisinde Damaniler daha güçlü bir aşiretti. Yolların kontrolü onların elindeydi. Damaniler, Jian Han yönetiminde Yar Muhammed Zeyis'ler ve Halil Han yönetimindeki Gamshad Zeyis'ler olmak üzere iki kısma ayrılırlardı. Bu aşiretlerin yarısı iyi silahlara sahip ve her biri 700 kişilik kuvvet çıkarabilirlerdi. İsmail Zeyis Aşiretinin Reisi Cuma Han'dı. Sarhad'ın batı kesiminde yaşamaktaydı. Yaklaşık 800 kişilik bir kuvvete sahiptiler. Reki'ler ise Sarhad bölgesinin kuzey kesiminde yaşamaktaydı ve yaklaşık 1000 kişilik bir kuvvetleri vardı. General Dyer'in aldığı raporlara göre ise bu aşiretlerin kuvvetleri düşünülenin iki katı olduğunu göstermekteydi. Bu aşiretlerden Reki'ler dışındakiler Alman taraftarıydılar ve Alman elçileriyle sürekli iletişim halindeydiler. Ayrıca Bampur bölgesinin önemli şahsiyetlerinden biri olan Bahram Han'da Almanlar ile gizli anlaşmalar yapıyordu. İngilizler, aşiretlerin bu durumundan dolayı Sarhad bölgesine bir operasyon düşünmekteydi; ama ilk önce bu aşiretlerle görüşmeyi düşündüler. İngiliz General Dyer'in görüşme davetine sadece İngiliz taraftarı olan Reki aşireti reisi icabet etti. Bunun üzerine General Dyer bu aşiretlere karşı operasyona karar verdi. Bu harekatta Kürt ve Reki aşiretleri İngilizlere destek olmuşlardı. Moberly, *Operations in Persia*, s.195-196.

ve deve kervanlarına saldırmaktaydı. Bunun üzerine Mart 1916'da İngiliz Komutan Dyer bunların üzerine küçük bir müfreze göndererek onları mağlup etti. Yapılan anlaşma ile Damaniler ve İsmail Zeyis aşiretleri İngilizlerin himayesine girmeyi kabul etti.⁴⁰⁷

1916 Mart ayında İngiliz General Sir Percy Sykes, yaklaşık 500 kişilik bir kuvvetle Benderabbas'a çıktı. 17 Mayıs'ta ise Kirman'ı aldı. Burada bulunan Almanlar kaçmak zorunda kaldı. İngilizler, Alman ve Avusturyalı yaklaşık 60 kişiyi esir aldı. İlerlemesini sürdüren İngilizler, Ağustos 1916'da Yezd'i, 11 Eylül'de İsfahan'ı ve 11 Kasım'da Şiraz'ı ele geçirdi. İngilizlerin ilerlemeleri Almanların faaliyetlerine engel olmasına karşılık Türkleri rahatsız edecek seviyede değildi. İngilizler bu bölgede ilerlemelerini sürdürürken, Şiraz'ın önemli aşireti olan Kaşkaylar ve İsfahan bölgesinin önemli aşireti olan Bahtiyariler ile iyi geçinmeye çalıştı.⁴⁰⁸

1916 Nisan ayında Rusların aksine İngilizlerin İran'da pek fazla askerinin olmadığı söylenebilir. İngilizlerin bu aylarda Buşir ve Belucistan'ın batı ve kuzeyinde ufak birlikleri vardı. İngiliz hükümeti, bol para ile Sir Percy Sykes'i İran'a gönderdi. Benderabbas'a gelen Sykes, 11 bin kişilik Güney İran Tüfekçileri adında yerlilerden oluşan bir askeri kuvvet kurmaya çalıştı. Yaptığı çalışmalarda ancak 8 bin kişilik bir kuvvet oluşturabildi. Bu yüzden İngilizler Hindistan'dan 1000 kişilik bir asker takviyesi yaptılar. Bir yıl sonra ise Racput Süvari Alayı'nı Hindistan'dan getirmek zorunda kaldılar.⁴⁰⁹

1916 Mayıs'ında Kaşkaylar, İngilizlere karşı büyük bir mücadeleye girişti.⁴¹⁰ Kaşkaylar kendilerine yardım eden Gazeruniler, Labu Muhammedi, Çehar Reisi ve Çelaki gibi aşiretlerle Şiraz üzerine yürüdüler. Aşiretlerden oluşan bu kuvvet sayıca çok olmasına rağmen düzenli İngiliz birlikleri karşısında bozguna uğradı. Meydana gelen birkaç muharebede Kaşkaylar ve destekçileri ağır kayıplar vererek geri çekildi. İngilizler bu aşiretlerle uğraşırken aynı zamanda Kaşkayların reisi olan Salar ed-Devle'yi sevmeyen aşiretlerden de istifade etti. 8 Temmuz'da 800 Arap, 650 Kaşkay

⁴⁰⁷ Sykes, a.g.e., s.19,26; *Military Report on Persia Volume 1 1930*, Government of India Press, Calcutta 1931, s.20.

⁴⁰⁸ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.201-202, 211.

⁴⁰⁹ Bayur, a.g.e., C. 3 K. 3, s.146.

⁴¹⁰ Birinci Dünya Harbi boyunca Kaşkayların İngilizlerle giriştikleri mücadele hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Ali Temizel, *Birinci Dünya Savaşı'nda İran'da Kaşkay Türklerinin Mücadelesi*, Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi, Cilt I, Sayı 1, 2017.

(bunlar Salar ed-Devle'den ayrılmışlardı) ve 450 Kaşkuli aşiretinden oluşan bir kuvvet, Muhammed Ali Han komutasında Şiraz'a geldi. Bu aşiretler İngilizlerle beraber Salar ed-Devle'ye karşı harekâta giriştiler.⁴¹¹

Havraman⁴¹² bölgesinde ise İran Kürdistanı'nın en önemli aşiret reislerinden biri olan Abbas Kulu Han, Türk yöneticilere müracat ederek silah ve cephaneye talebinde bulundu. Bulunduğu Pençvin⁴¹³ bölgesindeki Sebne hattı stratejik açıdan önemliydi. Burası Rus birliklerinin olası bir yenilgisinde çekilme hattı olarak kullanacakları bir yerdi. Buna rağmen kendisine her hangi bir yardım yapılmadı fakat İngilizler ise Tahran sefiri aracılığıyla Sebne'de bütün Kürt reislerini, Kürdistan hakimi Reşid Han'ı ve diğer önemli kişileri toplayarak bir çok vaad ve parayla tarafsız kalmalarını temin etmişti. Reşid Han, Abbas Kulu Han'a kendisinin İngilizlere biat ettiğini ve tarafsız kalacağını, ayrıca diğer reislerinde buna uyması konusunda haber gönderdi. Abbas Kulu Han ise bunu redderek gelen kişileri de idam etti. İngilizlerin böyle bir faaliyete girişmeleri, kısa süre sonra bu bölgeye bir harekâta girişeceklerinin belirtisiydi.⁴¹⁴

1917 sonlarından itibaren bazı aşiretler, İngilizlere karşı muharebelere girişmeye başladı. Kaşkayların reisi Salar ed-Devle, Sir Percy Sykes'e karşı Alman Konsolos Wasmus'un yardımıyla 7000 kişilik bir kuvvet topladı. Ayrıca Çengelilerin reisi Mirza Küçük Han'da⁴¹⁵ Alman subaylarının yardımıyla silahlı 10 bin kişi topladı. Şiraz'da bulunan İngiliz kuvvetleri, Mayıs-Haziran ayları boyunca aşiretlerin saldırısına uğradı. 24 Mayıs ve 17 Haziran 1918'de Kaşkaylar, Hamseler ve Bahtiyariler Hintli askerler tarafından korunan Şiraz'a taarruzda bulundular. Bu

---

⁴¹¹ Sykes, a.g.e., s.92.

⁴¹² İran'ın batısındaki Kürdistan ve Kirmanşah eyaletleri arasında kalan bölge.

⁴¹³ Irak'ın doğusunda İran sınırına yakın Süleymaniye'ye bağlı bir şehir.

⁴¹⁴ Raif İvecan, Ahmet Efiloğlu, *Rus ve İngilizlere Karşı Bir Osmanlı Zabiti 1917-1918 Serezli Mehmed Ragıp*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s.93.

⁴¹⁵ Sipahdar hükümeti döneminde onun yardımcısı olarak hizmet vermişti. Daha sonra Gilan'a dönmüştü. Burada zengin İranlıları yakalamış ve onlardan fidye almıştı. İttihad-ı İslam cemiyeti kurmuştu. Bu cemiyetin üyeleri İran'daki tüm yabancı devletler topraklarını terkedene kadar saç ve sakallarını kesmeyeceklerine dair yemin etmişlerdi. Çengeliler ya da ormanda yaşayanlar tabiri bu aşireti küçük düşürmek amacıyla verilen bir isimdi. Aşiret üyelerinin sayısı 3000 kişi kadardı. İngiliz ve Rus kuvvetleriyle mücadele etmişlerdi. Sykes, a.g.e., s.67 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey İran'a girdikten sonra Mirza Küçük Han'a bir Alman subayı vasıtasıyla mühimmat ve bir mektup göndermişti. Gönderilen mektupta Bakü'nün ele geçirilmesinden sonra kendi bölgeleri olan Kazvin, Reşt ve Enzeli'den İngilizler'in kovulmasını istemişti. Çam, a.g.e., s.123, Çengeli hareketi ve Mirza Küçük Han hakkında ayrıntılı bilgi için bkz, Muvarrıh ed-Devle Sepehr, *Iran der Ceni Bozork 1914-1918*, Tahran 1336, s.383-396.

taarruzlarda başarı sağlamışlarsa da, içlerinden bazılarının İngiliz tarafına geçmeleri üzerine geri çekilmek durumunda kaldılar.⁴¹⁶

İngilizler, Güney İran'da hâkimiyetlerini pekiştirmek amacıyla kendilerine bağlı yerel birlikler oluşturmaya başladı. Oluşturdukları bu birliklerin sayısı 1917 yılında 8000'e ulaştı. Bu birlikler Fars,⁴¹⁷ Kirman ve Benderabbas'ta teşkilatlandı. Bunlar içerisinde Fars bölgesinde teşkilatlanmış birlik en zor bölgede bulunmaktaydı. Çünkü İran'daki en önemli aşiretlerden biri olan Kaşkaylar bu bölgedeydi ve bunlarla mücadele etmek zordu. Bunun yanında Laşaniler, Çahar Rahiler⁴¹⁸ ve Tutafileler gibi küçük aşiretlerle de mücadele etmek gerekmektedir.⁴¹⁹

İngilizler 18 Mart 1918'de elçisi vasıtasıyla sınır bölgesini işgal edeceğini İran hükûmetine bildirdi. Daha sonra ise kuzey ve doğudan İran içlerine doğru ilerlemeye başladı. İngilizler, İran içlerine girmelerinin sebebi olarak Türk kuvvetlerinin Urmiye'ye doğru ilerlemelerini ve Hazar denizi üzerinden Afganistan'a doğru bir Alman seferi heyetinin gitme ihtimalini göstermekteydi. Türk yetkililerin aldığı istihbari bilgiye göre İngilizler Mart-Nisan aylarında Kerind⁴²⁰-Enzeli hattında askeri kuvvetler toplamışlardı. Kirmanşah'ta 7000 kuvvet ile 40 uçak, Hemedan'da 2000 kişi, Kazvin'de 400 kişilik bir kuvvet bulunmaktaydı.⁴²¹

Bolşevik ihtilalinden sonra Rusların İran'dan çekilmesini fırsat bilen İngilizler, Rusların boşalttığı bölgelere Ermeni ve Nasturileri kullanarak hakim olma düşüncesindeydiler. Bu amaçla onlara silah ve cephane yardımıyla bulundular. Ermeni ve Nasturi kuvvetleri son zamanlarda Türklerle giriştikleri muharebeleri kaybetmiş ve Dilman-Urmiye arasında sıkışıp kalmışlardı. Bu zor durumdan kurtulmak için İngilizlerin yardımına ihtiyaçları vardı. 1918 Nisan sonuna doğru İngilizler, 3000 İngiliz ve 1000 de Rus askerinden oluşan bir kuvvetle Kazvin'de

---

⁴¹⁶ Mehmed Nihad, a.g.e., s. 427; Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.48; Karadeniz, a.g.e., s.499.

⁴¹⁷ İran'ın güneyinde bulunan bir eyalet.

⁴¹⁸ Fars bölgesinde bulunan aşiretlerden biriydi. 600 aileden oluşan bir aşiretti. Laşanilerle beraber çadırlarda yaşarlardı. Yazlık ve kışlık bölgeleri vardı. Kalantarları (reisleri) Panj Ali idi. Wilson, Fars on report, s.43.

⁴¹⁹ Sykes, a.g.e., s.52.

⁴²⁰ İran'ın batısındaki Kirmanşah eyaletinde bulunan bir şehir.

⁴²¹ İran Hakkında Medhal, s.39-40.

bulunmaktaydı. Bu arada Rus Komutan Baratof da İngilizlerin himayesine girmişti.⁴²²

İngilizlerin amacı, Meşhed'den⁴²³ kuzeye doğru Hazar limanlarını işgal edip Kuzeybatı İran'dan Mogan⁴²⁴ sınırına kadar bir hat üzerinde kontrol sağlamaktı. İngilizler, İran'da işgal ettikleri yerlerde yerel halktan kuvvet toplamaya çalışmış fakat istedikleri hedefe ulaşamamışlardı. Tebriz civarında İngiliz ve Fransız subaylar, Asuriler'den⁴²⁵ 6000 kişilik bir kuvvet oluşturdular. Bir Fransız subayının komutası altındaki 2300 Rus Kazağı, Tebriz civarında Mirza Küçük Han ile muharebeye tutuşmuştu. Bu arada İngilizler, İran Kazaklarının Rus komutanını görevden alarak yerine İngiliz komutan tayin etmişlerdi.⁴²⁶

İngilizlerin Kirmanşah bölgesinde yaşayan Sencabi aşiretinin misafiri olan İran şehzadesi Süleyman Mirza'yı tutuklamaları, bazı aşiretlerle sorun yaşamalarına sebep oldu. Sencabiler, Türk ve Alman taraftarıydı. Bu olay üzerine Gilan⁴²⁷ bölgesindeki Çengeli hareketinin reisi Mirza Küçük Han'da, Reşt'te bulunan İngiliz ve Rus Konsoloslarını tutukladı. Mirza Küçük Han, birçok açıdan İngilizler için sorun teşkil etmekteydi. Mirza Küçük Han, Konsolosları tutuklamasının yanı sıra, Mencil köprüsünü tutarak, İngilizlerin Reşt-Enzeli-Bakü yolunu kapattı. Mirza Küçük Han'ı destekleyenler arasında Almanlar da vardı. 6. Ordu Komutanı da Mirza Küçük Han ile görüşmüş ve ona silah ve ekipman yardımıyla bulunmuştu. İngilizler de kendilerine sorun çıkaran bu kişiyi ortadan kaldırmak için, Ermeni ve Nasturi güçlerine yardım etmekteydi.⁴²⁸

8 Mayıs 1918'de İngilizler Şiraz bölgesinde yol baskınları yapan Labu Muhammedi, Kazeruni, Meşhedi Can Han, Can Kutah, Daşti, Heratı Kurreh gibi soyguncu aşiretlere karşı bir harekâta giriştiler. Bu aşiretler İngiliz bölgesinde bulunan yolların güvenliğini tehlikeye düşürmeye başlamışlardı. Bölge İngiliz birliklerinin kontrolündeydi. İngilizler 1000 kişilik bir kuvvet ile Binbaşı Bruce komutasında bu

---

⁴²² Emin Aysan, *Büyük Harpte İran Cephesi*, Cilt 3, Askeri Matbaa, İstanbul 1938, s. 21.

⁴²³ İran'ın doğusundaki Razavi Horasan eyaletine bağlı bir şehir.

⁴²⁴ İran'ın kuzeyindeki Erdebil eyaletine bağlı bir şehir.

⁴²⁵ Nasturi kilisesi içerisinde Papalığın otoritesini kabul etmeyip eski Nasturi inancını sürdüren topluluğa verilen isimdir. Asurluların soyundan geldiklerinden dolayı kendilerine böyle bir ismin verildiği iddiası vardır. Gündüz, a.g.e., s.45.

⁴²⁶ *İran Hakkında Medhal*, s.40-41.

⁴²⁷ İran'ın kuzeydoğusunda bulunan bir eyalet.

⁴²⁸ Aysan, a.g.e., s. 21.

aşiretlerin üzerine yürüdü. Mayıs ayı içerisinde devam eden bu harekât sonucunda bölgede eşkıyalık yapan Arap aşiretleri itaat altına alınmış oldu. Harekâtta aşiretlere ait üç kale ele geçirildi. Bu harekâtta aşiretler 10 ölü, 5 yaralı ve 27 esir; İngilizler ise bir ölü, üç yaralı verdi.⁴²⁹

İngilizler 26 Haziran 1918’de Buşir’e birlikler gönderdiğinde İngilizlere düşman olan Borasjun, Kugistan ve Cahkutah aşiretlerinin reisleri neden askeri birlikler gönderildiği konusunda İngilizlerden bilgi istediler. İngilizlere göre her ne kadar bunlar düşman aşiretler olsa da, İngilizlere meyletmeye hazırdılar. Onlarla görüşüldüğü takdirde İngiliz taraftarı olacakları düşünülmekteydi. İngilizler bu ve benzeri faaliyetlerle İran’da amaçlarını gerçekleştirmeye çalışmaktaydı. Bir yandan İran’daki hükümet üzerinde baskı kurarak diğer yandan da bölge aşiretlerini kendi yanlarına çekerek İran’a hâkim olma düşüncesindeydiler.⁴³⁰

---

⁴²⁹ QNL, File 299/1918 Pt 1, s.176,280,394; Moberly, *Operations in Persia*, s.348, 353.

⁴³⁰ QNL, File 299/1918 Pt 1, s.100

4. İRAN CEPHESİ'NDEKİ MUHAREBELERDE OSMANLI MÜFREZELERİ VE BUNLARIN AŞİRETLER İLE İLİŞKİLERİ

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Harbi'ne girdikten sonra birçok cephede mücadele ettiğinden İran'a ilk olarak müfrezeler gönderme yoluna gitti. Osmanlı Devleti'nin yeterli askeri gücü olmadığından İran'a düzenli askeri birlikler gönderme imkânı yoktu. Bu amaçla Birinci Dünya Harbi'nin ilk yıllarında bölgede faaliyetlerini daha çok müfrezeler göndererek gerçekleştirmeye çalıştı. Bu bölümde ordu birlikleriyle harekâta geçilmesine kadar olan dönemden önce aşiret kuvvetleriyle destekli müfrezelerin faaliyetlerine yer verilmeye çalışılmıştır.

1914 yılı itibariyle Osmanlı-İran sınırındaki Basra ve Bağdat Vilayetlerinde 4. Ordu Müfettişliği'ne bağlı 13. Kolordu ile Musul Vilayetinde 12. Kolordu bulunmaktaydı. Van Vilayetinde ise 3. Ordu Müfettişliği'ne bağlı 11. Kolordu'nun 33. Tümen'i, Yarbay Süleyman Komutasında dört süvari alayından oluşan Van Müstakil İhtiyat Tugayı ve Binbaşı Ferit komutasındaki Van Seyyar Jandarma Tümeni vardı. Bunların dışında üç jandarma taburundan oluşan Van Seyyar Jandarma Alayı da mevcuttu.⁴³¹ Türk kuvvetlerinin karşısında 2. Kafkas Avcı Tugayı, bir Kazak Alayı ve bir bataryadan oluşan Rus kuvveti bulunmaktaydı. Rus kuvvetleri karşısında oldukça zayıf olan bu birlikler Başkale-Saray-Kotur civarındaki sınır hattında Rus ve Ermeni çeteleriyle mücadele halindeydi.⁴³²

Türk yetkililer askeri birlikleri oluştururken civar aşiretlerden olabildiğince yararlanmaya çalışmıştı. Kurulan Van Müstakil İhtiyat Tugayı bölge aşiretlerinden oluşmaktaydı. Bu aşiretler, Osman Bey liderliğindeki Milan aşireti, Hüseyin Bey liderliğindeki Takuri aşireti, Necip Ağa liderliğindeki Mukri aşireti, Şerif Bey liderliğindeki Mirjiki aşireti, Ömer Bey liderliğindeki Sidan ve Şerefan aşireti, Arif Bey liderliğindeki Velidli aşiretleriydi.⁴³³

İran Azerbaycanı'nda büyük görevler üstlenen Van Jandarma Tümeni'nin önemli bir kısmını da aşiretler oluşturmaktaydı. Tümen'in oluşumuna bakıldığında Şuyuli aşireti 350, Meziki aşireti 180, Sidan ve Şerefan aşireti 170, Şemşeki aşireti 95, Mameş aşireti 200 ve Arusan aşireti 100 süvari ile Tümen'e destek verdikleri

⁴³¹ Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.59; *Üçüncü Ordu Harekatı*, C. 2, K.1, s.35,40,47,51.

⁴³² *Üçüncü Ordu Harekatı*, C. 2, K.1, s.569.

⁴³³ Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.86.

görülmektedir. Ayrıca Van Jandarma Tümeni'ne bağlı İhtiyat Süvari Birlikleri de mevcuttu. İhtiyat Süvari Birliği de dört alaydan oluşmaktaydı. 18. Alay Takuri ve Mansuri aşiretlerinden, 19. Alay Mezriki, Şidan, Şokat ve Piyatış aşiretlerinden, 29. Alay Şemsiki, Milan ve Yezidi aşiretlerinden, 30. Alay ise Boylu ve Sinli aşiretlerinden oluşmaktaydı. Kerkük Mutasarrıfı Halit Efendi ile beraber 29 Ocak 1915'te Salmas'a gelen kuvvetlerin içinde 700 aşiret mensubunun olduğu bilinmektedir. Yine daha önceleri Rus taraftarı olan ve bazen Türk kuvvetleriyle de mücadeleye girişen Abdovi Aşireti Reisi Simko İsmail, Rus taraftarlığını bırakarak 120 adamıyla beraber Van Jandarma Tümeni'nin emrine girmişti. 19. Bacirge Hudut Taburu'nun kuvvetlerine bakıldığında Urmiye-Dilman bölgesinde 150 İran aşiret süvarisi, Hanik-Dir bölgesinde 300 aşiret süvarisi, Kotur boğazında 200 aşiret süvarisi, Saray kuzeyindeki geçitlerde Şuyuli aşiretine bağlı 300 piyade ve 150 süvarinin tabura destek olduğu görülmektedir.⁴³⁴

Rus birlikleri ise 1907 anlaşmasına dayanarak İran'da varlığını sürdürmekteydi. Birinci Dünya Harbi'nin başlamasıyla birlikte İran sahasında Rus hareketliliği daha da hızlandı. Türk yetkililer hem İran sınırından gelebilecek Rus tehlikesini önlemek hem de İran içerisinde amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla 1914 yılı sonlarına doğru müfrezeler göndermeye başladı. Gönderilen müfrezeler de İran içlerine girmeye başladıktan sonra aşiretlerin desteğini almaya çalıştı.

4.1. Ömer Naci Bey Müfrezesi

Osmanlı Devleti'nin İran'daki amaçlarını gerçekleştirmek için oluşturduğu müfrezelerden biridir. Müfrezedeki kişilerden biri Ömer Naci Bey,⁴³⁵ diğeri ise Binbaşı Ruşeni Bey'di.⁴³⁶ Hem Ömer Naci Bey'in hem de Ruşeni Bey'in Farsça bilmesi, İranlılar ile iyi iletişimde bulunmalarını sağlamaktaydı. Ömer Naci Bey daha

⁴³⁴ Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.128-129, 132; Samih, a.g.e., s.23-24.

⁴³⁵ Ömer Naci: 1878 yılında İstanbul'da doğdu. Arapça, Farsça ve Fransızca öğrendi. İyi bir hatipti. 1902'de Harp Akademisi'ni bitirdi. 1906 yılında İran'da bulunduğu sırada ülkedeki meşruti harekete tanıklık etti. Bu sebeple İran'ı iyi bilen bir kişiydi. Bu seferki amacı Osmanlı Devleti'nin Ruslar'a yapacağı saldırılarda başarılı olabilmesi için bu bölgede bulunan aşiretleri isyana çağırmaktı. Bu amaçla, İran, Azerbaycan ve Kafkasya'da önemli çalışmalarda bulundu. 29 Temmuz 1916'da Kerkük'te tifüsten vefat etti. Fethi Tevetoglu, *Ömer Naci*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s.12-13,51,164-166.

⁴³⁶ Ruşeni Bey (Hasan Ruşeni Barkın): 1884'te Girit'te doğdu. Harp Akademisi'ni bitirdi. Fransızca, Rusça, Farsça ve Yunanca biliyordu. Özellikle Farsça bilmesi Teşkilat-ı Mahsusa üyesi olarak İran coğrafyasında önemli çalışmalar yapmasını sağladı. Savaşın sonra siyasete girdi. IV. Dönem Samsun milletvekilliği yaptı. 25.04.1953'te vefat etti. *TBMM Albümü 1920-2020*, 1. Cilt, (Edit. Sema Yıldırım-Behçet Kemal Zeynel), Ankara 2010, s.221.

önceki yıllarda İran'da bulunmuştu. Bu ikisi de iktidarda bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelen üyeleri idi. Enver Paşa, müfrezeyi gönderirken onlardan Azeri Türkleriyle iletişime geçmelerini ve onları örgütleyip İran Azerbaycanı'ndaki halkı Ruslara karşı ayaklandırmalarını istedi. Ayrıca kendilerine katılan milis kuvvetleriyle Rus birliklerine saldırıp, onları zor durumda bırakarak İran'dan çıkmalarını planladı. Bunun yanında bir diğer görev de Musul'da bulunan 12. Kolordu Komutanlık Vekâleti ile iletişimi devam ettirmek ve 3. Ordu Komutanlığı ile Tahran'daki Türk Ateşemiliterliği arasındaki irtibatı da sağlamaktı. Ömer Naci Bey, İran'a gitmeden önce Başkumandanlık Vekâleti'nden kendisine 100 asker verilmesini talep etti. Bu esnada Schübner adında bir Alman Teğmen ortaya çıktı. O da Başkumandanlık Vekâleti'nden asker talebinde bulundu. Yetkililer ile birkaç kez görüştü. Sonunda kendisine birkaç ihtiyat subayı verildi. Daha sonra bu Teğmen'in de gizli bir görevde olduğu ve Azerbaycan'a gidip oradaki petrol sahalarını havaya uçurma amacı taşıdığı anlaşıldı. Daha sonraki süreçte Ömer Naci ile Alman Schübner, İran içinde Ruslar'ı taciz etmek amacıyla aynı amaç için bir araya geldiler. Ömer Naci Bey, Schübner'in parasıyla müfrezesinin ihtiyaçlarını karşılamayı düşünürken, Schübner de onun tecrübesinden yararlanmayı düşünmekteydi. Bu ikisinin bir araya gelmesi sonucunda Ordu Komutanlığı bunların emrine verilmek üzere 400 kişilik bir müfreze oluşturdu. Bu müfreze daha sonraki süreçte Kürt aşiretlerinden de katılanlar oldu. Müfreze oluşturulduktan sonra müfreze komutanının kim olacağı konusunda aralarında tartışma çıkmaya başladı. Sonunda Schübner komutan, Ömer Naci'de siyasi müdür oldu ve böylece sorun giderildi. Ömer Naci Bey ve Ruşeni Bey, İran'a ulaştıkları zaman hemen harekete geçti. 1905-1911 yıllarında İran'da meşrutî hareketin önde gelen kişilerinden biri olan Emir Haşmet ile görüşerek kendilerine yardım edilmesini talep ettiler.⁴³⁷

Sarıkamış harekâtı başlayınca İran bölgesinde Türkler ile Ruslar arasında çatışmalar çıktı. Ruslar ve destekçileri (Ermeniler, Nasturiler) Kasım ayı sonuna doğru Salmas, Urmiye, Kotur, Şemdinan, Başkale, Van istikametinden saldırıya geçtiler fakat başarılı olamadılar. Sarıkamış harekâtı başlayınca Ruslar, İran Azerbaycanı'ndaki

---

⁴³⁷ Atabakı, a.g.e., s.33-34; Aziz Samih, *Büyük Harpte Kafkas Cephesi Hatıraları*, Büyük Erkanı Harbiyye Matbaası, Ankara 1934, s.56-59; Tevetoğlu, a.g.e., s.164; *Üçüncü Ordu Harekatı*, C. 2, K 1, s.582.

birliklerinin büyük bir kısmını çekmek zorunda kaldı.⁴³⁸ 4 Ocak 1915'te Bacirge Hudud Taburu, Ömer Naci Bey, beraberindeki gönüllüler ve aşiret kuvvetleri, Kerkük Mutasarrıfı Halid Efendi komutasında Sulduz-Urmiye istikametinde ilerleyen aşiret kuvvetleriyle birleşerek Urmiye'yi ele geçirdiler. Burada bulunan Rus kuvvetleri Dilman-Hoy istikametine çekildi. Bu esnada Van Jandarma Tümeni de bütün kuvvetiyle Kotur, Dilman istikametinde ilerleyerek 14 Ocak 1915'te Dilman'ı ele geçirip Hoy yönünde ilerledi.⁴³⁹

Türk birlikleri ve gönüllüler bu bölgede önemli baskınlar ve hücumlar yaptı. 14 Ocak 1915'te Ömer Naci Bey komutasındaki birkaç bin Kürt aşiret süvarisinden ve 1000 kadar da Türk gönüllü birliğinden oluşan bir kuvvetle Savuçbulak civarında Rus Kazaklarını ve Azerbaycan Valisi Şeca ed-Devle'yi yenerek Tebriz'i işgal etti. 23 esir ve yedi top ele geçirdiler. Bu muharebede Savuçbulak Rus Konsolosu hayatını kaybetti;⁴⁴⁰ ancak Ruslar, kaybettikleri yerleri yeniden ele geçirmek amacıyla mücadeleye devam etti. 27 Ocak 1915'te yapılan Sufiyan Muharebesi'nden sonra Tebriz'i geri aldı. Ömer Naci Bey Müfrezesi bu muharebede ağır kayıplar vererek Savuçbulak'a çekildi. Ömer Naci Bey, dağılan aşiret kuvvetlerini toparlamaya çalıştı. Bu olaylar yaşanırken, bölgedeki Kürt aşiretlerinden bazıları hangi tarafı zayıf görürse onlara saldırıp mallarını yağma etmekteydi.⁴⁴¹

28 Kasım 1915'te 6. Ordu Kumandanı Goltz Paşa, Musul Valisi Haydar Bey'e yazdığı telgrafta, Ömer Naci Bey Müfrezesini kendi komutası altına almasını ve toplayacağı aşiret kuvvetleriyle Revandiz'den Savuçbulak üzerine yürümesini, daha sonra ise Uşnu'yu ele geçirmesini istedi. Devamında Savuçbulak'ta bulunan Rus kuvvetlerinin kovulduktan sonra şartlar el verdiği takdirde Sine üzerinden Kirmanşah yönüne ilerlemesini söyledi fakat tüm bunları yapmak için ordudan izin alması gerektiğini bildirdi. Ömer Naci Bey Müfrezesi 19 Aralık 1915'te Şenave de Musul

⁴³⁸ Bayur, a.g.e., C. 3 K. 1, s.386.

⁴³⁹ ATASEA, K.17, D.4, F.4/8; Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.112-113; Tevetoğlu, a.g.e., s.165.

⁴⁴⁰ Bayur, a.g.e., C. 3 K. 1, s.386; Mehmed Nihad, *Irak Cephesi Muharebatından: 13. Kolordunun İran Seferi*, Askeri Mecmua, Sayı 15-16, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1336, s.597; Mehmed Emin, *Osmanlı-İngiliz Irak Seferi ve Hatalarımız*, Askeri Mecmua, Sayı 17-18, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1336, s.701.

⁴⁴¹ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Kafkas Cephesi Üçüncü Ordu Harekatı* C. 2 K.1., s.582; Mareşal Fevzi Çakmak, *Birinci Dünya Harbi'nde Doğu Cephesi Harekatı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2005, s.43. İngiliz kaynaklarına göre Tebriz'de 6000 kişilik Türk kuvveti ile Kürt aşiretlerinin olduğu bilgisi mevcuttu. Bu muharebede Türk kuvvetlerinin 1000 kayıp ve 200 esir verdikleri iddia edilmişti. Esirler Rusya'ya gönderilmişti. QNL, File 3516/1914 Pt 2, s.56, QNL, File 3516/1914 Pt 2, s.130.

Grubu'na katıldı. Grup bu esnada tamamı gönüllülerden oluşan 600 süvariden ve iki adi dağ topundan oluşmaktaydı.⁴⁴²

Ömer Naci Bey Müfrezesi katıldığı Musul Grubu'yla beraber 26-28 Aralık 1915'te Savuçbulak'ın ele geçirildiği harekâta katıldı. Harekât sonucunda Musul Grubu Komutanı Haydar Bey, emri altında bulunan Menkur, Debukri ve Begzade aşiretlerinden oluşan yaklaşık 3000 kişilik atlı birliği Meyanduab Cephesi'ne, Mameş, Piran, Keleş, Şeyh Nuri aşiretlerinden oluşan bir birliği de Sulduz ve Uşnu'ya gönderdi. Savuçbulak'ı takviye etmek amacıyla geri kalan piyade ve topçu birliklerini Pesve-Nağada⁴⁴³ civarında tuttu. Geri kalan bu piyade ve topçu birliklerinin komutanlığını Ömer Naci Bey'e verdi. Haydar Bey, Kirmanşah Cephesi'ne takviye birlik göndermek amacıyla Bane-Pençvin-Sine civarındaki aşiretlerden 5000 kişilik bir kuvvet toplamayı planlamaktaydı.⁴⁴⁴

Savuçbulak'ı yeniden ele geçirmek isteyen Ruslar, 9 Ocak 1916'da Meyanduab'tan bir öncü birlik gönderdi. Gönderilen bu öncü birlik aşiret kuvvetleri tarafından mağlup edildi. Aynı gün Ruslar 12 ölü bırakarak Meyanduab'tan çekildi. Böylece Meyanduab Menkur, Debukri ve Begzade⁴⁴⁵ gibi aşiretlerin olduğu bir kuvvet tarafından işgal edildi. 20 Ocak'taki Rus karşı taarruzunda aşiretler çok az mukavemet göstererek Meyanduab'tan çekildi. Rus kuvvetleri buradan Savuçbulak'a yöneldi. 21 Ocak 1916'da taarruza başladı. Burada bulunan Ömer Naci Bey ve Kürt aşiretleri şehri müdafaaya girişti. 21-22 Ocak tarihleri boyunca iki gün devam eden muharebede Ruslar, Ömer Naci Bey'in sol tarafını çevirdi. Sol tarafta bulunan birlikler yerlerini terk edip çekildi. Merkezde bulunan Erzurum gönüllüleri ise akşama kadar mücadele etti fakat Şenave-Revandiz istikametiyle irtibatı kesilen Ömer Naci Bey Bukan'a çekildi. Diğer bir Rus birliği de Uşnu istikametinde bulunan Türk kuvvetlerine saldırıya geçti. Burada bulunan Türk ve aşiret kuvvetleri Şenave'ye çekildi. Uşnu ve Savuçbulak'ı ele geçiren Ruslar, 24 Ocak'ta Türk ve aşiret kuvvetlerinin bulunduğu Nagada'yı ele geçirdi. Buradaki kuvvetler de Şenava'ya çekildi. Burada toplanan Türk ve aşiret kuvvetleri daha sonra Rayet

⁴⁴² Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s. 122,147.

⁴⁴³ Pesve ve Nağada: İran'ın Batı Azerbaycan eyaletinde yer alan bölgeler.

⁴⁴⁴ BOA, H.28.2.1334 (5.1.1916), DH.EUM.5.ŞB, D.16, D.20, S.1, Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.147-148.

⁴⁴⁵ Begzade Aşireti Reislerinden İzzülmelik Mehmet Han'a yararlılıkları sonucu Paşalık unvanı verilmişti. BOA. H.22.O5.1334 (27.03.1916), BEO. D.4405, D.330371, S.1.

boğazına çekildi. Ömer Naci Bey'in yanında henüz dağılmamış 1000 kadar aşiret mensubu kalmıştı.⁴⁴⁶

Olaylar bu minvalde gelişirken Musul Grubu Komutanı Haydar Bey, Ömer Naci Bey'i takviye etmeye başladı. Bane'den 200 Pişdar süvarisi, Dizei aşiretinden 500 süvari, Bane aşiretinden 200 süvari ve 500 piyade takviye amaçlı gönderdi. Daha sonraki günlerde 800 pişdar piyade ve süvari ile birlikte aşiret kuvvetleri de nakletti. Ayrıca Alman Brenhatr Heyeti de yine takviye amaçlı Ömer Naci Bey birliğine katıldı. Ömer Naci Bey ise 8 Şubat tarihi itibarıyla yaklaşık 1000 kişilik bir piyade kuvvetiyle Uşnu ve Sakız mıntıklarında bulunmaktaydı.⁴⁴⁷ Ruslar, 9 Mart 1916 tarihinde 1000-1500 kişilik bir kuvvetle Ömer Naci Bey Müfrezesinin bulunduğu Bukan'a saldırdı. Üç gün devam eden bu muharebede Bane ve Mamure⁴⁴⁸ aşiretlerinin de bulunduğu yaklaşık 2000 kişilik Ömer Naci Bey Müfrezesi Rusları püskürttü ve Meyanduab'ın güneyine kadar Rusları takip etti.⁴⁴⁹

20 Mart'ta Ömer Naci Bey, Meyanduab'ı ele geçirdi. Rusların yaptığı bir taarruzu dört gün süren bir direnişten sonra püskürttü. Müfrezesinin sayısı 4000'i aşiret kuvvetleri olmak üzere yaklaşık 5000 kişiyi bulan Ömer Naci Bey, 8 Nisan'da Savuçbulak'ı aldı, aynı gün Kotur'u zaptetti. Savuçbulak'ın alınmasından sonra Aşiret Komutanı Muhtar Bey, bir kısım aşireti ve bir topu alarak Meyanduab yakınlarında Ruslar'ın kontrolünde olan Savuli tepeye taarruz etti. Taarruzun başarısız olması üzerine Muhtar Bey geri çekildi. Bunun üzerine Sakız bölgesi halkı Bane'ye doğru kaçmak zorunda kaldı. Bu olay üzerine 300 kişilik bir aşiret kuvveti gönderildi. Olaylar bu şekilde yaşanırken Mendemi aşireti Sine ile Sakız arasında bulunan Simge karyesindeki Rus Kazak postasına saldırarak, Rus kuvvetlerini Sine'ye çekilmeye mecbur etti. Müfreze daha sonra Sulduz'da bulunan Rus birliklerine taarruza geçti; ancak Rayet'te bulunan birliklere Pesve yönünde ilerleyerek saldırma düşüncesi gerçekleşmedi. Pesve civarında savaşan aşiret üyeleri Bane ve Sakız havalisindendi. Müfreze, Rus askerlerinin Urmiye gölünün iki tarafından Savuçbulak yönüne doğru ilerlediklerini öğrendikten sonra Savuçbulak'a gitti. Aynı zamanda gözetleme birlikleri de Meyanduab'ın güneyine kadar gittiler.

⁴⁴⁶ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.148-150.

⁴⁴⁷ Sadık Sarıaman, *Ömer Naci Bey Müfrezesi*, Atatürk Yolu Dergisi, cilt 4, sayı 16 (6/1995), s.509.

⁴⁴⁸ İran'ın batısındaki Çaharmahal ve Bahtiyari eyaletinde yer alan bir köy.

⁴⁴⁹ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.153.

Bu arada Rus kuvvetlerinin bir kısmı Meyanduab'ın güneyinde bulunan gözcü birliklerini yenerek güneye doğru ilerledi. Ömer Naci Bey Müfrezesi bu olay karşısında Bukan'a çekilmek zorunda kaldı.⁴⁵⁰

Rusların Bukan'a saldırmaları ve şehri çevreleme ihtimaline karşı Ömer Naci Bey, 12 Mayıs tarihinde Sakız-Bane arasındaki Gerdhane boğazında savunmaya çekildi. Bane hakimi Mahmut Han da⁴⁵¹ 500 süvari ile destek verdi. Ayrıca Rayet ve Gülamber aşiret süvarileri de mevcuttu. Rus kuvvetleri, 14 Mayıs'ta Gerdhane geçidinde bulunan Ömer Naci Bey birliklerine saldırıya geçti. Üç gün devam eden muharebe sonucunda Rusların iki taraftan çevirme hareketine girişmeleri üzerine Bane mücahidleri dağılmaya başladı. Bunun üzerine Ömer Naci Bey Müfrezesi önce Bane'ye daha sonra ise 21 Mayıs'ta Şivegel'e çekilmek zorunda kaldı.⁴⁵²

13 Haziran 1916'da, Şeyh Hüsameddin, Şeyh Necmeddin, Cafer Sultan mücahitleriyle birlikte yaklaşık 2000 aşiret mensubundan oluşan Ömer Naci Bey Müfrezesi Bane'de bulunan Rus birliklerine taarruz ederek Bane'yi ele geçirdi. Bane'yi ele geçiren Ömer Naci Bey Müfrezesi 16 Haziran'da da Sakız'ı ele geçirdi. Büyük bir şaşkınlık yaşayan Rus birlikleri Meyanduab yönüne çekildi. Bu arada müfreze Savuçbulak istikametine yöneldi. Müfreze, 24 Haziran'da ise 37. Alay'ın emrine verildi. Ömer Naci Bey Müfrezesi'nde bulunan Gelihan ve Miradi aşiret kuvvetleri, açlık ve cephanesizlik nedeniyle müfrezeden ayrılmaya başladı. Bunu haber alan Rus birlikleri Meyanduab'ta ki müfrezeye saldırıya geçti.⁴⁵³ Bunun üzerine müfreze 25 Haziran'da Pençvin-Şivegel hattına çekildi. Ömer Naci Bey'in 31 Temmuz 1916'da tifüsten ölmesi üzerine müfreze, 13. Kolordu emrindeki Müstakıl Süvari Alayı'na bağlandı.⁴⁵⁴

⁴⁵⁰ BOA, H.11.6.1334 (15.4.1916), HR, SYS, D. 2339, D. 69, S. 1; Sarısan, *Ömer Naci Bey Müfrezesi*, s. 510-511; *Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3 K. 2, s.75.

⁴⁵¹ Merivan bölgesinin önde gelen reislerinden biriydi. Diğerleri ise Hazo Han ile Zahir es Saltanat'tı. Zahir es Saltanat, Mahmut Han'a bağlıydı. Mahmut Han'ın Hazo Han ile kan davası sorunu vardı. Ayrıca bölgede ikisi arasında hakimiyet mücadelesi de bulunmaktaydı. Bu durum, bölgede bunlara bağlı olan aşiret kuvvetlerini de etkilemekteydi; çünkü bölge aşiretleri bu mücadeleden dolayı bir türlü yekvücut olamıyorlardı. İvecan - Efiloğlu, a.g.e., s.92.

⁴⁵² Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.156; *Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3 K. 2, s.38, 242.

⁴⁵³ ATASEA, K.199, D.2, F.6/2; *Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3 K. 2, s.244; Mehmed Kenan, a.g.e., C.2. S.186.

⁴⁵⁴ Sarısan, *Ömer Naci Bey Müfrezesi*, s.512.

4.2. Rauf Bey Müfrezesi

Enver Paşa'nın, İran ve Afganistan'ı ele geçirip buradaki halkı İngilizler'e karşı ayaklandırmak düşüncesiyle oluşturduğu müfrezelerden biri de komutanlığını Binbaşı Rauf Bey'in⁴⁵⁵ yaptığı Rauf Bey Müfrezesiydi. Rauf Bey Müfrezesi⁴⁵⁶ askeri bir birlikten ziyade siyasi bir amaç doğrultusunda oluşturulmuştu. Başkumandanlık Vekâleti, 14 Aralık 1914'te Rauf Bey Müfrezesinden Güney İran'daki Luristan bölgesine girerek burada yaşayan Bahtiyari aşiretini Türk tarafına çekmesini emretti. Bunu yaparak cihadı Güney İran aşiretleri arasında yaymak istemekteydi. Diğer bir amaç ise buradaki aşiretlerden oluşturulacak kuvvetle Basra bölgesini ele geçirmiş olan İngilizlere karşı bir harekât düzenlemektir. Müfreme ayrıca Güney İran'dan Afganistan'a geçerek bu ülkeyi cihada katmaya çalışacaktı. Oluşturulan müfreme, bir piyade taburu, bir süvari bölüğü, makineli tüfek, topçular, Alman subaylar ve yolda müfrezeye iştirak eden İranlı aşiretlerden oluşmaktaydı. Müfreme, 11 Mart 1915'te Hanikin üzerinden İran sınırını geçerek Kerind'e kadar geldi. Müfreme yoluna devam ederken, Türk ve Alman görevliler arasında sorunlar çıkmaya başladı. Almanlar, Doğu'daki hâkimiyetin kendilerinde olmasını, bölgedeki politikanın kendi çizgilerinde yürütülmesini ve Türklerin de yardımcı pozisyonda olmasını istemekte, Türkler ise Doğu siyasetinin kendi kontrolünde olmasını talep etmekteydi.⁴⁵⁷

⁴⁵⁵ Hüseyin Rauf Orbay: 1880'de İstanbul Cibali'de doğdu. Babası Amiral Mehmet Muzaffer Paşa, Annesi Hayriye Rüveyde Hanımdı. İlkokulu Cibali İlkokulu'nda, Ortaokulu Trablus Askeri Rüştiyesi'nde, Liseyi Heybeliada Bahriye Okulunda okudu. 1899'da Teğmen rütbesiyle Deniz Kuvvetleri'ne katıldı. Birinci Dünya Harbi'nde İran Cephesi'nde görev aldı. Birinci Dünya Harbi bittikten sonra kurulan Ahmet İzzet Paşa Hükümetinde Bahriye Nazırlığı yaptı. Ateşkes görüşmeleri neticesinde Baş Murahhas (delege) olarak Mondros Mütarekesi'ni imzaladı. Türk Kurtuluş Savaşı devam ederken Heyet-i Temsiliye adına Son Osmanlı Meclisi toplantısına katıldı. Bu esnada İngilizler tarafından tutuklanarak Malta'ya sürgüne gönderildi. Malta'dan döndükten sonra önce Nâfia (Bayındırlık) Bakanlığı sonra Başbakanlık ve TBMM Başkan Vekilliği yaptı. Cumhuriyet Devrinde kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırka'sının (TCF) kurucularından biriydi. Şeyh Said İsyanı sebebiyle TCF kapatılınca bağımsız kaldı. Atatürk'e karşı tertiplenen İzmir suikastında rolü olduğu gerekçesiyle ceza aldı. Bu esnada yurt dışında bulunduğu 10 yıl yurda dönemedi. 1935 yılında ülkeye döndü. 1942 yılında Londra'ya Büyükelçi olarak atandı. 1944 yılında emekli oldu. Bu tarihten sonra genelde üniversitelerde ders ve konferanslar vererek hayatını sürdürdü. 1964 yılında İstanbul'da hayata veda etti. Mustafa Alkan, *Hüseyin Rauf Orbay'ın Hayatı (1880-1964)*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt XX, Sayı 59, 2004, s.597.

⁴⁵⁶ Bu müfrezede Farsçayı bilen ve İran'ı iyi tanıyan emekli Binbaşı Baha Sait Bey, harbten önce İran'da bulunan ve bu sebepten burada tanınan Mehmet Fazıl Bey, harbten önce İran'da diplomat olarak bulunan Wilhelm Wassmuss, Topçu Yüzbaşı Oskar Ritter von Niedermayer, Werner Otto von Hentig, Türkistan ve Çin ile ilgili çalışmaları bulunan Hermann Consten ve Yüzbaşı Max Otto Schüneman bulunmaktaydı. Çam, a.g.e., s.126.

⁴⁵⁷ Kurtcephe-Balcıoğlu, a.g.m., s. 254, 257;; *Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3 K. 2, s.257; Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.40; Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni 1*, Emre Yayınları, İstanbul 1993, s.18.

Müfreze, İran'a girdikten sonra karşılaştığı en ciddi sorun, Sencabi aşiretinin saldırıları olmuştur. Rauf Bey, Sencabilere bir ders vermek ve ayrıca Bağdat yolunu kapatmak amacıyla 19 Mart 1915'te müfrezesiyle Hanikin'de toplandı. Irak ve Havalisi Umum Kumandanı Süleyman Askeri Bey, Rauf Bey Müfrezesinin kendi emrine verilmesini istedi. Başkumandanlık Vekâleti ise, bölgede Sencabi aşireti tehlikesi olduğunu belirterek, müfrezenin Hanikin'de kalmasını emretti.⁴⁵⁸

Rauf Bey, Bahtiyari aşireti reislerinden Emir Mufahham ile iyi ilişkiler kurarak Sencabileri yalnız bırakmaya çalıştı. Bahtiyarilerin de desteğini alarak Sencabilerin merkezi olan Kasrışirin'i ele geçirdi. Kasrışirin'i ele geçirdikten sonra Rauf Bey, İranlıları şaşırtmak için bölüklere tabur adı vererek müfrezeyi üç ordu şeklinde yeniden teşekkül ettirdi. 1. Ordu, Baha Said Bey komutasında iki bölük, iki makinalı tüfek takımı ve aşiret kuvvetleri; 2. Ordu, Topçu Yüzbaşı Kemal Efendi, dört süvari bölüğü ve Topçu Bataryası; 3. Ordu ise Teğmen Edhem Efendi Komutasında Kelhor aşiret süvarilerinden oluşmaktaydı.⁴⁵⁹ 23 Mayıs 1915 tarihinde Rauf Bey Müfrezesinde Osmanlı Devleti tebası olan 350 aşiret, Sine civarından 2000 aşiret, Gorani ve Kalhani aşiretinden 500 ile Kelhor aşiretinden 1500 asker vardı.⁴⁶⁰

Kirmanşah'ın Rusların eline geçmemesi için 6. Ordu Komutanlığı Rauf Bey müfrezesinden buranın alınmasını istedi. Kirmanşah harekâtından önce Almanlar, bölgede Türklerin etkisinin artmaması için bölge aşiretlerini Türklere karşı kışkırttı. Kirmanşah bölgesinin önemli aşiretlerinden biri olan Sencabiler, Almanların da⁴⁶¹ etkisiyle, Hanikin civarında Türk kuvvetlerine saldırdı. Saldırının etkisiyle Bağdat yolunun tehlikeye girmesi üzerine müfrezeden Serpol geçidinin alınması emredildi ve burası müfreze tarafından alındı. Türk kuvvetleri buradan Kerind civarına geçip karargâh kurdu. Kerind kasabasında bulunan bir Sencabi ileri geleninin Türkler aleyhine propaganda yapması üzerine bu kişi askerler tarafından yakalanarak tutuklandı. Bunun üzerine şehirde bulunan Sencabi aşiretine mensup kişiler, halkı galeyana getirerek kasabada isyan çıkardı. 17 Haziran 1915'te Alman ve İsveçli subayların da aralarında olduğu Sencabi aşiretine bağlı kuvvetler, Türk birliklerine

⁴⁵⁸ Kurtcephe-Balcıoğlu, a.g.m., s.260; Orbay, a.g.e., s.21.

⁴⁵⁹ Kurtcephe-Balcıoğlu, a.g.m., s.261.

⁴⁶⁰ Kurtcephe-Balcıoğlu, a.g.m., s.265.

⁴⁶¹ Rauf Orbay, "Cehennem Değirmeni" adlı eserinde, Kerind civarında Sencabiler'in kendilerine saldırdığında Sencabi aşiretinin içerisinde daha önce yanından kovduğu Alman görevlisi Wasmuss'u ve Tahrân'daki Alman Ataşemiliteri Kont Kaniç'i gördüğünü iddia etmişti. Orbay, a.g.e., s.22.

karşı taarruza geçti. İlk olaylarda Sencabiler kasabadaki bir askeri şehit etti, ayrıca bir askeri de yaraladı. Daha sonra da tepeleri işgal etti. Bu esnada kasabada az sayıda Kafkas gönüllüsü ve bir miktar asker, bunlara karşı koymaya çalışmaktaydı. 18 Haziran'da da muharebe devam etti. Kasabada bulunan kuvvetlere aşiretlerinde olduğu bir takviye birlik gönderildi. Gelen bu takviye kuvvet Kerind civarındaki tepeleri ele geçirdi. Daha fazla dayanamayan Sencabi ve diğer aşiret kuvvetleri kasabayı terk ederek Bivenic'e çekildi. İki gün süren Birinci Kerind Muharebesi'nde Türk kuvvetleri dört şehit ve yedi yaralı verdi. Taarruz esnasında Türklerin yanında olan Kelhor aşireti ve Irak'tan getirilen aşiret kuvvetleri dağılıp kaçtı.⁴⁶²

22 Haziran 1915 gecesi Sencabi aşireti kuzeyden, bazı aşiretler şehir içinden, Kalhani, Kurani ve birçok aşiret kuzeyden ikinci kez saldırıya geçti. Kerind civarında mevzilenen Türk kuvvetlerinin mevzilerini ani bir baskınla ele geçirdiler. Mevzilerde bulunan Arap subay adayları, tek kurşun atmadan silahlarını atarak kaçtı. Muharebede Süleymaniye bölgesinden gelen Kürt aşiret kuvvetleri Türkler ile beraber mücadele etmekteydi fakat bu aşiretler, muharebe esnasında yeterli çabayı göstermedi. Hatta bunları yöneten Hüseyin Rauf Bey'i de yalnız bıraktılar. İki gün süren çatışmadan sonra Sencabiler yenileceklerini anlayınca, Tahran Alman Ataşemiliteri Kont Kaniç, Kirmanşah Almanya Konsolosu Schüneman ve İran jandarmasının İsveçli Subayı Svenson'ı aracılı olarak Harunabad'dan Hüseyin Rauf Bey'in karargâhına göndererek aman dilediklerini bildirdiler. Hüseyin Rauf Bey, Sencabileri kuşatmasına rağmen bu teklifi kabul etti. Muharebe sona erdikten sonra Türk kuvvetleri yeniden Serpol boğazına çekildi. İkinci Kerind Muharebesi'nde Türkler 60 şehit ve 60 yaralı verirken, Sencabiler ve diğer aşiretler yaklaşık 150 ölü verdi. Ölenlerden biri de Kalhani aşireti reisi Beşir Han'ın oğlu Ali Ekber Han'dı.⁴⁶³

Serpol'a çekildikten sonra Rauf Bey, İranlı ve Alman yetkililer ile Sencabi ve Kelhor aşireti üyeleriyle Haydarabad'ta bir toplantı gerçekleştirdi. Bu toplantıda aşiretler artık İslam birliği için mücadele edeceklerine dair söz verdiler. Söz vermelerine rağmen Rauf Bey, bunlara güven duyulmayacağı kanısındaydı.⁴⁶⁴

⁴⁶² Metin, a.g.e., s.55-56; Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.86-88.

⁴⁶³ Metin, a.g.e., s. 56-57; Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.88-92.

⁴⁶⁴ Metin, a.g.e., s.59.

Sencabi aşiretinin bu saldırıları, Türk yetkililer tarafından İran hükümetine bildirilmişse de, İran hükümeti bu konuda her hangi bir önlem alamadı. Bunun üzerine Rauf Bey, Güney İran'daki Türk dostu olan aşiretlerin yardımına başvurulması gerektiği düşüncesindeydi. Rauf Bey'e göre Güney İran aşiretleri Türk taraftarı olmasına rağmen İran hükümeti bunları kendi tarafına çekmeye çalışmakta, Demokratlar, aşiretleri Türkler aleyhine kışkırtmakta ve bunu yaparken de Schüneman ve Kont Kaniç'in yardımlarını gördüklerini düşünmekteydi. Yine Rauf Bey, Almanlar İran'a gelmeden önce buradaki aşiretlerin Türk dostu olduklarını fakat Almanların propagandası sonucunda aşiretlerin Türk düşmanı oldukları inancındaydı. Ayrıca Güney İran bölgesindeki aşiretler üzerinde önemli bir etkiye sahip olan Salar ed- Devle'nin⁴⁶⁵ Serpol'a gelmesinin kendileri açısından yararlı olacağı kanaatindeydi.⁴⁶⁶

İngilizler ve Ruslar ise bu arada Türkler ile İranlılar arasındaki yakınlaşmayı bozmak amacıyla, Türk birliklerinin bulunduğu Kirmanşah civarına ilgi göstermeye başladılar. Alınan istihbarata göre, İngiliz ve Rus Konsolosları askerlerin koruması altında Kirmanşah'a doğru yola çıkmıştı. Rauf Bey'e göre onların amacı bölgedeki Türk karşıtı aşiretleri kışkırtmaya çalışmaktı. Bu arada alınan bir diğer habere göre de özellikle Türklere saldıran aşiretleri desteklemesiyle bilinen Ayn ed-Devle kabinesinin istifa etmesiydi. Yeni kabinenin Mustavfi el-Mamelik başkanlığında kurulması, İran'daki Türk Alman yakınlaşmasına da sebebiyet verdi. Tahran Ataşemiliteri Ömer Fevzi Bey ile Almanya Tahran Ataşemiliteri Kont Kaniç arasında Serpol'da yapılan bir görüşme sonucunda ortak bir anlaşmaya vardı. Rauf Bey, anlaşmaya dayanarak Almanların İran'da tek başlarına hareket etmekten vazgeçtiklerini düşünüp Başkumandanlık Vekâlet'inden Almanlar ile iş yapmak için kendisine yetki verilmesini talep etti. Ayrıca elinde yeterli askeri kuvvetin olmadığını, kendisiyle beraber hareket eden Iraklı aşiretlerin sürekli firar ettiklerini, elinde sadece 100 kadar Türk askerinin kaldığını ifade ederek takviye kuvvet istemekteydi.⁴⁶⁷

Rauf Bey Müfrezesinin İran Cephesi'nde yoğun bir faaliyette bulunması, Almanları rahatsız etmekteydi. Bu sebepten Almanlar Kerind Muharebesi'ni bahane ederek,

---

⁴⁶⁵ Güney İran'da göçebe olarak yaşayan Türk aşiretlerinden olan Kaşkayların reisiydi.

⁴⁶⁶ Metin, a.g.e., s.63-64.

⁴⁶⁷ Metin, a.g.e., s. 66-68.

Rauf Bey'in ve müfrezesinin Bağdat'a alınmasını Başkumandanlık Vekâlet'inden istediler. Alman ve Türk yetkililer arasında Rauf Bey Müfrezesi ile ilgili yapılan görüşmeler sonucunda, müfreze Irak ve Havalisi Umum Kumandanlığına bağlandı, Rauf Bey ise Afganistan'a önce Ateşemiliter olarak, daha sonra ise Murahhas-ı Askeri (askeri delege) olarak atandı. Kendisinden müfrezesini Türk birliklerinin olduğu güvenilir bir yere alması istendi ve en kısa sürede Tahran sefiriyle iletişime geçerek yeni görev yerine gitmesi emredildi. Rauf Bey verilen emir üzerine 23 Eylül 1915'de müfrezeyi Hanikine ulaştırarak buradaki görevini tamamladı.⁴⁶⁸

4.3. Birinci Kuvve-i Seferiye (Beşinci Kuvve-i Seferîye)

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Harbi'ne girerken amaçlarından biri de Türkistan bölgesine hâkim olmaktı. Bunun için İran'a bir birlik gönderip oradan da Türkistan tarafına geçme planları yapmaktaydı. Bu planı gerçekleştirmek için Yarbey Halil (Kut) Bey⁴⁶⁹ ve Karargâh İstihbarat Şubesi Müdürü Yarbey Kazım (Karabekir) Bey⁴⁷⁰ görevlendirildi. Halil Bey, kendi grubu ile beraber İran'a gidip Tebriz üzerinden Dağıstan'a gidecek ve orada Ruslara karşı genel bir isyan tertipleyecekti. Yürüyüş esnasında Bakü-Tiflis yolu üzerinde bulunan Rus şimendifer ve telgraf hatlarını imha edecek ve Rusları Hazar denizinin doğusundan atacaktı. Tüm bunları yaparken yol üzerindeki aşiretleri de kendi tarafına çekmek için gayret sarf edecekti.

⁴⁶⁸ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.103.

⁴⁶⁹ 1882'de İstanbul'da doğdu. Beşiktaş Askeri Ortaokulu ve Kuleli Askeri Lisesi'ni bitirdi 13 Mart 1899'da girdiği Harp Okulu'ndan 1902 yılında Teğmen rütbesiyle mezun oldu. 1905'te ise Harp Akademisi'nden Mümtaz Yüzbaşı olarak mezun oldu. 1911 yılında Kurmay Yüzbaşı oldu. 1916'da Basra Vilayeti Vali Vekilliği ile Irak ve Havalisi Umum Kumandanı oldu. 16 Mart 1916'da vekaleten 6. Ordu Komutanlığı'na atandı, 27 Nisan'da ise asaleten atandı. 30 Haziran 1918'de Şark Orduları Grup Komutanı olarak atandı. 18 Şubat 1920'de ordudan uzaklaştırıldı. 14 Temmuz 1923'de emekli oldu. 1911-1912 Trablusgarp Savaşı, 1912-1913 Balkan Savaşı ve 1914-1918 Birinci Dünya Harbi'ne katıldı. 1957'de İstanbul'da vefat etti. Hülya Toker, Nurcan Aslan (Haz.), *Birinci Dünya Harbi'ne katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*, Cilt 3, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009, s.194-196

⁴⁷⁰ 1882'de İstanbul'da doğdu. 1894 yılında İstanbul Fatih Askeri Rüştiye'sine, 1897'de Kuleli Askeri Lisesi'ne girip başarıyla bitirdi. 1902'de Harp Okulu'ndan Teğmen rütbesiyle, 1905'te Harp Akademisi'nden Kurmay Yüzbaşı olarak mezun oldu. 1915'te 6. Ordu Kurmay Başkanı, 1916'da 18. Kolordu Komutanı, 8 Nisan 1917'de 2. Kolordu Komutanı, 27 Aralık 1917'de 1. Kafkas Kolordusu Komutanı, 1918'de 14. Kolordu Komutanı, 1919'da 15. Kolordu Komutanı, 1920'de Doğu Cephesi komutanı olarak atandı. 21 Ekim 1923'de Doğu Cephesi Komutanlığı'nın lağv edilmesi üzerine 1. Ordu Müfettişliği'ne atandı. Aynı zamanda milletvekili olduğu için meclis kararıyla 19 Aralık 1923'e kadar izinli sayıldı. 31 Ekim 1924'te 1. Ordu Müfettişliği'nden istifa ederek milletvekilliği görevine döndü. 1 Mart 1927 tarihine kadar muhalif Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nin liderliğini yaptı. 5 Aralık 1927'de emekli oldu. 1912-1913 Balkan Savaşı, 1914-1918 Birinci Dünya Harbi, 1919-1922 İstiklal savaşına katıldı. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Birinci ve ikinci Dönem Edirne milletvekilliği, beş ve yedinci dönem İstanbul milletveilliği, 1946-1948 Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı yaptı. 26 Ocak 1948'de Ankara'da vefat etti. Kazım Karabekir, *Birinci Cihan Harbine Neden Girdik*, Emre Yayınları, İstanbul 1995, s.13-20; Toker-Aslan, a.g.e., s.240-242.

Ayrıca yürüyüş esnasında Van Valisi, 3. Ordu Komutanlığı ve Bağdat'tan yola çıkacak olan Yarbey Kazım Bey'in Tümeni ile de iletişim halinde olacaktı. İran'a ulaştıktan sonra halka amaçlarının İran'ı işgal etmek değil, onları Rus hâkimiyetinden kurtarıp özgürleştirmek olduğu söylenecekti. Halil Bey Grubu, 11 Aralık 1914'te İstanbul'dan hareket etti.⁴⁷¹

26 Aralık 1914'te Tellülebyaz'a ulaşan Beşinci Kuvve-i Seferiye'nin⁴⁷² bundan sonraki yol güzergâhı Halil Bey tarafından belirlenecekti. İstanbul'dan hareket ettiğinde İran'a gidecek en kısa yol olan Nusaybin-Musul-Revandiz yolunu tercih eden Halil Bey, Van bölgesinden gelen raporlara göre İran Azerbaycanı'nda durumun iyi olmadığını anladı. Bölgede sürekli takviye alan Rus birliklerinin Van Jandarma Tümeni ve aşiret kuvvetlerini yendiği haberini aldı. Bunun üzerine ilk güzergâhından vazgeçerek, Van yoluyla İran'a gitmeye karar verdi. Çünkü bu şekilde orduya daha yakın olacak, olumsuz bir durum olduğunda yardım daha hızlı gelecekti. İşe ise bu bölgede daha rahat bulunmaktaydı.⁴⁷³

Diğer bir grubun lideri olan Kazım Karabekir ise, kuvvetiyle İran'a yürüyerek Tahran'ı işgal edecek ve bu şekilde Tahran'ı Rus hâkimiyetinden kurtarmış olacaktı. Bu vazifeyi başardıktan sonra emrindeki birliklerle Türkistan taraflarına geçecek ve orada isyan çıkarmaya çalışacaktı. Bunu yaparken de geçtikleri yerlerdeki halkı da, İngiliz ve Ruslara karşı kışkırtacaktı. İran'a geldiklerinde amaçlarının İran'ı işgal etmek değil, İran halkını ve yöneticilerini Rus baskısından kurtarmak olduğunu halka anlatacaktı. Birlik, 3 Ocak 1915'te İstanbul'dan hareket etti.⁴⁷⁴

Halil Bey'in komutası altında olan Beşinci Kuvve-i Seferiye; 3, 4, ve 43. Piyade Alayları, bir süvari bölüğü, üç cebel bataryası, bir istihkam bölüğü, bir muhabere

⁴⁷¹ ATASEA, K.17, D.4, F.3/2-4; Taylan Sorgun, *Halil Paşa-Bitmeyen Savaş*, Yayıncılık Matbaası, İstanbul 1972, s.137; Bayur, a.g.e., C. 3 K. 1, s. 365; Hulusi Baykoç, *Birinci Dünya Harbi'nde Kafkas ve Irak Cephesi'nde 5. Seferi Kuvvetler (52. Tümen)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Yayınevi, Ankara 2006, s.3; *Üçüncü Ordu Harekatı*, C. 2, K.1, s.571-572; Çakmak, a.g.e., s. 46.

⁴⁷² Birinci ve Beşinci Kuvve-i Seferiye verilen emirler genelde aynıydı. İki müfreze de aynı bölgede ve aynı düşmana karşı mücadele etmekteydi. Herhangi bir birliğe bağlı olmayıp doğrudan Başkumandanlık Vekaleti'ne bağlıydılar. İki müfrezinin hem Başkumandanlık Vekaleti'ne hem de en yakınında olan 3. Ordu Komutanlığı'na olan uzaklıkları ve ulaşım yetersizliğinden dolayı gerekli olan yardımların yapılmaması ileriki zamanlarda başarısız olmalarına sebep oldu. Ekim 1915'te Irak'a gönderilen bu kuvvetler 51. ve 52. Tümen olarak adlandırıldı. *Üçüncü Ordu Harekatı* C. 2, K.1, s.572; Çakmak, a.g.e., s.44.

⁴⁷³ Baykoç, a.g.e., s.4-5; *Üçüncü Ordu Harekatı* C. 2, K.1, s.573.

⁴⁷⁴ ATASEA, K.17, D.4, F.3/2-4; Bayur, a.g.e., C. 3 K. 1, s.364; *Üçüncü Ordu Harekatı* C. 2, K.1, s.576; Çakmak, a.g.e., s.45.

takımından oluşuyordu. Bu tümen 5. Kolordu tarafından oluşturulduğu için Beşinci Kuvve-i Seferiye adı verildi. Kazım Bey'in komutası altında olan Birinci Kuvve-i Seferiye ise; 7. ve 9. Alaylar, süvari bölüğü, istihkâm bölüğü, sıhhiye bölüğü, bir piyade cephane kolu, seyyar hastahane, bando bölüğü, cebel topçu taburu, cephane kolları, telgraf ve ekmekçi takımlarından oluşmaktaydı. Bu birlik daha çok 1. Kolordu tarafından oluşturulduğu için bu birliğe de Birinci Kuvve-i Seferiye adı verildi.⁴⁷⁵

Hazırlanan bu birliklerin amaçlarını gerçekleştirmek için İran içinde Rusları mağlup etmesi gerekiyordu. Bu ise çok zordu. Çünkü Rusların İran Azerbaycanı bölgesinde çok sayıda askeri bulunmaktaydı. Enver Paşa ise bölgedeki Türk ve Kürt aşiretlerinin desteğine güveniyordu fakat aşiretler milli hislerden çok yağma amacıyla bulunduklarından, bu planın başarıya ulaşması zordu. Ayrıca Rus ve İngiliz düzenli birliklerine karşı böyle düzensiz aşiret kuvvetlerinden medet ummak, beyhude bir çabaydı. Bunun örneklerinden biri, Şiraz bölgesinde görüldü. Şiraz'da İngiliz kuvvetlerine karşı mücadele eden Kaşkayların reisi Salar ed-Devle, kendine bağlı aşiret birlikleriyle düzenli birliklerden oluşan İngilizlere karşı başarılı olamamıştı. Enver Paşa'nın bu düşüncesinin gerçekleşebilmesi için İngilizlerin Irak'ta, Rusların ise Kafkasya'da mağlup edilmeleri gerekmektedir.⁴⁷⁶

Beşinci Kuvve-i Seferiye komutanı Bağdat'ta bulunduğu esnada Tahran elçisinden bir telgraf aldı. Elçi, İran'ın savaşa katılma kararı alması durumunda bir ordusunun olmamasından dolayı Ruslar tarafından kolaylıkla işgal edilebileceğini, bunun için bir takım önlemler alınması gerektiğini belirtti. Önlemlerden biri olarak aşiretlerden yararlanılması düşünüldü. Aşiretlerden yararlanabilmek için onlara silah ve cephane verilmesi, ayrıca onları bir düzene sokacak bir subayın görevlendirilmesi gerekmektedir. Kendisinin İran'da bulunan Şahsuvan, Talaş ve Halhal aşiretlerine silah yardımıyla bulunduğunu; ayrıca Gilan, Mazenderan ve Esterabad⁴⁷⁷ aşiretlerinden de yararlanabileceğini söyledi. Ayrıca kuzey bölgesinde bulunan aşiretleri kazanmak amacıyla 1000 kadar tüfek ve 5 milyon fişek gönderilmesini istedi. Şahsuvan, Karadağ, Halhal, Afşar ve Tebriz civarındaki aşiretleri Hoy ve

⁴⁷⁵ *Üçüncü Ordu Harekatı* C. 2, K.1, s.571,577.

⁴⁷⁶ Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.136-138.

⁴⁷⁷ İran'ın doğusundaki Gülistan eyaletinde yer alan bir şehir. Günümüzdeki ismi Gurgan'dır.

Culfa⁴⁷⁸ tarafına yapılacak bir taarruzda kendi taraflarında kullanmak için hazırladığını belirtti. Bunun yanında, Sencabiler, Kelhorlar, Luristan hâkimi, Bahtiyari ve Kaşkayların da desteğini alacağını ummaktaydı.⁴⁷⁹

Birinci Kuvve-i Seferîye Komutanı Halil Bey, Erdebil bölgesinde bulunan Ruslara karşı Şahsuvan, Halhal, Taliş aşiretlerini, Culfa bölgesinde bulunan Rus kuvvetlerine karşı da Karadağlılar aşiretinden faydalanılabileceğini belirtti. Bu aşiretlerin Hoy-Culfa arasındaki Rus irtibatını kesmelerinin kendilerine çok büyük bir hizmet sunacağını ifade etti. Birinci Kuvve-i Seferîye Urmiye bölgesine geldiği zaman, burada Kürtlerden oluşan yaklaşık 1000 kişilik süvari tümeni oluşturmuş ve bu tümenin komutanlığına Binbaşı İshak Bey tayin edilmişti.⁴⁸⁰

Halil Bey'in komuta ettiği seferi kuvvet, Musul'dan Tebriz istikametine doğru yola çıktı. 17 Nisan 1915'te Urmiye'ye ulaştı. Bu arada Van Seyyar Jandarma Tümeni onun emrine verildi. Tümen, Muradiye bölgesinde 17. ve 18. aşiret alaylarından, Saray civarında 300 kadar aşiret piyadesiyle 150 kadar aşiret süvarisinden, Kotur boğazında 1. Aşiret Alayı'ndan, Dir civarında bir aşiret süvari alayından, Kerimabad'ta⁴⁸¹ aşiret süvarilerinden ve diğer birliklerden oluşmaktaydı. Halil Bey, Urmiye'den kuzeye doğru ilerleyerek 29 Nisan'da Dilman'a geldi. 6 Mayıs'ta ise kendisini Tebriz bölgesinde yaşayan Şahsuvan aşireti temsilcileri ziyaret etti. Bu ziyarette aşiret temsilcileri kendisine, Tebriz'e Osmanlı birliklerinin gelmesi durumunda tüm İran aşiretlerinin onların yanında olacağını belirttiler. Halil Bey, Tebriz'in alınması durumunda Rusların ilelebet İran'dan çıkacaklarını ve aynı zamanda Kafkasya'nın işgalinin kolay olacağını ifade eden bir telgrafi Başkumandanlık Vekâlet'ine gönderdi. Enver Paşa da, Şahsuvan aşireti temsilcilerinin iyi karşılanmasını, kendileriyle beraber ortak hareket etmeleri konusunda hazırlıklı olmalarını ve bunun karşılığında da beş bin lira vermesini istedi.⁴⁸²

Hoy, Dilman, Culfa ve Hantahtı bölgelerinde çok sayıda Rus kuvvetinin olduğu bilgisine ulaşılması üzerine Birinci Kuvve-i Seferîye, 29 Nisan'da Dilman'da

⁴⁷⁸ İran'ın kuzeyindeki Doğu Azerbaycan eyaletinde yer alan bir şehir.

⁴⁷⁹ Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.149-150; Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.16.

⁴⁸⁰ Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.150,152.

⁴⁸¹ İran'ın kuzeyindeki Batı Azerbaycan eyaletinde yer alan bir köy.

⁴⁸² Bayur, a.g.e., C. 3 K. 3, s.2-4; *Üçüncü Ordu Harekatı* C. 2, K.1, s.591.

bulunan Rus kuvvetlerine karşı bir taarruz planladı. Türk kuvvetlerine destek olmak amacıyla Kelhor aşireti reisi Karani Ağa'nın yönetiminde 4000 kişilik bir aşiret kuvveti de bulunmaktaydı. Bu aşiret kuvvetini komuta etmek amacıyla Yüzbaşı İsmail Hakkı görevlendirildi. 28 Nisan günü harekete geçen Kuvve-i Seferîye, Hantahtı civarında Ruslarla muharebeye tutuştu. Hantahtı civarındaki muharebede, yaklaşık 300 kişilik bir aşiret süvari birliği de bulunmaktaydı. İlerlemesini sürdüren seferi kuvvet, 29 Nisan günü Dilman'da Rus birlikleriyle muharebeye girdi. Dilman civarındaki bu muharebede de Kaymakam İshak Bey Komutasında Abdovi aşiretinden 150 kişilik Kürt aşiret birliği mevcuttu. Bunlar Rusların ilk top ateşiyle birlikte kaçtı. İlk muharebede Türk kuvvetleri istenilen neticeyi alamadı. Halil Bey'in, 1 Mayıs 1915'te Dilman'a yaptığı ikinci taarruz harekâtında da, yaklaşık 1000 kişilik bir Kürt aşiret kuvveti bulunmaktaydı fakat bu kuvvet, muharebenin olmadığı kısımlarda dolaşp ve yağma yaparak vakit geçirdi. Muharebe neticesinde istenilen sonuç alınamadı ve Türk kuvvetleri geri çekilmek zorunda kaldı.⁴⁸³

Yarbay Kazım Karabekir, Irak ve Havalisi Umum Kumandanlığına vekâleten görevlendirildiği için, gittiği Bağdat'ta bulunduğu esnada Irak Cephesi'nde daha fazla düzenli birliğe ihtiyaç duyduğunu fark etmişti. Bu sebeple Başkumandanlık Vekâlet'ine bir telgraf çekerek emir ve komutasını yeni terk ettiği altı taburdan oluşan Birinci Kuvve-i Seferiye'nin Irak'a gönderilmesinin uygun olacağını söyledi. Başkumandanlık Vekâleti, o esnada hâlâ Irak ve Havalisi Umum Kumandanı olan Süleyman Askeri Bey'e asker ihtiyacı olup olmadığını sordu. Süleyman Askeri Bey de, Birinci Kuvve-i Seferiye'ye ihtiyacı olmadığını, bu birliğin Kirmanşah ve Tahran'a gönderilmesinin daha uygun olacağını söyledi.⁴⁸⁴

Yaklaşık altı ay boyunca İran Azerbaycanı bölgesinde faaliyet gösteren Birinci Kuvve-i Seferiyye, Van bölgesinde Ermenilerin isyan etmesi neticesinde bölgenin Rus ve Ermeniler tarafından ele geçirilme tehlikesinin baş göstermesi üzerine

---

⁴⁸³ ATASEA, K.17, D.4, F.8/2; Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s.155-159; *Üçüncü Ordu Harekatı* C. 2, K.1, s.594, 598; Çakmak, a.g.e., s.90; Sarısamani, a.g.t., s.39; İlhan Selçuk, *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, Cilt 1, Remzi Kitabevi, İstanbul 1979, s. 141-142. İngiliz belgelerinde Türk kayıpları 3500 olarak geçer. Bunlardan 900'ünün savaş meydanında olduğu iddiası vardır. Ayrıca bir Türk hastanesinin de ele geçirildiği söylenmekteydi. QNL, File 3516/1914 Pt 4, s.64.

⁴⁸⁴ *Irak-İran Cephesi*, C. 3 K. 1, s.133-134; *Üçüncü Ordu Harekatı* C. 2, K.1, s.579.

Başkumandanlık Vekâlet'inin emri ile 3. Orduya bağlanarak 18 Mayıs 1915 tarihinde İran'ı terk etmek zorunda kaldı.⁴⁸⁵

4.4. Haydar Bey Müfrezesi (Musul Grubu)

Musul Valisi Haydar Bey'in⁴⁸⁶ ismine izafeten böyle bir isim verilmişti. Müfreze Revandiz bölgesine önem vermiş, birliklerinin çoğunluğunu burada tutmuştu. Müfrezede 1000 kişiden oluşan bir aşiret süvari birliği de mevcuttu.⁴⁸⁷ Müfreze oluştuktan sonra Haydar Bey, Musul vilayetinde bulunan tüm aşiretlere muharebeye hazırlanmaları konusunda beyannameler gönderdi. Beyannamede, tüm aşiretlerin harbe katılmaları konusunda hazır olmaları, her aşiret ağasının getireceği kuvvetin sayısını bir defterde tutmasını, her ağanın 10 günlük yiyeceğini beraberinde getirmesini, savaşıacak gücü olduğu halde gelmeyen veya geldikten sonra izinsiz bir biçimde gidenlerin mallarına el koyulacağını belirtti. Ayrıca aşiret kuvvetlerinin masraflarında kullanılmak üzere 500 bin kuruş, Musul Osmanlı Bankası şubesine gönderildi.⁴⁸⁸

Rus kuvvetleri, Savuçbulak'ta bulunan Türk birliklerine karşı Tebriz'den 1200 ve İranlı Samsam'a bağlı 2800 kişilik bir kuvvetle harekete geçti. Savuçbulak dolaylarına geldiklerinde Karapapak ve Dizei aşiretlerinden de yaklaşık 1000 kişilik bir takviye kuvvet aldılar. Rus birlikleri iki koldan Savuçbulak'a doğru ilerlemeye başladı. Burada bulunan Türk kuvvetlerinin karşı koyması bir netice vermedi ve Savuçbulak 15 Ekim 1915'te Ruslar tarafından ele geçirildi. Kuvve-i Mürettebe Komutanı Abdulvahap Bey'den defalarca yardım istenilmesine rağmen yardım göndermedi; ayrıca aşiret kuvvetlerine iase vermemesi yüzünden aşiretler, Ruslara iltihak etmeye başladı.⁴⁸⁹

28 Kasım 1915'te Goltz Paşa, Musul Valisi Haydar Bey'e Ömer Naci Bey Müfrezesini de komutası altına alarak aşiret kuvvetleriyle Revandiz'den

⁴⁸⁵ Mehmed Kenan, a.g.e., C.1, s. 189.

⁴⁸⁶ Haydar (Vaner) Bey. 1875'te Karadağ Potgoriçe'de doğdu. Van Vilayeti Maiyet Memurluğu, Van Mektupçu Kalemi, Çölemerik, Adilcevaz, Gevar, Çatak, Metroviçe kaymakamlıkları; Denizli, Kırkkilise, Maraş, Urfa Murasarrıflığı; Musul, Bitlis, Diyarbakir, Van Valilikleri görevinde bulundu. Osmanlı Meclis-i Mebusan IV. Dönem Van Mebusu, 1. Dönem Van Milletvekilliği görevini yaptı. Kırmızı-Yeşil şeritli İstiklal Madalyası sahibiydi. 1954'te vefat etti. Yıldırım-Zeynel, a.g.e., s.62.

⁴⁸⁷ *Irak-İran Cephesi*, C. 3 K. 2, s.28.

⁴⁸⁸ Sarısaman, a.g.t., s.97-98.

⁴⁸⁹ Sarısaman, a.g.t., s.99.

Savuçbulak'a doğru ilerleyip Uşnu'yu işgal etmesini, Savuçbulak'taki Rus kuvvetlerini mağlup ettikten sonra durum müsait olursa Sine üzerinden Kirmanaşah'a doğru hareket etmesini emretti. Bunun üzerine Haydar Bey, kuvvetlerini düzene sokarak emri yerine getirmeye başladı. Buna göre Şemdinan bölgesinde Akre-Musul yönünü kapatacak 150 askerden oluşan iki hudud bölüğü ve bir miktar aşiret atlısı, Urmiye bölgesinde bulunan Rus kuvvetlerinin dikkatini dağıtmak ve bölgede Türklerin taarruz gerçekleştireceğine dair şaiya yaymak amacıyla Uşnu civarında iki hudud bölüğü, 500 aşiret atlısı ve bir dağ topu; Lahican bölgesinde bulunan Şenave civarında üç hudut bölüğü, bir bölük seyyar jandarma, iki adi dağ bataryası ve 1000 civarında aşiret atlısı; Bukan bölgesine gönderilmek üzere depo bölüğü, dağ topçu takımı ve Bane ile Pişdar aşiretleri; Rusların Sine yönünde ilerlemelerine engel olmak amacıyla Pençvin bölgesine gönderilecek olan 150 mevcutlu bir müfreze şeklinde kuvvetlerini düzenledi. Daha sonra ise Bane, Sakız, Bukan, Serdeşt, Savuçbulak bölgesinde bulunan Menkur, Hamiş, Piran, Keleş, Debukri ve Begzadeler aşiretlerinin katılmasıyla mevcutları 5000'e yaklaşmıştı. Ömer Naci Bey'de 600 gönüllü ile 20 Aralık'ta müfrezeye katıldı. Hazırlıklarını tamamladıktan sonra Haydar Bey, aşiret kuvvetleriyle beraber Uşnu'yu ele geçirdi. Buradan kaçan Ruslar, Savuçbulak ve Sulduz taraflarına gitti. Ayrıca ele geçirilen Uşnu'ya takviye amacıyla Mameş aşiretinden 400 süvari gönderildi.⁴⁹⁰

Rus kuvvetlerinin Türk sınırına yaklaşması, bölgede bulunan aşiretleri endişeye sevketmeye başladı. Bunun üzerine Menkur Aşireti Reisi Beyaz, Mamış Aşireti Reisi Karani, Piran Aşireti Reisi Mehmet Emin, Ocak Aşireti Reisi Latif, Reis-i Ülema Abdullah, Halef-i Merhum Seyyid Zind tarafından 22 Aralık tarihinde Başkumandanlık Vekâlet'ine gönderilen telgrafta, Kuvve-i Mürettebe Komutanı Abdulvahap Bey'e başvurmalarına rağmen bu zatın kendilerine yardım etmediğini, aşiret kuvvetlerinin topa ihtiyacı olduğu halde dört top ve üç hudut bölüğünün Derbent köyünde bekletildiğini ifade etmişlerdi.⁴⁹¹

1916 Mayıs ayında Musul Grubu yeni bir teşkilatlanmaya gitti. Bu dönemde grubun kuruluşu şu şekildeydi: Şemdinli civarında, Van Seyyar Jandarma Bölüğü, 200 aşiret askeri ve iki top; Seydikan civarında, bir piyade takımı ve bir miktar aşiret mensubu;

⁴⁹⁰ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.122-123,146; Sarısaman, a.g.t., s.105.

⁴⁹¹ Sarısaman, a.g.t., s.102.

Rayet civarında, Pençvin, Şivegel Hudut Bölükleri, Kerkük Seyyar Jandarma Taburu'ndan bir bölük ve 500 aşiret askeri; Dükan civarında, Rayet ve Kelamber Hudut Bölükleri ve 1000 aşiret üyesinden oluşan Ömer Naci Bey Müfrezesi; Pençvin civarında ise 300 mevcutlu depo bölüğü ve İranlı mücahitler bulunmaktaydı. 7 Mayıs'ta Rus kuvvetleri birçok cepheden taarruza geçti. Bir süvari alayı ve 1000 Nasturiden oluşan bir kuvvet, Diza-Gevar-İmadiye yönünden; bir Rus Süvari Alayı ve 500 Ermeni-Nasturi gönüllüsünden oluşan kuvvet Şemdinan istikametinden; diğer bir Rus Süvari alayı Gelaşin-Seydikan-Revandiz yönünden; iki Ermeni taburu Uşnu-Pesve yönünden taarruza geçti. 11 Mayıs'ta Şemdinan'ın ele geçirilmesi ile Şemdinan Müfrezesi dağıldı. 13 Mayıs'ta Rus birliklerinin Revandiz'e taarruzları karşısında burada bulunan aşiret kuvvetleri savaşmayıp kaçtıklarından Revandiz Rusların eline geçti.⁴⁹²

Revandiz'i yeniden ele geçirmek amacıyla Musul Grubu Komutanı Haydar Bey, topladığı aşiretlerden oluşan yaklaşık 5000 kişilik bir kuvvetle Ruslara taarruzda bulunmaya karar verdi. Bicar boğazında bulunan 250 kişilik depo taburu da taarruza destek verecekti. Aşiretler muharebe zamanı çeşitli bahaneler ileri sürerek geri durmaya başladı. Kimi aşiretler gece toplanamayacaklarını bu yüzden sabah geleceklerini söylerken, kimisi cephanenin yetersiz olduğunu, kimisi ise gidilecek yolların düşman kontrolünde olduğunu bahane ederek muharebeye iştirak etmedi. Muharebeye sadece depo taburu katıldı. Ruslar daha sonra karşı taarruza geçerek, taburu Balkiyan taraflarına itti. 15 Mayıs'ta Ruslar karşı taarruza geçerek Türk kuvvetlerini geriye çekilmeye zorladı. Şemdinan Müfrezesinde bulunan aşiret kuvvetleri ailelerinin telaşına kapılarak dağıldı.⁴⁹³

Rus kuvvetlerinin Şemdinan bölgesini ele geçirmesinden sonra Zibar ve İmadiye'de civarında bulunan Kürt aşiretleri, Rus tarafına geçti. Bu arada 11 Mayıs'ta 6. Tümen'e bağlı 22. Piyade Alayı'nın Revandiz bölgesine gönderilmesi, bölge halkı üzerinde etkili oldu ve daha önce Rus tarafına geçen İmadiye, Zibar, Akre ve Revandiz aşiretleri tekrar Türk tarafına geçti. Bölgede ilerlemesini sürdüren Rus

⁴⁹² *Irak-İran Cephesi*, C. 3 K. 2, s.245-246.

⁴⁹³ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.158-159.

birliklerine destek veren aşiretlerden biri Heriki⁴⁹⁴ aşiretiydi. Bu aşiret Ruslar'a iyi görünmek amacıyla Nahiye müdürü ve jandarmanın silahlarını toplamıştı. Ruslar ise bu aşiret reislerinden olan Reşid adında birini idam etmeleri üzerine bu aşiretler korkmaya başladı ve Ruslara karşı silaha sarıldı. Bölgede bulunan devlet görevlileri ve jandarmanın çalışmaları sonucunda İmadiye, Zibar ve Akre bölgesinin aşiretleri Türk kuvvetleriyle beraber Rus ilerlemesine karşı Surin-Akre-Zibar hattında müdafa hattı kurdu. Diğer bir grup aşiret ise Rayet Müfrezesiyle beraber Revandiz'in 10 km batısındaki Serdarya geçidi ile güney batısında bulunan Bicar boğazında savunmaya geçti.⁴⁹⁵

14 Mayıs'ta Rus kuvveti Pişdar aşireti tarafından savunulan Serdeşt'i işgal etti. Serdeşt'te bulunan Rus birliklerinin Revandiz Muharebesi'ne katıldığının haber alınması üzerine, burası Pişdar aşireti tarafından tekrar geri alındı. Zibar bölgesinde, Akre-Zibar aşiretleri Zap geçidini muhafaza etmekteydi. Bazen Ruslarla müsademe ediyorlardı. Şemdinan bölgesinde Surin köyüne gelen 700 kişilik bir Rus birliği Duhok ve İmadiye aşiretlerinin saldırısına uğradı. 5 Haziran'da meydana gelen bu muharebede Rus birlikleri kuvvetlerinin yarısını kaybetti ve Şemdinan civarına çekildi. Ölen düşman askerlerinin birçoğu Ermeni ve Nasturi gönüllülerdi. Aynı zamanda İmadiye bölgesinde ilerlemeye çalışan Nasturi kuvvetlerinin saldırısı da, bölge aşiretleri tarafından püskürtüldü.⁴⁹⁶

Revandiz bölgesinde Rus kuvvetlerinin faaliyetlerinin artması ve Türk kuvvetleri karşısında başarı sağlamaları üzerine, Başkumandanlık Vekâleti Musul bölgesine takviye kuvvetler gönderilmesine karar verdi. Bunun üzerine Trakya'dan gelen 4. Tümen Musul'a gönderildi. 10 Haziran 1916'da Musul'a gelen 4. Tümen komutanı Albay Aziz Sami Bey, Musul Grubu Komutanlığı'nı devraldı. Haydar Bey (Musul Grubu) Grubu daha sonra, 2. Ordu Komutanlığı emrine verildi.⁴⁹⁷

4.5. Şevket Bey Müfrezesi

⁴⁹⁴ Birinci Dünya Harbi başlarında Ruslar'la mücadele ederken 1916 yıllarında Rus taraftarı olmuşlardı. Reisleri Reşid Bey, Ruslar'a yardım ettiğinden dolayı Şubat 1917'de Osmanlı Devleti tarafından tutuklanmıştı. BOA. R.07.12.1332 (20.02.1917), DH. ŞFR. D.546, D.27, S.1.

⁴⁹⁵ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.156.

⁴⁹⁶ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.157,161.

⁴⁹⁷ *Irak-İran Cephesi*, C. 3 K. 2, s.249-250.

Şevket Bey Müfrezesi, Binbaşı Şevket Bey⁴⁹⁸ tarafından Yüzbaşı Klein komutasındaki aşiret kuvvetleri ve İran jandarmasının Kasrışirin civarında Rusların ilerlemesine engel olamaması üzerine onlara destek olmak amacıyla oluşturulmuştur. Müfreze, ilk olarak İran Kolu adını aldı. Müfrezenin ilk komutanı ise Binbaşı Rayt'dı. Rayt, Goltz Paşa tarafından Şevket Bey Müfrezesinin öncü birliği olarak bir tabur, bir dağ bataryası ve bir Makinalı Tüfek Bölüğü'nü komutası altına alarak Kirmanşah'a doğru ilerlemeye başladı. Daha sonra Rayt, alay komutanı olduğu için yerine Şevket Bey getirildi.⁴⁹⁹

Goltz Paşa tarafından oluşturulan bu yeni müfreze, Binbaşı Şevket Bey Komutasında 24 Aralık 1915'te Bağdat'tan Hanikin yönüne doğru ilerlemeye başladı. 1 Ocak 1916'da Hanikin'den yola çıkan müfreze, 7 Ocak 1916'da Kirmanşah'a ulaştı ve Sultanabad-Devletabad⁵⁰⁰-Kengaver hattındaki Rus süvarileriyle çatışmaya başladı. Müfrezenin adı 7 Ocak 1916'da Bağdat Grubu olarak değiştirildi.⁵⁰¹

Müfrezeye, Kirmanşah-Hemedan-Kazvin yolunu Ruslara kapatmak görevi verildi. Müfreze 6. Ordu'ya bağlıydı ve emirlerini Kirmanşah'da bulunan Miralay Bop'tan alacaktı. Ayrıca müfrezenin iâşesi ise Kirmanşah'ta Yüzbaşı Klein tarafından karşılanacaktı. Bu sebeple müfreze için Hanikin'de bir iâşe deposu kuruldu.⁵⁰² Müfreze zorluklar içinde Kengaver'in kuzeyine kadar gelip burada bir savunma hattı oluşturdu. Birliklerini kademeli olarak Kerind'e kadar götürdü. Bölgede yapılan çalışmalar sonucunda İran jandarması, gönüllü gruplar ve daha çok menfaatini düşünen Nizam es-Saltana bu gruba katıldı. Aşiret kuvvetlerinin de para karşılığında gruba iltihakları sağlandı.⁵⁰³

Müfrezenin İran'da rahat bir biçimde hareket etmesi, Rusların dikkatini çekti. Sonbahar sonlarında Hemedan'da bulunan bir Rus Kazak birliğine Osmanlı taraftarı

⁴⁹⁸ Mehmet Şevket Bey. 1878'de Niksar'da doğdu. Harp Okulu'ndan 1898'de Teğmen rütbesiyle mezun oldu. 1897 Osmanlı-Yunan Harbi, 1911-1912 Trablusgarp Harbi, 1912-1913 Balkan Harbi, 1914-1918 Birinci Dünya Harbi, 1919-1922 İstiklal Harbi'ne katıldı. Birinci Dünya Harbi'nin başlamasıyla Erzurum'a gitti ve Ruslar'la muharebelere girişti. 6. Ordu tarafından Eylül 1915'te İran Grubu olarak adlandırılan müfrezeye komuta etmek üzere İran Cephesi'ne gönderildi. 1 Mart 1926'da emekli oldu. Hülya Toker, Nurcan Aslan (Haz.), *Birinci Dünya Harbi'ne katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*, Cilt 2, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009, s.395-396.

⁴⁹⁹ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.128-129; Mehmed Nihad, *Askeri Mecmua*, S.15-16, s.599.

⁵⁰⁰ İran'ın doğusundaki Razavi Horasan eyaletinde yer alan bir şehir.

⁵⁰¹ *Irak-İran Cephesi*, C. 3 K. 2, s.176; Mayakuşu, a.g.e., s.48; Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.128-129.

⁵⁰² Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.130.

⁵⁰³ Mehmed Nihad, *Askeri Mecmua*, S.15-16, s.599.

olan bir aşiret ile İran jandarmasının saldırması Rusların müfrezeeye karşı daha ciddi tedbirler almaya sevk etti. Bu amaçla Kafkasya'dan buraya takviye kuvvetler getirdi. Ruslar, ilk etapta dörder taburlu iki hudut alayı ile beş Kazak ve Dragon Süvari Alayı'nı Hemedan'a yolladı. 1915 Aralık ayından itibaren üç süvari alayı, bir miktar makinalı tüfek ve top takımı ile Kengaver'de bulunan Şevket Bey Müfrezesi'ne saldırmaya başladı. Müfrezedeki Alman ve Türk komutanları arasındaki sorunu fark eden Rus birlikleri, saldırılarını yoğunlaştırdı ve neticede müfrezeeye ciddi zayıat verdiler. Kerind'de bulunan komuta heyeti, durumun ciddiyetine binaen müfrezenin geri dönmesini emretti. Böylece 1916 ortalarında müfreze Hanikin'e geri döndü.⁵⁰⁴

4.6. Kerha Grubu (Sol Yan Grubu)

Irak ve Havalisi Umum Kumandanı Süleyman Askeri Bey, İngilizleri Irak'tan atmak amacıyla bir hareket planı hazırladı. Bu plana göre birlikler üç kısma ayrılmaktaydı. Birinci grup; Dicle Grubu (Merkez kolu) olarak adlandırıldı ve Dicle vadisinde düşman hakkında bilgi edinmek amacıyla oluşturuldu. İkinci grup; Kerha Grubu (Sol yan grubu) olarak adlandırıldı. Amacı, İran Arabistanı'na giderek Karun Vadisi'nde İngilizleri üstlerine çekerek onları oyalamak. Üçüncü grup, Sağ Yan Grubu olarak adlandırıldı. Bunlar da Fırat Havzası'ndan Basra'ya saldırarak orayı ele geçirip İngilizlerin geri çekilme yolunu kapatmak amacıyla görevlendirildi. Süleyman Askeri Bey, 20 Ocak 1915'te gerçekleşen Birinci Rota Muharebesi'nde yaralandığından dolayı, Irak ve Havalisi Umum Kumandanlığını devralmak üzere gelen Kazım Karabekir'e bu planı uygularken en çok güvendiği grubun aşiretler olduğunu ifade etmişti. Yarbey Kazım ise aşiretlerin modern silahlarla donatılmış İngiliz askerleri karşısında fazla dayanamayarak dağılabileceklerini kendisine söylemişti.⁵⁰⁵

İran Arabistanı'na gönderilecek olan Kerha Grubu, Estersüvar ve Delim Seyyar Jandarma Taburları, iki sahra topu, Ammare bölgesinde bulunan Beni Lam, Ebu Derac ve Sudan aşiretlerinden oluşan 3-4 bin aşiret üyesinin katılımıyla oluşturuldu. Bağdat Mebusu Yüzbaşı Tevfik müfreze komutanı olarak görevlendirildi. Müfreze hareket bakımından Irak ve Havalisi Umum Kumandanlığına, bunun dışındaki konularda ise Bağdat'ta bulunan 13. Kolordu Komutanlığı'na bağlıydı. Kerha Grubu,

⁵⁰⁴ Mehmed Nihad, *Askeri Mecmua*, S.15-16, s.600.

⁵⁰⁵ *Irak-İran Cephesi*, C. 3 K. 1, s.131, 133.

28 Ocak 1915 tarihinde İran topraklarına girerek vazifesine başladı. İran topraklarında yürüyüş halindeyken birçok aşiret, müfrezeye katıldı. Hem Bağdat Depo Taburu hem de yol boyunca birçok aşiretin müfrezeeye katılması, müfrezenin sayısını arttırdı. Müfrezenin sayısı 1500 piyade, Estersuvar Taburu 114, Beni Lam aşireti 2000, Ebu Derac aşireti 700, Sudan aşireti 200, Beni Turuf aşireti 2000 ve Beni Sale aşireti de 1000 süvari vererek 5900 aşiret üyesinden oluşuyordu.⁵⁰⁶

Bunun dışında birçok aşiret de kuvvete katılacağına dair haber yollamaktaydı. Kerha vadisinde bulunan ve 5000 silahlı adama sahip olan Minav aşireti, daha önce Şeyh Hazal'a bağlı olan ve 5000 silahlı kişiden oluşan Bavi aşireti, 8000 silahlı kişiden oluşan Kab aşireti de Türk kuvvetleriyle beraber hareket edeceklerine dair haber verdiler. Ayrıca Şeyh Hazal'a bağlı olan ve Şattularap civarında bulunan ve 3000 silahlı kişiden oluşan El Muhiş ve El Amara aşiretlerinin tarafsız kaldığı, aşiret reisi olan Hacı Faysal'ın Şeyh Hazal'a bağlı olsa da aşiret üyelerinin cihada meyilli oldukları haberi alınmıştı.⁵⁰⁷

11 Şubat'ta 2500 kişiden oluşan Kerha Grubu'nun İran'da petrol bölgesi Ahvaz'a doğru ilerlemeleri üzerine İngilizler de birliklerini takviye etmeye başladı. İngiliz General Baret, Komet ve Şeytan gemilerini güçlü bir müfrezeyle beraber, bir piyade taburu ve Muhammara hâkimine ait 1000-1500 aşiretten oluşan birliğini Ahvaz'a gönderdi.⁵⁰⁸ Kerha Grubu'nun İran'da Ahvaz bölgesinde elde edeceği başarı, İngiliz General Baret'i endişelendirmekteydi. Baret, Ahvaz'ın Türkler tarafından ele geçirilmesinden sonra Şattularap'ın doğusunda bulunan aşiretlerin Türklerin tarafına geçeceği endişesini taşımaktaydı. Bu sebepten General Robinson komutasında Ahvaz'a takviye birlikler gönderdi.⁵⁰⁹

11 Şubat 1915 tarihinde Irak ve Havalisi Umum Kumandanı Süleyman Askeri Bey, Kerha Grubu Komutanı'na verdiği emirde; Basra üzerine hareketin bir aydan önce başlamayacağını, bu süre içerisinde Hüveyze ve çevresinin ele geçirilmesini ve oradan da güneye doğru ilerleyerek kendilerine bildirilecek emri beklemelerini söyledi. Bunları yaparken de Nasırıye'nin ele geçirilerek İngilizlerin Muhammara'ya Karun Nehri yoluyla yapabilecekleri saldırıyı önlemek, ayrıca Muhammara

⁵⁰⁶ *Irak-İran Cephesi*, C. 3 K. 1, s.145-146; Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.32-33.

⁵⁰⁷ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.33.

⁵⁰⁸ Moberly, *Irak Seferi*, C.1, s. 172.

⁵⁰⁹ Moberly, *Irak Seferi*, C.1, s. 177-178.

bölgesinde bulunan İngiliz birlikleri hakkında bilgi toplayıp, Şeyh Hazal ve diğer aşiret reislerini kendi tarafına çekmek için çaba göstermesini istedi. Kerha Grubu Komutanı verdiği cevapta, Hüveyze ve çevresinin 27 Ocak 1915’ te ele geçirildiğini, bölge aşiretlerinin kendilerine katıldığını bunun da İngilizlerin bu bölgeye daha fazla birlik göndermelerine sebep olduğunu yazdı.⁵¹⁰

Kerha Grubu ilerlemesine devam ederken, 20 Şubat 1915 tarihinde Ahvaz’ın 10 km batısında bir İngiliz süvari birliğiyle aşiret kuvvetleri arasında bir muharebe meydana geldi. Muharebe sonucunda İngilizler, 10 asker kaybederken aşiretler iki yaralı verdi. 21 Şubat günü İngilizler birliklerini takviye ederek Bavi aşiretine taarruza kalktı. El Muhyiş aşireti de bu harekâta İngilizler ile beraber hareket etti. Ahvaz’ın 15 km kuzeyinde meydana gelen muharebede İngilizler, 28 ölü vererek Nasırıye’ye geri çekilmek zorunda kaldı. Bu muharebede Bavi aşireti ise iki şehit ve üç yaralı verdi.⁵¹¹

Kerha Grubu’nun İngilizler ile ilk ciddi mücadelesi, 3 Mart 1915 tarihinde oldu. Kerha Grubu’nun amacı, Ahvaz ve Nasırıye’yi ele geçirmektir. Harekete geçmek için kendilerine katılacak olan Şeyh Gazban liderliğindeki Beni Lam aşiretiyle Beni Turuf aşiretini beklemekteydi. İngiliz Komutanı General Robinson, Türklerin Gadir’de karargâh kurduklarını ve aşiretlerin gelmesini bekledikleri haberini alınca aşiretlerin birliğe katılmadan önce bir baskınla Türkleri geri atmayı planladı. Bunun üzerine topladığı bir kuvvetle Gadir’e doğru ilerledi. Gündoğumu ile beraber İngiliz topçularının saldırısı ile mücadele başladı. Ani bir baskınla şaşkına dönen Türk askerleri ve aşiretler daha sonra toparlanarak karşı taarruza geçti. Özellikle Beni Turuf aşireti sağ ve soldan düşmanın yan ve gerilerine saldırarak düşmana ağır kayıplar verdirdi. Durumun gittikçe kötüleşmesi üzerine İngilizler geri çekilmek zorunda kaldı. İngilizler geri çekilirken sağdan ve soldan saldırılarını devam ettiren aşiretler, İngilizlere büyük bir darbe vurdu.⁵¹²

Muharebenin kazanılmasında Hüveyze bölgesi aşiretlerinin büyük bir katkısı oldu. Gadir Muharebesi’nde askeri birliklerden bir şehit ve iki yaralı, Hüveyze aşiretinden 100 şehit ve 150 yaralı, Ammare aşiretinden 150 şehit ve bir yaralı, Beni Turuf

⁵¹⁰ *Irak-İran Cephesi*, C. 3 K. 1, s.148.

⁵¹¹ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.34.

⁵¹² Moberly, *Irak Seferi*, C.1, s.187,

aşireti reislerinden beş şehit verildi. Muharebe sahasındaki İngiliz kayıpları 364'tü.⁵¹³ Kerha Grubu Komutanı Yüzbaşı Tevfik, Gadir Muharebesi'ndeki başarısından dolayı taltif edilerek binbaşılığa terfi ettirildi. Grubun yeni komutanı ise Dağıstanlı Mehmet Fazıl Paşa oldu. Kerha Grubu'nda bu esnada 10 bin aşiret askeri mevcuttu.⁵¹⁴

Kerha Grubu her ne kadar Gadir Muharebesi'ni kazanmış olsa da askeri güç açısından yetersizdi. Grubun en önemli kısmını paralı olarak tutulan aşiretler oluşturmaktaydı. Bunların ellerindeki silahlar eski model ve cephaneleri de eksikti. Fazıl Paşa, aşiretlerin şimdiye kadar kendilerine bağlı kaldığını fakat harekât bölgesinden uzaklaştıkları veya zor durumda kaldıkları zaman aşiretlerin grubu terk edeceklerini düşünmekteydi. Yine aynı şekilde Mehmet Fazıl Paşa, Kerha Grubu'nda bulunan askerlerin çoğunun eğitimsiz olduğunu, bu sebepten kendisine düzenli birliklerin gönderilmesini Irak ve Havalisi Umum Kumandanlığından talep etmekteydi. Ayrıca daha kolay disipline edilen Kürt aşiretlerinden de takviye amacıyla bir birlik istemekteydi. İngilizler ise aşiretleri kışkırtmakta, bunun için hiçbir fedakârlıktan çekinmemekteydi. İngilizlerin yaptığı bu propagandalar sonuç vermiş ve Kerha Grubu'nda bulunan aşiret üyeleri, yavaş yavaş grubu terk etmeye başlamıştı.⁵¹⁵

Böyle bir durumda Irak ve Havalisi Umum Kumandanı ise Kerha Grubu'na Muhammara'ya taarruz etmesi emri verdi. Kerha Grubu Komutanı Ahvaz ve Nasiriye civarındaki askeri birliklerinin yetersiz olduğunu, İngilizlerin bulundukları bölgeleri askeri ve lojistik açıdan desteklediklerini belirtti. Buna karşılık kendi askerlerinin ise eğitimsiz, cephanesiz, silahsız olduğunu, şimdiye kadar kendileriyle beraber olan aşiret kuvvetlerinin İngilizlerin kışkırtmaları ve para vermeleri sonucunda gruptan ayrılmaya başladıklarını ifade etti. Bundan dolayı yeni birliklere ihtiyacı olduğunu ayrıca ayrılan aşiretleri yeniden kazanmak amacıyla kendisine para gönderilmesini söyledi.⁵¹⁶

Irak ve Havalisi Umum Kumandanı ise takviye kuvvet göndermenin mümkün olmadığını, eldeki kuvvetlerle Muhammara üzerine yürümelerini ve bu şekilde

⁵¹³ *Irak-İran Cephesi*, C. 3 K. 1, s.151; Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.38. Ele geçen bir belgeye göre bu muharebede İngilizler 1200 ölü, 12 subay ve 160 asker esir vermişti. QNL, File 3516/1914 Pt 4, s.82.

⁵¹⁴ *Irak-İran Cephesi*, C. 3 K. 1, s.152.

⁵¹⁵ *Irak-İran Cephesi*, C. 3 K. 1, s.153,154.

⁵¹⁶ *Irak-İran Cephesi*, C. 3 K. 1, s.155.

İngilizleri kendi üstlerine çekmelerini emretti. Mehmet Fazıl Paşa ise Muhammara'ya saldırmak için aşiretleri ikna edemediğini, kendileriyle beraber bulunan aşiretlerin Huveyze ve Karun aşiretleri olduğunu, bunların da Nasırıye'ye bağlı Hazala bölgesi aşiretleri olduğu bu bölgenin de İngiliz kontrolünde bulunduğunu belirtti. Mehmet Fazıl Paşa, kendisine verilen emir üzerine 12 Nisan günü Eminiye'deki İngiliz birliklerine bir saldırı gerçekleştirdi. Bu saldırıda aşiret kuvvetleri başta seyirci olarak bulunurken daha sonra Türklere karşı bir tavır almaları üzerine Kerha Grubu Komutanı geri çekilmek zorunda kaldı. Muharebe neticesinde bir şehit, 10 yaralı verildi, aşiretlerden ise herhangi bir kayıp olmadı. Ertesi gün ikinci bir taarruz girişiminde bulunuldu. Bu girişimde de Beni Lam ve Ammare aşiretleri yine saldırıya katılmayıp seyirci olarak kaldılar.⁵¹⁷

Kerha Grubu, Eminiye'deki İngiliz birliklerine yaptığı bu başarısız saldırılardan sonra 15 Nisan 1915'te Gadir'deki karargâhına çekildi. Bu arada Irak ve Havalisi Umum Kumandanı Süleyman Askeri Bey ölmüş, yerine Bağdat Vali Muavini ve 13. Kolordu Komutan Vekili Binbaşı Ahmet atanmıştı. Yeni komutan 17 Nisan tarihli emrinde Kerha Grubu'nun sınıra çekilmesi emrini verdi. Bunun Üzerine Kerha Grubu sınıra kadar çekildi. Sınıra çekilmesiyle beraber kendileriyle birlikte olan aşiret kuvvetleri de dağılmaya başladı. Yeni gelen bir emirle geri çekilmenin durdurulması istenmişse de Mehmet Fazıl Paşa geri dönüşün mümkün olmadığını, aşiretlerin de dağılmış olduğunu; ayrıca buradaki aşiretlere güvenmediğini her an birliklerine saldırabileceklerini ve İran bölgesinde bulunan Arap aşiretlerinin de saldırılarına fırsat vermeden çekilerek sınırda bulunmalarının daha güvenli olduğunu ifade etti. Beni Lam, Benu Turuf, Bahtiyari, Lur gibi aşiretler her ne kadar Türk taraftarı olarak görünüyorsa da Nisan 1915'ten itibaren İngilizlere meyletmeye başlamışlardı. Bununla beraber İngilizler de tarafsız kalan aşiretleri kendi yanlarına çekmeye çalışmaktaydı. Ayrıca grupta sık sık firar olayları da yaşanmaktaydı. Özellikle Kürt aşiretlerinden kurulmuş olan 103. Piyade Alayı'nın 1. Taburu'ndan hemen hemen her gün 40-50 civarı aşiret askeri birliklerinden firar etmekteydi.⁵¹⁸

---

⁵¹⁷ *Irak-İran Cephesi*, C. 3 K. 1, s.156-157.

⁵¹⁸ *Irak-İran Cephesi*, C. 3 K. 1, s.210-211,218..

Kerha Grubu İran’da bulunduğu esnada İngilizlerin sağ kanadını sürekli rahatsız etmiş, bu da İngilizlerin Ahvaz bölgesinde önemli miktarda asker bulundurmalarına sebebiyet vermişti. Ayrıca İngilizler, Türklerin ve aşiretlerin saldırısı sonucunda Eminiye’deki karargâhlarından dışarıya çıkamaz hale gelmişti. Müfreze bölgede genel bir saldırıdan çok yerel aşiret kuvvetlerini kendi kontrolüne alarak İngilizlerin burada çok sayıda asker tutmalarını ve Güney İran bölgesinde bir isyan çıkarmayı planlamıştı. Bölgede bulunan aşiret kuvvetlerinin giderek dağılmaya başlaması, bazı aşiretlerin İngilizlere yanaşması, elde etmek için çok çaba gösterilmesine rağmen Luristan hâkiminin tarafsız kalacağını söylemesi, Bahtiyari reislerinin ikiyüzlü politikaları gibi sebeplerden dolayı müfreze 15 Haziran 1915’te Kutülamare’ye çağrılarak görevini tamamladı.⁵¹⁹

---

⁵¹⁹ *Irak-İran Cephesi*, C. 3 K. 1, s.214; Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.56.

5. İRAN CEPHESİ'NDE 1916 YILINDA MEYDANA GELEN MUHAREBELERDE AŞİRETLER

Osmanlı Devleti İran cephesini açtıktan sonra 1914 yılından itibaren buraya müfrezeler göndermeye başladığı daha önceki bölümlerde belirtilmişti. 1916 yılından itibaren ise İran'a düzenli birlikler gönderilmeye başlandı. Özellikle Kutulamare muharebesiyle İngilizlere büyük bir darbe vurulunca Enver Paşa, 13. Kolordu'yu İran'a gönderdi. 13. Kolordu'nun İran cephesine gelmesiyle 1916 yılından itibaren İran Cephesi'nde Ruslar ile ciddi muharebeler yaşanmaya başlandı. Bu bölümde 13. Kolordu'nun İran'a gelmesinden sonra aşiretlerin 13. Kolordu ile beraber muharebelerdeki rolü anlatılmaya çalışılacaktır.

Muharebelerde 13. Kolordu ve bağlı birliklerine destek sağlamak amacıyla çağrılan aşiretler, kendi reislerinin komutası altında savaş meydanına gelirdi. Aşiretlerin yalnız başlarına muharebelere katılmaları, hem Almanlar hem de Türk yetkililer tarafından olumlu karşılanmamaktaydı. Bu amaçla toplanan aşiret kuvvetlerinin başına düzenli birliklerden bir komutan atanırdı. Bunlar düzenli birliklerin bir parçası olarak onlarla birlikte muharebelere iştirak ederdi.

Rusların, İran'da askeri varlığını artırması, aslında 1916 yılında bölgede ciddi muharebelerin olacağının bir göstergesiydi. Önceki bölümde görüldüğü üzere Türk yetkililer buna karşılık ilk etapta Ömer Naci Bey, Haydar Bey, Şevket Bey, Bağdat Grubu gibi müfrezeler oluşturdu. Daha sonra ise 13. Kolordu'yu İran Cephesi'ne gönderdi. 13. Kolordu'nun İran Cephesi'ne gelmesiyle bölgede şiddetli muharebeler meydana geldi.

1915 yılının Aralık ayı başında İran'daki Rus askeri varlığına bakıldığında, Kazvin bölgesinde General Baratof Kolordusu, Urmiye gölünün batısında ve güneyinde ise General Çernazoyuf komutasındaki Rus Azerbaycan Kolordusu bulunmaktaydı. Baratof Kolordusu'nun karşısında İran jandarması, gönüllüler, aşiret kuvvetleri ve Alman-Avusturya müfrezesinden oluşan 15 bin kişilik bir kuvvet vardı. Bu kuvvetin büyük çoğunluğu Hemedan-Kazvin yolu ile Kum-Save-Ave-Bicar bölgelerini kontrol etmekteydi. Çernazoyof Kolordusunun karşısında ise Hudut taburları ile gönüllülerden oluşan Musul Grubu bulunmaktaydı. İran'da bulunan düzensiz kuvvetlerin, Rus birliklerini durdurmaları mümkün görünmemekteydi. Bu durum 6.

Ordu'nun Hemedan ve Basra üzerinden Rus kolorduları tarafından tehdit edilmelerine sebebiyet verecekti.⁵²⁰

3 Aralık 1915'te Baratof komutasındaki yaklaşık 10 bin kişilik bir Rus kuvveti, Kutülamare'de mahsur kalmış olan İngiliz kuvvetlerine yardım etmek amacıyla ilerlemeye başladı. Rus birlikleriyle Kengaver civarında önemli muharebeler oldu. Çünkü burası alındığı takdirde Bağdat yolu tehdit altına girebilirdi. Bu sebeple Burucerd civarında Binbaşı Dumara komutasındaki İran jandarmaları ve Lur aşiretinden oluşan kuvvetlerin Ruslara karşı direnmeleri sonuç vermedi. Ruslar, Aralık ayının sonlarına doğru Kengaver'i ele geçirdi. Binbaşı Rayet komutasındaki bir müfreze takviye amacıyla Kirmanşah'tan yola çıkarıldı. Rayet Müfrezesinin gelmesiyle karşı taarruza geçilerek Kengaver Ruslardan geri alındı. Ruslar ile girişilen mukavemette Ruslar, 120 kayıp ve dört esir vererek geri çekilmek zorunda kaldı. Kengaver'in alınmasına rağmen Miralay Bop, taburun kasabadan çıkmasını ve Bidserh geçidine çekilmesini emretti. 14 Ocak 1916'da Kengaver Türk askerleri, İran mücahitleri ve aşiretlerden oluşan Osmanlı kuvvetleri tarafından yeniden ele geçirildi.⁵²¹

Bu arada Almanlar farklı bölgelerde mevziler hazırlamışlardı. Schüneman'ın 3000 kişiden oluşturduğu İranlı mücahit kuvveti, Kum-Save-Kazvin yönünden Ruslara karşı ilerledi. Mülazım-ı evvel Schenger, içinde Sencabi aşiretinde olduğu 1000 kişiden oluşan aşiret ve İranlı mücahit kuvveti ve 120 İran jandarması ile 50 Avusturyalıdan oluşan birliği ile Sine yönünde Rusları karşıladı. İki taraftan kuşatılan Ruslar Hemedan'ın 10 km dışına çekildi. Kısa bir süre sonra toparlanan Ruslar karşı taarruza geçerek 19 Aralık'ta Esatabad geçidini, 20 Aralık'ta Sine'yi ve arkasından Kum'u işgal etti. Emir Haşmet, iki jandarma taburu, 500 atlı ve 200 Bahtiyari aşiretinden oluşan kuvvetiyle Ruslara yaptığı taarruz da başarılı olamadı.⁵²²

28 Aralık 1915'te Almanlar, Ruslar karşısında Tahran, Kaşan, Devletabad-Sultanabad, Burucerd, Kengaver, Kirmanşah, Sungur, Hürremabad, Sine ve Bicar bölgelerinde askeri birlikler oluşturmuştu. Bunların içinde çok sayıda gönüllü birlikler mevcuttu. Gönüllü birliklerin büyük çoğunluğu da aşiretlerden

⁵²⁰ Levent Ünal, *Kutülamare Zaferi Öncesi ve Sonrasında Irak-İran Cephesi Gelişmeleri*, Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, Sayı 45, 2020, s. 50.

⁵²¹ BOA. H.11.3.1334 (17.01.1916), HR. SYS. D.2339, D.30, S.1.

⁵²² Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.126.

oluşmaktaydı. Bu aşiretler; İsfahan ve Şiraz'daki Bahtiyari, Kaşkaylar ve Lurlar; Kirmanşah-Kasrışirin-Zuhab-Gilan civarındaki Sencabiler, Kelhorlar, Kalhaniler; ayrıca İran Kürdistan aşiretleri de bulunmaktaydı. Bahtiyari ve Kaşkaylar, Tahran-Sultanabad ve İsfahan dolaylarında; Lurlar, Devletabad ve Kengaver civarında; Sencabiler, Kelhorlar ve Kalhaniler, Kengaver ve Kirmanşah bölgelerinde ve kısmen de Sine'de; İran Kürdistan aşiretleri de Sine-Bicar muhitinde görevlendirilmişti. Hürremabad-Burucerd bölgesindeki yaklaşık 2-3 bin civarındaki aşiretlerin komutasını Nizam es Saltana yürütmekteydi. Bunun dışında Kaşan'da 3000, Kengaver'de 1000, Sungur'da 300, Sine'de 2000 aşiret, Bicar'da 400 gönüllü bulunmaktaydı.⁵²³ Tüm bu durum, Almanların bölgede aşiretler ve gönüllü mücahitler üzerinde ne kadar etkili olduklarının da bir göstergesiydi.

5.1. Ocak-Mayıs Ayları Arası Meydana Gelen Olaylar

Ruslar Ocak ayı içerisinde, İngilizlerle bağlantı kurmak amacıyla İran Azerbaycanı'ndan güneye doğru harekete geçerek Hemedan'ı işgal etti. Bunun üzerine Kirmanşah'da bulunan aşiret kuvvetleri Türk yetkililer tarafından Hemedan'a gönderildi. Buraya gönderilen aşiret kuvvetleri, hem sayıca azdı hem de cephaneleri yetersizdi. Aşiretlerin acil bir biçimde cephaneye ihtiyaçları vardı. Yeterli cephane gelmediği takdirde Osmanlı taraftarı olan aşiretlerin Alman tarafına geçme tehlikesi vardı.⁵²⁴

Kengaver civarında ise Ruslar takviye kuvvetlerin gelmesiyle 15 Ocak 1916'da taarruzda geçti. Sağ kanadı korumakla görevli olan aşiretlerin Rus saldırılarına seyirci kalmaları ve verilen görevi yapmamaları nedeniyle Kengaver Ruslar tarafından ele geçirildi.⁵²⁵ Takviye amacıyla gönderilen Şevket Bey Müfrezesi, muharebeden sonra 23 Ocak'ta bölgeye ancak ulaştı. 15 Ocak'ta Kaşan, Rusların eline geçti. Ruslar, Devletabad'ı ele geçirdikten sonra Binbaşı Dumara, Nihavend'e⁵²⁶ çekildi. Tüm bu mağlubiyetler Miralay Bop'un ümitsizliğe kapılmasına neden oldu. Hatta takviye kuvvetlerin gelmesiyle savunabileceği

⁵²³ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.126-127.

⁵²⁴ BOA. H.27.2.1334 (04.01.1916), HR.SYS. D.2339, D.22, S.2.

⁵²⁵ Kiesling, a.g.e., s.128.

⁵²⁶ İran'ın batısındaki Hemedan eyaletinde yer alan bir şehir.

Bidserh ve Sermest mevzilerinde ancak birkaç gün kalacağını Goltz Paşa'ya bildirdi.⁵²⁷

Rusların ilerlemesi ve Miralay Bop'un manevi açıdan çökmesi, Osmanlı ordusunda bulunan aşiretlerin de yavaş yavaş Rus tarafına geçmelerine neden oldu. Örneğin Sencabi aşireti tarafından Almanlara yardım amacıyla gönderilmiş olan 300 kişilik bir aşiret kuvvetinin reisi olan Ali Ekber Han⁵²⁸ Sine'de Rus propagandası yapmaya başladı. Puştikuh Valisi tarafından gönderilen Lurlar da muharebe esnasında hiçbir faaliyette bulunmadı. Kaşkaylar ve Bahtiyariler ise sağ kanadı koruduklarından dolayı muharebeye katılamadı. Yalnızca İsfahan-Sultanabad civarındaki Bahtiyarilerin bir kısmı aktif rol oynadı.⁵²⁹

Bu sırada Sine bölgesinde Türk ve Alman kuvvetleri Rus saldırılarına karşı hazırlıklarını sürdürmekteydi. Ruslar Kirmanşah üzerinde taarruza geçince, Almanlar Bicar'dan Sine'ye çekildi. Tahran Ataşemiliteri Fevzi Bey, Erkânı Harbiye Yüzbaşı Muhyiddin Bey'i 1916 Ocak ayında Sine'ye göndererek bölgedeki aşiretlerle birlikte Sine ve Süleymaniye'nin muhafazasını istedi. Almanlara yardım etmek amacıyla Sine'ye gelen Sencabi aşiretinden Ali Ekber Han ve Serdar Muktedir, taraf değiştirip Rus tarafına meyletmişti. Ocak ayının sonuna doğru Ruslar Sine'yi işgal etti. Aslında Almanlar Sine'yi muhafaza edebilirdi; çünkü Almanların kontrolünde 2500 aşiret askeri vardı. Sine'yi terk eden Almanlar Pençvin-Süleymaniye arasında mevzilenmeye çalıştı. Bölgede faaliyetlerini sürdüren Muhyiddin Bey ise Oraman, Merivan ve Kelbaği aşiretlerinden 4000 aşiret kuvveti toplayabilecekken bunu yapmayıp bir tabur piyade ve bir batarya ile yetinmişti.⁵³⁰

Ruslar, 6 Şubat 1916'da Nihavend'i ele geçirdi. Burayı terk eden Binbaşı Duraman, Bidserh tarafına çekildi. Rusların ilerlemesine engel olmak amacıyla Garus geçidinin tutulması gerekmekteydi. Bu görev Binbaşı Duraman'a verildi fakat Duraman'ın komuta ettiği aşiret kuvvetlerinin maaşı ödenmediğinden bunlardan her hangi bir fayda sağlanmadı. Ruslar, Ocak ayının sonlarına doğru Bidserh geçidine saldırılarını yoğunlaştırdı. Tüm bu taarruzlar, Binbaşı Rayet komutasındaki Türk kuvvetleri

⁵²⁷ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.132.

⁵²⁸ Bazı dönemlerde Türk yetkililer için çalıştığı da olmuştu. Kirmanşah ve Süleymaniye bölgelerindeki Rus askeri faaliyetleri hakkında İran'daki Türk yetkililere bilgi vermiştir. ATASEA, K.4303, D.133, F.1-2.

⁵²⁹ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.132.

⁵³⁰ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.139.

tarafından engellendi. Bu sırada Goltz Paşa da gelişen olaylar neticesinde aşiret süvarileriyle İran jandarmalarından ümitsizliğini dile getirmekteydi. Bidserh Muharebelerinde yaklaşık 1500 Sencabi atlısı görev almıştı.⁵³¹

General Baratof'un Şubat 1916 başlarında Kirmanşah'a doğru harekete geçmesi üzerine Albay Bop, 6. Ordu'dan takviye kuvvet istemek zorunda kaldı. Bop Bey'in emrinde askeri birlik ve Almanların para karşılığında topladıkları aşiret kuvvetleri bulunmaktaydı. Ayrıca 1000 kişilik İran jandarması mevcuttu. Goltz Paşa'nın takviye amacıyla gönderdiği birlikler geç kalmıştı. Türk ve Alman kuvvetleri iyi mücadele etmelerine rağmen, özellikle İran jandarmaları ve aşiretlerin becerisizlikleri yüzünden başarılı olamadılar. Ruslar özellikle 17,18,19 Şubat tarihlerinde Kengaver ve Sine arasında bulunan Bidsurh boğazına şiddetli saldırılarda bulundu. Nihayetinde 22 Şubat 1916'da Osmanlı ve aşiretlerden oluşan kuvveti yenerek Kirmanşah'ın 30 km batısında bulunan Batın'a ulaştı. 25 Şubat'ta kısa bir bombardımandan sonra Kirmanşah'ı ele geçirdi. Türk kuvvetleri ise Sermil'e çekildi.⁵³²

Rus birlikleri Şubat ve Mart ayı içerisinde önemli başarılar elde etti. Osmanlı ve İranlılardan oluşan aşiret kuvvetleri, Rus mağlubiyetleri karşısında Bicar ve Sine'den ayrılıp Süleymaniye tarafına gitmek zorunda kaldı. Bu durum Almanların rahatsız olmasına yol açtı. Almanlar özellikle İranlılara verdikleri paranın karşılığını alamadıklarını söylemekteydi. Bu sebepten İranlılara sert davranmaya başladılar. Ruslar ise halk ile daha iyi bir iletişim kurmaya çalıştı. Bu durum bir kısım aşiretlerin Rusların tarafına geçmesine yol açtı.⁵³³

Binbaşı Şevket Bey, 800 kişilik kuvvetiyle 1 Mart 1916'da Paytak boğazı civarındaki Sermil köyündeydi. Bop Bey ise bu esnada karargâhını Kasrışirin'de kurmuştu ve Rus kuvvetlerinin ilerlemesine karşı önlemler almaktaydı. Bu arada Osmanlı Devleti'nin Tahran Elçisi Müşaviri Safa Bey, Başkumandanlık Vekâleti'ne gönderdiği telgrafta Bop Bey'in yapmış olduğu yanlışları anlatarak, bölgede bulunan Türk askerinin feda edilmemesi için takviye kuvvet gönderilmesini istemekteydi. Nizam es-Saltana'nın mücahitlerinden hiçbir fayda beklenilmeyeceğini, İran

⁵³¹ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.133-135.

⁵³² ATASEA, K.4273, D.40, F.1; Bayur, a.g.e., C. 3 K. 3, s.156; Mayakuşu, a.g.e., s.54; Metin, a.g.e., s.80.

⁵³³ Bayur, a.g.e., C. 3 K. 3, s.156.

jandarmasının büyük çoğunluğunun da bulduğu ilk fırsatta kaçacağını belirtmekteydi. Rus propagandası sonucunda Kirmanşah-Hanikin arasındaki bölgede yaşayan Kelhorlar, Sencabiler ve Kalhaniler gibi aşiretler memleketlerine dönmeye başladı. Ayrıca bu aşiretlerin Rus tarafına geçme ihtimalleri vardı. Ruslar henüz bu aşiretlerle anlaşmamıştı. Bu durum Ruslar için tehlike arz etmekteydi. Çünkü Kirmanşah-Mahıdeşt-Kerind yönünden ilerleyecek olan Rus kuvvetlerinin geri dönüş yolunu tehdit edebilirdi; ayrıca Hamza Mirza emrindeki 200 süvari ve 500 piyade ile yine Emir Mufahham'ın oğlu emrindeki 1000 Bahtiyari ile Luristan yoluyla memleketine dönmekteydi. Diğer aşiretler de yavaş yavaş dağılmaya, bazı aşiretler ise bölgede bulunan Türk iâşe kabilelerine saldırmaya başladı. Hatta Şevket Bey'in menzili tehdiye uğradığından kuvvetlerini Sermil'in 10 km batısındaki Serhadize'ye çekmek zorunda kaldı.⁵³⁴

Ruslar, 1916 Mart başında karargâhlarını Kirmanşah'tan Harunabad'a aldı. Bu arada Kerind'i ele geçirdi fakat daha sonra Şevket Bey tarafından 18 Mart'ta geri alındı. Bundan sonra Rus kuvvetleri bölgede menzil teşkilatını düzenlemeye ve aşiretleri kendi taraflarına çekmekle meşgul oldu. Rusların bölgede ilerlemelerine Sencabiler ve Kelhorlar engel olmaya çalıştı. Sencabiler, Mahıdeşt-Harunabad-Zuhab-Kasrışirin bölgesine ve aynı zamanda bu bölgedeki aşiretler üzerinde hâkimdi. Kelhorlar ise Gilan bölgesinde Ruslara zorluk çıkarabilirdi. Kelhorların reislerinden Emir Azam Süleyman Han Almanlardan istediği parayı alamayınca Rus taraftarı olmuş; Abbas Han ise Alman taraftarlığını devam ettirmişti.⁵³⁵

Kasrışirin sınırındaki güçlü aşiretlerden olan Sencabi ve Kelhorların bazen Osmanlı Devletine yardım etmeleri Rusların bu aşiretleri cezalandırma tehlikesini doğurmaktaydı. Tahran'da bulunan Maslahatgüzar Saffet Bey, Hariciye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta, Ruslarla mücadele eden Sencabi ve Kelhorlara Osmanlı sınırları içerisinde yer tahsis edilmesini talep etmekteydi. Saffet Bey, Sencabi, Kelhor, Goran gibi aşiretlerin Osmanlı ile birlikte düşmana karşı mücadele ettiğini, Rusların bu aşiretlere ait bölgeleri ele geçirdiği takdirde, bu aşiretlere Osmanlı sınırları içerisinde bir yer gösterilerek arazileri kurtuluncaya kadar göç etmelerine izin verilmesini

---

⁵³⁴ BOA. H.6.5.1334 (11.03.1916), HR. SYS. D.2339, D.56, S.1; Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.135-136.

⁵³⁵ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.140-141.

istemekteydi. Saffet Bey bunun yanında Kerind-Kasrışirin ile Mendeli-Kasrışirin yolunun muhafazası için aşiretlerin kullanılmasının mümkün olduğunu belirtmişti.⁵³⁶

Ruslar, Kutulamare’de sıkışmış olan İngilizlere destek olmak amacıyla Nisan ayında harekâtını yoğunlaştırdı. General Baratof, Hemedan-Bağdat yoluyla 6. Ordu’nun ana karargâhını ele geçirmek amacıyla harekete geçti. İlk olarak Kerind’e saldırdı, üstün bir kuvvete sahip olduğundan dolayı, Türk birlikleri daha fazla dayanamadı ve Hanikin’e çekildiler. Devam eden Rus saldırıları burada durduruldu. Türklerle birlikte muharebelere Alman subaylarının komutası altında katılan İran gönüllüleri, jandarma ve aşiretler ise Rusların saldırılarında dağılıp kaçtı.⁵³⁷

5.2.Birinci Hanikin (Sermil) Muharebesi (3-8 Mayıs 1916)

İran’da bulunan Ruslar takviye kuvvetlerle birliklerini güçlendirmekteydi. Türk birliklerinin aldığı istihbarata göre Pesve ve Senave bölgelerinde Karapapak aşiretinden oluşan bir Rus birliğinin olduğu haberi alındı. Kirmanşah bölgesinde karargâh kurmuş olan Rus 1. Kafkas Kolordusuna bağlı bir süvari tümeni⁵³⁸ 3 Mayıs 1916 günü taarruza geçti. Kerind civarında ileri karakol görevinde bulunan Sencabilere, 2000 kişilik bir kuvvetle ani bir taarruzda bulunarak mağlup etti. Sencabilerin arazilerini ele geçirip tüm mallarını yağma etti. Sencabiler dağlara sığınmak zorunda kaldı. Kerind’de bulunan Türk kuvvetleri ise bu durum üzerine Kerind’i boşalttı. 3500 kişilik bir Rus kuvveti de İran Kürdistanı yoluyla Kasrışirin yakınlarındaki Zuhab’a⁵³⁹ yaklaşmaktaydı. Bölgede bulunan İran jandarması ve mücahitler ise silah ve cephane eksikliğinden dolayı hiçbir şey yapamamaktaydı.⁵⁴⁰

Türk birlikleri ve aşiretlerden oluşan ileri karakol kuvvetini mağlup eden Rus 1. Kafkas Kolordusuna bağlı Rus birlikleri Hanikin bölgesinde savunma pozisyonunda bulunan Yarbey Şevket Bey Müfrezesi’ne saldırdı. Müfreze Komutanı Şevket Bey, yaklaşık 1100 kişiden oluşan müfrezesiyle sekiz saat süren Rus saldırısını durdurmaya çalıştı. Daha fazla direnemeyen Şevket Bey, 4 Mayıs 1916’da Serpol’a çekildi. Bu arada Serhadiye’de bulunan Alman telgrafçıları 5. Alay’ın 1. Taburu’nun Ruslar tarafından esir alındığına dair yanlış bir bilgiyi Albay Bop’a bildirmeleri

⁵³⁶ BOA, H.13.5.1334 (18.3.1916), HR, SYS, D.2339, D.75, S.1.

⁵³⁷ Bayur, a.g.e., C. 3 K. 3, s.159.

⁵³⁸ *Irak-İran Cephesi*, C. 3 K. 2, s.74.

⁵³⁹ İran’ın batısında bulunan Kirmanşah eyaletindeki Kasrışirin yakınlarında bir bölge.

⁵⁴⁰ BOA, H.29.6.1334 (3.5.1916), HR, SYS, D 2339, D 75, S 1.

endişeye neden oldu. Büyük bir endişeye kapılan Albay Bop, geri yollarının kesilmesi ve birliklerinin imha olması endişesinden dolayı Şevket Bey'e Kasrışirin'e çekilme emri verdi.⁵⁴¹

Coğrafi şartları itibariyle savunma pozisyonun zor olması, Türk birliklerinin Kasrışirin'de Ruslarla muharebeye girmelerine engel bir durumdu. Bu sebepten Albay Bop'tan gelen emir doğrultusunda Şevket Bey, 6 Mayıs günü emrindeki birliklerle Hanikin'e vardı. Tüm bu muharebeler esnasında Bağdat Grubu'nda bulunan aşiret mensupları pek bir çaba göstermedi. Aşiret birlikleri Rusların yaptıkları ilk saldırılar sonucunda muharebe meydanını terk etti. Hatta Kelhor aşireti bu muharebe esnasında Ruslarla işbirliği yaptı. Bir süvari alayı ve iki toptan oluşan bir Rus kuvveti Gilan'da Kelhor aşiretinin arasında bulunmaktaydı. Alman birlikleri ve İran jandarmaları da Albay Bop ile birlikte Bakuba⁵⁴² tarafına çekildi. Bölgede Türk askerleri, İran jandarması, aşiretler ve Alman birlikleri olmasına rağmen muharebelerde genellikle en büyük gayreti Türk askerleri göstermekteydi.⁵⁴³

Gelişen bu olaylar üzerine Halil Paşa, Yarbay Şevket Bey'den muharebe hakkında bilgi aldı. Grup Komutanı Şevket Bey ve 6. Ordu Komutanı Halil Paşa arasındaki yazışmalar sonunda Halil Paşa, Şevket Bey'e, Albay Bop'un vermiş olduğu emirlerin geçersiz olduğunu, Hanikin civarında müfrezesiyle Rus ilerlemesini durdurmasını, durduramadığı takdirde ise Bakuba'ya değil birkaç km geriye çekilmesini emretti. Ayrıca Halil Paşa, muharebe esnasında ve sonrasında verdiği yanlış kararlardan dolayı Albay Bop'u görevden alıp Bağdat'a çağırdı ve yerine de Yarbay Şevket Bey'i Bağdat Grubu Komutanı olarak atadı. Yine İran jandarmaları ve aşiret kuvvetleri de Şevket Bey'in emrine verildi. Binbaşı Leon Hardi komutasındaki aşiretler de Kelhor bölgesindeydi ve Mendeli⁵⁴⁴ yolunu kapatmıştı. 7 Mayıs'ta Rusların Hanikin'i işgal etmek amacıyla yaptıkları taarruz Türk kuvvetleri tarafından püskürtüldü. Bir gün sonra Şevket Bey'in karşı taarruzu karşısında Ruslar Hanikin'den çekildi.⁵⁴⁵

---

⁵⁴¹ *Irak-İran Cephesi*, C. 3 K. 2, s.179-180.

⁵⁴² Irak'ın doğusunda İran sınırına yakın bir şehir.

⁵⁴³ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.144-145.

⁵⁴⁴ Irak'ın İran sınırına yakın Diyala ilinde bulunan bölge.

⁵⁴⁵ *Irak-İran Cephesi*, C. 3 K. 2, s.75; Sabis, a.g.e., C.3, s.213-214.

5.3.Kasrışirin Muharebesi (9 Haziran 1916)

İran’da siyasi ve ekonomik çıkarlar peşinde olan Almanlar, Başkumandanlık Karargâhı’nı etkileri altına almış olduklarından bölgeye takviye birlikler göndererek Kirmanşah’ın alınmasını istemekteydi. Bu amaçla 6. Ordu Komutanı Halil Paşa’ya Kirmanşah’ın ele geçirilmesi konusunda emir verildi. Halil Paşa, Kutulamare yenilgisinden sonra İngilizlerin yeniden toparlandığını, böyle bir zamanda İran’a birlik göndermenin yanlış olduğunu belirtmesine rağmen Başkumandanlık Karargâhı’nın ısrarlı emri üzerine 13. Kolordu Karargâhını, piyade ve topçu birlikleriyle takviye ederek Kirmanşah’ın işgaline gönderdi.⁵⁴⁶

13. Kolordu İran Cephesi’ne gelmeden önce Rusların bölgede kazandığı başarılar, aşiretlerin Ruslara meyletmelerine yol açtı. Rusların Hanikin’e kadar gelmeleri üzerine Kolordu Komutanı bölge aşiretlerine mektuplar⁵⁴⁷ yazarak İran’ın kurtuluşu için kendileriyle beraber olmalarını istedi. Özellikle Hanikin Muharebesi’nde Rusların yenilmesiyle birlikte, bölge aşiretleri Türklere karşı yeniden bir sempati duymaya başladı. Bunun sonucunda da kendileri Türk yetkililere gelip, onlarla beraber olduklarını ifade ettiler. Aşiretlerin kendi istekleriyle Türklerin yanında muharebeye katılmak istemeleri üzerine, 13. Kolordu Komutanı aşiret kuvvetlerinin talim ve terbiyesi için Bağımsız Süvari Tugayı komutanını görevlendirdi. Ayrıca aşiretlerle ilişkilerin düzenli bir biçimde yürütülebilmesi için aşiretler tarafından saygı duyulan Mülazım-ı Sani Seyyid Hasan Efendi de Müstakil Süvari Komutanı

⁵⁴⁶ Sorgun, a.g.e., s.194-195.

⁵⁴⁷ Mektuplardan birini de Bahtiyari Reisi Emir Muazzam’a göndermiştir. 21 Ağustos 1916’da Hemedan’dan yazılan mektubun içeriği şöyledir: “Bahtiyari Reisi Emir Muazzam’a. Birkaç günden beri Rus ve İngilizlerin pençe-i zulmünde azmış ve bugünlerde gasb ve istila maksadıyla İran’ın her bir tarafına kabus gibi çöken Rus canavarlarının elinden Müslüman İranlı kardeşlerimizi tahliye etmek ve Ruslar’ın kaydı esaretinde bulunan Sultan Ahmed Şah hazretlerini kurtarmak ve İranlı Müslüman kardeşlerimizin istiklalini temin etmek maksadıyla halife-i müslimin ve emir’ul İslamul müminin olan Padişah Sultan Mehmed Han Hamisi Hazretleri kumandamdaki İslam Ordusu’nu İran’a göndermiştir. Bu ordu inayet ile Kasrışirin’den Kirmanşah’a ve Hemedan’a kadar katetmiş ve defalarca Rus ordusunu kamili perişan ile mağlub etmiş ve Hemedan’ı feth ve halis etmiştir. Ordum bununla iktifa etmiyerek düşmandan men olan Rus küffarından İran’ı kamilen kurtaracak ve ehl-i İslam’ı kamilen halis için son ferdini bu uğurda katedecek. Ordum bu mukaddes vazifeyi tek başına ifaya muktedirdir fakat İran aşair-i İslamisinin de bu cihad-ı mukaddesden geri kalmalarına gönül razı değildir. İşte sizi sırf tarik-i hakda cihad etmekten ve İran’ın tahlisi şerefine iştiraktan mahrum kalmamanız için davet ediyorum. Ben, Müslüman bir Türküm. Doğruluk ve dürüstlük hedeftir. Gıl u gışdan azade doğru adamları severim. Ondan beri Ruslar’a karşı mücahedeyle bütün cihad-ı İslam’a şehit olmuş olan kişilerle de benimle hem fikir olarak cihad-ı ekberi edayı müsait edeceklerini ümid ediyorum. Bu mektubu size yazdım. Size ve Müslüman kardeşlerime binlerce selam.

İranı Tahlise Memur İslam Ordusu Kumandanı
Ali İhsan, ATASEA, K.4278, D.58, F.19-20

emrine verildi. Daha sonra ise aşiretlere komuta etmek amacıyla Binbaşı Rıza Bey ve iki subay görevlendirildi.⁵⁴⁸ Gelecek olan aşiretlerin silah ve cephanelerini kendileriyle beraber getirmeleri, hayvanların masraflarının Kolordu tarafından karşılanacağı, muharebelerde yararlılık gösterenlerin para ile ödüllendirilecekleri belirtildi.⁵⁴⁹

13. Kolordu Komutanı, Kasrışirin civarındaki Rus birliklerine taarruz ederek Kasrışirin'i almayı ve Rus birliklerini zor duruma düşürmeyi planlamaktaydı. Bu amaçla Bağımsız Süvari Tugayı 500 aşiret atlısıyla beraber Rusların geri yollarını kapatıp Serpol'a çekilmelerine engel olacak, diğer aşiretler ise 2. Tümen ile birlikte hareket edecekti.⁵⁵⁰ 6. Tümen ise Hanikin-Kasrışirin yolunun kuzeyinden Rus birliklerine taarruz ederek birlikleri tespit edecek, Mendeli Hudut Taburu, İran jandarmaları ve İran mücahitleriyle birlikte Elvand Çayı'nın doğusundan ilerleyecekti.⁵⁵¹

Hazırlıklarını tamamlayan Türk birlikleri 9 Haziran'da taarruza geçerek Kasrışirin'i ele geçirdi. Kasrışirin'i terk eden Rus birliklerinin bir kısmı Kasrışirin'in 12 km kuzeyinde ordugâh kurdu, büyük kısmı ise Paytak geçidine doğru çekildi. 6. Ordu Komutanı Halil Paşa, 13. Kolordu Komutanı'ndan Kasrışirin'de durmayıp Kasrışirin'in kuzeyinde tespit edilen Rus ordugâhına taarruz etmelerini emretti. Bu emir doğrultusunda yapılan taarruz sonucunda Ruslar Serpol'a çekildi ve Serpol'un 6 km doğusunda savunmaya geçti. Süvari tugayı ile beraber muharebeye katılan 500 kişilik aşiret kuvveti ise ilk çarpışmaların yaşandığı esnada patlayan mermilerden korkarak panik halinde kaçmaya başladı. Bu muharebede aşiretlerden bir kişi şehit oldu, dört kişi de yaralandı.⁵⁵²

13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey muharebeden sonra, Bağımsız Süvari Tugayı komutanına yazdığı emirde, 15 gün boyunca cephane ikmalinin yapılacağını, bu süreçte kendi emri altında olan aşiret kuvvetlerinin toplu olarak bulundurmasına gayret etmesini, aşiretin hizmetlerinden dolayı memnuniyetini bildirmesini ve bir sonraki muharebede tekrar çağrılacaklarını onlara söylemesini Tugay komutanından

⁵⁴⁸ ATASEA, K.4273, D.40, F.25; Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.239-240; Sabis, a.g.e., C.3, s.227.

⁵⁴⁹ Sarısağan, a.g.t., s.176.

⁵⁵⁰ ATASEA, K.4272, D.39, F.6-7

⁵⁵¹ *Irak-İran Cephesi*, C. 3 K. 2, s.199.

⁵⁵² *Irak-İran Cephesi*, C. 3 K. 2, s.200; Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.241, 243; Mehmed Nihad, *Askeri Mecmua*, S.15-16, s.627.

istedi.⁵⁵³

5.4. Paytak Muharebesi (21 Haziran 1916)

13. Kolordu Kasrışirin'i ele geçirdikten sonra kaçan Rus birliklerini takip etmeyerek, birliklerini toparlamaya ve ikmal durumunu gidermeye çalıştı. Ayrıca iâşe sıkıntısı da mevcuttu. Çünkü Ruslar Kasrışirin'i terk ederken, tüm iâşe menbainı yakmıştı. 6. Ordu Komutanı Halil Paşa ise kaçan Rus birliklerinin takip edilip imha edilmesi taraftarıydı.⁵⁵⁴ 13 Haziran'da yapılan keşifte Paytak'ın batısında Rus birliklerinin olduğu tespit edildi. Bölgenin stratejik açıdan önemli kısmı olan Paytak geçidinin kontrol altına alınması gerekliydi. Yapılan hazırlıklardan sonra 6. Tümen, 21 Haziran 1916'da Kalhani ve Goran aşiretleriyle birlikte Paytak geçidini ele geçirdi. Özellikle boğazın güneyinden ve kuzeyinden Biveniç yönüne doğru giden keşif kuvvetleriyle beraber Rus süvari kuvvetlerine karşı bu iki aşiret muharebeye girişmişti.⁵⁵⁵

23 Haziran'da ise Civanru yakınlarındaki Kaleişir mevkiinde 200 piyade ile 400 süvari ve bir takım toplardan oluşan Rus kuvvetlerini çevirmek amacıyla Sencabi Aşireti Reisleri Serdar Nasır Kasım Han ve Serdar Muktedir Ekber Han tarafından bir taarruz gerçekleştirildi. Bu taarruzda Rus kuvvetleri üç asker ölü, bir subay yaralı ve birçok eşya bırakarak Kirmanşah yönüne kaçtı. Kaçan Rus kuvvetleri Hasanabad'ın⁵⁵⁶ 10 km gerisindeki Darıdrefşt mevkiine çekilmişlerdi. Kolordu komutanlığı Serdar Nasır Kasım Han, Serdar Reşid ve Emir Asad'ın kendilerine bağlı 1050 piyade ve 1200 süvariden oluşan aşiret kuvvetleriyle 27 Haziran günü Darıdrefşt mevkiine taarruzda bulunmalarını, akabinde Kirmanşah yönüne doğru hareket etmelerini emretti.⁵⁵⁷

Rus kuvvetlerinin Kasrışirin'e kadar ilerlemeleri üzerine Alman taraftarı olan aşiretler dağılmıştı. Türk yetkililer dağılan bu aşiretlerden faydalanmak istiyordu. Özellikle süvari kuvvetlerine destek olmak ve geri görevlerde kullanmak amacıyla Kolordu bu aşiretlerle temasa geçti. İkinci Hanikin Muharebesi'nde Rusların yenilmeleri üzerine kuvvetli olanın yanında olma düşüncesinde olan aşiretler,

---

⁵⁵³ ATASEA, K.4271, D.35, F.1

⁵⁵⁴ *Irak-İran Cephesi*, C. 3 K. 2, s.201.

⁵⁵⁵ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.250.

⁵⁵⁶ İran'ın orta kısmındaki Tahran eyaletinde yer alan bir şehir.

⁵⁵⁷ Sabis, a.g.e., C.3, s.260.

Türklerin Rusları yeneceğini düşündüklerinden Türklere meyletmeye başladı fakat Türkler, Almanlar gibi para vermek yerine, onların dini ve milli hissiyatlarını harekete geçirme düşüncesindeydi.⁵⁵⁸

Hanikin-Kasrışirin bölgesinde bulunan Sencabi, Kelhor, Goran, Kelhani aşiretleri Türk kuvvetlerinin başarılar kazanması üzerine Türklere yanaşmaya başladı. Veled Begi Aşireti Reisi Behram Bey ve Goran Aşireti Reisi⁵⁵⁹ Reşid es- Sultan gibi aşiret reisleri, bizzat Kolordu Karargâhına gelerek Kolordu Komutanı'na arz ve hizmetlerini sundular. 13. Kolordu Komutanı, Mendeli-Harunabad arasındaki dağlarda yaşayan Kelhor aşiretinin, Türk süvari birliklerine katkı sunmaları, Delahu dağının güneyinde yaşayan Goran aşiretini Ricab bölgesinde toplayarak Bivaniç-Gevere-Mahıdeşt yönünde yapılacak bir harekâta kullanmak, Delahu dağının batı kısmında bulunan aşiretlerden de Civanru üzerinden Kirmanşah yönüne giderken faydalanmak düşüncesindeydi. Aşiret komutanlığına Kolordu Levazım Reisi Kaymakam Hacı Arif Bey atandı. Hacı Arif Bey, 24 Haziran 1916'da Goran aşiretinin yaşadığı Delahu dağındaki köylerine giderek, Kaleizincir'de aşiret reisi Kanber Sultan ile görüştü ve 28 Haziran 1916'da yapılacak olan taarruz hakkında gerekli olan emirleri verdi. Aşiret, muharebede Sol Kanat Müfrezesiyle beraber hareket edecekti.⁵⁶⁰

Bu görüşmede Kaymakam Hacı Arif Bey, Goran aşireti reisleriyle bir anlaşma yaptı. Anlaşmaya göre; Salar Mansur 100 süvari, 50 piyade; Sefer Han 100 süvari, 50 piyade; Reşid es-Sultan 100 süvari, 50 piyade; Ali bin Sultan 100 süvari, 50 piyade, Kanber Sultan 100 süvari, 50 piyade; Hüseyin Han 100 süvari ve 50 piyade ile muharebelere iştirak edeceklerdi.⁵⁶¹

Bunun yanında üç günlük yiyeceklerini kendileriyle birlikte getirmeleri, süvari ve piyadelerin kendi silahlarıyla gelmeleri, 25 Haziran 1916'da Dereköy'de toplanarak, Sol Kanat Müfrezesi'ne bilgi vermeleri emredildi. Kerind yollarını bilen 10 muhabere atlısının Mülazım Abdulkadir Efendi ile birlikte Kolordu'ya gönderilmesi; ayrıca 12 muhabere atlısının da müfrezeye verilmesi istenildi. Bunun yanında

⁵⁵⁸ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.251.

⁵⁵⁹ Aşiretin altı ayrı reisi vardı. Bunlar; Salar Mansur, Sefer Han, Reşid es-Sultan, Ali bin Sultan, Kanber Sultan ve Hüseyin Han. ATASEA, K.4272, D.38, F.3

⁵⁶⁰ ATASEA, K.4273, D.40, F.38; Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.251; Sabis, a.g.e., C.3, s.243.

⁵⁶¹ ATASEA, K.4272, D.38, F.3-4

müfreze komutanının Goran aşiretinden dört kılavuzu kendi yanına alması emredildi. Ganimet olarak alınacak olan top, mitralyöz, harita gibi ganimetlerin orduya verilmesi geri kalanların ise aşiret üyelerine kalacağı, atların ise para karşılığında komutanlığa teslim edileceği belirtildi. Aşiret piyade kuvvetleri Kirmanşah'a kadar gidecek, Kirmanşah'tan ilerisi için lüzum görüldüğü takdirde diğer aşiret süvarisiyle değiştirileceklerdi. Kirmanşah'ın zaptından sonra ise ordunun gerisinde şehre gireceklerdi. Ayrıca verilecek tüm emirlere nizamiye askeri gibi uyacaklardı. Bununla birlikte Sol Kanat Müfreze Komutanı vekili Binbaşı Hasan Taki, aşiretlere amaçlarının Müslüman İran'ı kurtarıp istiklaline kavuşturmak olduğunu söyleyerek, aşiretlerin kendilerine itimatlarını sağlamaya çalışmaktaydı.⁵⁶²

Hacı Arif Bey'in aşiretlere silah ve lazım gelen eşyalarını kendileriyle beraber getirmelerini ve ayrıca iâşe ihtiyacını da geçtikleri yerlerden karşılayacaklarını söylemesi, yağma ve talanla hayatlarını sürdüren aşiretlerin de işine yaramaktaydı. Ayrıca bu aşiretlerle Kirmanşah'a kadar gidileceği, 25 Haziran 1916'da da Dereköy'de içtima alınacağı söylenmişti. 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey, bu aşiretlerden savaş meydanında herhangi bir faaliyet beklemiyordu. Top ateşinden korktukları için sesini duydukları gibi dağılmaktaydılar.⁵⁶³ Yine de Hacı Arif Bey aşiretlerden olabildiğince faydalanmaya çalışmaktaydı.⁵⁶⁴

13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey, 6. Tümen komutanından Makinalı Tüfek Bölüğü, süvari bölüğü ve bir cebel bataryasından ibaret olan yeni Sol Kanat Müfrezesinin aşiret kuvvetleriyle beraber 26 Haziran sabahı Biveniç-Güvere-Mahideşt istikametinden düşmanı takip etmesini istedi. Ayrıca 26 Haziran akşamı Zamakanrud deresine ulaşmalarını, aşiret kuvvetlerini ise daha ileriye göndermesini emretti.⁵⁶⁵ Bununla birlikte Sermil'in batısında bulunan Hanikin Hudut Taburu Komutanı'ndan, Kasrışirin'den hareketle Serpol'a gelip orada kalmasını, bir bölüğünü Zuhab'a gönderip Civanru tarafından, diğer bir bölükle de Şahinkale ve

⁵⁶² ATASEA, K.4272, D.38, F.4; ATASEA, K.4273, D.40, F.38-39.

⁵⁶³ Enver Paşa'nın İran'daki aşiretleri örgütleyip Ruslar'ı İran'dan çıkarma düşüncesi 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey'e göre mümkün değildi. Ali İhsan Bey'e göre her ne kadar Enver Paşa bu planını Bingazi'de İtalyanlar'a karşı Şeyh Senusi Araplarından istifade ederek uygulamışsa da bunun İran'daki aşiretlere uygulanmasının mümkün olmadığını iddia etmekteydi. Ali İhsan Bey daha önce Kafkas Cephesi'nde Kürt aşiretlerinin Türk birliklerine karşı olan tutumları, Irak Cephesi'nde Fazıl Paşa komutasındaki Arapların tavırları ve en son olarak da İran'daki aşiretlerin tavırlarının hep aynı olduğunu söyleyerek bu düşüncenin uygulanamayacağı düşüncesindeydi, Sabis, a.g.e., C.3, s.211.

⁵⁶⁴ ATASEA, K.4272, D.38, F.4-5; Sabis, a.g.e., C.3, s.244.

⁵⁶⁵ ATASEA, K.4272, D.39, F.52.

Harunabad tarafından gelebilecek olan Rus kuvvetleri ve düşman İran aşiretlerinin engellemesini istedi. Kolordu Komutanı, Sermil’de bulunan aşiret kuvvetleri komutanına, 29 Haziran’da Mahıdeşt civarında bulunarak, Sol Kanat Müfrezesinin katılacağı muharebeye katılmalarını emretti. Sol Kanat Müfrezesi 27 Haziran’da Biveniç’e geldi. Müfrezenin emrinde olan 450 atlı ve 250 piyadeden oluşan aşiret kuvvetleri müfrezeye birlikte Güvere yönünde Rus birliklerini takibe koyuldu. Rus birlikleri Sol Kanat Müfrezesiyle mücadele etmesi için bir bölük dümdar bırakarak Kirmanşah yönüne çekildi.⁵⁶⁶

Hacı Arif Bey’in bölgedeki çalışmaları meyvesini vermekteydi fakat diğer yanda Hemedan-Bicar-Kirmanşah bölgesinde Rus taraftarı olan aşiret reisleri de mevcuttu. Bunlardan biri Abbas Ardalani’ydi. Nizam es-Saltana tarafından “Kürdistan Hükümrani” ünvanı verilerek kendi yanına getirmek istediği bu kişi, bölgedeki aşiret reislerine yazdığı mektupta, Osmanlı komutanı tarafından harbe iştirak etmek üzere çağrıldıklarında gitmemelerini, çünkü Rus birliklerinin ilerlemeye başladıklarını, bu yüzden bir müddet daha tarafsız kalmaları gerektiğini ifade ederek aşiret reislerini uyarmıştı. Bölgedeki Rus taraftarı olan aşiret reislerinden biri de Hasro Han’dı. 13.Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey, bu kişinin katilinin vacip olduğunu belirterek, ortadan kaldırılması gerektiğini ifade etmişti. Hacı Seyfüddevle adındaki aşiret reisi de Ruslara yardım eden kişilerden biriydi. Rus Komutanı Molukov, 100 kadar süvari ile aşiretin bulunduğu bölgeye gelmiş, Hacı Seyfüddevle de topladığı adamlarla Molukov kuvvetlerine katılarak yaklaşık 1000 kişilik bir kuvvet oluşturmuştu. Ayrıca Mansur Sultan’da 2000 kişilik bir Rus kuvveti ve birkaç top ile birlikte Songur’a gelmişti. Bununla birlikte Hüseyin Kulu ve bağlı olduğu aşiretinin tamamı da Rus taraftarıydı. Ruslarla birlikte hareket ettiklerinde, Osmanlı tebasına ve Osmanlı dostu olan insanlara çok büyük eziyetler etmişti.⁵⁶⁷

Bölge aşiretleri içerisinde daha önceleri Rus taraftarı iken daha sonraları Türk tarafına geçen aşiret reisleri de olmuştu. Bunlar 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Paşa’ya mektup yazarak af dilemişlerdi. Bunlardan biri İhtişam üd-Divan’ın oğlu Fercullah’tı. Bu zat Rus birlikleri Kergabad’da bulunduğu esnada üzerlerine gönderilen mücahitlere karşı Rus kuvvetlerine yardım etmişti. Daha sonra Serdar

⁵⁶⁶ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.265-270.

⁵⁶⁷ Sarısamani, a.g.t., s.362-363.

Reşid, Bicar üzerine yürüdüğü zaman af dileyerek cihada katılmak istediğini belirtmişti. Hasan Kulu Han ile Habibullah Han da Hemedan-Bicar bölgesinde Rus kuvvetlerine yardım eden aşiret reisleriydi. Habibullah Han, 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey'e mektup yazarak affını istemişti. 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey, Habibullah Han ve kardeşi Hacı Aziz'i firarları esnasında uğradıkları zararları istememeleri şartıyla onları affetmişti. Af dileyenlerden biri de Hoşnabadlı Mehmet Han'dı. Rus taraftarı olan Mehmet Han, 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey'e mektup yazarak affını dilemiş ve orduya gıda yardımında bulunacağını belirtmişti.⁵⁶⁸

5.5. Kerind'in Ele Geçirilmesi (27 Haziran 1916)

Kerind'in batı kısmında önemli ölçüde düşman kuvvetinin görülmesi ve farklı yönlerden taarruzlarda bulunması, Rus kuvvetlerinin ciddi bir savunma yapacaklarının göstergesiydi. Bu sebepten 13. Kolordu 27 Haziran'da başlayacağı taarruz için 24 Haziran'da birliklere gerekli olan emri verdi.⁵⁶⁹ Muharebede bölge aşiretlerine 2. Tümen ile birlikte hareket etme görevi verildi. Aşiret komutanlığına da Hacı Arif Bey görevlendirildi. 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey, 23 Haziran 1916'daki telgrafiyle Hacı Arif Bey'e taarruzla ilgili emirleri verdi. Muharebede Sencabi, Veledbegi ve Goran aşiretleri Türk kuvvetleriyle beraber hareket edecekti. Sencabi Aşireti Reisi Samsam el-Mülk birliğe katılmak için daha önce harekete geçmişti. Veledbegi Aşireti Reisi Behram Bey'de Kirmanşah'a gelmişti. Sencabi ve Veledbegi aşiretleri 1000 atlı ve 1000 piyade ile muharebeye iştirak edeceklerdi. Adı geçen aşiretlerden başka Goran aşireti de Hacı Arif Bey'in emrindeydi. Bunlar da Reşid es-Sultan ve Kanber Sultan'ın maiyetindeydi. Goran aşireti de yaklaşık 800 atlı ve 1000 kadar piyade ile muharebede bulunacaktı.⁵⁷⁰

Kaymakam Hacı Arif Bey, 25 Haziran 1916'da Sencabi Aşireti Reisi Serdar Nasır Kasım Han ve Serdar Muktedir Ekber Han'ın düşmanla mücadele etmelerinden dolayı kardeşleri Salar uz-Zafer Hüseyin Han ile bir müzakere gerçekleştirdi. Salar uz-Zafer, 100 atlı ve 400 piyade çıkardıklarını ve bu kuvvetin muharebelerde Türk kuvvetleriyle beraber bulunduğunu söyledi. Ayrıca harbin sonuna kadar hükümetten iâşe ve cephane talep etmeyeceklerini de ekledi. Velid Begi aşireti ise ancak 100

⁵⁶⁸ Sarısamani, a.g.t., s.362-363.

⁵⁶⁹ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.258.

⁵⁷⁰ ATASEA, K.4273, D.40, F.36.

kadar atlı çıkarabileceğini söylemişti. Hacı Arif Bey, Civanru bölgesinde bulunan aşiret reislerinin vekili olan Emir Aşa Muhammed Taki Bey’le yaptığı görüşmede, bu aşiretlerin bir kısmının kendi istekleriyle bir kısmının ise düşmanın yaptığı çalışmalar sonucunda düşmanla beraber hareket ettiklerinden bunlardan her hangi bir fayda beklenilemeyeceğini gördü. Ancak bölgeye 400 kadar aşiret kuvvetiyle iki top gönderildiği takdirde bu aşiretlerin Türk tarafına geçecekleri hem Emir Aşar Muhammed Taki Bey hem de Salar uz-Zafer tarafından dile getirildi.⁵⁷¹

Hacı Arif Bey, Sencabi, Veledbegi ve Goran aşiret reisleriyle yaptığı görüşmeler neticesinde 23 Haziran akşamı Civanru’da toplanmalarını istedi. Tüm aşiretler bulundukları bölgelerden Civanru’ya geleceklerdi. 25 Haziran sabahı Civanru’dan harekât başlayacaktı. Hacı Arif Bey’e verilen emirde, Civanru civarındaki Rus Süvari Alayı’nı yendikten sonra Mahıdeşt istikametinde ilerleyip Kerind ile Kirmanşah’a giden yolda Rusların çekilme hattını kesmekti. Şayet oraya gidildiği zaman Ruslar, Kirmanşah yönünü kesmişlerse Kirmanşah istikametinde onları takip etmek eğer yeni çekilmişlerse piyadelerle yolda pusu kurup atlılarla Harunabad yönüne doğru Ruslara arka taraflarından hücum etmeleri emredildi.⁵⁷²

Reşid es-Sultan ve Kanber Sultan maiyetindeki Goran aşireti Sol Kanat Müfrezesiyle birlikte Biveniç üzerinden Kerind’deki Rusların yanına taarruza memur edildi. Müfreze, vesair kuvvetler ve harekât hakkında asla aşirete bir şey söylenmemesi istendi. Goran aşireti 23 Haziran günü Biveniç ovasının batısındaki Dereköy havalisinde toplanacaktı. 25 Haziran’da Kerind etrafındaki Ruslara karşı her taraftan taarruz başlayacaktı. Bu yüzden 26 Haziran sabahı Mahıdeşt civarında Rus çekilme hattının kesilmesi emredildi. Reşid es-Sultan maiyetindeki Goran aşireti Sol Kanat Müfrezesinden ayrılarak atlılarıyla Mahıdeşt civarında Hacı Arif Bey’in yakınına gelmesi durumunda Hacı Arif Bey’in bunları da komutası altına alarak geri çekilecek Rusları imha etmesi istendi.⁵⁷³

13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey, Kelhor aşiretinin Harunabad civarına, Gilan istikametine görevlendirilen müfrezenin de Gilan’dan Harunabad istikametine ilerleyeceğini belirtti. Aşiret üyelerine uygun bir şekilde muamele edilmesini,

⁵⁷¹ ATASEA, K.4272, D.38, F.6-7.

⁵⁷² ATASEA, K.4273, D.40, F.36-38; ATASEA, K.4272, D.39, F.60,62.

⁵⁷³ ATASEA, K.4273, D.40, F.38.

bunlardan istifadeye çalışmanın lazım olduğunu ve düşmandan elde edilecek ganimetin aşiret üyelerine ait olduğunu söyledi. Yalnız top, makinalı tüfek, sancak, harita gibi aşiret üyelerinin işine yaramayacak şeylerin kendilerinde kalmasını, ayrıca sağlam atların da bir lira ile 15 lira arasında değer ile alınmasını istedi. Ayrıca aşiret kuvvetlerine mükâfat verileceği gün top, mitralyöz ve sancak getirenlerin ayrıca taltif edileceğini belirtti.⁵⁷⁴ Türk kuvvetleri Kerind'i ele geçirmek amacıyla hazırlıklarını yaparken, Rusların Kerind'i boşalttıkları haberi alındı. Bu sebepten Türk kuvvetleri, 27 Haziran 1916 günü her hangi bir mukavemetle karşılaşmadan Kerind'i ele geçirdi.⁵⁷⁵

Daha önce Rusların geri hattını 2. Tümen ile birlikte kesme görevi verilen aşiret kuvvetlerinin görevi iptal edildi. Rusların Kerind'de mukavemet göstermeyecekleri anlaşıldığından, 13. Kolordu Komutanlığı'nca birliklere yeni görev verildi. Buna göre Biveniç'te toplanacak olan aşiret kuvvetleri 2. Tümen, 6. Piyade Alayı ve bir dağ bataryasından oluşan ve Sol Kanat Müfrezesi adını alacak olan müfrezeye birlikte hareket edeceklerdi. Müfreme Biveniç-Gevare-Mahideşt yönünden düşmanı takip edecekti.⁵⁷⁶ Sol Kanat Müfrezesinde aşiret kuvvetlerinden 450 atlı ve 250 piyade toplanmıştı. Bunlar alınan emir gereği ilk olarak Gevare daha sonra ise Mahideşt'te gitmek ve düşmanın çekilme hattını kesmek amacıyla hareket edeceklerdi. Ayrıca 100 atlı ve 50 piyadenin de kendilerine iltihak edecekleri bildirildi.⁵⁷⁷

5.6. Çeşmeisefid Muharebesi ve Güvere Muharebesi (28 Haziran 1916)

Kerind'in ele geçirilmesinden sonra Ruslar, Çeşmeisefid'in 12 km doğusunda oluşturdukları iki tarafı dik dağlarla çevrili mevzide savunmaya çekildiler. Kaymakam Hacı Arif Bey komutasındaki aşiret kuvvetleri 26 Haziran akşamı Civanru'nun güneyindeki Şahinkale gelmişlerdi. 28 Haziran'da içerisinde aşiretlerinde olduğu Sol Kanat Müfrezesi geceyi Güvere'nin güneyinde geçirdikten sonra 28 Haziran'da Civanru'nun kuzeyindeki bir geçitte karşısına çıkan Rus kuvvetleriyle muharebeye girişti. Civanru'yu ele geçirmek amacıyla Ruslarla girişilen muharebede Sencabi ve Babacani aşiretlerinin muharebeye

⁵⁷⁴ ATASEA, K.4273, D.40, F.39.

⁵⁷⁵ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.263.

⁵⁷⁶ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.258-260.

⁵⁷⁷ ATASEA, K.4272, D.38, F.6

katılmamalarından dolayı bu taarruz başarısız oldu. Böylece Rus kuvvetlerinin etrafının sarılıp imha edilmesi planı gerçekleşemedi.⁵⁷⁸

Mahideşt Muharebesi'ne katılmak amacıyla ilerleyen Sol Kanat Müfrezesi'yle, Rus kuvvetleri arasında Biveniç civarında Güvere Muharebesi meydana geldi. Aşiret kuvvetlerinin de yer aldığı Sol Kanat Müfrezesi, Biveniç'ten Mahideşt yönüne doğru ilerlerken, Güvere köyü yakınlarında ağır makinalı tüfekle desteklenen bir alay kadar olan Rus kuvvetleriyle muharebe etti. Türk kuvvetlerinin toprakla takviyeli şiddetli saldırısı sonucunda Rus birlikleri Mahideşt yönünde geriye çekildi. Aşiret kuvvetleri ve süvariler, geri çekilen Rus kuvvetlerini takibe devam etti. Düşmanın 1000 kişilik bir süvari kuvvetine sahip olduğu tahmin edilmekteydi. Bu muharebede aşiretler iki şehit ve beş yaralı verdi.⁵⁷⁹

5.7. Harunabad'ın Ele Geçirilmesi (29 Haziran 1916)

13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey, Rus askerlerinin Çeşmeisefid civarındaki mevcutlarını tespit etmek amacıyla bir cephe taarruzu planladı. Bu plana göre Sol Kanat Müfrezesinin de desteğiyle Rus birliklerinin yan ve gerilerinin kuşatılarak imha edilmesi düşünüldü. Bu arada 6. Tümen, Çeşmeisefid bölgesini ele geçirdikten sonra 29 Haziran 1916'da Harunabad'ı ele geçirmek amacıyla harekete geçti. Harunabad civarına yaklaştığında iki süvari alayından oluşan Rus birlikleri, herhangi bir direniş göstermeden geri çekildi. Ruslar daha önce yaptıkları gibi açık bir muharebeye girişmekten kaçındı. Bunda Aşiret Kuvvetleri Komutanı Hacı Arif Bey'in Mahideşt-Kirmanşah yönünden yaptığı ileri taarruzun etkisi de vardı. Herhangi bir direnişle karşılaşmayan 6. Ordu aynı gün Harunabad'ı ele geçirdi. 13. Kolordu Komutanı 30 Haziran'da birliklerine Harunabad'tan harekete geçmeleri emrini verdi. Böylece geri çekilen Rusların Mahideşt sırtlarındaki tepelerde mevzilenip Kaymakam Hacı Arif Bey komutasındaki aşiret kuvvetlerine darbe vurmayı engellemeyi düşünmekteydi.⁵⁸⁰

5.8. Mahideşt Muharebesi (30 Haziran 1916)

Harunabad'ın ele geçirilmesinden sonra Ruslar Mahideşt tarafına çekildi. Bunun üzerine 6. Tümen 30 Haziran 1916 günü ileri harekâta başlayarak Hasanabad'ın 6

⁵⁷⁸ Sabis, a.g.e., C.3, s.261; Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.275.

⁵⁷⁹ ATASEA, K.4273, D.42, F.2.

⁵⁸⁰ *Irak-İran Cephesi*, C. 3 K. 2, s.207; Sabis, a.g.e., C.3, s.265-267.

km kuzeydoğusundaki Çeharzebar boğazına ulaştı ve her hangi bir mukavemete uğramadan burayı ele geçirdi. Boğazdan Mahıdeşt ovasına inen 6. Tümen, Rus birliklerinin Mahıdeşt boğazına doğru gittiklerini fark etti. Hacı Arif Bey komutasındaki aşiret birlikleri de 6. Tümen tarafından oluşturulan Sol Kanat Müfrezesinin kuzeyindeydi. İki Rus Süvari Alayı Mahıdeşt'in 10 km kuzeyindeki geçide doğru gidiyordu. Hacı Arif Bey komutasındaki aşiretler ve Sol Kanat Müfrezesi bunları takip ediyordu. 13. Kolordu Komutanı, Rusların Mahıdeşt boğazına yerleşmeleri durumunda yapılacak saldırının büyük zaiyata sebebiyet vereceğini düşündüğünden yorgun ve bitkin olan 6. Tümen askerlerine durmadan Mahıdeştin kuzeyinde bulunan Rus mevzilerine taarruz emri verdi. Kolordu Komutanı bu şekilde Rus kuvvetlerini iki taraftan kuşatarak bozguna uğratmayı amaçlamaktaydı.⁵⁸¹

30 Haziran'daki muharebede Ruslar ciddi bir direnç gösterdi. 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey, Ruslara ciddi bir darbe vurmak amacındaydı. Kolordu tarafından aşiret komutanı Hacı Arif Bey'e düşmanın kuzey ve gerilerine etkili taarruzlar yapması istenildi. Tüm bu girişimlere rağmen Rusların sert mukavemeti karşısında Türk birlikleri fazla ilerleyemedi. Karanlığın basması ve birliklerin yorgunluğu dolayısıyla taarruza ertesi gün devam edilmesi kararı alındı. Gece yapılan keşifte ise Rus birliklerinin mevzilerini terk ederek Kirmanşah'a çekildikleri tespit edildi.⁵⁸²

Muharebe esnasında pek fazla gayret göstermeyen Sol Kanat Müfrezesi, Kolordu'nun dikkatinden kaçmamıştı. Bu suretle Kolordu karargâhı Sol Kanat Müfrezesinin yanına geldi. Kolordu Komutanı'nın geldiğini gören müfreze hemen ilerlemeye başladı. Kolordu Komutanı müfrezeden daha şiddetli saldırılar yapmasını istedi. Müfrezede bulunan aşiret reislerine de övgü dolu sözler söyleyerek, daha etkili olmalarına çalışıldı. Kaçan düşman askerlerini takip eden aşiretler, düşmanın mevziye girip top ateşi açması üzerine geri çekilip savaşıyordu. Kolordu Komutanı, Hacı Arif Bey'e emrindeki Sol Kanat Müfrezesiyle Kirmanşah'a ilerlemesini ve aşiretler tarafından yapılabilecek herhangi bir yağma olayına engel olmasını istedi. Mahıdeşt Muharebesi'nde muharebeye pek bir katkısı olmayan 2000

---

⁵⁸¹ ATASEA, K.4274, D.45, F.16;Sabis, a.g.e., C.3, s.269-270.

⁵⁸² Sabis, C.3, s.271-272.

aşiret atlısı da bölgede bulunmaktaydı.⁵⁸³

5.9. Kirmanşah'ın Ele Geçirilmesi (1 Temmuz 1916)

Kolordu Komutanı, 6. Tümen'e öncü birlikler çıkararak, Rusların Kirmanşah'ı terk edip etmediklerini öğrenmek istedi fakat 6. Tümen'e bağlı birlikler uzun yürüyüşler ve muharebeler sonucunda yorulduklarından dolayı gece olunca dinlenmeye çekildi. Bu yüzden Kolordu Komutanı'nın emri alay komutanına gelene kadar gece oldu. 6. Tümen ancak sabaha doğru Rusların Kirmanşah'ı terk ettiğini öğrendi, durumu derhal Kolordu Komutanlığı'na bildirdi ve düşmanı takibe koyuldu. Kolordu Komutanı, Kirmanşah'ın 6. Tümen ve Sol Kanat Müfrezesi tarafından işgal edilmesi emrini verdi. Rusların Kirmanşah'ı terk ettikleri haberinin bir gün sonra yani 1 Temmuz'da Kolordu'ya ulaşması, Kolordu'nun harekâta geç başlamasına neden oldu.⁵⁸⁴

Bağımsız Süvari Tugayı ise Mendeli Hudut Taburu ve Habibullah Han⁵⁸⁵ komutasındaki İran Jandarmalarıyla birlikte tüm zorluklara rağmen Rus süvari tugayını geri çekilmeye zorladı. 3 Temmuz günü Kirmanşah'ın güneyine geldi ve Karasu'nun batısında ordugâh kurdu. Bu arada Karasu güneyindeki sırtlara birlikler yerleştirdi ve bu bölgeyi emniyet altına aldı. Zor bir arazide mücadele eden Bağımsız Süvari Tugayı, Rus birliklerini kuşatma ve geri yollarını kesme görevini yerine getiremediğinden dolayı, Ruslar bundan yararlanarak kayıp vermeden geri çekildi. Bağımsız Süvari Tugayıyla birlikte harekâta katılacaklarına dair söz vermiş olan aşiret kuvvetleri ise bu süre boyunca ortada görünmediler ve süvarilere herhangi bir katkıda bulunmadılar.⁵⁸⁶

5.10. Sine'nin Ele Geçirilmesi (11 Temmuz 1916)

1 Temmuz'da Kirmanşah'ı ele geçiren 13. Kolordu, Rusların kontrolü altında olan Sine'ye yöneldi. Sine civarında bulunan Rus Süvari Alayı, 21 Mayıs 1916'da dört

⁵⁸³ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.278,287.

⁵⁸⁴ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.282-283.

⁵⁸⁵ Hamse aşiretinin reisiydi. 1916'da Şiraz yakınlarında attan düşerek ölmüştü. Öldükten sonra oğlu Kavam ul-Mülk aşiretin yeni reisi olmuştu. Christian, a.g.e., s.22. İran Jandarma Taburu Komutanı olarak görev yapmıştı. İranlılar içerisinde sözüne güvenilir ender kişilerden biriydi. Kuvvetleri iki piyade ve iki süvari bölüğünden oluşmaktaydı. 15 Haziran 1916'da bu birlikler Hanikin'den Mendeli'ye gönderilirken 200 piyade ve 150 süvari yolda firar etmişti, *Irak-İran Cephesi*, C. 3 K. 2, s.201; Sabis, a.g.e., C.3, s.216.

⁵⁸⁶ *Irak-İran Cephesi*, C. 3 K. 2, s.211; Mehmed Nihad, *Askeri Mecmua*, S.15-16, s.635.

gün devam eden muharebede Sine'nin batısında Kalecik bölgesinde bulunan Ömer Naci Bey Müfrezesi'ne bağlı olan aşiret kuvvetleri karşısında mağlup olup, Sine'ye geri çekilmek durumunda kaldı. Yeniden toparlanan Rus Süvari Alayı 27 Mayıs'ta tekrar saldırıya geçmesine rağmen, ağır kayıplar vermek suretiyle tekrar geri çekildi. Bu esnada Ömer Naci Bey Müfrezesi, Serdeşt'ten başlayarak güneye doğru devam eden sınırı korumakla görevliydi. Ömer Naci Bey'in emrinde 1000 mevcutlu Mürettep Müfreze ve 2000 kişiden oluşan aşiret süvarileri bulunmaktaydı.⁵⁸⁷

13. Kolordu'nun Bağdat'tan yaklaşık 350 km uzaklaşması, Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey'i endişelendirmeye başladı. Sıkıntıların başında erzak ve cephane gelmekteydi. 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey ve Bağımsız Süvari Tugayı komutanı Albay Sami Bey, bu sıkıntıların giderilememesi durumunda her hangi bir ilerleme kaydedemeyeceklerini belirttiler. Hatta 13. Kolordu'nun kuzey kesimlerinde muharebeye devam eden Ömer Naci Bey Müfrezesinde iase sıkıntısından dolayı aşiret kuvvetleri dağılmış, yalnız kalan Türk birliğine Rusların saldırısı sonucu birlikler, Şivegel ve Pençvin mıntıkasına çekilmek zorunda kalmışlardı.⁵⁸⁸

6. Ordu, 13. Kolordu Komutanlığı'na, isteklerinin yerine getirileceğini, İran Cephesi'ndeki tüm masrafların ve aşiret giderlerinin Almanlar tarafından karşılanacağını, sadece subay ve erlerin maaşının kendileri tarafından karşılanacağına dair bilgi verdi.⁵⁸⁹ 6. Ordu'dan gelen bu cevap üzerine, Kolordu Komutanı Sine'nin ele geçirilmesi amacıyla ileri harekâta karar verdi. Aslında Sine daha önce, 13. Kolordu Kasrışirin'den Kirmanşah'a doğru ilerlerken, Süleymaniye Grubu tarafından oluşturulan bir aşiret kuvveti tarafından işgal edilmişti. Ruslar gelen birliğin güçlü bir kuvvet olduğunu sanarak Sine'yi terk etmişti fakat daha sonra Sine'nin aşiretler tarafından işgal edildiğini duyunca, mukabil bir taarruz hareketi yaparak, Sine'yi aşiretlerden geri aldılar.⁵⁹⁰

Tüm bu olaylar esnasında Sine civarında bulunan bir Rus Müfrezesiyle aşiret kuvvetleri arasında yedi saat süren bir muharebe meydana geldi. Muharebede Ruslar iki subay ve 100 kadar asker kaybetti. Aşiretlerin kaybı ise şehit ve yaralı olmak

⁵⁸⁷ *Irak-İran Cephesi*, C. 3 K. 2, s.212.

⁵⁸⁸ ATASEA, K.4274, D.44, F.2; Sabis, a.g.e., C.3, s.278; Mehmed Nihad, *Askeri Mecmua*, S.15-16, s.637.

⁵⁸⁹ ATASEA, K.4274, D.44, F.3; ATASEA, K.4299, D.120, F.3.

⁵⁹⁰ ATASEA, K.4274, D.46, F.13.

üzere 40 kişiydi. Muharebe esnasında cephanesi tükenen aşiret kuvvetleri Sine'ye altı saat mesafedeki Zotorya'ya çekildi.⁵⁹¹

Uzun yıllar Sine Valiliği yapmış olan Erdelan ailesinden ve aynı zamanda Civanru aşireti reislerinden biri olan Serdar Reşid Abbas Han, Kirmanşah'ta Kolordu karargâhına gelerek 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey ile görüşerek, ona saygılarını sundu ve kuvvet toplayacağını belirtti. Bunun üzerine Kolordu Komutanı, Serdar Reşid Abbas Han'a Sine harekâtına katılması şartıyla Sine Valiliği'nin verileceği söylendi. Sine harekâtını yönetmek için daha önce Kirmanşah harekâtını başarılı bir biçimde yöneten Kaymakam Hacı Arif Bey görevlendirildi. 7 Temmuz 1916'da emrindeki birlikler ve aşiret kuvvetleriyle Kirmanşah'tan hareket eden Hacı Arif Bey, Serdar Reşid'in Sine'de olan amcası Azam Han'dan gelen bir mektuba nazaran Sine de bulunan Rusların Hemedan istikametine çekildiğini ve Sine'de Rus olmadığını öğrendi.⁵⁹²

Kaymakam Hacı Arif Bey 8 Temmuz günü Serdar Reşid Abbas Han'ın idaresi altındaki 350 süvariden oluşan Civanru aşiret kuvvetini de yanına alarak 9 Temmuz'da Esatabad'a, 10 Temmuz'da Abbasabad'a⁵⁹³ ulaştı. 11 Temmuz'da Mendeli Hudut Taburu'nun 57 atlıdan ibaret keşif kolunu da emrine alarak, aynı gün öğleden sonra saat 2.30'da Sine'yi ele geçirdi. Rus kuvvetleri Sine'nin 25 km kuzeyindeki Kergave'ye çekildi. Bunun üzerine Topçu Yüzbaşı Sabri Efendi komutasında bir bölük piyade ve Merivan aşiretinden oluşan 300 kişilik aşiret kuvveti Sine'ye geldi. Ruslar, Sine'nin yalnız aşiretler tarafından işgal edildiğini haber alarak 14 Temmuz'da tekrar taarruz etmişse de Sine'nin 1 km doğusundaki tepelere sürüldü. 13. Kolordu Komutanı Sine'nin aşiret kuvvetleriyle korunamayacağını bildiğinden burayı takviye kuvvetler ile destekledi.⁵⁹⁴

14 Temmuz'daki taarruzda Ruslar 40 ölü vermiş ve birçok yaralıyı beraberinde götürmüştü. Aşiretlerden bir nefer şehit, sekiz nefer yaralı, ahaliden iki nefer şehit, yedi nefer yaralı olmak üzere toplamda üç şehit ve 15 yaralı, askerden ise üç yaralı vardı. Düşman ayrıca geride birçok silah, cephane ve at bırakmıştı. Muharebede Serdar Reşid'in 600 kişilik aşiret kuvvetiyle beraber, civar aşiretler ve Süleymaniye

⁵⁹¹ Sarısamani, a.g.t., s.388.

⁵⁹² ATASEA, K.4274, D.46, F.13, Sabis, a.g.e., C.3, s.280.

⁵⁹³ İran'ın kuzeydoğusundaki Mazenderan eyaletine bağlı bir şehir.

⁵⁹⁴ ATASEA, K.4274, D.46, F.13.

bölgesinden gelen aşiret kuvvetleriyle birlikte aşiretlerin mevcudu 1200 kişiydi.⁵⁹⁵

14 Temmuz'daki muharebede yararlılıkları görülen Sine hâkimi Serdar Reşit, Serdar Reşit'in kardeşi Gulam Hüseyin Han, Şeca ül-Memalik, Süleymaniyeli Seyyid Ahmet Efendi, Merivan Aşireti Reisi Nahşiro Han, Mendeli eşrafından Musa Efendi, Sincar Han ve kardeşi Yedullah Han Serdar-ı Leşker'in büyük yararlılıkları olduğundan Kaymakam Hacı Arif Bey tarafından taltif edilmeleri Başkumandanlık Vekâlet'inden talep edildi.⁵⁹⁶

5.11. Bane, Sakız ve Bukan Civarındaki Muharebeler (16-31 Temmuz 1916)

Temmuz ayı içinde Bane, Sakız ve Bukan dolaylarında Süleymaniye Grubu bulunmaktaydı. Bane civarındaki muharebelerde faydalanmak amacıyla, Bukan bölgesinde bulunan aşiretler ile Sakız civarındaki Caf aşireti 16 Temmuz'da Bistunkale-Bane tarafına gönderildi. Ayrıca 37. Alay'ın Cebel Bataryası, Mitrilyöz Takımı ve Şivegel Müfrezesi de aynı gün Bane'ye hareket etti. Pişdar, Bane yakınlarında bulunan Cicarun dağında düşman keşif kollarına rastladı. Pişdar taburundan iki bölükle dağa taarruz edildi. Aşiret süvarileri de çevirme harekâtına başladı. Bunun üzerine Rus birlikleri Gelican dağı istikametine çekildi. 19 Temmuz günü mürettep tabur, Gelican dağını işgal etti ve düşman Miredi hattına çekildi.⁵⁹⁷

Rus birliklerinin Bane civarından çekilmeleri üzerine Süleymaniye Grubu, Sakız tarafına yöneldi. Türk kuvvetlerinin büyük bir kısmı, Bane-Miredi-yolunda, bir kısım aşiret kuvveti Bane-Temute istikametinde ve diğer bir kısım aşiret kuvveti de Savan-Sidatan tarafına görevlendirildi. Türk kuvvetleriyle beraber hareket eden Caf aşiretine bulundukları yerden düşmanın geri dönüş hattını kesmeleri emri verildi. Caf aşireti daha önce Bane'yi yağma ettiğinden ve diğer aşiretler ise yağmaya daima meyilli olduklarından, Sakız'ı aşiret kuvvetlerinin yağmasından korumak için aşiret kuvvetlerine hareket saati var olan saatten birkaç saat sonra gösterildi. Caf aşiretine de Sakız'a bir gün geç gelecek şekilde hareket emri verildi. 23 Temmuz'da Miredi civarında düşmanın bulunduğu haber verildi. Bunun üzerine mürettep tabur ve sol kanatta bulunan aşiret kuvvetleri teyakkuza geçirildi. Aynı gün Sakız civarındaki müsademedede bir subay şehit ve bir asker yaralı, Merhusa'da ki müsademedede ise iki

⁵⁹⁵ ATASEA, K.4273, D.43, F.1

⁵⁹⁶ Sarısamam, a.g.t., s.390-391.

⁵⁹⁷ ATASEA, K.4316, D.171, F.29.

asker yaralandı. Aşiret kuvvetleri kaçan düşmanı takip etti fakat düşmanın süvari, top ve mitralyözden oluşan bir kuvveti tarafından karşı taarruza uğradıklarından dolayı, akşama doğru Sakız'a çekildi.⁵⁹⁸

Süleymaniye Grubu, 27 Temmuz 1916'da Saat 5'te Sakız'dan üç kol halinde Bukan'a hareket etti. Kuvvetlerin bir kısmı Sakız-Save-Bukan yolundan ilerlerken, aşiret kuvvetlerinin bir kısmı Sakız-Gelebirade-Bukan yolundan mürettep taburla beraber, bir kısım aşiret kuvveti ise Sakız-Karava-Bukan yolundan hareket etti.⁵⁹⁹ Aynı gün akşama doğru düşmanın uzak bir kolunun Bukan'dan Kumiş istikametine çekildiği ve Kumiş civarında büyük bir ordugâh kurduğu gözlemlendi. Bukan'daki kuvvetin ise bir dümdar kuvveti olduğu anlaşıldı. Bunun üzerine taarruza karar verildi. 37. Alay'ın 1. Tabur'unun yaptığı taarruz başarıya ulaşamadı. Muharebede Bane ve Bukan civarı aşiretleri bulunmaktaydı.⁶⁰⁰

Bukan civarında muharebenin yaşandığı yerlerden biri de Alibulak köyü idi. Topçu muharebesi başladığında aşiret kuvvetlerinin her biri bir tarafa kaçmış olduğundan 3. Tabur'un sağ kanadı açık kaldı ve bu suretle taarruza devam edemedi.⁶⁰¹ 28 Temmuz 1916 günü Türk kuvvetleri bulundukları yerin ilerisinde toplanarak gerekli olan tertibat ile geceyi geçirdi. Ertesi gün hücum edilecekti Aşiret kuvvetleri bulundukları yerden Alibulak ve Hamamiyan istikametine hücumla bölgeyi işgal edecekti. 29 Temmuz günü muharebe başladığında aşiret kuvvetleri gerekli olan hücumu gerçekleştirmedi. Bugünkü muharebede bir şehit ve beş yaralı verildi. Düşmandan esir almak mümkün olmasına rağmen, aşiret kuvvetlerinin yakaladıkları Rus askerlerini öldürmelerinden dolayı yalnızca bir esir alındı.⁶⁰² 31 Temmuz'daki Rus saldırısında ise aşiret kuvvetleri ve İbrahim Bey mücahitlerinin yardımıyla Ruslar başarısız olup Meyanduab istikametine geri çekildi.⁶⁰³

5.12. Revandiz Muharebesi (17-28 Temmuz 1916)

Muharebe öncesi Türk kuvvetleri Nalgevan Müfrezesi, Hinderin Müfrezesi, Revandiz Müfrezesi ve Balikan Müfrezesi gibi daha çok küçük müfrezeler şeklinde

⁵⁹⁸ ATASEA, K.4316, D.171, F.30.

⁵⁹⁹ ATASEA, K.4316, D.171, F.31

⁶⁰⁰ ATASEA, K.4316, D.171, F.32

⁶⁰¹ ATASEA, K.4316, D.171, F.32

⁶⁰² ATASEA, K.4316, D.171, F.33

⁶⁰³ ATASEA, K.4316, D.171, F.34

tertiplenmişti. Nalgevan Müfrezesinde bir miktar aşiret,⁶⁰⁴ Balikan Müfrezesinde ise Kelanber Hudut Bölüğü Komutanı Yüzbaşı Sıtkı Efendi komutasında 110 kişilik aşiret kuvveti bulunmaktaydı. Bu birlik Merce suyunu geçerek, Baliki aşiretiyle birleşip düşmanın gerisini tehdit edecekti.⁶⁰⁵ 17 Temmuz 1916'da tüm müfrezeler kendilerine bildirilen şekilde hücumla kalktı. Balikan Müfrezesi bünyesinde bulunan Yüzbaşı Sıtkı Efendi komutasındaki 110 süvarilik bir aşiret kuvveti, Merce suyunu geçerek Jujik dağı bölgesine geldi. Sıtkı Efendi burada Baliki aşiretiyle birleşti. Beklenmedik bir saldırıyla karşılaşan Rus birlikleri endişeye kapıldığından, Türk kuvvetleri ilk hedeflerini kolaylıkla ele geçirdi fakat Türk birlikleri arasında özellikle Hinderin ve Balikan Müfrezelerinden gün boyu haber alınamamasından kaynaklı iletişimsizlikten ve aynı zamanda arazinin engebeli olmasından dolayı Ruslar imha edilemedi.⁶⁰⁶

26 Temmuz günü Zalyab köyünün kuzeyindeki geçide 15 kadar Rus süvarisi gelmiş, bunlar Payravand aşireti tarafından uzaklaştırılmıştı. Bir gün sonra da 200 kişilik bir Rus kuvveti, Miyandahan'dan Barnac köyüne gelip öğleden sonra da Zalyab köyü civarında Payravand aşiretiyle müsademeye başlamıştı. 50 kişilik Payravand aşireti Ruslarla akşama kadar mücadele etmişti. Rusların hâlâ orada bulunduğu anlaşılmaması üzerine, Payravand aşiretinden Şerif oğlu Ali Paşa bir arkadaşıyla beraber Kirmanşah'da Mirza Mahmut'a giderek ondan 3000 fişek alıp geri dönmüştü. Ruslarla, Zalyab köyü civarında olan bu müsademede aşiret üyeleri bir şehit, bir yaralı, Ruslar ise dört yaralı vermişti.⁶⁰⁷

Revandiz Muharebesi'nde Türk kuvvetleri kaçan Rus birliklerini takip edemedi. Ayrıca Zibar⁶⁰⁸ ve İmadiye civarında bulunan aşiret kuvvetlerinin büyük bir kısmı muharebeye hiç katılmadı. Muharebe alanından uzak bir alanda muharebeyi izlediler ve düşmanın çekilmek üzere olduğunu anladıkları an, hızlıca ganimeti yağmaya giriştiler. Bu muharebede Türk kuvvetleri ile birlikte yaklaşık 200 aşiret kuvveti de bulunmaktaydı. Muharebeden sonra kaçan Rus askerlerinin birçoğu Kürt aşiretleri

---

⁶⁰⁴ ATASEA, K.4316, D.171, F.49

⁶⁰⁵ ATASEA, K.4316, D.171, F.49-50

⁶⁰⁶ ATASEA, K.4316, D.171, F.51

⁶⁰⁷ ATASEA, K.4273, D.43, F.2-3

⁶⁰⁸ Irak'ın kuzeyindeki Erbil bölgesinde yer alan bir kasaba.

tarafından dağlarda imha edildi.⁶⁰⁹

5.13. Bistun-Nadirabad Muharebesi (5 Ağustos 1916)

Kirmanşah ve Sine'nin ele geçirilmesinden sonra Türk birlikleri ilerlemeye devam etti. Kolordu Komutanlığı, Sine Müfrezesi'ne verdiği emirde 3,4,5 Ağustos günlerinden birinde İbrahimabad⁶¹⁰ üzerinden Hemedan istikametinde ilerlemesini ve istihbaratta bulunmasını emretti. Ayrıca civardaki aşiretleri teşvik ve hazırlamasını isteyip, maksadın ve bilhassa hareket tarihinin gizli tutmasını tebliğ etti. Aşiret kuvvetlerinden her ne kadar fiilen bir şehri elde etmek beklenmiyor ise de düşmana kalabalık görünmek için İran aşiretlerinden istifadeye çalışıldı. Sencabi ve Gelyai aşiretlerinden toplanan atlılar Bistun'a sevk edildi. Bunlara Sine civarında Halhal aşiretinden Şeyh Abdulkadir maiyetinde 60 kadar atlı ile Payravand aşiretinden Mirza Mahmut maiyetinde bir miktar atlı katıldı.⁶¹¹

Bağımsız Süvari Tugayı ise emrine verilmiş aşiretlerle birlikte 4 Ağustos'ta Rezerud köyünün güney batısında belirlenen yere gelip ordugâh kuracaktı. 5 Ağustos sabahı Payravand aşiretiyle birlikte Nadirabad⁶¹² istikametinde ilerleyecekti. Ruslar, Nadirabad civarında mukavemet ederse, Tugay, Payravand aşiretiyle birlikte düşmanın sol yanına taarruz edecek, çekilmesi halinde ise sağ istikametinde takip edip sahayı işgal edecekti. Muharebeye katılacağını söyleyen Kakavan aşiretinin tugaya katılması ise belirsizdi. Tümen süvari bölüğü ise Sencabi ve Gelyai aşiretleri ile beraber 5 Ağustos sabahı hareket edip Kergazer civarındaki 18. Alay'ın 1. Taburu'na iltihak edecekti.⁶¹³ Ayrıca Gelyai aşiretinden Sungur⁶¹⁴ havalisini bilen 14 neferin derhal tümen karargâhına gönderilmesi istenmekteydi.⁶¹⁵

Kelhor, Kakavan, Goran, Gelyai ve Kalhani aşireti reislerinin Türk kuvvetleriyle beraber harekâta katılma istekleri vardı. Bu yüzden Kolordu Komutanı bu aşiret reislerine davet mektupları yazdı.⁶¹⁶ Aşiretler 5 Ağustos'ta geleceklerini vaat

⁶⁰⁹ ATASEA, K.4316, D.171, F.55; *Irak-İran Cephesi*, C. 3 K. 2, s.253; Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.174-178.

⁶¹⁰ İran'ın batısındaki Kürdistan eyaletinde yer alan bir köy.

⁶¹¹ ATASEA, K.4274, D.46, F.16,19-20

⁶¹² İran'ın kuzeyindeki Zencan eyaletinde yer alan bir köy.

⁶¹³ ATASEA, K.4274, D.46, F.21, 45, 67

⁶¹⁴ İran'ın batısındaki Kirmanşah eyaletinde yer alan bir şehir.

⁶¹⁵ ATASEA, K.4274, D.46, F.67

⁶¹⁶ Aşiretler her ne kadar istekli olsalar da bazen verdikleri sözleri tutmazlardı. 6. Tümen Komutanı Miralay Nazif, 3 Haziran 1916 tarihinde 13. Kolordu Komutanlığı'na gönderdiği telgrafta, Kalhan

etmişlerdi. Bunların Süvari Tugayı'na iltihak ettirilerek onlarla birlikte muharebe etmeleri düşünüldü fakat ekseri aşiretler gibi bunlarda güvenilir değildi. Kelhorlar daha ilk günden sözlerinde durmayarak iltihak etmedi. Kakavan aşireti reisi de söz verdiği halde iltihak etmemişti. Kengaver taraflarında bulunan Hazal Aşireti Reisi Seyfül Sultan ise belirlenen tarihte Süvari Tugayı'na katıldı. Sencabi ve Goran aşiretleri de önceden olduğu gibi cihada devam etmekteydi. Sine civarındaki Kürt aşiretleri de tamamen Sine Müfrezesi'ne katılmışlardı. Ayrıca İran Jandarma Süvari Bölüğü Komutanı Yüzbaşı Habibullah Han da, iki bölük ile harekâta katılmak istediğini bildirdi. Bu kuvvet de Süvari Tugayı'nın emrine verildi.⁶¹⁷

Sine Müfrezesi 5 Ağustos'ta İbrahimabad'ın güneyindeki geçidi zapt edip, Ruslar'ı geri atacak ve İbrahimabad'ı işgal edecekti. Süvari Tugayı'nın da 8 Ağustos'ta Herki geçidini zapt etmesi planlandı. Süvari Tugayı, Herki geçidini zapt ettikten sonra Bahar⁶¹⁸ civarında Kolordu'yla birleşecekti. Burada bütün aşiret kuvvetleri Süvari Tugayı'nın kontrolüne girecekti.⁶¹⁹

Süvari Tugayı'na katılacağını bildiren Azam es-Saltana liderliğindeki Kakavand aşiretinin ise artık tugaya katılmayacağı belli olmuştu.⁶²⁰ Bu sırada Kakavand aşiretinden iki atlı düşman süvari bölüğünün İmaret köyünde bulunduğu ve aşiret atlıları tarafından sıkıştırılmakta olduklarını haber vermiş ve yardım edildiği takdirde bu bölüğün esir edilebileceğini bildirmişti. Bu haber üzerine Mendeli atlılarıyla birinci alaydan bir bölük süvari o istikamete sevk edildi.⁶²¹

5 Ağustos 1916'da Sine Müfrezesi de, Rus Süvari Alayı ile girdiği çatışmadan sonra Rusları püskürterek Esatabad'ın kuzeyine geldi. 5. Alay, Gammaze Deresi civarındaki tepelerde mevzilenen kuvvetlere karşı saldırıya geçti, 6. Tümen ise

---

aşireti reislerinden Şeyh Ömer ve Şeyh Abdulkadir Efendiler'in maiyetlerinde 55 süvari ile birlikte kendisine ziyarette bulunacaklarını bildirmiştir. Aşiret kuvvetleri Komutanı Hacı Arif Bey ise Sine'de bulunduğu esnada Şeyh Abdulkadir Efendiyi görmediğini belirtmiştir. ATASEA, K.4278, D.58, F.18. 31 Temmuz 1916'da Bahtiyari Reisi Emir Muazzam Mirza, 13. Kolordu Komutanlığı'na yazdığı mektupta Kalhani, Goran ve Kelhor aşiretine bağlı kuvvetlerin Bağımsız Süvari Tugayı komutanı Sami Bey'in emrinde olmak üzere hazır olacaklarını bildirmiştir. 4 Ağustos'ta Sami Bey, 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey'e yazdığı raporda ise belirtilen aşiret kuvvetlerinin henüz gelmediklerini söylemiştir. ATASEA, K.4278, D.58, F.1-2.

⁶¹⁷ ATASEA, K.4274, D.46, F.20, 45, 64

⁶¹⁸ İran'ın batısındaki Hemedan eyaletinde yer alan bir şehir.

⁶¹⁹ ATASEA, K.4274, D.46, F.23

⁶²⁰ ATASEA, K.4274, D.46, F.30

⁶²¹ ATASEA, K.4274, D.46, F.34

Hacıabad'a⁶²² doğru yöneldi. Bu harekâtın sonucunda Gammaze civarındaki Rus kuvvetlerinin saldırı gücü azaldı ve geri yollarının kapanacağı endişesine kapıldılar. Bu nedenle bulundukları mevzileri terk ederek Bistun'un güneyine çekildiler.⁶²³ Bistun-Nadirabad bölgesindeki Rus birlikleri de, Bistun'un güneyine çekilen birliklerin koruması altında Sine'ye doğru çekilmeye başladı. Rus birliklerinin Bistun'un güney kesiminde bulunan zayıf birliklerini de atlatan Türk birlikleri, 5 Ağustos günü öğleden sonra ilk olarak Bistun'u daha sonra ise Nadirabad'ı ele geçirdi.⁶²⁴

5.14.Esatabad Muharebesi (9 Ağustos 1916) ve Hemedan'ın Ele Geçirilmesi (10 Ağustos 1916)

5 Ağustos 1916 günü itibariyle 13. Kolordu Esatabad bölgesinde, Bağımsız Süvari Tugayı, 2. Tümen, 6. Tümen ve Kolordu'nun ihtiyatı olan 44. Alay'dan oluşmaktaydı. 13. Kolordu'nun geri kalan birlikleri ise Bistun civarındaydı. Harekâta iştirak edeceğini söyleyen Payravand aşireti ise birliklere katılmamıştı. 6 Ağustos 1916'da 2. Tümen'e bağlı 5. Alay Sine'yi, 6. Tümen Songur'u, Bağımsız Süvari Tugayı da Gerus'u ele geçirdi. Bu arada 5. Alay'ın 4. Taburu, Hanikin Hudut Taburu, Serdar Reşid, Sencar Han, Sultan Esad, Şeyh Alaaddin aşiretlerinden oluşan ve yaklaşık 500 mevcutlu Sine Müfrezesi, karşısında bulunan Rus süvarisini yenerek Salvatabad civarına ulaştı.⁶²⁵

Daha sonra ilerlemesini sürdüren Sine Müfrezesi Meyangurur bölgesine geldi. Ruslar, Meyangurur bölgesinde geniş bir alanda mevzilendi. Şeyh Alaattin ve Sencan Han aşiretleri diğer kuvvetlerle birlikte sağ kanattan hücumla kalkacak ve düşmana asıl darbeyi vuracaktı. Serdar Reşid'e bağlı aşiret atlılarının bir kısmı merkezden taarruz edecek, Esad Sultan ve Serdar Reşid atlılarının diğer kısmı ise sol kanattan saldırıya geçecekti. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra taarruz harekâtı başladı ve

⁶²² İran'ın güneybatısındaki Fars eyaletinde yer alan bir şehir.

⁶²³ İran Cephesi'nde Türk kuvvetlerinin silah ve malzeme eksikliği bu muharebede de kendini göstermişti. Şevki Baslo Bey, hatıratında Gammaze suyu civarındaki bu muharebede geri çekilen Rus birliklerini imha etme imkanları varken toplarının bozuk olmasından dolayı kaçan Rus birliklerini "kollarımız göksümüzde izlemekle yetindik" diyerek içinde bulundukları durumu anlatmıştı. Ali Eynir, *Süvari Binbaşı Şevki Baslo Bey Irak-İran Cephesi ve İstiklal Harbi Hatıraları*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2023, s. 123.

⁶²⁴ Ege Abidin, *Çanakkale, Irak ve İran Cephelelerinden Harp Günlükleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s.358-359; *Irak-İran Cephesi*, C. 3 K. 2, s.221; Sabis, a.g.e., C.3, s.294-295; Sarısamam, a.g.t., s. 244,247.

⁶²⁵ *Irak-İran Cephesi*, C. 3 K. 2, s.222,225; Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.308.

yaklaşık bir buçuk saat süren muharebede, Ruslar yenilerek Kerkave yönüne doğru çekildi. Böylece Meyangurur-Salvatabad-Gurgura hattı kontrol altına alınmış oldu.⁶²⁶

13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey, gerekli olan eksikliklerin tamamlanmasından sonra 9 Ağustos 1916'da Esatabad'ı ele geçirmek amacıyla harekete geçilmesi emrini verdi. 13. Kolordu Komutanı, Esatabad civarındaki Rus tahkimatını gördükten sonra Rusların bir muharebeye girişmeyecekleri sonucuna vardı. Bu taarruza Rusların ciddi bir mukavemet gösteremeyeceği düşünülmesine rağmen, Ruslar şiddetli bir savunmayla Türk ilerleyişini durdurdu. Bunun üzerine Kolordu Komutanı fazla zayıat vermemek için verdiği yeni emirde 2. ve 6. Tümenlerin Rus mevzilerine yaklaşmamalarını, gece olunca da ortak bir biçimde süngü hücumuna geçerek mevzileri ele geçirmelerini emretti. Bunun üzerine birlikler akşam saat 8'de Rus mevzilerine yaptıkları süngü hücumuyla tüm mevzileri ele geçirdi. Aşiretlerden oluşan Sine Müfrezesi ise 10 Ağustos günü Rus süvari bölüğüyle giriştiği muharebeyi kazanarak, Duza köyünü ele geçirdi.⁶²⁷

Esatabad Muharebesi'nden sonra Türk birlikleri kendilerine verilen emir doğrultusunda ilerlemeye devam etti. Hemedan'ın alınması amacıyla 2. ve 6. Tümenler, süvari birliği ve aşiretlerden oluşan Sine Müfrezesi 6 Ağustos'ta harekete geçti. 9 Ağustos'a kadar Türk birlikleri ilerlemesini sürdürdü ve 10 Ağustos sabahı Hemedan ovasına inen 6. Tümen, karşısına çıkan Rus süvarilerini mağlup ederek Hemedan'a girdi. Aynı gün Bağımsız Süvari Bölüğü, ertesi gün de Sine Müfrezesi Hemedan'a geldi. Bu muharebeler esnasında yaklaşık 1000 kişilik bir aşiret kuvveti de Türklerle beraber muharebelere katılmıştı.⁶²⁸

5.15.Sakız Muharebesi (12-15 Ağustos 1916)

Süleymaniye Grubu Temmuz 1916 sonlarında 37. Piyade Alay Komutanı Yarbay Abbas Hilmi idaresindeydi ve doğrudan 6. Ordu Komutanlığı'na bağlıydı. 37. Piyade Alayı, dört tabur ve aşiretlerden oluşmaktaydı. Grup, 23 Temmuz'da Sakız istikametine doğru yürüyüşe geçti. Sakız tarafında gruba Merivan aşireti de katıldı.

⁶²⁶ Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.319-320.

⁶²⁷ *Irak-İran Cephesi*, C. 3 K. 2, s.229-230, Sabis, a.g.e., C.3, s.308,311.

⁶²⁸ Mehmed Nihad, *Askeri Mecmua*, S.15-16, s.639,643-644; Sabis, a.g.e., C.3, s.318, C.4, s.219. Kelhor aşireti Hemedan Muharebesi'ne katılacağına dair söz vermesine rağmen katılmamıştı. Bu sebepten 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey, Kelhor aşiret reislerine verdiği nişanları geri almıştı. ATASEA, K.4283, D.76, F.1.

Rus birlikleri ise Bukan bölgesine çekildi. Ordu Komutanı, Bukan'ın alınmasını ve daha fazla ileriye gidilmemesini istedi. Süleymaniye Grubu, 29 Temmuz'da Sakız'dan Bukan'a geldi. Bunun üzerine Rus kuvvetleri muharebeden kaçınarak, Bukan'ı terk edip kuzeye yöneldi. Geri çekilen Rus kuvvetlerinin içinde Bukan Beyzadelerinden Feyzullah Bey'e ait yaklaşık 500 kadar İran aşiret kuvveti de bulunmaktaydı.⁶²⁹

8 Ağustos'ta Rus birlikleri bulundukları mevkilere hareket etti. Sainkale yönünden gelen Ruslar, öğleye doğru aşiret kuvvetleriyle müsademeye başladı. Savuçbulak yönünden gelen düşman süvarileri önünden Bukan ve civar halkı tamamen çekildi. Ruslar, akşama doğru Türk kuvvetlerinin ana hattına ateş edecek kadar yaklaşp bu mesafede durdu. Türk kuvvetleri Ruslar karşısında daha kötü bir duruma düşmemek için Sakız'a çekildi.⁶³⁰

Türk kuvvetleri de mukabil hazırlıklarını yapmaktaydı. İbrahim Bey mücahitleri Merğus dağına Türk kuvvetlerinin sol kanadına gönderildi. Baneli Muhammed Han, 1. Alay'a destek olmak üzere Bane'ye gönderildi. Geri kalan aşiret kuvvetleri ise tamamen dağıldı. Yalnız Bane hâkimi Muhammed Han'ın akrabasından Kerim Han 100 atlısı ile Süleymaniye grubuna katıldı.⁶³¹

Süleymaniye Grubu Rusları Sakız'da durdurmayı düşünmekteydi. 6. Ordu Süleymaniye Grubu'na yazdığı emirde Sakız'ın elden çıkmaması gerektiğini emretti. Rus kuvvetleri 12 Ağustos'ta şafakla beraber taarruza başladı. 37. Alay'ın 2. Taburu, Kaniyan dağına sağında bulunan vadiyi kontrol etmesi gerekirken, haberin geç verilmesinden dolayı düşman süvarileri boğazdan geçip Sakız'a kadar geldi. Boğaz tarafından Türk kuvvetlerine destek olmak amacıyla aşiret kuvvetlerinin de gelmesi beklenildiğinden, gelen kuvvetlerin dost aşiret kuvveti mi yoksa Rus kuvveti mi olduğu anlaşılınca kadar Rus birlikleri Sakız'a yaklaşma fırsatı buldu. Bunların düşman kuvveti olduğu anlaşıldığında Kuvve-i Seferiye Bölüğü hemen düşmana taarruz etti. Mevcut aşiret kuvvetleri ve Süleymaniye Grubu'nun süvari takımı Molla Mehmed dağından düşmanın yanına, Kuvve-i Seferiye Bölüğü, 37. Alay'ın 3. Taburu'nun bir bölüğü cepheye ve 37. Alay'ın 3. Taburu da düşmanın gerisine doğru

⁶²⁹ ATASEA, K.4316, D.171, F.4, ATASEA, K.4274, D.46, F.14.

⁶³⁰ ATASEA, K.4316, D.171, F.36.

⁶³¹ ATASEA, K.4316, D.171, F.36-37

taarruz yapmaya başladı. Bu saldırılar sonucunda Rus birlikleri geri çekilmek zorunda kaldı.⁶³²

Rus birlikleri gece saat 2’de Türk mevzilerine 30-40 metre kadar sokulmasına rağmen mevzide bulunan askerlerin mukavemeti karşısında başarısız oldular. Mukabil taarruza kalkan Türk kuvvetleri karşısında Rus birlikleri geri çekilmek zorunda kaldı. Bugünkü muharebede Feyzullah Bey’e ait aşiretler de Rus kuvvetleriyle beraber hareket etmişti.⁶³³

Sonraki günlerde Rusların bir alay süvariyle, Miradiye’ye gittiği haberi alındı. Burada bulunan hafif silahlara sahip iki Mücahid Süvari Bölüğü kısa bir mukavemetten sonra geri çekildi. Böylece Ruslar Miradiye’yi ele geçirip, geri dönüş yollarını sağlama aldı. Elde herhangi bir kuvvet olmadığından, buraya takviye kuvvet gönderilemedi. Cephanein yetersiz olması ve Rusların Sakız civarında Türk birliklerini kuşatma endişesinden dolayı, Süleymaniye Grubu Sakız’ı boşaltıp Bane’ye çekildi. Türk birlikleriyle beraber muharebelerde yer alan aşiret kuvvetlerinin büyük çoğunluğu ise muharebenin başlamasıyla beraber birliklerini terk etmişti.⁶³⁴ Üç gün devam eden Sakız Muharebesi’nde İbrahim Bey’e bağlı mücahitler üç şehit verdi.⁶³⁵

5.16. Pesova Muharebesi (20 Ağustos 1916)

Pesova bölgesinde Musul Grubu ile Süleymaniye Grubu bulunmaktaydı. Hazırlıklarını tamamlayan Musul Grubu, iki kol şeklinde Uşnu ve Savuçbulak yönünden saldırıya geçerken, Süleymaniye Grubu da bu saldırıya destek olmak amacıyla 21 Ağustos’ta Bane’den Bukan yönüne doğru yürüyüşe başladı. Gruptaki aşiret ve mücahitler, 150 kişi kadardı. Bu harekâtın işbirliği içinde yürütülebilmesi için 21 Ağustos’ta Süleymaniye Grubu, Musul Grubu’nun emrine verildi.⁶³⁶

Süleymaniye Grubu, 21 Ağustos günü Gelihan’da 37. Alay ile birleşti. Öğleden sonra Mirediye’ye ulaştı. Aşiret kuvvetleriyle İran mücahitleri, Merhus’un güneybatısındaki sırtlara gönderildi. Rus süvarilerinin ise Miredi’nin kuzeyi ve

⁶³² ATASEA, K.4316, D.171, F.37

⁶³³ ATASEA, K.4316, D.171, F.38

⁶³⁴ ATASEA, K.4316, D.171, F.39

⁶³⁵ ATASEA, K.4316, D.171, F.42

⁶³⁶ ATASEA, K.4316, D.171, F.44; *Irak-İran Cephesi*, C. 3 K. 2, s.270.

Merhus'un güneyindeki Kışlak köyünde olduğu görüldü. Bunun üzerine Süleymaniye Grubu düşmana sezdirmeden şafak vakti Merhus civarından Rus birliklerine ani bir taarruz yapıp düşmanı bölgeden atmayı düşündü. Bu yüzden Sakız istikametinde ileri karakol tertibatı aldı.⁶³⁷

22 Ağustos gecesi Süleymaniye Grubu belirlediği tepelere ulaştı. İki bölük piyade Merhus-Miredi yolunu kontrol etmek ve Rus süvarilerini uzaklaştırmak amacıyla bu bölgeye gönderildi. Azerbaycan Alayı ile aşiret kuvvetleri de Turcan istikametine gönderildi. Arazinin sarp ve kayalık olmasından dolayı gündüz taarruzunun bir sonuç vermeyeceğini düşünen Süleymaniye Gurubu Komutanı Abbas Hilmi, gece taarruzu yapılmasına karar verdi. Yapılan hazırlıklardan sonra akşam saat 8'de harekât başladı. Şafağa kadar devam eden muharebe sonucunda belirlenen yerler ele geçirildi. Bu muharebelerde İbrahim Bey süvarileri, aşiret kuvvetleri ve İran mücahitleri Türk kuvvetleriyle beraber muharebeye katılmışlardı.⁶³⁸

5.17. Dizabad Muharebesi (4 Eylül 1916)

Türk yetkililere göre Rusların Dizabad⁶³⁹ bölgesinde yaptıkları faaliyetler, onların birkaç güne kadar bir taarruz planladıklarını göstermekteydi. Türk keşif kollarının bildirdiğine göre 400 kişilik Rus süvari birliği Dizabad ile Aliabad⁶⁴⁰ arasındaydı. Habibullah Han 60 atlı ile Babareisi geçidine doğru hareket etti. Lur aşireti reislerinden Salar Humayun ise 60 atlı ile Devletabad'ın 6 km kuzeyinde bulunan Geluşecer geçidine gönderilmişti. Salar Humayun'un bildirdiğine göre, 1000 kadar Rus süvarisi Dizabad'da, 2000 kadar süvari de Famarin'de idi. Aynı gün gelen emirle 4 Eylül günü Dizabad'a taarruz edilerek, ele geçirilmesi emri verildi.⁶⁴¹

Devletabad'da bulunan Lur Aşireti Reislerinden Salar Humayun 60 kadar atlısı ile Dizabad'a geldi. 4 Eylül günü Salar Humayun atlılarının da içinde olduğu 13. Alay'dan bir bölük oluşturuldu. Salar Humayun atlıları Germaya'dan Aliabad'a doğru, 1. Mızraklı Alayı'nın 2. Taburu ise Germaya- Ortaköy-Aliabad istikametinde

⁶³⁷ ATASEA, K.4316, D.171, F.44

⁶³⁸ ATASEA, K.4316, D.171, F.44-46, 48.

⁶³⁹ İran'ın kuzeydoğusundaki Mazenderan eyaletinde yer alan bir şehir.

⁶⁴⁰ İran'ın doğusundaki Gülistan eyaletinde yer alan bir şehir.

⁶⁴¹ ATASEA, K.4285, D.81, F.3,5; ATASEA, K.4287, D.88, F.3.

köyleri tarayarak ilerleyecekti. 13. Alay'ın 1.Taburu Harabeköy üzerinden Aliabada gidecekti.⁶⁴²

4 Eylül günü Kolordu Süvari Bölüğü ve 13. Alay 1. Tabur öğleden sonra sol kanattan Rus kuvvetlerine taarruzda bulundu. Merkezden ise İran jandarma kuvvetleri hücumla geçti. Sağ kanattan ise Bağımsız Süvari Tugayı ilerlemeye başladı. Salar Humayun da 60 atlısıyla harekâta katıldı. Türk kuvvetlerinin taarruzu karşısında fazla direnemeyen Ruslar Save istikametine çekildi. Böylece 4 Eylül 1916 günü Türk keşif kolları Dizabad'ı ele geçirdi.⁶⁴³

5.18. Ağustos-Ekim 1916'da Aşiretlerin Desteğini Sağlamak Amacıyla Yapılan Faaliyetler

Türk yetkililer, İran'daki mücadelelerinde aşiretlerin desteğini almanın önemli olduğunu bildiklerinden onlarla sürekli iletişim halindeydi. Bölgedeki aşiret reislerine kimi zaman mektuplar yazılmış kimi zaman da onlarla görüşmeler gerçekleştirilmişti. Bunun sonucunda İran Kürdistanı bölgesinde bulunan ve Sine civarı aşiret reislerinden olan Esir es-Sultan ve Şucah ul-Memalik Ruslarla mücadele için Bicar'a gelmişti. Ayrıca Bicar'da bulunan aşiret reislerinden Serdar es-Sultan ve Mahmut Han, Kahri aşireti reislerinden Sefer el-Eşair ve Sahsam el-Leşker süvarileriyle Bicar'da Ruslara karşı mücadele etmekteydi. Bazı aşiretlerin bu mücadelede sessiz kalması üzerine 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey, Goran ve Kelhor aşiretlerine mektup yazarak, mücadelede yanlarında olmalarını talep etti. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey'in haber gönderdiği aşiret reislerinden biri de Sine hâkimi olan Serdar Reşid'di. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey, Serdar Reşid'e 490 atlı göndereceğini belirtmesine rağmen, yalnızca 120 atlı geldiğini belirterek, en kısa sürede verdiği sözü yerine getirmesi konusunda kendisini uyardı.⁶⁴⁴

13. Kolordu Komutanı, Afşar Aşireti Reisi Cihanşah Han'a adamlar gönderdi. Ondan Rus ve İngilizler ile mücadelede yanlarında olmalarını, ayrıca Rusları Hemedan taraflarına sokmamalarını istedi. Türk birliklerinin Kazvin'i alacağını, onun da aşiretiyle beraber Sultaniye, Zencan ve Müncil taraflarını ele geçirmesini talep etti. Bununla beraber Sultaniye, Zencan, Kazvin ve Reşt taraflarına sık sık adamlar

⁶⁴² ATASEA, K.4285, D.81, F.6.

⁶⁴³ ATASEA, K.4285, D.81, F.6-8.

⁶⁴⁴ Metin, a.g.e., s. 126-127.

göndererek, kendisine bilgi verilmesini belirtti. Bunun üzerine Cihanşah Han, Seyyid Sultan ve birkaç atlıyı Gerus yoluyla Hemedan'a gönderdi. Rusların Afşar bölgesine zarar vermemeleri için, asker ve birkaç top talep etti. Bunların gerçekleşmesi durumunda Hamse aşireti arazisini Ruslardan temizleyeceğini belirtti. Cihanşah Han, Türk kuvvetlerinin derhal Kazvin yönünden saldırıya geçmesi durumunda, Rusların Kazvin de dahi tutunamayacağını düşünmekteydi. Kendisi de Sultaniye tarafından taarruza geçeceğini belirtti.⁶⁴⁵

13. Kolordu Komutanı'nın görüştüğü kişilerden biri Burucerd hâkimi Rûkn ed-Devle'ydi. Ali İhsan Bey, Rûkn d-Devle'ye, İslam ordusuyla İran'ı Rus zulmünden ve Sultan Ahmed Şah'ı da Rus baskısından kurtarmak amacıyla Hemedan'a kadar geldiğini, ordusunun burada da durmayarak tüm İran halkını düşmandan kurtarmak ve İran'a bağımsızlığını kazandırdıktan sonra vazifesinin biteceğini söyledi. Yakında Burucerd'de bir ordunun geleceğini, kendisinden orduyla birlikte hareket etmesini istedi. Ayrıca Burucerd civarında Lur aşiretinin eşkıyalığa başladığını ifade edip, onlarla uygun bir dille konuşarak ve İslamiyet damarlarına dokunarak düşmana karşı mücadele edildiğini söylemesini istedi. Bölgedeki Bahtiyarilere de bilgi verilmesini ve kendisine verilecek beyannamelerin her tarafa dağıtılmasını belirtti. Bölgedeki Rus ve İngiliz entrikaları hakkında günlük rapor verilmesini söyledikten sonra, Hürremabad ve Luristan bölgelerine gizlice adamlar göndererek bilgi almaya çalışmasını istedi.⁶⁴⁶ Rûkn ed-Devle ise, Bahtiyariler için verilen emrin yerine getirildiği ve düşüncelerini öğrenmek için özel olarak adam gönderildiği, gönderilen adamın gelmesinden sonra ayrıntılı raporu bildireceğini belirtti.⁶⁴⁷

Veldeki Aşireti Reisi Behram Bey ise 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey'e gönderdiği haberde, kendisinin her zaman Osmanlı Devletinin hizmetinde olduğunu, daha önce de Ruslarla mücadele ettiğini ve bu mücadelede adamlar kaybettiğini, 1000 kişilik bir süvari kuvvetiyle emrine hazır olduğunu yazdı. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey de buna karşılık kendisine teşekkür etti ve ihtiyaç duyduğunda kendisine haber verileceğini bildirdi. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey'e gelen bir

⁶⁴⁵ Sarısamani, *İran Afşarlarına Yönelik Çabalarımız*, s.136.

⁶⁴⁶ ATASEA, K.4278, D.58, F.23-24

⁶⁴⁷ ATASEA, K.4278, D.58, F.25.

başka bilgide, İran Kürdistanında Bicar yakınlarında yüzlerce aşiret atlısının Ruslara karşı mücadelede bulunduğu haberi bildirilmişti.⁶⁴⁸

Afşar aşiretinin reislerinden biri olan Aka Muhammed Afşar, 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey'e haber göndererek, 100 atlısıyla beraber İslam ordusunun hizmetinde olduğunu bildirdi. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey kendisine, Ave ve Kazvin istikametinde Rus kuvvetlerine iâşe yardımı götüren kervanlara saldırması görevini verdi. Bunun yanında Rus birliklerine sürekli taciz etmesi ve kendisine verilen beyannameleri civar köylere dağıtmasını istedi.⁶⁴⁹

13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey'in davet ettiği aşiretlerden biri de Bahtiyarilerdi. Bahtiyari reisi Samsam es-Saltana ve önemli reislerinden biri olan Emir Mufahham'a mektuplar yazdı. Mektuba karşılık veren Bahtiyari reisleri, 13. Kolordu ile birlikte hareket etmek istediklerini fakat ellerinde silah ve cephane bulunmadığını, bir miktar Osmanlı kuvveti ile birkaç top gönderilmesi durumunda 6000 kişilik bir kuvvet çıkarabileceklerini söyledi.⁶⁵⁰ 13. Kolordu Komutanı 16 Eylül'de Bahtiyari aşireti reisi Emir Mufahham'a haber göndererek, Devletabad'ın bir günlük güneydoğusunda Rusların hareket merkezi olan Sultanabad'ı işgal edip, Rusları taciz etmelerini ve diğer bir kısmının da Save taraflarına akınlar yapmasını istedi.⁶⁵¹

13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey, Kirmanşah'ta bulunan Nizam es-Saltana'ya bir mektup yazarak, Bahtiyari reisi Emir Mufahham'ın kendilerine yardımda bulunacağını belirtmesine rağmen bölgesinde 800 kadar Rus askerinin olduğunu söyledi. Emir Mufahham'ın bölgesinde bulunan Rus askerlerine karşı Türk kuvvetlerine yardım ettiği takdirde onun da Emir Mufahham'a yardım etmesini istedi.⁶⁵² Nizam es-Saltana da verdiği cevapta, Emir Mufahham'a kendileriyle beraber hareket etmesi için özel olarak bir adam gönderdiğini belirtti.⁶⁵³

13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey, Müstakil Süvari Komutanı Sami Bey'e, Abbas Han komutasında 100 ve Süleyman Han komutasında 150 kişilik bir aşiret

---

⁶⁴⁸ Metin, a.g.e., s.126.

⁶⁴⁹ Sarısamani, *İran Afşarlarına Yönelik Çabalarımız*, s. 137.

⁶⁵⁰ Sarısamani, *Osmanlı Devletinin Bahtiyari Politikası*, s. 305.

⁶⁵¹ ATASEA, K.4277, D.56, F.41

⁶⁵² ATASEA, K.4278, D.58, F.31

⁶⁵³ ATASEA, K.4278, D.58, F.32

kuvvetinin Hemedan'a gelmek üzere Kirmanşah'tan harekete geçtiğini söyledi. Gelen bu kuvveti Sami Bey'in emrine vereceğini, bunların bir ve iki numaralı ileri karakol bölüklerinin ilerisindeki mıntikalara sürülerek erzak tedariki ve cephe hattını temin etmelerini istedi. Yaklaşık üç gün burada kaldıktan sonra, bu kuvvetleri kendi emrine alacağını bildirdi.⁶⁵⁴

13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey, Bicar'da bulunan aşiret komutanı süvari Mülazım-ı evvel Yusuf Efendi'ye gönderdiği telgrafta, Gadas aşireti reislerinden Emir Muktedir ile Bahadır Sultan'ın Bicar'ın alınması harekâtına katılma isteklerinden dolayı kendilerine teşekkür ettiğini belirtti. Aşiretlerin elinde bulunan tüfeklere göre cephane verme imkânının olmadığını, kendilerine ancak bir miktar Rus fişeği verebileceğini söyledi. Afşar emiri Cihan Şah'ın Türk taraftarı olduğunu,⁶⁵⁵ Kürdistan aşiretleri ile Afşarlar arasında düşmanlık olduğunu, bunun için Kürtlerin Afşar arazisine saldırımlarına kesinlikle izin vermemesini istedi. Rus taraftarı olan sabık Gadas hâkiminin tutuklanıp gönderilmesini ve ayrıca Gadas ile Kurye arasındaki telefon hattını serian onarılmasını ve muhabereye hazır hale getirilmesini emredip, Gadas'a büyük bir kuvvet göndereceğini belirtti. Zencan, Meyanduab, Savuçbulak ve Sine taraflarında düşman kuvveti bulunabileceğine dair alınacak bilginin kendisine bildirilmesini ve ayrıca Sine Müfrezesi Komutanı Kaymakam Hacı Arif Bey'in komutası altında olduğunu Yusuf Efendiye bildirdi.⁶⁵⁶

Nizam es-Saltana ise 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey'e, Devletebad'ın takviyesi için iki bölük jandarma gönderildiğini, Hemedan'da Türk ordusuna iltihak etmek üzere 100 Esatabad, 100 Gelyani, 300 Esfendabad ve Caharduli aşiret süvarilerine emir verildiğini bildirdi.⁶⁵⁷ 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey de, Sami Bey'e, Nizam es-Saltana tarafından gönderilecek aşiret kuvvetlerinden Esfendabad'dan gelecek 300 kişilik kuvvetin bir kısmının Kurve'de diğer bir kısmının ise 6. Tümen'nin sol kanadında kullanmasını istedi. Geri kalanları da Bağımsız Süvari Tugayı emrine vermesini, bu kuvvetler ile askerlerin düşmanı taciz

⁶⁵⁴ ATASEA, K.4278, D.58, F.9-10.

⁶⁵⁵ Yetkililere yazdığı mektupta muharebelerde Türk kuvvetleriyle beraber bulunmak istediğini yazmıştı. Bu amaçla adamlarından Ali Ekber isminde birini Türk yetkililere göndermişti. 8 bin kişilik bir piyade ve süvari kuvvetine sahipti. ATASEA, K.4278, D.59, F.13.

⁶⁵⁶ ATASEA, K.4278, D.58, F.20-21

⁶⁵⁷ ATASEA, K.4278, D.58, F.4

etmek amacıyla sık sık baskınlar yapmasını söyledi.⁶⁵⁸ Nizam es-Saltana, 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey'e bir gün sonra verdiği bilgide, Hemedan'a gönderilecek olan ve Feth es-Sultan komutasındaki 100 Gelyani, Şeyh İsmail ve Caharduli aşiretlerinden 200 süvarinin gönderildiğinin Esfandabad hâkimi Salar Nasır'a yazdığını bildirdi.⁶⁵⁹ Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey de, Salar Nasır'dan gelecek olan bu aşiret kuvvetlerinin hemen Denbar'daki ordu komutanlığı emrine gönderilmesini istedi.⁶⁶⁰

Afşar bölgesi komutanı Muhtar Paşa,⁶⁶¹ 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey'e verdiği bilgide, Bicar'a ulaştığını, Sine dolaylarında parlak bir zafer elde ettiklerini, selamını halka ve mücahitlere ulaştırdığını, Bicar'a gelirken yol üzerinde Oramar ve Merivan aşiretlerinin kendilerine katılmak istediklerini yazdı. Ayrıca Tahran ve Tebriz'de iken kendi refakatında bulunan Settâr Han'ın 120 adamıyla Bicar'da olduğunu ifade ederek, bunların Abbas Bey'in mıntıkasında bulunan Almanların yanından geldiklerini söyleyip, Cihan Şah'a da adamlar gönderip alacağı cevaba göre hareket edeceğini ifade etti.⁶⁶²

13. Kolordu Komutanı İran Kürdistan bölgesi aşiretlerinden birinin reisi olan Müşâr ed-Divan'a da bir mektup yazarak kendisini mücadeleye katılmaya davet etti. Müşâr ed-Divan verdiği cevapta, Kendisinin cihada katılmadığına dair söylentilerin kendisini üzdüğünü, hâlbuki Kürdistan bölgesi aşiretlerinin devamlı Türk kuvvetlerine yardım ettiğini, Nizam es-Saltana ile yaptıkları görüşmeden sonra 200 atlı toplayıp gönderdiklerini ve kendisinin de Hacı Arif Bey'in hizmetinde olduğunu

⁶⁵⁸ ATASEA, K.4278, D.58, F.7

⁶⁵⁹ ATASEA, K.4278, D.58, F.9

⁶⁶⁰ ATASEA, K.4278, D.58, F.12

⁶⁶¹ Bicar bölgesi Afşar aşiretinin arazisi dahilinde bulunuyordu. Ruslar'ın Bicar civarındaki faaliyetlerinin artması üzerine 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey, Süvari Binbaşı Muhtar Bey'i Afşar bölgesi komutanı olarak tayin etti. Kendisinden Afşar aşiretinden olabildiğince faydalanmasını, onlardan oluşturduğu 500-600 kişilik kuvvetle Ruslar'ın Ave ile Kazvin arasındaki menzil hatlarına saldırılar yapıp Ruslar'ı taciz etmesini istedi. Ayrıca Hemedan-Zincan ve Hemedan-Bicar yoluna yapılacak Rus saldırılarının da engellenmesini emretti. 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey aynı zamanda Afşar Emiri'ne de mektup yazdı. Muhtar Bey, 8 Eylül'de Bicar'a ulaştı. Gelirken yol üzerinde bulunan Avramani ve Merdani aşiretinden bazı atlılar da kuvvetine katıldı. Muhtar Bey ile beraber Bicar'a gelen Sine Müfrezesi'ne bağlı aşiretler bir süre sonra Sine'ye dönünce Bicar'ın boş kalmaması için Muhtar Bey, Emir Afşar'dan 200 atlıyı Bicar'a göndermesini istedi. Yine Bicar ile Zincan arasında bulunan Yasikend'e Bahadır Sultan atlılarından 60 kişiyi vazifelendirdi. Afşar Emiri ise bölgesine sadece bir komutan gönderilmesinden rahatsız olduğundan dolayı daha sonraki süreçte 13. Kolordu Komutanı ile problemler yaşayıp Ruslar'a yanaşmaya başladı. Sarıaman, *İran Afşarlarına Yönelik Çabalarımız*, s.138-140.

⁶⁶² ATASEA, K.4278, D.58, F.27

söyledi. Haber verilen aşiretlerden biri de Sencabi aşiretiydi. Aşiret Reisi Serdar Nasır, kısa süre içerisinde Kelhor aşireti reislerinden Abbas Han ile birlikte en yakında bulunan Türk birliğine katılacaklarına dair haber ulaştırdı.⁶⁶³

Bölgede aşiretlerle temas halinde olan kişilerden biri de Kürdistan Müfrezesi Komutanı Hacı Arif Bey'di. Hacı Arif Bey, Oraman aşireti reislerinden Abbas Kuli Han'a, Rusların Bane dolaylarına geldiklerinden dolayı, Pençvin'in kuşatılması ihtimaline karşı maiyetindeki aşiretleri toplayarak Pençvin'de bulunan Süleymaniye Grubu'na yardıma gitmesini istedi. Abbas Kuli Han, emri alır almaz 1000 kişilik piyade ve süvari kuvvetlerini Süleymaniye Grubu'na yardım etmek üzere gönderdi ve iki günlük mesafede bulunan hudud bölgesine ulaştı. Burada Merivan aşireti reislerinden Geniru Han ile birlikte, Ruslar ile muharebeye girişti.⁶⁶⁴

Merivan aşireti reislerinden Geniru Han ise Hacı Arif Bey'e, Rusların Savuçbulak tarafından Tusnal Meşider nahiyesine kadar ilerlediklerini, bunun üzerine kendisinin de aşiret kuvvetleriyle beraber Oraman Aşireti Reisi Abbas Bey'in yardımına gittiğini, üç dört gün hudut üzerinde müdafada kalarak Ruslara ciddi bir şekilde zarar verdiklerini söyledi. Rusların daha sonra Bane'yi tahliye ederek, Sakız'a doğru çekildiklerini bildirdi. Revandiz ve Savuçbulak taraflarında Osmanlı kuvvetlerinin çok olduğunu, onların yardımıyla Rusları imha edeceklerini yazdı. Rusların, Bane'yi tahliye ederek çekilmelerinin sebebi olarak çekilme hattının kesilmemesi olduğunu düşündüğünü, Komutan Abbas lüzum oldukça çağıracağını söyleyip, onun verdiği izin üzerine kendi evlerine döndüklerini bildirdi.⁶⁶⁵

Süleymaniye'nin sevilen kişilerinden biri olan Babaresul Seyyid Ahmed Efendi de, aşiretiyle beraber Türk kuvvetlerine desteklerini sunan biriydi. 14 Temmuz 1916'daki Sine Muharebesi'nde tüm aşiretiyle birlikte Türk kuvvetlerinin yanında

---

⁶⁶³ Metin, a.g.e., s.128-131.

⁶⁶⁴ ATASEA, K.4277, D.57, F.1

⁶⁶⁵ ATASEA, K.4277, D.57, F.1. Sine'deki Kürdistan Müfrezesi Komutanı Kaymakam Hacı Mehmed Arif Bey, Kolordu Komutanlığı'na yazdığı mektupta, Abbas Kuli Han'ın civar aşiretten muhterem, dindar ve nüfuzlu bir zat olduğunu, aldığı emri ani olarak ifa etmesi İslam muhibbi olduğuna delalet ettiğini, gerek bu zatın ve gerekse Merivan reislerinden Geniru Han'ın (Geniru Han, 14 Temmuz 1916'da Ruslar'ın Sine'ye taarruzlarında onun yanındaydı. Muharebede göstermiş olduğu cesareten dolayı taltifi istenmişti. Merivan aşiretinin Süleymaniye Grubu'na daha yakın bulunmasından dolayı ordu tarafından taltif edilmesi istenmiş, olmadığı takdirde münasib bir vakitte taltif edileceği vaad buyurulmuşdu) ve Şeyh Alaaddin Efendi'nin birer kati harb madalyalarıyla taltiflerini istemişti. ATASEA, K.4277, D.57, F.1.

bulundu. Daha sonra Süleymaniye bölgesine gelmiş olan hudud bölüğüyle beraber, aşiretinin de Sakız istikametine gönderilmesi istenildi. Kendisinin rahatsız olmasından dolayı aşiretini göndererek kendisi Sine’de kaldı. Kendisine eşlik eden altı atlısından başka tüm aşireti Süleymaniye Grubu’yla beraberdi. Süleymaniye Grubu’nda bulunan aşiretine kardeşinin oğlu komuta etmekteydi. Hacı Arif Mehmed Bey kendisine kaç defa aşiretine komuta etmesi için emir göndermişse de, hastalığını bahane ederek gitmedi. Hacı Arif Mehmed Bey ise gitmemesinin sebebi olarak, aşireti üzerinde gittikçe kaybettiği hâkimiyeti olarak düşünmekteydi. Ayrıca Dilvar Aşireti Reisi Ali Bey’de, Süleymaniye Grubu’na destek olmak amacıyla 25 adamını gönderdi.⁶⁶⁶

5.19. Bicar’ın Geri Alınması (1 Ekim 1916)

Bicar 25 Eylül 1916’da Rus birlikleri tarafından alınmıştı. Bu muharebede Bicar’da bulunan aşiret kuvvetleri her hangi bir direniş göstermeden kaçmıştı. Aşiret komutanı Muhtar Bey tarafından gönderilen telgrafta Bicar’ın Ruslar tarafından nasıl alındığı anlatılmıştı. Muhtar Bey, telgrafında Rusların Bicar Emiri’yle dost olduklarını ve Bicar Emir’inden Osmanlılar ile katiyyen alakayı kesmelerini istediğini yazmıştı. Ayrıca 23 Eylül’de Bicar halkı Muhtar Bey’e müracat ederek, Rusların Bicar üzerine yürümesi ihtimalinden bahsetmişler ve öldürülmemek için aşiretlerin Bicar’dan çıkarılmalarını talep etmişlerdi. Bicar halkı, Nizam es Saltana tarafından Bicar hâkimliğine tayin olunan Feth ül-Mülük’e lüzum olmadığı ve Rus taraftarı olan Emir Muktedir’i kendilerine hâkim seçtiklerini ifade etmişlerdi. Bicar’daki bu durumun oradaki Rus taraftarı olan, Serdar Muktedir ve Salar Ahmed Esfendiyyar Han tarafından yapıldığı düşünülmekteydi.⁶⁶⁷

Ruslar, iki top ve 500 süvariden oluşan bir Kazak Alayı ile Zencan’dan ilerleyerek Bicar’a geldi. Bicar’da bulunan aşiretlerin kaçması nedeniyle Ruslar Bicar’ı işgal etti. Bicar’daki aşiret komutanı Mülazım Yusuf Efendi, 200 kişilik kuvvetiyle Ruslara karşı koymuş ve neticede Bicar’dan çekilmişti. Rusların Bicar’a taarruzu esnasında Bicar Emiri Afşar, bir yandan Türk tarafına haber gönderirken, diğer

⁶⁶⁶ ATASEA, K.4277, D.57, F.2

⁶⁶⁷ ATASEA, K.4277, D.57, F.4 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey, Nizam es-Saltana’a ya yazdığı mektupta, Bicar’ın Ruslar tarafından alınmasında Bicar beyleri olan Emir Muktedir ve Salar Ahmed’in rolünün olduğunu belirtmişti. Bu iki kişinin Bicar halkını galeyana getirdiğini ve Ruslar’ı Bicar’a davet ettiğini anlatmıştı. Ali İhsan Bey, Bicar’ı tekrar aldığı takdirde bu iki kişiyi idam edeceğini ifade etmişti. ATASEA, K.4277, D.57, F.11-12

yandan da Ruslarla iletişimde bulunmuştu. Ayrıca aşiretler ve Bicar halkı Zencan'daki Rusları Bicar'a davet etmişti. 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey, Sine'de bulunan müfrezenin bir kısmını Bicar'a göndererek Bicar'ı Ruslardan geri almayı düşündü.⁶⁶⁸ Bununla birlikte Esfendabad atlıları, Esatabad Hanı'na bağlı atlılar ve aşiret atlılarının toplanarak Türk kuvvetlerine destek olmalarını istedi.⁶⁶⁹

Bir kısım aşiretler ve Bicar Komutanı muharebe gecesini Mendemi aşireti reislerinden Mahmut Bey'in köyünde geçirdi. Komutan gece saat 9'da Mendemi aşiretinden 80 atlı ile Bicar üzerine hareket etti. Mülazım Yusuf Efendi, Hacı Arif Bey'in emriyle 400 kadar aşiret kuvvetini geceleyin hareket ettirdi ve Bicar'a hâkim dağı tuttu. Bicar komutanı, Yusuf Efendi'nin yanına ulaşarak kuvveti üçe bölerek birini Yusuf Efendi'nin komutasına diğerini Süvari Mülazımı Abdusselam Efendi'nin komutasına verdi, üçüncüsünü de kendi komutası altına aldı. Yusuf Efendi Müfrezesi ani bir hücumla Bicar'a girdi. Bicar komutanı da Bicar'ın kuzeydoğusunda bulunan ve düşman çekilme hattını kesen tepeleri işgal etti. Müfrezeler ateş altında düşmanı Bicar'ın dışındaki Tahta köyüne attı. Yusuf Efendi de aşiretten beş ve akrabasından Selim çavuş isminde birisini şehit verdikten sonra civardaki bir tepeyi işgal etti.⁶⁷⁰

Muharebeye iştirak eden aşiretler, Gelyani ve Mendemilerdi. Aşiretler saat 6'ya kadar yalnız başına muharebeyi devam ettirdi. Askerin yetişmemesi ve fişeklerin de tükenmeye başlaması, aşiret kuvvetlerinin canlarını sıkmaya başladı. Aşiretlerin moralinin bozulmaması ve teşvik etmek maksadıyla askerin yaklaşmış olduğu, Bicar komutanı tarafından tekrar edildi. Ayrıca muharebeyi canlı tutmak amacıyla diri bir Rus getirene iki ve yalnız kelle getirene bir Osmanlı lirası vaat edildi. Diğer taraftan da askerin bir an evvel yetiştirilmesi için Hacı Arif Bey'e üç adamla rapor gönderildi. Raporda vaziyet yazılmış ve neden geç kaldığı sorulmuştur. Raporun cevabı saat 6'da geldi ve aşiret kuvvetlerine okunarak gayret verilmeye çalışıldı. Yarım saat sonra askerin gelmekte olduğu görüldü. Aşiret Kuvvetleri Komutanı Hacı Arif Bey'e muharebe hakkında bilgi verilip, düşmanın çekildiği mevzilere aşiretlerin yerleştiği ve şehirde çekinecek hiçbir şey bulunmadığına dair bilgi verildi. Aşiret kuvvetlerine gayret vermek üzere top ateşine başlandı. Bu arada piyadeler de şehre

⁶⁶⁸ ATASEA, K.4277, D.57, F.6,13

⁶⁶⁹ ATASEA, K.4277, D.57, F.9

⁶⁷⁰ ATASEA, K.4277, D.57, F.17.

girdi. Düşman her hangi bir mukavemet gösteremedi. Çekilme hatları üzerindeki tepeleri işgal etmiş olan aşiretlere karşı yaptıkları girişim de başarısızlıkla neticelendi. Aşiret kuvvetleri düşmanın kaçtığını gördüğü an, emir ve komutayı dinlemeksizin firar eden Kazakların takibine koyuldu. Sine'nin kuzeyindeki sırtlara kadar takip devam etti.⁶⁷¹

Bu muharebede 15 Rus askeri öldürüldü. Muharebede biri Kazakbaşı olmak üzere beş Rus sağ ele geçirilmişse de, bunlar aşiretler tarafından hemen katledilmişler ve kelleleri şehre getirilmişlerdi. Kendilerine söz verildiği üzeri birer lira verildi. Rusların ağırlıklarından bir kısmı aşiret kuvvetlerinin eline geçti. Kazan, kalkan, at, tüfek, kılıç, kama, çizme, para, iki sandık mermi, iki top cephane sandığı, gaz dolu iki büyük depo, çamaşır vesair gibi ele geçirilen ganimet aşiret üyelerini sevindirmişti.⁶⁷²

Muharebe neticesinde Mendemi aşiretinden Said Efendi, Mendemi atlısından beş, Gelyani aşireti taifesinden ve Kakavani atlısından iki, Yusuf Bey'in akrabasından ve Hamidiye alayları atlılarından Selim Çavuş şehit düşmüşlerdi. Mendemilerden beş ve Kakavanilerden bir yaralı vardı. Şehit Seyyid Said Efendi'nin ölen atından başka Mendemilerin 25 ve Kakavanilerin altı atları ölmüştü. Toplamda Ruslardan 20 ölü vuku bulmuş ve aşiret üyelerinden ise dokuz kişi şehit düşmüştü.⁶⁷³

Bicar ve Aşiret Komutanı tarafından muharebede yararlılık gösterenlerin isimleri 13. Kolordu Komutanlığı'na bildirilerek, bu kişilerin ödüllendirilmesi talep edildi. Bunlar Mendemi aşiretinden Seyyid Celaleddin, Seyyid Şahabeddin, Mendemi Aşireti Reislerinden İlhani, Mustafa Han, Şah Muhammedoğlu Haydar Han, Serhanlı Muhammed Han, Şah Mirza İbran, Mirza İbran Han, Habib Bey, Melik Muhammed Han, Kel Muhammed Hanoğlu İbran Han, Muhammed Han, Muhammed Hasan Bey, Civad Han, Menla Abdulmecid, Gelyani Aşireti Reisi, Kakavanlı Aşiretinin Reisi Muhammed Han, Emir Han, İbran Han, Mirza Muhammed Han, Aziz Han'dı. Türk subaylarından ise 13. Kolordu Şubesi'nden 19. Süvari Alayı 4. Bölüğü Mülazım-ı evvellerinden Yusuf ve Bağımsız Süvari Tugayı'na bağlı Mızraklı 1. Alay 4. Bölük

---

⁶⁷¹ ATASEA, K.4277, D.57, F.17.

⁶⁷² ATASEA, K.4277, D.57, F.18.

⁶⁷³ ATASEA, K.4277, D.57, F.18.

subayı Abdurrrahman Efendilerin muharebe esnasındaki kahramanlıklarından dolayı taltif edilmeleri talep edilmişti.⁶⁷⁴

5.20. Bicar Muharebesi (21 Ekim 1916)

16 Ekim 1916 tarihinde Bicar'a dört saat mesafede bulunan Günberi, Makun ve Muharabad köylerine 200 kadar Rus süvarisinin geldiğinin haber alınması üzerine, Esed es-Sultan atlılarından 80 atlı, Şeyh ül-Memalik atlılarından 20 atlı, Bicar'da bulunan Bahadır Sultan atlılarından 50 atlı, Mendemi aşireti reislerinden Muhammed Han atlılarından 100 atlı, Kahri reislerinden Seyf ül-Aşair ve Samsam Leşker atlılarından 150 atlıdan oluşan bir kuvvet ile Ruslarla müsademeye girişildi. Yaklaşık iki saat süren müsademe sonunda, Rus birlikleri yenilerek çekilmek zorunda kaldı. Bu müsademede Ruslar 20 kayıp verdi. Esed es-Sultan atlılarından dört nefer şehit, iki nefer ise yaralanmıştı. Kaçan Rus askerlerini Gersif'e kadar aşiret kuvvetleri takip etti.⁶⁷⁵

19 Ekim'de de Bicar yakınlarındaki Sidan köyü ile Kızılali köyü arasında Türk süvari keşif kolu ile Rus keşif kolu arasında bir müsademe meydana geldi. Bu olay esnasında Bicar bölgesinde bulunan Kaymakam Hacı Arif Bey yanına aşiret kuvvetlerini de alarak Kızılali köyüne destek amacıyla gitti. Müsademe neticesinde Rus kuvvetleri Sidan köyü istikametine geri çekilmek zorunda kaldı. Ruslar aldıkları takviye kuvvetle yaklaşık 400 kişilik bir süvari birliği ve bir topla aşiret kuvvetlerine saldırıya geçmeleri üzerine aşiret kuvvetleri dağıldı. Ruslar Kızılali köyünü ele geçirdi.⁶⁷⁶

Yaklaşık 300 km² geniş bir alanı kontrol eden 13. Kolordu, Hemedan bölgesinde 1. Kafkas Süvari Kolordusunun keşif birlikleriyle mücadele halindeydi. Rus birliklerinin taarruzları Ekim ayında daha da yoğunlaştı. 20 Ekim'de Bicar'ı ele geçirmek amacıyla Rusların yaptığı bir taarruz başarısızlıkla sonuçlandı. Geri çekilen Rus kuvvetleri tekrar toparlanarak ve takviye kuvvet olarak 21 Ekim 1916'da yeniden saldırıya geçti. Bicar'da dört bölüklü Hanikin Hudut Taburu, 14. İstihkâm Taburu'ndan iki bölük, üç makinalı tüfek, iki adi ateşli dağ topu ve Kürdistan

⁶⁷⁴ ATASEA, K.4277, D.57, F.18.

⁶⁷⁵ ATASEA, K.4284, D.78, F.3; ATASEA, K.4284, D.78, F.13; ATASEA, K.4274, D.64, F.4-5; ATASEA, K.4279, D.64, F.10.

⁶⁷⁶ ATASEA, K.4284, D.78, F.5,14.

Müfrezesi⁶⁷⁷ Komutanı Yarbey Hacı Mehmet Arif Bey'in emrindeki aşiret askerleri vardı. Rusların yaptığı ilk taarruzda Bicar'daki aşiret mensupları hemen dağıldı.⁶⁷⁸ Sine'de toplanabilen 250 kadar aşiret atlısı da, 21 Ekim'de Bicar'a sevk edildi ve Kürdistan Müfrezesi emrine verildi.⁶⁷⁹

Müfreze komutanı maiyetindeki aşiretler tamamen firar ettiği halde Bicar'ı müdafaya devam etti. Saat 8'de Bicar-Hemedan telgraf hattı, düşman tarafından kesildiğinden dolayı, düşman kuvveti hakkında bilgi veremediği gibi kendisine Hemedan'dan bir emir vermekte mümkün olmadı. Ruslar, piyade kıtaatını Bicar'a cepheden ve kanatlardan sevk ettiler ve süvari alayları ile Bicar'ın gerisini kestiler. Her taraftan düşman tarafından sarılan Hacı Arif Bey akşama kadar, 10 saat müdafada bulunmuş, mermileri bitmiş, topları zarar görmüş, askerlerinin bir kısmı şehit ve hayvanları tamamen ölmüştü. Topların muhafazasına memur Hanikin Taburu 1. Bölük askerleri de dağılmış olduğundan toplar düşman eline geçmişti. Hacı Arif Bey akşama doğru toplayabildiği 200 kadar asker ile Sine istikametinde düşman hattını yararak ve üç makineli tüfeği de beraber alarak gece Hankulu mevkiine çekilmişti. Bu 200 askerin 40'ı yaralıydı. Hacı Arif Bey, Sine istikametine doğru çekilmeye devam edeceğini bildirdi. 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey⁶⁸⁰ ise Hacı Arif Bey'den düşmanla

⁶⁷⁷ Bu müfreze 13. Kolordu tarafından 14 Ekim 1916'da Bicar'a gönderilmişti. ATASEA, K.4279, D.64, F.8.

⁶⁷⁸ ATASEA, K.4279, D.64, F.20,23,24, ATASEA, K.4284, D.78, F.16.

⁶⁷⁹ ATASEA, K.4279, D.64, F.21.

⁶⁸⁰ Muharebelerin yoğun yaşandığı bu günlerde 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey, İran halkının kurtuluşu için bir beyanname yayımladı. Beyannamede; Ruslar'ın, İran'ı işgal etmeleri neticesinde ülkenin harap hale geldiği, telefon, telgraf gibi iletişim araçlarının Ruslar'ın kontrolünde olduğu, bu ve benzeri durumun ülkeyi felakete sürüklediğine değinmiştir. İngiltere, Fransa, Rusya, Japonya, Belçika, Sırbistan gibi birçok devletin taarruzlarına rağmen Alman ordularının hiçbir yerde mağlup edilmediğinden bahsedilmiştir. Fransa, İngiltere ve Rusya'nın İslam alemini yer yüzünden silmek amacıyla İslam dinine savaş ilan ettikleri belirtilir. Avrupa'daki gelişmelerden de bahsedilen beyannamede, İtalyanların itilaf devletlerinin yanında savaşa girmesinin onlara bir fayda sağlamayacağını, Ruslar'ın cephelerde çok fazla zayıat verdikleri bu yüzden hiçbir cephede taarruza geçemediklerine değinilir. Ruslar'ın, İran'da halkın mallarını yağma ettiği, özellikle Kasrışirin civarında halka çok zarar verdikleri, İranlılar'ın bunlara tepki göstermesi gerektiği belirtilir. Ruslar'ın ve İngilizler'in amacının İran'ı harap etmek olduğu, harbin başlamasıyla bundan istifade etmek isteyen bu iki devletin İran'a asker yığdığı söylenilir. Osmanlı ordusunun amacının bu iki devleti İran'dan atmak, Ahmet Şah'ı korumak ve İranlılar'ın refahını sağlamak olduğu anlatılır. Bu iki devletin söyleyeceği sözlere İranlılar'ın inanmaması gerektiği söyledikten sonra Osmanlı ordusu tarafından şimdiye kadar Ruslar'dan geri alınmış olan toprakların da İran hükümdarı Ahmet Şah'a verileceğine değinilir. İslam düşmanı olan devletlerle mücadele etmek için halifenin cihad ilan ettiği, bu amaçla binlerce km uzaktan din kardeşlerine yardım etmek için Osmanlı ordusunun geldiği, İranlılar'ın da kendi vatanlarını ve dinlerini korumak için cihada katılmaları gerektiği söylenilir. İranlılar'ın, İngiliz ve Ruslar'ın ele geçirdiği telefon, telgraf hatlarına zarar vermeleri, halktan aldıkları ürünleri yağma etmeleri, köprüleri yıkmalarına değindikten sonra İran mücahitlerine de seslenilerek her yerde Ruslar'a ve İngilizlere saldırmaları ve Osmanlı askerlerine yardımcı olmaları istenilir. Beyanname hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, M.21.10.1916, HR. SYS, D.2339, D.112, S.2-5.

teması korumasını isteyerek destek amacıyla 300 kişilik bir aşiret kuvvetini gönderdiğini belirtmişti. Tüm bu olaylar sonucunda Bicar, 21 Ekim 1916'da Rus kuvvetlerinin eline geçti.⁶⁸¹

Hacı Arif Bey, Bicar'dan Sine tarafına geçti. Bicar Muharebesi'nde zayıfın çok fazla olmadığı ve dağılmış askerin peyderpey toplanacağı tahmin edilmekteydi. Hemedan'dan yeni tertip edilen kuvvetli bir müfreze de, Kurve yoluyla Bicar istikametine hareket etti. Bu müfrezeyle iltihak etmek üzere ayrıca aşiretlerde toplanmaya çalışıldı. Sanya'da bulunan 14. İstihkâm Taburu takviye amacıyla müfrezeyle katıldı. Ayrıca birlikleri bulunmayan sekiz subay da müfrezeyle katıldı. Müfrezeyle ayrıca 270 aşiret süvarisi mevcuttu. Bicar taarruzunu yapan Rus kuvvetlerine mukabelede bulunmak amacıyla, Bicar civarındaki aşiretler üzerinde önemli bir etki bırakılmaya çalışıldı. Ayrıca yorgun düşmüş askerin de toparlanması gerekmektedir. Tüm bu hazırlıklar yapıldıktan sonra Bicar'ın tekrar zapt edileceği düşünülmekteydi.⁶⁸²

5.21. Bicar'ın Türkler Tarafından Yeniden Ele Geçirilmesi (28 Ekim 1916)

İran kuvvetlerinin komutanı olan Yusuf Ziya, Türk birliklerine destek olmak amacıyla 13. Kolordu Komutanı'nın emrini Sencabi Aşireti Reisi Serdar Nasır'a, Kelhor Aşireti Reislerinden Abbas Han'a ve diğer aşiret reislerine tebliğ etti. Ayrıca, kendisi de aşiretini topladı. Yalnız Kelhor aşiretinin bir diğer reisi olan Süleyman Han'ın Nizam es-Saltana'nın izni olmadan hareket etmeyeceği anlaşılmaktaydı.⁶⁸³ Bunun üzerine, 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey, Emir Azam Süleyman Han'a Nizam es-Saltana aracılığıyla bir emir gönderdi. Bu emirde, kendisine sadakatle bağlı kalanların mal ve mülklerinin kendi koruması altında olacağını vurguladı. Ayrıca, Süleyman Han'ın bir an önce birkaç yüz atlı ile gelerek mücadeleye katılmasını talep etti.⁶⁸⁴

Bicar'ın Ruslar tarafından ele geçirildiği 21 Ekim muharebesinde Esad Sultan atlılarından 100, Şecaül Mülk atlılarından 20, Mendemi atlılarından 80, Bahadır Sultan atlılarından 50, Kahri atlılarından 60 ve civardaki farklı aşiretlerden çok

⁶⁸¹ ATASEA, K.4279, D.64, F.24.

⁶⁸² ATASEA, K.4274, D.64, F.6; ATASEA, K.4279, D.64, F.24

⁶⁸³ ATASEA, K.4279, D.63, F.24

⁶⁸⁴ ATASEA, K.4279, D.63, F.25

sayıda atlı bulunmaktaydı. Bu muharebede Bahadır Sultan 300 atlı daha çıkaracağını söylemesine rağmen, yeni atlılar toplamak bir yana eldeki atlılarını da kaybetmişti. 13. Kolordu Komutanı, Sine’de Serdar Reşid komutasında bulunan 120 atlının acilen Bicar’a gönderilip, Hacı Arif Bey’in müfrezesine katılmalarını istedi.⁶⁸⁵

Bicar’ın Rus birlikleri tarafından zapt edilmesinden sonra 13. Kolordu Bicar’ın yeniden alınması amacıyla, 23 Ekim 1916’da Sol Kanat Müfrezesini yeniden düzenledi. Ayrıca, 441 kişiden oluşan Kürdistan Müfrezesini 18. Piyade Alayı’nın emrine verdi. Alay’ın amacı 28 Ekim’de Rus birliklerini iki taraftan kuşatarak imha etmektir. Kolordu Komutanı, İran’ın farklı bölgelerinde bulunan aşiret kuvvetlerini ve İranlı mücahitleri de toplamaya başladı. Bu amaçla Sine’de bulunan Serdar Reşid Han komutasındaki aşiret kuvvetlerinin Bicar’a gelmelerini istedi. Nizam es-Saltana’nın komutası altında Kirmanşah’ta bulunan aşiret birliklerinin Binbaşı Nasrullah Han idaresinde Bicar’a gelip, Yarbay Hacı Mehmet Arif Bey’in müfrezesine katılmasını emretti.⁶⁸⁶

13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey, İsfendabad⁶⁸⁷ ve Sine hâkimlerine mektup yazarak, bölgelerinde bulunan aşiretlerin toplanarak cihada katılmalarını istedi. Mektubunda, Bicar’ın düşman eline geçtiğini, Bicar’ı yeniden ele geçirmek için büyük bir cihat yapılacağını, o taraftan ne kadar çok atlı veya mücahit toplamak mümkün ise hemen toplanılmasını emretti. İsfendabad’ın aşiretleri Kurve ile Bicar yolu üzerinde toplanarak Türk kuvvetlerine iltihak etmelerini, Sine aşiretlerinin de Sine-Bicar yolu üzerinden Hacı Arif Bey Müfrezesine katılmasını istedi.⁶⁸⁸

Nizam es-Saltana da aynı tarihte Sine hâkimi Serdar Reşid’ten, 310 atlısının ve ayrıca kendi emrindeki 200 kişilik atlının iaşesinin karşılanacağını söyleyerek, Bicar’a gelmesi istedi. Hemedan’a gitmesi istenen atlıların da uygun görülmesi halinde, Bicar’a gitmelerini talep etti.⁶⁸⁹ 24 Ekim’de 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey, Nizam es-Saltana’dan, Sine’den Bicar’a gelmesi istenen 310 atlının Hemedan’a gönderilmesini,⁶⁹⁰ ayrıca Afşar Emiri Zahir Han ve oğlu Serdar Kamhi’nin

⁶⁸⁵ ATASEA, K.4279, D.63, F.34

⁶⁸⁶ ATASEA, K.4279, D.64, F.25-26.; *Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3 K. 2, s.238; Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.204; Sabis, a.g.e., C.3, s.323.

⁶⁸⁷ İran’ın orta kısmındaki Yezd eyaletinde yer alan bir şehir.

⁶⁸⁸ ATASEA, K.4279, D.63, F.21

⁶⁸⁹ ATASEA, K.4279, D.63, F.36

⁶⁹⁰ ATASEA, K.4279, D.63, F.37

kendisiyle görüşmek ve emir almak için Bicar'a gelmesini, onlara silah yardımında bulunmasını istedi.⁶⁹¹ 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey, yine Sine hâkimi Serdar Reşid'e, bölgesindeki tüm aşiretleri toplamak için giriştiği teşebbüsleri ve atlılarıyla Hacı Arif Bey kuvvetlerine katılmasından dolayı memnuniyetini dile getirdi fakat 2000 atlı vaat etmesine rağmen, sadece 120 atlıyla gelmesinin hayret edici bir durum olduğunu belirtti.⁶⁹²

Bicar'daki Rus birliklerinin dikkatini dağıtmak ve aynı zamanda Türk birliklerinin kuvvetli olduğunu göstermek amacıyla farklı yerlerde Rus birliklerine saldırılar yapıldı. 27 Ekim'de 2. Tümen ve süvari tugayı Hemedan bölgesindeki Rus ileri mevzilerine, Sağ Kanat Müfrezesi de Devletabad'taki Rus kuvvetlerine keşif amaçlı bir taarruzda bulundu. Bu arada Serdar Muktedir ve Burucerd Valisi Serdar Muhibbi'nin komuta ettiği aşiret süvari birlikleri de, Sultanabad'ın ele geçirilmesi amacıyla harekete geçmiş ve Tura kasabasını alarak Rusların dikkatini çekmişti.⁶⁹³ Bahadır Sultan yönetimindeki aşiretler de Bicar'a dört saat uzaklıkta bulunan Horhor nahiyesinde karşılaştıkları 60 kadar Kazakla müsademeye girişmiş ve onları kaçırmıştı.⁶⁹⁴

Türk birlikleri ve aşiret kuvvetlerinin yaptığı bu taarruzlardan sonra 28 Ekim'de birlikler, Bicar'a hücum ederek öğleden sonra burayı zapt etti. Bicar'ı terk eden Rus kuvvetleri, Yenikent'te çekildi. Geri çekilen Ruslar'ı, askerler ve Kürdistan aşiret birlikleri takibe devam etti. Muharebe sonucunda aşiret kuvvetlerinden 15 şehit ve 12 yaralı verildi. Ele geçirilen silah, cephane ve ganimet Kürdistan aşiretleri ve İranlı mücahitlere dağıtıldı.⁶⁹⁵

Bicar'ın alınmasından sonra 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey, 30 Ekim'de Bicar Sol Kanat Komutanı'na bir telgraf gönderdi. Bu telgrafta, Sine hâkimi Serdar Reşid ile Nizam es Saltana arasında geçen bir yazışmaya değindi. Buna göre, Serdar Reşid, kendisinin 400 süvari ile Hacı Arif Bey'in yanında olduğunu, Bicar'da 500 süvari bulunduğunu ve bu muharebede ya bulunacaklarını veyahut iş görüp vazife alacaklarını söyledi. Hacı Arif Bey ise Serdar Reşid'in 120 süvari ile geldiğini,

⁶⁹¹ ATASEA, K.4279, D.63, F.39

⁶⁹² ATASEA, K.4279, D.63, F.22-23

⁶⁹³ *Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3 K. 2, s.238; Sabis, a.g.e., C.3, s.323.

⁶⁹⁴ ATASEA, K.4274, D.64, F.1

⁶⁹⁵ ATASEA, K.4280, D.66, F.5; Sarısan, a.g.t., s.419.

Mülazım Yusuf Efendi'nin yanında ise 500 kadar atlı mevcut olduğunu, Kolordu Komutanı'na bildirdi. Serdar Reşid'den Kolordu Komutanı'na gelen bir telgrafta kendisine ait 400 atlı ile Bicar'a iştirak ettiği ve 28 Ekim'deki Bicar Muharebesi'nde kendi atlılarından 12 neferinin yaralı düştüğünü ve 22 hayvanın telef olduğunu yazdı. 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey, Bicar Komutanı Kaymakam Mehmed Emin Bey'e, Serdar Reşid'in kaç atlısı bulunduğunu ve son Bicar Muharebesi'nde bu atlılardan zayıyatının ne kadar olduğunu kendisine bildirmesini istedi.⁶⁹⁶

Bicar Muharebesi'ne iştirak eden aşiretlerden biri de Çarduveli aşiretiydi. 13. Kolordu Komutanı, Nizam es Saltana'ya bu aşiretten rahatsızlığını dile getirerek Çarduveli aşiretinin Denbar Müfrezesi'ne verdiği 260 atlıdan 60'ının verilen talimat üzerine komutanları Abdullah Han tarafından terhis edildiğini, kalanlarında sık sık evlerine kaçarak arandığı zaman bulunamadıklarını, bulundukları zamanda masum ahaliyi yağma etmekten başka bir şeye yaramadıklarını belirtmişti. Diğer taraftan anlaşıldığına göre Muhammed Naki Han emrindeki 54 atlı daha ilk mermide adetleri üzere kaçmışlardı. Bu sebeple 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey, emir dinlemeyen ve başına buyruk hareket eden bu türden adamların memleketlerine gönderilmesini emretti.⁶⁹⁷ Ayrıca, Bicar'da bulunan Sol Kanat Komutanı'na, bulundukları bölgede yaklaşık 200 aşiret atlısına ihtiyaçları olduğunu, bunlar için iâşe sorunu varsa, aşiretleri taburlardan birine misafir alarak iâşe sorununun giderilmesini istedi.⁶⁹⁸

5.22. Devletabad ve Sultanabad'ın Ele Geçirilmesi

İran jandarmalarının kontrolünde olan Devletabad, 23 Ekim'de Rus birlikleri tarafından ele geçirildi. Rusların Devletabad'ı almasından sonra jandarmalar, Aşkabad'a⁶⁹⁹ doğru çekildi. Başkumandanlık Vekâleti, bölgedeki muharebelerde aşiret kuvvetleri ve İranlı mücahitlerin düşman saldırıları karşısında fazla direniş göstermediklerini ve çok çabuk endişeye kapıldıklarını fark etti. Bunun önüne geçmek için aşiret birliklerine ve İranlı mücahitlere müstakil olarak muharebe görevi

⁶⁹⁶ ATASEA, K.4283, D.76, F.9-10. Bicar'da bulunan Sol Kanat Komutanı Kaymakam Mehmed Emin Bey, 28 Ekim 1916'daki Bicar Muharebesi'nde Serdar Reşid'in 50, Mendemi aşiretinin 150, Gelyai aşiretinin 100 ve Esad Sultan'ın 150 atlı ile toplamda 450 aşiret atlısının muharebeye katıldığını bildirmişti. ATASEA, K.4280, D.66, F.11-12.

⁶⁹⁷ ATASEA, K.4279, D.63, F.43-44

⁶⁹⁸ ATASEA, K.4283, D.76, F.11

⁶⁹⁹ İran'ın ortakısındaki Yezd eyaletinde yer alan bir şehir.

verilmemesini, 13. Kolordu Komutanı'ndan istedi. Bunun yerine Türk birliklerinin kontrolünde görev yapılmasının daha uygun olacağını bildirdi. Türk birlikleri Hemedan'dan gelen takviye birliklerle Devletabad'a yaptıkları taarruz sonucunda burayı 30 Ekim'de yeniden ele geçirdi.⁷⁰⁰

Devletabad'ın ele geçirilmesinden sonra Türk birliklerinin yeni hedefi Sultanabad'tı. 13. Kolordu Komutanı,⁷⁰¹ Serdar Muktedir Han'a Devletabad'ı ele geçirme görevi verdi. Serdar Muktedir de kendi aşiretinden oluşturduğu 500 atlı ile bu muharebeye katıldı.⁷⁰² Bu amaçla oluşturulan 800 Lur aşiret kuvveti de, Serdar Muktedir Han'ın emrine verildi. Gönderilen bu birliklere rağmen, Rus birlikleri karşısında ilerleme sağlanamadı. Bunun üzerine Devletabad'tan getirilen 600 kişilik İran Jandarma Taburu, Serdar Muktedir Han'a takviye amacıyla verildi. Buna rağmen iki Rus Süvari Bölüğü ile savunulan Sultanabad zapt edilemedi. 20 Ekim 1916'da yapılan bu

⁷⁰⁰ *Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3 K. 2, s.239.

⁷⁰¹ 13. Kolordu Komutanı Sultanabad'ın işgalinden önce Bahtiyari reislerinden Emir Mufahham'a 14 Eylül 1916'da bir mektup göndererek desteğini istedi. Mektubun tercümesi şöyledir: "Bahtiyari reisi Emir Mufahham'a. Mektubunuzu aldım. Dindarlığınıza ve vatanperestliğinize teşekkür ederim. İranı tahlise memur Osmanlı ve İslam ordusunun en son kumandanıyım. Hanikin'den buraya kadar Ruslar'la ettiğim muharebeleri iştmişsinizdir. Ruslar'ı Luti çayındaki bağlara attık ve amacımız esarete bulunan Ali Hazret Sultan Ahmet Şah'ı kurtarmaktır. Dini Mübini Ahmedî uğrunda cihada iştirak edenler düşman tarafından kendisine gelecek zarar ziyarı hoş görmelidir. Düşmanı kahreyledikten sonra bunun zarar ziyarı maa ziyadeten telafî edilecektir. Çünkü vatan yolunda fedakarlıklar için selameti bulacaktır. Aramızda rabt ve muhaberenin tesisi için tarafınızdan muktedir bir adamı birkaç atlı ile Hemedan'a gönderiniz. Nizam es-Saltana hazretleri yakında Hemedan'a gelecektir. Leffen gönderdiğim beyanatları aşairinize dağıtın. Size ve tekmiil Bahtiyarilere biraderine selamlar ederim. Ben ki bu havalide Hülefa-ı İslamın vekiliyim. Benim evamirime itaat Hülefa-ı İslam'ın vekiline ve beni hoşnud etmek bunun ehli İslamı ve binaen aleyh halife İslamı hoşnud etmektir. Ve şu halde cenabı hüdavendigarım Bahtiyari rüesasında hoşnut ve razı olacaktır. Hakk-ı İslam'dan sizlere nişan celb ediyorum. Sultanabad'ı işgal etmeniz halinde sizi Hülefa-i İslam'ın nişanlarıyla taltif edeceğim. Maahaza Nizam es saltana hazretlerine yazdım. Şimdiden size gerekli olan muaveneyi yapacaklardır. Şimdiki halde hiç olmazsa 1000 atlılık cengaver ve fedakarane merkez olan Sultanabad'ı işgal ederek orayı elde tutmanızı ve Ruslar'ı katiyyen oraya sokmamanızı çok arzu ederim. Ordu size yetişir. Arada sırada Sine ile Kazvin arasındaki Rus mevzilerine akın yaparak Rus kollarını vurup yağma ediniz. Cihad yolunda düşmandan alınan mal helal ganimettir. ATASEA, K.4278, D.58, F.29-30.

⁷⁰² ATASEA, K.4283, D.76, F.3. 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey, 6. Ordu Komutanlığı'na yazdığı raporda, Sultanabad'a karşı Serdar Muktedir kumandasında icra edilecek harekate 500 kadar süvari atlısıyla iştirak ettiğini, bunların Sultanabad'ı zapt edip ganimet elde ettikten sonra dağıldıklarını söylemişti. Bahtiyariler'inde, Emir Mufahham ve diğer reislerine verilen vaadlerden ve ganimet beklentisinden dolayı şimdilik durduklarını, yakında bunların da dağılmalarının muhtemel olduğunu ifade etmişti. Bahtiyariler'in dağılmalarına sebep olan bir diğer durumun da bir İranlının kumandası altına girmek istememeleri olduğunu bundan dolayı Bahtiyariler'e kumanda etmek üzere bir Türk komutanı göndermeyi düşündüğünü söylemişti. Bununla beraber Bahtiyariler'den azami istifade temini için bunlara bazı vaadlerde bulunmanın faydalı olabileceğini de belirtmişti.

taarruzda Serdar Muktedir, 150 zayıat vererek geri çekildi. Yeni takviye birliklerin gönderilmesi ve ısrarlı muharebeler sonucunda Sultanabad 21 Kasım günü ele geçirildi.⁷⁰³

13. Kolordu Komutanı, Devletabad'ın işgali sonucunda orada Mehmet Veysi Bey idaresindeki 500 Bahtiyari, 500 Lur ve 200 yerli aşiretten oluşan Sağ Kanat Müfrezesi'ni bıraktı. Kolordu Komutanı bu müfrezeyi değiştirmek amacıyla 3 Kasım 1916'da verdiği emirde Bağımsız Süvari Tugayı'ndan 1. Mızraklı Süvari Alayı, bir Makinalı Tüfek Bölüğü, bir süvari topu ve Rıza Kulu Han⁷⁰⁴ idaresindeki atlıları 11 Kasım'da Devletabad'a yolladı. Alay Komutanı Yarbay Mehmet Ali'yi Sağ Kanat Müfreze komutanı olarak atadı. 13. Kolordu bölgedeki birliklerini takviye ederken Rus kuvvetlerinin saldırısı da devam etmekteydi. Devletabad'ın ele geçirilmesinden sonra Ruslar, 15 Aralık'ta buraya taarruzda bulundu fakat Lur ve Bahtiyari aşireti destekli Türk birliklerinin direnişi sonucunda geri çekildiler.⁷⁰⁵

---

⁷⁰³ *Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3 K. 2, s.239; Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.204-205; Sabis, a.g.e., C.3, s.325.

⁷⁰⁴ Birinci Dünya Harbi'nde bazı dönemlerde Türk kuvvetleriyle beraber hareket etmişti. Luristan bölgesinde önemli bir nüfuz ve kuvvete sahipti. Kendi aşiretiyle beraber muharebelere katılacağı zaman kuvvetinin idaresini Türk yetkililerden isterdi. Türkler ile beraber hareket etmesi amacıyla kendisine ve adamlarına para yardımı yapılmıştı. Rıza Kulu Han ve adamlarının harbe iştiraki sağlandığı takdirde İran'da harekât kabileyetinin artacağı düşünülmekteydi. BOA, R.08.10.1333 (08.12.1917), DH.ŞFR., D 454, D 131, S 1-2.

⁷⁰⁵ ATASEA, K.4337, D.253, F.14-15, *Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3 K. 2, s.240.

6. İRAN CEPHESİ'NDE 1917-1918 YILINDA MEYDANA GELEN MUHAREBELERDE AŞİRETLER

Rus birlikleri İran'da mücadelelerini sürdürürken, Rusya'da 1917 yılında iç karışıklıklar başladı. Bu karışıklığın en temel nedeni ekonomik sorunlardı. Rusya'nın Birinci Dünya Harbi'ne girmesi, ülkedeki ekonomik sıkıntıların daha da artmasına neden oldu. Bu durum aynı zamanda Rusya'da siyasi anlamda karışıklıkların ortaya çıkmasına da yol açtı. Bunun neticesinde başlangıçta bir halk hareketi olarak ortaya çıkan isyan, süreç içerisinde bir ihtilale dönüştü. Mart 1917'de başlayan olaylar, 25 Ekim 1917'de Bolşeviklerin yönetimi ele geçirmesiyle sonuçlandı.⁷⁰⁶

Rusya'da iktidara Bolşeviklerin gelmesiyle birlikte İran Cephesi'nde mücadele eden Rus askerleri memleketlerine dönmeye başladı. Rusların terk ettiği bölgeyi Amerika ve İngiltere'nin desteklediği Ermeni ve Nasturiler aldı. Bu iki devletin destekleri sonucunda Urmiye-Dilman bölgesinde yaklaşık 5000 kişilik bir Ermeni-Nasturi kuvveti oluştu. Urmiye-Dilman bölgesinde Ermeni-Nasturilerin silahlanmaya başlaması İran Devleti'ni de rahatsız etmekteydi fakat yeterli askeri gücü olmadığından müdahale etme imkânı yoktu. Bu bölümde 1917 yılı boyunca İran'daki Türk kuvvetlerinin Ruslar ile kısmen de Ermeni-Nasturiler ile mücadelesinde aşiretlerin pozisyonunun ne olduğu ifade edilmeye çalışılacaktır.⁷⁰⁷

1917 Ocak ayında Ali İhsan Bey komutasındaki 13. Kolordu karargâhı Hanikin'de idi. Bahar'da Albay Hasan Askeri Bey'in komutasında 2. Piyade Tümeni vardı. 2. Piyade Tümeni'ne bağlı 1., 5. ve 6. Piyade Alayları, tümen süvari bölüğü, 2. Topçu Alayı, tümen istihkam bölüğü, sıhhiye bölüğü, ekmekçi takımı bulunmaktaydı. Şiverin'de Yarbey Sami Samit Bey'in komutasında Müstakil Süvari Tugayı mevcuttu. Müstakil Süvari Tugayı'na bağlı 1. Mızraklı Süvari Alayı, bir Makinalı Tüfek Bölüğü, Mürettep 13. Süvari Alayı, dört toplu seri ateşli süvari bataryası, bir istihkâm tahrip müfrezesi, bir telgraf takımından oluşmaktaydı. Kolordu'ya bağlı birlikleri ise şunlardı: 31. Alay 3. Süvari Bölüğü, Kolordu Telgraf Bölüğü, 12. Tayyare Bölüğü, dört adet sahra obüs bataryası, Mendeli Hudut Taburu, Hanikin Hudut Taburu, 14. ve 15. İstihkâm Taburları, İran Jandarma Taburu, Kolordu

⁷⁰⁶ Nejla Günay, *Bolşevik İhtilali'nin Ardından Osmanlı Devleti'nin Rusya'daki Yeni Rejime Bakışı*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 100, 2019, s.353.

⁷⁰⁷ Aysan, a.g.e., s.6.

Nakliye Katarları, üç adet seyyar hastane, bir adet hayvan hastanesi, Kolordu Cephane Taburu. 13. Kolordu her hangi bir saldırı durumunda sağ ve sol kanatlarını korumak amacıyla iki müfreze oluşturmuştu. Bunlardan biri Devletabad'da bulunan Sağ Kanat Müfrezesiydi. Bu müfreze, 6. Alayın 1. Taburu, Mendeli Hudut Taburu, İran Jandarma Taburu'ndan oluşmaktaydı. Diğer bir müfreze ise Bicar'da bulunan Kürdistan Müfrezesiydi. Bu müfreze de, 5. Alayın 3. Taburu, 16. Alayın 2. Taburu, Hanikin Hudut Taburu, İran mücahit taburundan oluşmaktaydı. 13. Kolordu cepheden gelebilecek saldırılara karşı ise 2. Tümen birlikleri ile Müstakil Süvari Tugayı'nı görevlendirmişti. Bu kuvvetler Hemedan'ın 20 km kuzeyindeki tepelerde konuşlanmıştı. Kolordu, İran mücahitlerinden faydalanmak amacıyla Nizam es Saltana komutasında bir tümen oluşturmak peşindeydi. Nizam es Saltana'nın kuracağı tümen İran Grubu Komutanı Yarbay Şevket Bey'in kontrolünde olacaktı.⁷⁰⁸

Aralık 1916-Ocak 1917 aylarında Süleymaniye ve Musul Cephesi'nde bulunan Rus birliklerinin mevcudu ise şu şekildeydi: İki piyade bölüğü, iki süvari bölüğü, iki top, süvari keşif bölükleri Aşağı Kuluzhan bölgesinde; iki piyade bölüğü, iki top, 20 süvari Halikan bölgesinde; bir piyade alayı, bir süvari alayı, iki batarya Bukan bölgesinde; iki süvari alayı Sainkale bölgesinde; bir süvari alayı, Gürcü askerlerden oluşan bir piyade alayı, bir seyyar hastane, dört top Savuçbulak bölgesinde; bir piyade alayı, iki süvari bölüğü, iki top Meyanduab bölgesinde; dört süvari bölüğü Hane bölgesinde; iki piyade bölüğü bir süvari bölüğü Gelişin boğazında; iki piyade bölüğü, üç süvari bölüğü, iki top Uşnu bölgesinde; 1. Kafkas Kolordu Karargâhı, 3. Kafkas Hudut Alayı, bir İran Kazak Alayı Urmiye bölgesinde; bir süvari alayı, iki piyade taburu, iki top Uşnu-Urmiye arasında; bir Ermeni piyade alayı, bir süvari bölüğü Şemdinan bölgesindeydi. Bunların dışında Rus kuvvetleri İran'ın farklı bölgelerinde mevcudiyetlerini sürdürmekteydi. Ayrıca yeni takviye birlikler de geliyordu. Reşt bölgesinde bulunan yaklaşık 10 bin kişilik Rus kuvvetinin Zencan, Urmiye ve Sultanabad taraflarına gönderildiği haberi alınmıştı. Yine yaklaşık 3000 kişilik bir kuvvetin Hanımabad'a, 3500 kişilik bir gücünde Ave'ye geldiği bilgisi alınmıştı. Ayrıca İsfahan taraflarında yaklaşık 600 İngiliz askerinin de olduğu bilinmekteydi.⁷⁰⁹

⁷⁰⁸ Sabis, a.g.e., C. 3, s. 326-327..

⁷⁰⁹ *Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3 K. 2, s.276, 358.

6.1. Devletabad Muharebesi (2 Ocak 1917)

İran Cephesi'nde genel bir taarruza kalkan Rus birlikleri 30 Aralık 1916'da Sultanabad'ın batısında aşiretlerden oluşan Serdar Muktedir Müfrezesine karşı saldırıya geçti. Bu saldırı karşısında müfreze Devletabad'a çekildi. Serdar Muktedir, müfrezeyi sevk ve idarede yetersiz kaldığından ve ayrıca düşman taarruzunu önleyemediğinden dolayı Kolordu Komutanlığı tarafından müfreze komutanlığından alınarak Kirmanşah'a gönderildi.⁷¹⁰ Rus birlikleri 1 Ocak 1917'de ise müfrezenin geri çekildiği Devletabad'a taarruza geçti. Takviye edilen Türk kuvvetlerinin karşı saldırısıyla Rus taarruzu püskürtüldü.⁷¹¹

2 Ocak'ta Türk birliklerinin mukavemeti karşısında Ruslar geri çekilmek zorunda kaldı. Böylece Türk birlikleri Rusların terk ettiği mevzileri ele geçirdi. Ruslar aynı zamanda Hüseyinabad⁷¹² bölgesinde de şiddetli bir saldırı gerçekleştirdi. Saldırı sonucunda Bedayend, Meran ve Merhemer Rusların eline geçti. 2. Tümen'nin karşılık vermesi ile Rus kuvvetleri buraları terk ederek geri çekildi.⁷¹³

Devletabad Muharebesi'nde, Sultanabad Reisi Serdar İclal 100 kadar atlı ile Ruslar ile beraber muharebeye katılmıştı. Devletabad'a girmiş ise de Türk kuvvetlerinin karşı taarruzu karşısında kaçmıştı. Muharebe neticesinde Ruslar 36 ölü vermişti. Bu muntıkada elde edilen esirlerin miktarı da 21'e ulaşmıştı.⁷¹⁴ Osmanlı Devleti'ne sadık adamlardan biri olan Reşid Ağa'nın verdiği bilgiye göre, muharebeyi kaybeden Ruslar önce Nezde'ye daha sonra Dizabad'a gitmiş, yine bir kısmı Sarun istikametine giderken, diğerlerinin nereye gittiği tespit edilememiştir. Bu sırada Dizabad'da 100 kadar Rus kuvveti kalmıştı. Serdar İclal ise geri çekilmesinin ardından Sarun üzerinden Sultanabad'a gitmişti.⁷¹⁵

Rusların Devletabad Cephesi'nde taarruza geçmesinin sebebi, bölgedeki Türk kuvvetlerini dağıtıp, Kirmanşah'ı ele geçirip buradan Bağdat üzerine yürüyüp, İngiliz kuvvetlerine yardım etmektir. İngilizler de bu sebepten küçük askeri kuvvetlerle

⁷¹⁰ ATASEA, K.4285, D.82, F.27

⁷¹¹ Ege, a.g.e., s.425.

⁷¹² İran'ın güneyindeki Kirman eyaletinde yer alan bir şehir. Günümüzdeki ismi Aminşehr'dir.

⁷¹³ Ege, a.g.e., s.426-427, 430-431.

⁷¹⁴ ATASEA, K.4285, D.82, F.31-32

⁷¹⁵ ATASEA, K.4285, D.82, F.33

Ruslara yardım etmekteydi. Ayrıca bölge aşiretlerini yanlarına çekmek amacıyla çok miktarda para da yanlarında bulundurmaktaydılar.⁷¹⁶

6.2. Devletabad Muharebesi Sonrası Bölgede Cereyan Eden Olaylar

Son Devletabad Muharebesi'nde Ruslar Tora'dan Devletabad'a yürürken, Burucerd hâkimi Serdar Muhyi Nihavend'e çekilmiş ve Burucerd'e gidememişti. 13. Kolordu Komutanı Devletabad'a gittikten sonra kendisinden Burucerd'e gitmesini istemiş ve Rusların Tora'da olduklarını söylemişti. Serdar Muhyi ise Burucerd şehrini Lur aşiretine karşı muhafaza edecek kuvvet olmadığını ve Luristan'da İngiliz kontrolünün ortadan kaldırılması gerektiğini ifade etmişti. Bunun için de Burucerd'de bulunan İran jandarmalarının teşkilatlandırılması ve silahlandırılması, ayrıca burada kalmaları için para yardımıyla bulunulması gerektiğini belirtmişti. Bunların gerçekleşmesi durumunda Burucerd'i muhafaza edebileceğini ve Luristan'daki İngiliz hâkimiyetinin ancak bu şekilde ortadan kaldırılabilirliğini iddia etmişti. Bunun üzerine 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey, İran Genelkurmay Başkanlığı'ndan Burucerd'deki İran jandarmalarının teşkilini istemişti.⁷¹⁷

Caharduli aşireti reislerinden Serdar Muzaffer'in komutası altında 300-400 kadar atlı, Ruslarla işbirliği yapmış ve bunlar Sainkale ile Digene arasında bulunmaktaydı. 13. Kolordu Komutanı, Kurve hâkimi Salar Nasır'dan, Caharduli aşiretinden Ruslarla işbirliği yapanların kimler olduğunu, bunların Abdullah Han'a bağlı Caharduli aşireti üyeleri mi yoksa Caharduli aşiretinin bir başka kolumu olduğu konusunda bilgi vermesini, bilgisi yoksa gerekli olan tahkikatı yapmasını istemiştir.⁷¹⁸ Aynı tarihte alınan bir bilgiye göre, Afşar Aşireti Reislerinden Kerim Han'ın mevcut maiyetiyle beraber Ruslara iltihak eden Caharduli aşiretiyle beraber Digene ile Sainkale arasında bulunduğu belirtilmişti.⁷¹⁹

Ali İhsan Bey, Devletabad'da bulunan Sağ Kanat Komutanlığı'ndan Burucerd hâkimi Serdar Muhyi'nin Burucerd'de gelip gelmediği konusunda kendisine bilgi verilmesini istedi.⁷²⁰ Kirmanşah'ta bulunan Heyet-i Milliye Başkanlığı'na yazdığı mektupta, Burucerd Valisi Serdar Muhyi hakkında iki defa mektup yazmasına

⁷¹⁶ Ege, a.g.e., s.431.

⁷¹⁷ ATASEA, K.4287, D.89, F.3

⁷¹⁸ ATASEA, K.4287, D.87, F.5

⁷¹⁹ ATASEA, K.4288, D.90, F.23-24

⁷²⁰ ATASEA, K.4287, D.89, F.5

rağmen hiçbir cevap alamadığını, tam 30 günden beri hâkimsiz olan Burucerd'de Rus ve İngiliz propagandası ve entrikası yapılmakta olduğunu belirtti. Ayrıca Serdar Muhyi'nin yerine Lur aşireti üzerinde nüfuz ve itibarı olan bir zatın atanmasını o havalideki komutandan istedi. Ali İhsan Bey, şayet böyle bir kişi bulunamazsa, kendisinin birini atayacağını bildirdi.⁷²¹

Burucerd'deki tahkikat neticesinde Lur aşireti reislerinden Serdar Mansur'un aklı başında ve nüfuz sahibi bir kişi olup, 500-600 atlısının olduğu, Burucerd'e hâkim tayin edilirse hizmetinden istifade olunabileceği anlaşılmıştı. Ayrıca Salar Humayun'un amcası olan ve Ruslarla çalışan Lur reislerinden Serdan Abatanyan ile görüşülürse ve Rusların kendisine verdikleri paranın yarısını verirlerse, Osmanlı tarafına geçeceği öğrenilmişti. İbrahim Han'ın da sözüne güvenilir bir kişi olmadığı, Sağ Kanat Müfreze Komutanı Kaymakam Muhammed Ali tarafından belirtilmişti.⁷²²

Serdar Muhyi ise Burucerd'e gelmek için Burucerd'deki maliyeden para talep etmişti. Devletabad'da bulunan Sağ Kanat Müfrezesi Komutanı Kaymakam Muhammed Ali bu haberi duyduktan sonra Hemedan'da bulunan Umum Komutanlığı'ndan Serdar Muhyi hakkındaki azil yazısının gönderilmesini talep etti. Ayrıca Binbaşı Cemal Bey'in 30 Ocak 1917 günü Devletabad'da toplanacak olan 20 Bahtiyari atlısı ile Burucerd'e hareket edeceğini bildirdi. Bahtiyari reislerinden Salar Humayun da Bahtiyariler'in büyük bir kısmının yola çıktığını; ancak bunların tümünün toplanmasının ise 28 Şubat'ı bulabileceğini belirtti. 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey Bahtiyarilerin masrafları için de Cemal Bey'in yardım parasını kullanması istendi. Tüm bu hazırlıklar esnasında Burucerd'e Osmanlı kuvvetlerinin geldiğini gören Lur aşireti reisleri ise bölük komutanına müracatta bulunarak emirlerine amade olduklarını ve talep olunduğu takdirde istenildiği miktarda atlı ile harekete hazır bulunduklarını bildirdiler.⁷²³

13. Kolordu Komutanı Devletabad'da bulunan Sağ Kanat Müfrezesi Komutanı'na verdiği emirde, Serdar Muhyi'yi azlettiğini, bunu Burucerd'de tebliğ etmesini ve Serdar Muhyi'yi şehirden göndermesini istedi. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey ayrıca Ruslarla çalışan Ali Merdan Han'ın Ruslara ne suretle yardım ettiklerinin

---

⁷²¹ ATASEA, K.4287, D.89, F.6-7

⁷²² ATASEA, K.4287, D.89, F.9

⁷²³ ATASEA, K.4287, D.89, F.8

öğrenilmesini ve İbrahim Han ile de görüşülmesini istedi. Ali İhsan Bey yine Lur ileri gelenlerinden Serdar Mansur'un ise Burucerd'de ikamet ediyorsa, Burucerd hâkimliğine atanmasının uygun olacağını ifade etti.⁷²⁴ Bu sırada müfrezeeye katılacağı söylenen 300 kadar Bahtiyari gelmemişti. Bunların müfrezeeye katılımı 28 Şubat'ı bulabileceğinden, Binbaşı Cemal Bey'e Bahtiyarilerin masrafları için 30 bin kuruş verilmesi kararlaştırılmıştı.⁷²⁵

Serdar Muhyi 25 Ocak'ta Nihavend'den ayrılmış ve 200 kişilik silahlı bir kuvvet olmadıkça Burucerd'e gitmeyeceğini bildirmişti. Burucerd'deki Türk kuvvet komutanı da Serdar Muhyi'nin Burucerd'e ulaşmadığını iletmişti. Bunun üzerine Ali İhsan Bey, Serdar Muhyi'nin azledilmesini, Burucerd dolaylarında dolaşmayıp ya Kirmanşah'a ya da evine gitmesini emretti. Nizam es Saltana'ya da bir mektup yazarak, Burucerd'e uygun bir hâkim tayin edilmesini ve uygun biri var ise kendisine bildirilmesini istedi.⁷²⁶

13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey, 6. Ordu Komutanlığı'na, Serdar Muhyi'nin hâlâ Burucerd'e gitmediğini, harp mıntıkasında bulunan ve düşman propagandasına maruz kalan yerlerin, 30 gündür başıboş bırakılmasını askerin güvenliği açısından uygun olmadığını söylemişti. Ayrıca Nizam es- Saltana ile yapılan görüşmeler bir sonuç vermediğinden, Lur aşiretiyle iyi geçinebilecek ve bunların üzerinde nüfuz tesis edebilecek bir valinin seçilmesi Devletabad'daki Sağ Kanat Müfrezesi Komutanlığı'ndan istemişti. Burucerd'de Lurlar üzerinde nüfuz tesis edebilecek bir valinin bulunması, Rus ve İngiliz propagandalarının önüne geçebilmek için önemliydi. Ali İhsan Bey'e göre Alman misyonundan ayda 800 lira kadar para alan Lur ileri gelenlerinden Ali Merdan Han'ın vali tayin edilmesi ve bu suretle Lurları elde tutmak doğru olabilirdi. Diğer taraftan Ali Merdan Han'ın Ruslar'dan da para aldığı bilinmekteydi.⁷²⁷

İran'ın güneybatısında bulunan Fars eyaletinde ise Gazeruni Aşiretinin Reisi Nasır Divan, İngilizlere karşı isyan etmişti. Nasır Divan aynı zamanda Şiraz ile Buşir

---

⁷²⁴ ATASEA, K.4287, D.89, F.10

⁷²⁵ ATASEA, K.4287, D.89, F.11

⁷²⁶ ATASEA, K.4287, D.89, F.13

⁷²⁷ ATASEA, K.4287, D.89, F.14-15

arasında bulunan Kazaran şehrinin valisini kovarak, İngiliz ve Hint birliklerini geri çekilmeye zorlamıştı.⁷²⁸

Devletabad'da bulunan Sağ Kanat Müfrezesi Komutanı Kaymakam Abbas Hilmi Bey'e, 1500 kadar atlı Rus Kazağı Dizabad'dan Saruh'a hareket ettiği haberi verilmişti. Diğer taraftan Serdar Haşmet'e bağlı atlılarından 100 kişi ile düşmanın bir tabur piyade, bir süvari alayı ve iki toptan oluşan bir kuvveti ve yine 1500 kadar tahmin edilen kuvvetiyle beraber Serdar İclal Sultanabad'a gitmişti. Bununla birlikte Abbas Hilmi Bey'e göre bu bilgiler abartılı ve şüpheli görünmekteydi.⁷²⁹

Türk yetkililer bölgede düşman hakkında bilgi almak amacıyla faaliyet yürütürken bölge aşiretlerinden de faydalanmıştı. 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey, Sine'de bulunan Sol Kanat Müfrezesi Komutanına, Bicar, Sine, Zincan, Yenikend, Sainkale ve Sakız civarlarına güvenilir casuslar sevk edilmesini söylemiş, ayrıca Bicar ve Hüseyinabad'dan Sainkale'ye bir keşif kolu sevk edilmesini istemişti. Bu gibi keşif kollarında aşiretlerden istifade edilmesi önemli görülmekteydi.⁷³⁰

6.3.Süleymaniye Cephesi'nde Haziran-Kasım Ayları Arasındaki Rus Saldırıları

13. Kolordu'nun İran Cephesi'nden çekilmeye başlamasından sonra⁷³¹ Rusların saldırılarında ciddi bir artış olduğu görülmekteydi. Ruslar, Serdeşt'i işgal ettikten

⁷²⁸ ATASEA, K.4288, D.90, F.61

⁷²⁹ ATASEA, K.4286, D.86, F.22

⁷³⁰ ATASEA, K.4288, D.90, F.88

⁷³¹ Ocak 1917'den itibaren Dicle Cephesi'nde İngiliz güçlerinin taarruzları karşısında 18. Kolordu'nun savunma gücü giderek azaldı. Muharebeler sonucunda 18. Kolordu'nun gücü 6000'e kadar düştü. Bu durumda 13. Kolordu'nun Bağdat'a takviye amacıyla gönderilmesi düşünüldü fakat Halil Paşa Kolordu'nun Bağdat'a getirilmesi taraftarı değildi. Bunun yerine 21 Ocak 1917'de 13. Kolordu'nun 6. Tümeni'nin 44. Piyade Alayı Bağdat'a gönderildi fakat 18. Kolordu'nun Beşara ve Şamran'da yenilip Aziziye'ye çekilmesi üzerine, 13. Kolordu'nun tamamının geri çekilmesine karar verildi. *Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3 K. 2, s.360; Ali İhsan Sabis, *Harb Hatıralarım Birinci Dünya Harbi*, Cilt 4, Nehir Yayınları, İstanbul 1991, s.22. Gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra 13. Kolordu, 26 Şubat 1917'de verilen emir üzerine yaklaşık dokuz aydır mücadele ettiği İran Cephesi'ni boşaltmaya başladı. 13. Kolordu geride 2. ve 6. Tümen ile süvari tugayını artçı birlikler olarak bıraktıktan sonra, 26 Şubat'ta Hemedan'dan yola çıktı. Sine'de bulunan Kürdistan Müfrezesi ise aşiret birliklerini bölgede bırakarak, diğer kısmı ile Kirmanşah'a gitti. 2 Mart'ta Sine'ye çekilen Kürdistan Müfrezesi'ne bağlı aşiret kuvvetlerine, 3 Mart'ta Ruslar bir süvari alayı ile taarruz etti. Meydana gelen muharebede Ruslar bir subay olmak üzere 60 ölü bırakarak geri çekildi. Mehmed Kenan, a.g.e., C.2, s.350, 352, 356; Sabis, a.g.e., C.4, s.25-26,33-34; Mehmed Nihad, *Askeri Mecmua*, S.15-16, s.648. Türk birliklerinin Hemedan'dan çekilişi esnasında Türk kuvvetleriyle birlikte hareket eden İran mücahidlerinden birçoğu, dönüş yolunda firar etti. Hemedan'dan 2500 kişi ile yola çıkan İran mücahitlerinin sayısı Kerind'e gelinceye kadar mevcutları 400'e düştü. Firar eden kişiler arasında Nizam es-Saltana'nın oluşturduğu birliğin kurmay başkanı Salar Leşker, Polis Müdürü ve Eski Kurmay Başkanı Serdar Muktedir de vardı. Firar eden bu kişiler fırsat bulduklarında Türk kuvvetlerine saldırıyorlardı. Nitekim 7-8 Mart gecesi Mahıdeşt ile Harunabad arasında yürüyüş

sonra taarruzlarına devam etti ve Zerdan dağına çekilmiş olan Mamure Hudut Taburu ve Pişdar aşiretlerine 27 Haziran 1917 günü saldırdı. Türk kuvvetleriyle beraber Debukri Aşireti Reisi Süleyman Ağa, Begzade aşireti ve diğer aşiret kuvvetleri bulunmaktaydı. Bu saldırılarda Türk birlikleriyle beraber hareket eden aşiret kuvvetlerinden Debukri aşireti hariç diğer aşiretler birliklerini terk edip dağıldı.⁷³² Kolurdu komutanlığı, Debukri Aşireti Reisi Süleyman Ağa'ya yardımlarından dolayı teşekkür etti. Kaçan aşiretlerin kimler olduğu konusunda Mamure Hudut Bölüğü Komutanlığı'ndan bilgi istedi. Serdeşt bölgesindeki aşiretlerden pek bir fayda sağlanılmayacağı belirtilerek Mamure civarındaki aşiretlerden faydalanma yoluna gidilmesi istendi. Bununla birlikte muharebeye katılmayan aşiretlere her hangi bir yardımın yapılmayacağı belirtildi.⁷³³

2 Temmuz tarihinde Türk kuvvetleri Serdeşt'i ele geçirmek amacıyla taarruza kalktı. Bu muharebede Mamure Bölüğü'yle beraber Pişdar aşiretlerinden katılan kuvvetlerin yardımıyla Serdeşt ele geçirildi. 3 Temmuz'da ise Türk birlikleriyle İran mücahitlerinin saldırıları sonucunda Ruslar, Zap suyunun gerisine çekildi. Rus kuvvetleri ile Süleymaniye Grubu arasında 6 Temmuz'da Pençvin dolaylarında şiddetli bir çatışma çıktı. Pençvin doğusunda bulunan Garan geçidini elinde tutan Rus birliklerine karşı aşiretlerle girişilen bu taarruzda, Türk kuvvetleri başarılı oldu. Ruslar, burayı tek etmek zorunda kaldı.⁷³⁴

Temmuz ayının sonlarına doğru saldırılarını azaltan Rus kuvvetleri, Ağustos ayından itibaren tekrar taarruzlara başladı. 2 Ağustos'ta Bane yakınlarında Münferit Tepe bölgesinde Rus kuvvetleriyle aşiret birlikleri arasında müsademe yaşandı. Bölgede bulunan Türk keşif kolları, Rus birliklerinin mevcudunu öğrenmeye çalıştı. Bane bölgesinin önemli kişilerinden olan Mahmut Han ve Zahir es-Saltanat'da Türk

---

halinde olan bir hasta kafilesine saldırmışlar ve üç askeri yaralamışlardı. Sabis, a.g.e., C.4, s.41-42. 20 Mart'ta geri yürüyüşüne devam eden Türk kuvvetlerine Paytak civarında Rus taraftarı olan aşiretler tarafından saldırıda bulunuldu. Türk kuvvetlerinin mukavemetiyle saldırı püskürtüldü. Esirlerden alınan bilgiye göre, saldırıda Rus kuvvetleriyle birlikte Bahtiyari aşiretinden oluşan bir alayın da olduğu öğrenildi. ATASEA, K.4293, D.105, F.2, 4, 5. Geri dönüş esnasında yaşanan tüm bu olaylar neticesinde 13. Kolordu ve bağlı birlikleri 1 Nisan 1917'de Diyala nehrini geçerek Irak tarafına geçti. Sabis, a.g.e., C.4, s. 71,89.

⁷³² ATASEA, K.4303, D.134, F.2,10-11.

⁷³³ ATASEA, K.4303, D.134, F.19.

⁷³⁴ *Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3 K. 2, s.378-379. 6,8 ve 10 Temmuz 1917 günlerinde Pençvin ve Garan bölgelerinde Ruslar ile Türk kuvvetleri arasında muharebeler cereyan etti. Bu muharebelerde bölgedeki aşiret kuvvetleri Türk birliklerine destek verdi. Serezli Mehmed Ragip hatıratında, yüzlerce kürt aşiret üyesinin yanlarında olduklarını, akşam olunca köylerine çekildiklerini gündüz tekrar toplandıklarını anlatmaktadır. İvecan - Efiloglu, a.g.e., s.32-37.

kuvvetlerine yardımcı olacaklardı. Aşiretler, Münferit Tepe bölgesinde bulunmaktaydı. Bir subay ve beş süvariden oluşan küçük Türk Müfrezesi, Münferit Tepe bölgesine ulaştığı anda, kendilerini takip eden Rus kuvvetlerinin saldırısına uğradı. Bu esnada tepede bulunan aşiret kuvvetleri Türklere yardım ederek, Rusların geri çekilmelerini sağladı.⁷³⁵

19 Eylül 1917'de Oraman Aşireti Reisi Abbas Kuli Han, Paykulan'da Ruslarla muharebe ederek Ruslardan dört askeri esir almış ve 14 askeri de katletmişti. Ayrıca bozgun bir halde geri çekilen düşmanı üç saat kadar takip etmişti. Takibi bitirdikten sonra üç noktada önlem almış ve düşman karşısında mevzide kalmıştı. Bölge aşiretleri ve Sine halkı İslam ordusunun gelmesini bekliyordu. Abbas Kuli Han ise Türk birliklerinin Garane'ye taarruz etmesini istemekteydi. Kolordu Komutanlığı dört esiri getirmek için dört süvari gönderdi. Kumasi aşireti reisinin kardeşi olan Fethullah Bey de, birkaç günden beri düşmanla müsademe etmekteydi. Bu müsademede aşiret kuvvetlerinden üçü yaralanmıştı. Bununla birlikte düşmandan bazı ganimetler elde edilmiş ve zayıat verdirilmişti. Fethullah Bey'in cephanesi eksikti olduğu için komutanlıktan cephanesi istemişti. 2. Tümen komutanlığı da ihtiyacı olan cephaneyi kendisine göndermişti.⁷³⁶

27 Eylül'de Rus kuvvetleri Gevar ve Oramar civarına gelip, Oramar aşiretine saldırdı. Aşiretin bir kısmını esir alıp, yaklaşık 400 kişiyi de öldürdüğü haberi alındı. Oramar Aşireti Reisi Situ Ağa, İmadiye Kaymakamlığı'ndan yardım istedi. Musul Valiliği bunun üzerine Zibar, Akre ve Duhok bölgelerinde bulunan aşiretlerin Şemdinan bölgesinde toplanarak hazırlanmalarını belirtti. Toplanan bu aşiretlerin iaşelerinin de devlet tarafından karşılanması İmadiye Kaymakamlığı'ndan istendi.⁷³⁷

Rusların Oramar nahiyesini almaları üzerine, Oramar Aşireti Reisi Situ Ağa bir grup adamıyla beraber Nirvan köyüne giderken aşireti ise göç etmişti. Nirvan köyünde de Ruslar'a karşı direnemeyen Situ Ağa, Reykan nahiyesine gitti. Bölgedeki çatışmalardan endişelenen Reykan halkı ise korkudan şehri terk etmişti. Rusların

---

⁷³⁵ İvecan-Efiloğlu, a.g.e., s.65-68.

⁷³⁶ ATASEA, K.4312, D.159, F.5-6

⁷³⁷ ATASEA, K.3676, D.335, F.4-5

ilerlemesini durdurmak için aşiretlerin ciddi anlamda bir düzene sokulmaları ve birkaç gün içinde takviye kuvvet gönderilmesi gerekmektedir.⁷³⁸

İmadiye civarında, Ruslar yaklaşık 10 bin kişiye sahipti. Hacı Reşid ve Çal bölgelerinden toplanan yaklaşık 600 kişilik Türk askeri grubu, Zap nehri üzerinde bulunan Bülbül Köprüsü ve Zelyun bölgelerinde mevzilenmişti. Bu askerlere bölge aşiretlerinden 200 kişilik bir takviye yapılmıştı. Ayrıca Şeyh Bahaeddin kuvvetlerinden de 400 kişilik bir kuvvet bölgeye gelmişti. İmadiye Kaymakamlığı, Rus kuvvetlerinin saldırısı durumunda aşiret kuvvetlerinin bunları engelleyemeyeceği, buraların elden çıkması durumunda geri alınmasının zor olacağını düşünerek 6. Ordu Komutanlığı'ndan muhtelif cinsten cephane talep etti.⁷³⁹

8 Ekim'de Rus birlikleri, şiddetli topçu ateşi altında Merivan'da bulunan Garan köprüsü üzerindeki Süleymaniye Hudut Taburu'na karşı taarruza geçti. Ruslar karşısında fazla dayanamayan Türk birlikleri Merivan kalesinin kuzeyindeki tepelere çekildi. Süleymaniye Hudut Taburu, 22 Ekim'de karşı taarruza geçerek, Merivan'ın kuzey kısımlarını yeniden ele geçirdi. Muharebenin gerçekleştiği bölgede Merivan aşireti bulunuyordu. Bu aşiret, savaş öncesi Ruslarla anlaşarak tarafsız kaldığını bildirdi.⁷⁴⁰

Bölgedeki Rus saldırılarının artması üzerine 6. Ordu Komutanlığı yeni bir oluşuma girdi. Bu amaçla 6. Ordu bölgesinin kuzey kısmında muvazzaf asker ve Bali gönüllülerinden oluşacak ve Şimal Grubu adını alacak bir müfreze oluşturulacağı bildirildi. Bu müfrezenin komutanı olarak da Jandarma Yüzbaşı Yusuf İzzet Efendi görevlendirildi. Bölgedeki tüm asker ve memurların kendisine yardım etmesi istenildi. Şimal Grubu, Oramar ve Colamerik mıntıkasında düşmanın ilerlemesini engelleyecek ve aynı zamanda düşmana saldırıda bulunacaktı. Balza-Reykan-Diza istikametinde Oramar, Serve, Reykan, Ertuş, Deskebela ve Misuri aşiretleri; Çal-Colamerik istikametinde Penyanis, Bervaribela ve Bervarinarin aşiretleri bulunacaktı. Aşiretler silahlarıyla beraber kendi reislerinin komutası altında toplanacaklardı. Aşiretlere silah gerektiğinde İmadiye ve Zibar'daki mahalli komutan

⁷³⁸ ATASEA, K.3676, D.335, F.6

⁷³⁹ ATASEA, K.3676, D.335, F.7

⁷⁴⁰ *Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3 K. 2, s.382. Hüseyin Hüsnü Erkilet, "Yıldırım" adlı eserinde bölgede bulunan Merivan aşiretinin Garan köprüsü civarındaki muharebede Türk kuvvetlerine yardım ettiğini belirtmektedir. Hüseyin Hüsnü Erkilet, *Yıldırım*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2002, s.93.

ve hükümet reisi emrinde cephane depoları açılacaktı. Tüm bu işler Yüzbaşı Yusuf İzzet Efendi'nin kontrolünde yapılacaktı.⁷⁴¹

Yüzbaşı İzzet Efendi bu amaçla bölgede bulunan aşiret reislerini toplantıya çağırdı. Yüzbaşı İzzet Efendi'nin amacı, toplayacağı aşiretlerin silah ve teçhizat ihtiyacını belirlemek ve bu aşiretlerden 300 kişilik bir kuvvet oluşturarak Rus kuvvetlerinin sınır tecavüzlerini engellemektir. Ayrıca aşiret kuvvetlerini en iyi silahlarla donatıp Oramar bölgesinin Dize istikametinde belirlenecek mevkiye yerleştirerek sınırın uzak bölgelerine kadar olan kısmını koruma düşüncesindeydi. Bununla birlikte düşmanın sınıra tecavüz etmesi halinde bölgede bulunan aşiret kuvvetleriyle hemen karşılık vermeyi amaçlamaktaydı. Tüm bunların yapılması için aşiret reisleriyle gerekli olan görüşmelerin gerçekleştirilmesi, mümkün mertebe askeri bir düzene sokulmaları ve harbe hazır hale getirilmeleri gerekmekteydi.⁷⁴² Yusuf İzzet Efendi'nin bu amaçla yaptığı toplantıya Oramar, Nerve, Rekikan, Redoskibala, Ertuş ve Denmaada aşiretleri katıldı.⁷⁴³

Çal-Colamerik bölgesinde bulunan aşiret kuvvetlerinin miktarına bakıldığında; Diza, Oramar, Reykan, Nerve, Belda, Zerde, Artuş ve Doskibela aşiretlerinin her biri ortalama 500 kişiye sahipti ve bunların beşte biri de silahlıydı. Penyanis Aşireti Reisi Mir Mahmut Penyanis 400, Berveribela Aşireti Reisi Hacı Reşid Bey 700, Bervarinarin Aşireti Reisleri Muhammed Salih Ağa ve Numan Ağa 500, Mesveribela aşireti 200, Şirzan aşireti 500 kişilik güce sahipti.⁷⁴⁴ Mezuri aşiretinden Şeyh Nuri Efendi'nin maiyetinde 377 ve Doski aşiretinden Seyyid Ağa'nın da 123 kişi ile beraber toplamda 500 kişilik bir kuvvetle Çal-Colamerik bölgesine gelmişti. Ayrıca Şeyh Nuri Efendi bölgede önemli çalışmalar da yapmaktaydı.⁷⁴⁵

Saruh bölgesinde topsuz olarak 250 Rus atlısının bulunduğu, bunlardan 50 atlının Dizabad'a kadar gelip geri döndükleri haberi alındı. Bu atlıların geceleri Dizabad ve Saruh arasında bulunan Cerban geçidinde kaldıkları öğrenildi. Sultanabad'da ise Samsam Sultan atlılarıyla beraber 200 kadar Rus kuvveti vardı. Ayrıca Ruslar kendi

⁷⁴¹ ATASEA, K.3676, D.335, F.9-10

⁷⁴² ATASEA, K.3676, D.335, F.14

⁷⁴³ ATASEA, K.3676, D.335, F.15

⁷⁴⁴ ATASEA, K.3676, D.335, F.11

⁷⁴⁵ ATASEA, K.3676, D.335, F.12

tafaftarı olan İran aşiretlerinden bir kuvvet hazırlamış, hazırlanan bu kuvvet Sultanabad ile Saruh arasında bulunmaktaydı.⁷⁴⁶

İngiliz ve Ruslar ise bölgede kendilerine karşı mücadele eden aşiretleri kendi taraflarına çekmek amacıyla çalışmalar yürütmekteydi. Hâlihazırda el Gare, es Sayh, Beni Temim ve Karve aşiretleri İngilizlere karşı mücadele ederken, Oraman, Merivan ve Caf aşiretlerinin de Ruslara karşı mücadele ettikleri bilinmekteydi. Bu aşiretlerle beraber Şirmazer ve Mamure bölgesindeki aşiretlerle de irtibatın devam ettirilmesi için aşiret reislerinin ödüllendirilmesinin onlar üzerinde etkili olacağı düşünüldü. Ayrıca Rusların ilerlemesini durduran İmadiye bölgesi aşiretlerinin de teşkiline başlanmıştı.⁷⁴⁷

6.4. 1918 Yılında Meydana Gelen Muharebeler

1917 yılının sonlarına doğru Rusya’da Bolşevik ihtilalinin başarıya ulaşması, Rus muharebe sahalarını da etkiledi. Rus askerler, İran ve Kafkasya Cephelerinde silahlarını bırakarak ülkelerine dönmeye başladı. Rusların İran’dan ayrılmasıyla ortaya çıkan boşluğu Ermeniler ve Nasturiler doldurmaya çalıştı. Bunlar, Ruslardan geriye kalan, silah, cephane ve iâşe ambarlarına el koydular. Ele geçirdikleri silah ve cephanelerle tabur ve alaylar oluşturdular. Bunun neticesinde de Urmiye-Dilman bölgesine hâkim oldular. Rusların İran’dan ayrılması, İngilizler için de bir fırsat oldu. İngilizler, Rusların boşalttığı yerleri ele geçirip, bu şekilde İran’ı kontrolüne alıp Bakü petrollerine ulaşmayı istemekteydi. Bunun için Urmiye-Salmas-Dilman bölgelerinde bulunan Ermeni ve Nasturi kuvvetlerine destek oldu. Ayrıca Rusların çekildiği Kasrışirin, Serpol ve Kirmanşah gibi bölgelerde bulunan aşiretleri, kendi amaçları için kullanmayı düşündü. Bu amaçla Kirmanşah bölgesine hâkim olmayı planladı. Bunu gerçekleştirmek içinde bölgenin güçlü aşireti ve Türk-Alman taraftarı olan Sencabileri kendi tarafına çekmeye çalıştı. Ayrıca Rus komutan Baratof da İngilizlerin kontrolüne girmişti. Baratof, ihtilalden sonra Rusya’ya gitmekten korktuğu için İran’da kalmıştı.⁷⁴⁸

Urmiye- Dilman civarında Ermeni-Nasturi kuvvetlerine katılıp ülkelerine dönmeyen birçok Rus askeri de vardı. Bölgede bulunan Kürt aşiretleri, özellikle de Simko

⁷⁴⁶ ATASEA, K.4279, D.64, F.6,8

⁷⁴⁷ ATASEA, K.3676, D.335, F.19

⁷⁴⁸ Aysan, a.g.e., s. 1-2.

İsmail Ağa bunlarla savaş boyunca önemli mücadeleler etti.⁷⁴⁹ Bölgede Ermeni ve Nasturilere yardım eden ülkelerden biri de Amerika idi. Amerika, İngilizlerle birlikte hareket edip bölgede gönüllü Ermeni ve Nasturi taburları oluşturmaya çalıştı.⁷⁵⁰ Tüm bu olaylar neticesinde 1918 yılına bakıldığında İran'ın Türk kuvvetleri ile Ermeni-Nasturi kuvvetleri arasında bir mücadele sahasına döndüğünü göstermektedir.

6.4.1.Ocak-Nisan Ayında Meydana Gelen Olaylar

Türk yetkililer, Oramar bölgesindeki aşiret reislerini kendi tarafına çekmek amacıyla bir takım görüşmeler gerçekleştirdi. Şimal Ordular Grup Komutanı Yüzbaşı Yusuf İzzet Efendi, Goyan aşireti reisini acil bir biçimde çağırarak kendilerini desteklemek konusunda müzakere etti.⁷⁵¹ Yine Zelkiha bölgesindeki aşiretlerin askeri yükümlülüklerinin olduğu belirtilmiş fakat muharebe esnasında bunlardan istenildiği kadar fayda görülmediği ifade edilmiştir. Bu aşiretlerin askerin yanında milis teşkilatı olarak görev yapabilmeleri için kış boyunca bunların talim ve terbiyesiyle uğraşılsa bunlardan ancak yarar sağlanılabileceği düşünülüp, izin verildiği takdirde aşiret reisleriyle görüşüleceği, Yüzbaşı Yusuf İzzet Efendi tarafından Ordu Komutanlığı'na bildirildi.⁷⁵² Ayrıca Pençvin'in kuzeyinde bulunan Oraman, Merivan ve Uçan ile diğer aşiret reisleri 13. Kolordu Komutanlığı'nın yaptığı görüşmeler ve telkinler sonucunda Türk birliklerine yardım etmek ve düşman kuvvetlerini topraklarına sokmamak konusunda söz verdiler.⁷⁵³

---

⁷⁴⁹ Urmiye ve Dilman civarında toplanan Ermeni ve Nasturiler, Rusya'ya dönmek istemeyen askerleri de alarak, İngilizler'in yardımıyla gittikçe güçlenmeye başladı ve bölgelerindeki Müslümanlar'a karşı katliamlara giriştiler. Ermeniler Ocak 1918 tarihi itibarıyla Urmiye ve Dilman Keldanileri'nden bir kıta, Türkiye'den göç etmiş 3000 Keldaniden oluşan bir kuvvete ve 1000 kişiden oluşan Ermeni kuvvetine sahip bulunmaktaydı. Daha sonraki dönemlerde özellikle İngilizler'in yardımıyla asker ve malzeme yönünden de gittikçe güçlenmişlerdi. Bu dönemde kuvvetleri dört tabur, bir ağır Makinalı Tüfek Bölüğü, dört sahra ve üç dağ topuna ulaşmıştı. Ayrıca 5000 civarında silahlı askere de sahiptiler. Salmas civarında bulunan Şikaki Aşireti Reisi Simko İsmail Ağa ve diğer bazı Kürt aşiret reisleri bunlarla mücadeleye girişti. Aysan, a.g.e., s.6; Mehmed Nihad, a.g.e., C. 2, s.429. Nisan 1918 ortalarında alınan bilgiye göre Simko'nun, Dilman civarında Ermeniler ve Nasturiler'le mücadele halinde olduğu haberi alındı. Bu aylarda Simko, Türk kuvvetleriyle de mücadeleye girişti. Van dolaylarında bulunan 5. Türk Tümeni öncülerıyla Simko kuvvetleri arasında Başkale ve Kotur civarında, Süleyman Han ile de Uşnu ve Savuçbulak civarında çatışmalar oldu. Simko, Türkler'den ele geçirdiği bir takım ağır silahları Nasturiler'e karşı kullandı. Aysan, a.g.e., s.12; Mehmed Nihad, a.g.e., C. 2, s.430.

Keldaniler: 16. Yüzyılda Nasturi kilisesi içerisinde yer alan Piskopos Yuhanna'nın, Papalığın otoritesini kabul etmesi üzerine Nasturi kilisesinden ayrılan topluluğa verilen isimdir. Gündüz, a.g.e., s.217

⁷⁵⁰ Aysan, a.g.e., s.6-7.

⁷⁵¹ ATASEA, K.3676, D.335, F.20

⁷⁵² ATASEA, K.3676, D.335, F.21

⁷⁵³ ATASEA, K.3676, D.335, F.24

Şimal Grubu Komutanı Yüzbaşı Yusuf İzzet Efendi, Goyan, İmadiye, Duhok ve Rehu aşiretlerinden milis teşkilat oluşturdu. Bu bölgedeki aşiretlerinin tümü askeri yükümlülüğe tabi olmalarına rağmen, bölgedeki muharebelere iştirakleri olmuyordu. Asker ve jandarmanın yapmış olduğu takibat ise her hangi bir netice vermiyordu. Muharebelere sevk edilenler de Musul'a kadar gidip orada firar etmekteydi. Ordu kadrosunda gereksiz bir yer işgal eden bu gruplar, vazifeleri olmadıkları zaman evlerine dönmekteydi. Şimal Grubu düşmanla bir muharebeye tutuşmadığı için bunların silahlarıyla beraber milis kuvveti olarak bulundurulmaları ve ayrıca yapacak bir şeyleri yoksa farklı görevler vererek hiç olmazsa depo vazifesi görevi görmeleri düşünüldü. Bu arada Ruslar Urmiye bölgesinden çekilmeye başlamıştı. Bölgede İranlılara yaptıkları eziyetlerden dolayı İranlıların öfkelerini kazanmışlardı. İranlılar büyük bir ümitle Türk kuvvetlerinin gelmesini beklemekteydi. Abdovi Aşireti Reisi Simko da Şimal Grubu'na adamlar göndererek kendilerine destek vereceğini belirtti.⁷⁵⁴

Bu arada Urmiye bölgesinde de önemli gelişmeler olmaktadır. 1918 Şubat ve Mart aylarında Urmiye-Dilman-Salmas dolaylarında toplanan Ermeni ve Nasturiler, Amerikan ve İngiliz Konsoloslarının desteğiyle kuvvetlenmeye başladı. Bunlara silah ve teçhizat yardımı yapılmaktaydı. Urmiye gölü civarında bulunan Şerefhane iskelesinde Rus birliklerinin geride bıraktığı çok sayıda mühimmat vardı. Bunları ele geçirmek isteyen Ermeni-Nasturi güçleri Mart 1918'de ilerlemeye başladı. Bölge Valisi, 2000 kişiden oluşan kuvvetiyle bunları karşıladı. Meydana gelen muharebede vali mağlup oldu ve geri çekildi. Hoy bölgesine hâkim olan aşiret reisi İsmail Ağa da bunlarla mücadele etti ve o da yenilerek geri çekilmek zorunda kaldı. Buna rağmen Ermeni-Nasturi kuvvetleri Şerefhane'ye giremedi ve mühimmatı ele geçiremediler.⁷⁵⁵

Nisan ayında 6. Orduya gelen bilgilere göre Ermenilerin Urmiye bölgesindeki aşiretlere yönelik bir saldırı hazırlığında oldukları öğrenildi. Yine Reşid es-Saltana komutasında Haydarabad civarında Karapapak aşiretine mensup 2000 silahlı aşiret

---

⁷⁵⁴ ATASEA, K.3676, D.335, F.25

⁷⁵⁵ Aysan, a.g.e., s.6.

üyesinin bulunduğu haberi alındı. Bu aşiretin Türkler tarafında mı yoksa Ermeni-Nasturi tarafında mı olduğu konusunda bir bilginin mevcut olmadığı bildirildi.⁷⁵⁶

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 3 Mart 1918 yılında yapılan Brest Litovks Anlaşması gereğince 3. Ordu kendilerine bırakılan bölgeleri almak amacıyla Kars'a doğru harekete geçti. 3. Orduya bağlı 4. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey⁷⁵⁷ ise bu arada Van gölü civarında Ermenilerle mücadele halindeydi. Çünkü Ruslar bu bölgeyi terk ettikten sonra buraları İngilizlerin desteğiyle Ermeniler ele geçirmeye çalışmaktaydı. 4. Kolordu'nun karşısında dayanamayan Ermeniler, Urmiye-Dilman-Salmas bölgesine kaçarak, buradaki Ermeni ve Nasturi kuvvetlerle birleşmeye çalıştı. Bu bölgeye gelenlerin büyük bir kısmı, Şikaki Aşireti Reisi Simko İsmail Ağa tarafından öldürüldü.⁷⁵⁸

İngilizler, Rusların terk ettiği bu bölgelerde Ermeniler-Nasturileri destekleyerek ve Sakız-Savuçbulak-Urmiye-Dilman-Tebriz hattını kontrol ederek, 6. Orduyu kısıp almayı planlamaktaydı. Aynı zamanda Rusların terk ettiği bölgelerde Ermeniler tarafından Müslümanlara karşı katliamlar yapılmaktaydı. Hem İngilizlerin planlarını boşa çıkarmak hem de Müslüman halka yapılan katliamların önüne geçmek amacıyla Başkumandanlık Vekâleti 13 Şubat 1918'de 6. Ordu'dan, Ermenileri takibini sürdüren ve Urmiye'ye doğru ilerlemeye devam eden 4. Kolordu'ya destek vermek amacıyla bir kuvvet oluşturmalarını ve bu birlikleri Savuçbulak üzerinden harekete geçirmesini emretti. Bu emir üzerine 6. Ordu, iaşe sıkıntısından dolayı Erbil'e alınmış olan 6. Tümen karargâhı ile 16. Alay'ın Revandiz Grubu'nun takviye birliklerle hemen Revandiz'e nakledilmesini istedi.⁷⁵⁹

Başkumandanlık Vekâleti, 6. Ordu'dan Urmiye bölgesinin hızlı bir biçimde ele geçirilmesi için harekete geçilmesini istedi. 6. Ordu Komutanlığı ise, Urmiye harekâtı için şartların uygun olmadığını, ayrıca Gevar kuzeyindeki aşiretlerden yararlanmak için kış mevsiminin bitmesini beklemek gerektiğini söyledi. Bu arada

---

⁷⁵⁶ Aysan, a.g.e., s.12.

⁷⁵⁷ Daha önce 13. Kolordu Komutanı iken 21 Ekim 1917'de 4. Kolordu Komutanı olarak Kafkas Cephesi'ne atanmıştır. Toker-Aslan, a.g.e., C.3, s.233.

⁷⁵⁸ Aysan, a.g.e., s. 5.

⁷⁵⁹ Aysan, a.g.e., s.8-9.

Urmiye'ye gönderilecek olan birlikleri kontrol eden 6. Tümen komutanı gidecek olan kuvvetin 1400 muharipten oluştuğunu, Ordu Komutanlığına bildirdi.⁷⁶⁰

Hazırlıkların tamamlanmasından sonra eski Revandiz Grubu, Örtme Müfrezesi adı altında 6 Nisan 1918'de İran'a doğru yola koyuldu. 10 Nisan'da ise Uşnu'ya ulaştı. Müfreze yola çıkarken Şemdinan bölgesindeki aşiretleri de birliğine katarak ilerlemeyi düşünmüşse de savaştan dolayı halkın buralardan göç etmesinden dolayı bu gerçekleşmedi. Bir diğer girişim ise İmadiye-Oramar bölgesi aşiretlerinden kuvvet oluşturmaktı. Bu amaçla İmadiye bölgesine bir jandarma subayı gönderildi. Görevi Oramar-İmadiye bölgesindeki aşiretleri toplayıp, Şikaki Aşireti Reisi Simko İsmail Ağa'nın aşiret kuvvetleriyle birleştirmekti. 6. Tümen Uşnu'dan Urmiye'ye hareket ederken, buradan kaçacak olan Ermeni-Nasturi kuvvetlerin kaçış yolunu bu aşiret kuvvetleriyle kapatmayı düşünmekteydi.⁷⁶¹

6.4.2. Uşnu'nun Ermeniler Tarafından İşgal Edilmesi (23 Nisan 1918)

Amerikalı ve İngiliz Konsoloslardan hem silah hem de cephane takviyesi alan Ermeniler, 22 Nisan'da 1000 piyade ve süvari ile iki toptan oluşan bir kuvvetle Urmiye'den Haydarabad'a doğru yola çıktı. Uşnu yakınlarına ulaşan Ermeni kuvvetleri, 22. Alay'ın 1. Bölüğü'ne doğru taarruza geçti. Uşnu'nun kuzey sırtlarında meydana gelen muharebe akşama kadar sürdü. Ermeniler'in saldırıları 23 Nisan günü de devam etti. Aynı zamanda takviye kuvvetlerle daha da güçlenen Ermeni birlikleri, Uşnu civarındaki Türk kuvvetlerini çevirmeye başladı. Bunun üzerine Türk birlikleri Uşnu'yu terk ederek, Pesve geçidine çekilmek zorunda kaldı. Türk kuvvetlerinin zor durumda kalması üzerine 24 Nisan'da 16. Alay'ın 3. Tabur'u Erbil'den Revandiz ve Uşnu yönünde harekete geçti. Ermeniler Uşnu'yu aldıktan sonra, 25 Nisan'da 1000 kişilik bir kuvvetle Nagada'ya doğru yola çıktı. Ermenilerin bu bölgede böyle bir harekete girişmelerinin sebebi, 4. Kolordu'nun sınıra varması ve Dilman-Hoy bölgesinde bulunan aşiretlerin Ermenilere karşı ayaklanması ve bunun sonucunda da geri çekilme yollarının kapanması tehlikesiydi. Ermeniler, Uşnu ve civarını işgal edip güney yolunu açarak İngilizlerle birleşmeyi ummaktaydı. Bu arada 6. Tümen müfrezesi 27 Nisan'da Uşnu güneyindeki Kadir Çayı civarına çekildi. Ermeniler ise büyük bir kuvvetle Haydarabad'ta bir araya geldi. Uşnu'yu işgal eden Ermeni

⁷⁶⁰ Aysan, a.g.e., s.9-10.

⁷⁶¹ Aysan, a.g.e., s. 10-11, *Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3 K. 2, s.546-547.

kuvvetleri, her biri 400 mevcutlu üç piyade taburu, bir topçu bataryası ve bir Makinalı Tüfek Bölüğü'nden ibaretti.⁷⁶²

6.4.3. Üçüncü Dilman Muharebesi (17-18 Mayıs 1918)

Dilman-Urmiye bölgesindeki Ermeni-Nasturi kuvvetlerinin saldırılarının artması üzerine Başkumandanlık Vekâleti, 4. Kolordu'yu bu bölgeye gönderdi. 4. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey, bölgedeki Ermeni ve Nasturilerin, İngiliz ve Amerikan yardımı gelmeden imha edilmeleri gerektiğini düşünmekteydi. Bu amaçla 5. Tümen'i görevlendirdi.⁷⁶³ 4. Kolordu Komutanı ayrıca eldeki aşiret ve İranlı mücahit kuvvetlerinden faydalanılması gerektiğini ve aşiretlerin taarruz hareketlerinde Türk kuvvetlerinin yanında olmalarının halk ve Rus kuvvetleri üzerinde önemli bir etkisinin olacağını düşünmekteydi. Aşiretler muharebelere katılmasa dahi Türk birliklerinin yanında olmaları hem birliklerin sayıca çok olduklarını gösterecek hem de aşiretlerin Türk tarafında olduklarına dair izlenim verecekti. Hatta 4. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey böyle bir yöntemle Hemedan Muharebesi'nden önce başvurduğunu ve 1000 kişilik bir aşiret kuvvetini parçalara bölerek yaklaşık 16 bin kişilik aşiret kuvvetinin kendi yanında olduğuna dair Rusları inandırdığını ifade etmişti. 4. Kolordu'ya bağlı olan 13. Piyade Alayı da elindeki topçu birlikleri ve aşiret kuvvetleriyle birlikte Balıklıgöl ve Ararat dağı arasındaki Kafkas sınırını gözetleyecekti. Ayrıca Maku'da bulundurduğu taburu ve aşiret birlikleri de Culfa'da Ararat dağına kadar olan Aras nehri boyunca gözetleme görevini yerine getirecekti.⁷⁶⁴

Türk yetkililer bu harekâtı üç aşamada gerçekleştirmeyi düşündü. İlk olarak Dilman ele geçirilecek, daha sonra Salmas Boğazı üzerinden taarruza devam edilecek, en sonunda ise 18 Mayıs itibarıyla Urmiye ele geçirilecekti. 6. Tümen'in vazifesi ise 17-18 Mayıs'ta Urmiye'ye taarruz etmek ve Ermenilerin güneye inmesine engellemekti. 6. Tümen'e bağlı Şemdinan'daki kuvvetlerde aşiretlerle beraber Bacırge tarafından Urmiye istikametine ilerleyecekti. 6. Tümen'e bağlı bir diğer birlik ise Şemdinan üzerinden Urmiye'ye yürüyüşe geçecekti.⁷⁶⁵

⁷⁶² *Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3 K. 2, s.547; Aysan, a.g.e., s. 12-13.

⁷⁶³ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Kafkas Cephesi Üçüncü Ordu Harekâtı*, Cilt 2, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, s. 512.

⁷⁶⁴ Sabis, a.g.e., C.4, s.219.

⁷⁶⁵ *Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3 K. 2, s.548; Aysan, a.g.e., s.15.

Urmiye ve Salmas bölgesinde Ermeni güçleri, bir Rus miralay komutasında biri Ermeni ve üçü Asuri olmak üzere dört piyade taburu, 12 dağ topu ve 16 makinalı tüfekten oluşan bir kuvvetten oluşmaktaydı.⁷⁶⁶ Dilman taarruzu 17 Mayıs'ta gerçekleşecekti. Harekâta katılacak olan 5. ve 6. Tümen'in 10 Mayıs'taki konumu şu şekildeydi: Urmiye güneyinde Selati civarında 6. Tümen müfrezesi; 5. Tümene bağlı birliklerden Hoy civarında, 15. Alay, süvari bölüğü, dağ bataryası, istihkâm bölüğü; Bayazıt'ta, 13. Alay, bir dağ bataryası, 21. İhtiyat Aşiret Süvari Alayı (Toplam altı piyade ve mevcutları 100-150 arası); Hoşap'ta, Mürettep tabur, adi dağ top takımı, 13. Alaydan bir ağır makinalı tüfek takımında oluşan Hoşap Müfrezesi; Saray'da ise tümenin geri kalan kısmı.⁷⁶⁷

5. Tümen'in 16 Mayıs'taki konumuna bakıldığında aşiretlerin Dilman Muharebesi'ne katıldıkları görülmektedir. Simko İsmail Ağa aşireti, 600 atlısı ile Mafikent batısında bulunurken, 4. Aşiret Süvari Alayı ile 27. Aşiret Süvari Alayı Silav'ın güneyindeydi. Aşiret Süvari Alaylarının her birinin mevcudu 100-150 kişiden oluşmaktaydı. Mürettep taburu oluşturan kuvvetlerden biri de Simko İsmail Ağa aşiretine bağlı 150 süvari idi.⁷⁶⁸

Türk kuvvetleri 17 Mayıs 1918'de 5. Tümen komutanı Mustafa İzzet Bey Komutasında Dilman ve Salmas'ta taarruza geçti. Moğancık'ın kuzey tepeleri 3. Süvari Alayı'nın 2. Bölüğü ve aşiret kuvvetleri tarafından ele geçirildi. 14. Alay ise Vardan'ı işgal etti. Dilman-Horava-Selmanköy civarının düşman tarafından kontrol edildiğini gören tümen komutanı buraların ele geçirilmesini emretti. Yapılan muharebe sonucunda yaklaşık 100 süvarilik düşman birliği yenilgiye uğratılarak Horava ele geçirildi. Dilman kuzeyinde bulunan 500 kişilik düşman kuvvetiyle de muharebeye girildi fakat düşmanın ancak 1000 metre yakınına kadar sokulabildi. Düşmanın topçu kuvvetlerinin de katılmasıyla Türk birliklerinin ilerleyişi yavaşlamaya başladı. 3. Süvari Alayı ve aşiret kuvvetleri, hem 14. Alay'ın sol yanını koruyor hem de 15. Alay ile irtibatını sağlamaktaydı. Aynı zamanda düşman ile de muharebeye devam etmekteydi. 15. Alay'ın sağ tarafından ilerleyen Simko İsmail Ağa'nın aşiret kuvvetleri de 500 kadar süvari tarafından durduruldu. Bu arada düşman kuvvetleri, 14. Alay'ın 2. Taburu'na hücumla kalktı fakat Türk birliklerinin

⁷⁶⁶ Sabis, a.g.e., C.4, s.220.

⁷⁶⁷ Aysan, a.g.e., s. 15.

⁷⁶⁸ Aysan, a.g.e., s. 16-17.

karşılık vermesi üzerine geri çekildiler. Akşama kadar devam eden muharebede Türk kuvvetleri düşmanın ancak 500 metre yakınına kadar gelebilmişti.⁷⁶⁹

Dilman Muharebesi devam ederken kendisine Urmiye'ye taarruz görevi verilen 6. Tümen ise Uşnu'dan hareket ederek Taşağıl-Selani sınırına vardı. Bu esnada aşiretler ve Revandiz Hudut Taburu'ndan iki bölük Savakale'de toplandı. Türk kuvvetleri karşısında Ermeni ve Nasturi güçleri ise Urmiye yönüne doğru gitti. 6. Tümen'e bağlı olan kuvvetler, Ermeniler ile giriştikleri muharebelerde galip geldi. Ermeni ve Nasturi güçleri Dizatek'de bir araya gelmeye başladı. Düşman kuvvetlerinin burada toplandığının öğrenilmesi üzerine 6. Tümen müfrezesi bu yönde ilerlemeye başladı. 14 Mayıs'ta düşman kuvvetleriyle muharebeye girişen Müfreze, aynı gün Çungarlı köprüsünü, 16 Mayıs'ta ise Saatli ve Baranduz köprülerini ele geçirdi.⁷⁷⁰

Ermenilerin, Dizateke civarında toplanıp muharebeye girişmelerinin bir oyalama taktiği olduğu sonradan anlaşıldı. 17 Mayıs'ta 500 kişilik bir kuvvetle Savakale'nin kuzeyinde bulunan Revandiz Hudut Taburu ve aşiretlerden oluşan Türk kuvvetine saldırıp mağlup ettiler. Yenilen aşiret kuvvetleri dağıldı, diğer birlikler ise Şemdinan tarafına çekildi. Bu yenilgi ve Ermeni-Nasturi kuvvetlerinin Uşnu yönüne doğru ilerlemeleri üzerine 6. Tümen müfrezesi komutanı geriden kuşatılacakları endişesinden dolayı Dizateke bölgesinde başarılı bir biçimde mücadele eden birlikleri Nagada-Uşnu hattına çekmek zorunda kaldı.⁷⁷¹ Aynı zamanda 17 Mayıs'ta Urmiye'nin güneyindeki Barandoz nehri üzerinde 6. Tümen'e bağlı olan birlikler Nasturi Cilo aşiretinin saldırısına uğradı. Bu saldırıda Türk kuvvetleri mağlup oldu ve birçok silah ve ekipman Nasturilerin eline geçti.⁷⁷²

18 Mayıs'ta tüm birlikler bir önceki gün kaldıkları yerden mücadeleye devam etti. 14. Alay'a, bir dağ topçu takımı takviye edildi. Ermeni kuvvetleri de bu arada takviye birlikler almaktaydı. Bugünkü muharebede mevcutları yaklaşık 3000 olmuştı. Tümen komutanı ihtiyat birliklerini de muharebeye katmasına rağmen başarılı olamadı. Cephanenin azalması ve karanlığın çökmesi üzerine muharebeyi kesti. Ermeni kuvvetlerinin fazlalığı, bina duvarlarının sağlam ve mazgallı olması ve Ermenilerin toprak setler arkasında savunma yapmaları gibi sebeplerden Dilman

⁷⁶⁹ Aysan, a.g.e., s.18, Sabis, a.g.e., C.4, s.222.

⁷⁷⁰ Aysan, a.g.e., s. 19.

⁷⁷¹ Aysan, a.g.e., s. 20..

⁷⁷² M. H. Donohoe, *With the Persian Expedition*, Edward Arnold, London 1919, s.137.

alınamadı. Muharebede Ermenilerin taarruzları karşısında aşiret kuvvetleri geri çekilmiş ve daha sonra ise dağılıp kaçmışlardı.⁷⁷³

6.4.4. Dördüncü Dilman Muharebesi (18-19 Haziran 1918)

17-18 Mayıs'taki Dilman Muharebesi'nde istenilen netice alınamayınca, 4. Kolordu komutanı birlikleri yeniden teşkilatlandırarak ve takviye birlikler getirterek taarruz planını yaptı. Bu amaçla 28 Mayıs 1918'de 5. Tümen komutanına verdiği emirde, Van Valisi Haydar Bey'in Van'ın güney bölgelerindeki aşiretlerden bir kuvvet oluşturmalarını ve bu kuvvetin Dilman'a yapılacak taarruz için Bacirge üzerinden Urmiye'ye gelmesini istedi.⁷⁷⁴

4. Kolordu komutanı 1 Haziran 1918'de 13. Alay'dan, kendisine bağlı birlikler ve aşiret kuvvetleriyle Şahtahtı köprüsü doğusunda toplanmasını, bir bölük piyade, iki makinalı tüfek, bir dağ topu ve emrine verilecek bir kısım aşiret kuvvetiyle beraber Culfa köprüsünün güney kesimini muhafaza etmesini istedi. Van Valisi Haydar Bey'in, emrinde olan birlikler ve aşiret kuvvetleriyle Urmiye mıntıkasına gelmek amacıyla Başkale güneyinde 10 Haziran'a kadar toplanacağını belirtti.⁷⁷⁵

Dilman bölgesinde 4. Kolordu'ya bağlı 5. ve 12. Tümenler'in hazırlıkları vardı. Kuvvetler şu şekilde konuşlandırıldı: 2, 4 ve 26. İhtiyat (aşiret) Süvari Alaylarının da desteklediği 5. Tümen, 18 Haziran 1918'de yürüyüşe geçecekti. 5. Tümen, Çobanlı iskelesi-Çobanlı güneybatı tepeleri- Şekeryazı-Kaniyan sırtları-Silav güneyi-Goderik güney tepeleri-Şekiran kuzeyindeki tepelerin bulunduğu sınır hattını kontrol edecekti. 18 Haziran'da ise düşman mevzilerine yanaşacak, 19 Haziran'da sağ kanat ile taarruza başlayarak Ehreven-Dilman-Akismail hattına taarruz edip burayı ele geçirecek, sol kanadı ile Minas-Hantahtı yönünde taarruza geçecekti. 34 ve 35. Piyade Alayları, süvari bölüğü ve üç bataryadan oluşan 12. Tümen ise 18 Haziran'da Akkilise Tepesi-Selmaz ve kuzeyini taarruz edip burayı işgal edecekti. 12. Süvari Alayı ve 300 kişiden oluşan İsmail Ağa aşiret kuvveti 12. Tümen'in emrinde olarak

⁷⁷³ Aysan, a.g.e., s.19; Sabis, a.g.e., C.4, s.222; *Üçüncü Ordu Harekatı*, C. 2, s.513; *Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3 K. 2, s.548.

⁷⁷⁴ Sabis, a.g.e., C.4, s.224; *Üçüncü Ordu Harekatı*, C. 2, s.531.

⁷⁷⁵ Sabis, a.g.e., C.4, s.225, 227.

Selma-Akkilise tepesi hattını ele geçirecek ve gerektiğinde 12. Tümen'e destek olacaktı.⁷⁷⁶

4. Kolordu harekete geçebilmek için takviye amacıyla gönderilen 22. Tümen'in gelmesini bekledi. 22. Tümen ise 29 Mayıs'ta Altınköprü'den yola çıktı. Bu arada Ermeniler, Dilman-Urmiye bölgesinde sıkışmışlardı ve İngilizler'den yardım beklemekteydiler. Bu yüzden Urmiye bölesindeki Ermeni-Nasturi kuvvetlerinden oluşan yaklaşık 1500 kişilik bir kuvvet, Dilman Ermenilerine destek olmak amacıyla gönderildi. Takviye güçlerle desteklenen Ermeniler, Culfa tarafına geçmek amacıyla yaptıkları ilk taarruz başarısızlıkla neticelendi. 14 ve 15 Haziran'da yaptıkları artçı taarruzlar da bir sonuç vermedi. 15 Haziran'da ise 36. Alay'ın 1. Taburu Şidan köyü civarında yaklaşık 600 kişilik bir Ermeni kuvvetinin saldırısına uğradı. Türk birlikleri 1 Haziran itibariyle hazırlıklarını tamamladı. Uşnu'nun kuzeyinde 16. Piyade Alayı, 22. Piyade Alayı'nın 1. Taburu ve Hudut Taburu; Nagada'da Kafkas Müfrezesi; Pesova'da ise hücum bölüğü bulunmaktaydı. 22. Alay'a bağlı diğer birliklerde Erbil'e nakledilmek üzere Revandiz'e geldi. 12. Süvari Alayı 14 Haziran'da Saray üzerinden hareket edip, 18 Haziran'da Mirava civarında Simko İsmail Ağa aşiret kuvvetlerini de himayesine alarak bölgede savunma mevzileri kuracaktı.⁷⁷⁷

Gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra 4. Kolordu ve bağlı birlikleri, 18 Haziran'da verilen emir doğrultusunda harekete geçti. 5. Tümen, Çobanlı iskelesi-Çobanlı güneyi-Şekeryazı-Goderik-Şekran hattını ele geçirdi. 12. Tümen de Salmas ve Akkilise mıntıkasını şiddetli bir muharebeden sonra ele geçirdi. Bu arada Ermeniler de 3000 kişi kadardı. Ermeni güçleri, Türk kuvvetleri karşısında tutunamayarak ve büyük kayıplar vererek Urmiye tarafına geri çekildi. Aşiretlerden oluşan 12. Süvari Alayı ise geri çekilen Ermenilere son darbeyi vurmak amacıyla onları takip etti. Akşama doğru Dilman tamamıyla ele geçirildi. Böylece Türk kuvvetleri büyük bir hazırlık ve mücadeleden sonra burayı kontrolleri altına aldı.⁷⁷⁸

Kaniyen bölgesinde 14. Alay herhangi bir ilerleme kaydedememişti. Ermeniler burayı şiddetli bir biçimde müdafa etmekteydi. 26. Aşiret Süvari Alayı ve diğer

---

⁷⁷⁶ Aysan, a.g.e., s.25.

⁷⁷⁷ *Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3 K. 2, s.550; Sabis, a.g.e., C.4, s.230, 236, 240; *Üçüncü Ordu Harekatı*, C. 2, s.531-532.

⁷⁷⁸ *Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3 K. 2, s.550; Aysan, a.g.e., s. 25; *Üçüncü Ordu Harekatı*, C. 2, s.533.

birlikler ise saat 9'da Mafikent kuzeyine ulaşmıştı.⁷⁷⁹ 18 Haziran'daki muharebelerde ise düşmana büyük zayıatlar verdirilmiş ve düşman herhangi bir mukavemet göstermeden geri çekilmek durumunda kalmıştı. Geri çekilen düşmanı ise İhtiyat Süvari Alayı aşiret kuvvetleri takibe başlamıştı. Süvari birlikleri Urmiye gölü civarında yeniden Ermeni kuvvetleriyle muharebeye tutuşmuş ve zayıat verdirilmişti. Bu son muharebede ihtiyat kuvvetlerine İranlı mücahitlerde destek vermişti.⁷⁸⁰

4. Kolordu komutanı, 5. ve 12. Tümen'e 19 Haziran akşamı verdiği emrinde 12. Süvari Alayı'nın Çehrkale civarına bir müfreze göndererek buradaki yolu kontrol etmesini ve İsmail Ağa'ya bağlı aşiretlerin Selmas ovasında yağmacılık yapmalarının önüne geçilmesini istedi. İsmail Ağa aşiretinin Çehrkale'den Urmiye istikametine giden yolu kontrol etmeleri ise 12. Süvari Alayı'na verilen emirler arasındaydı.⁷⁸¹

21 Haziran'da 500 piyade ve 500 süvariden oluşan bir Ermeni gücü, Culfa köprüsünü geçerek ilerlemeye başladı. Bunun üzerine 4. Kolordu komutanlığı bu kuvvetin bulunup imha edilmesini istedi. Bu amaçla Culfa Müfrezesi⁷⁸² oluşturuldu ve komutanlığına Binbaşı Hüseyin Hüsnü getirildi. Bu arada Antranik komutasında yaklaşık 2000 kişilik bir Ermeni kuvvetinin Culfa dolaylarında toplandığı ve bunların İran bölgesine giderek oradaki Ermeni ve İngilizlerle birleşme amacını taşıdıkları öğrenildi. Bu kuvvetin yok edilmemesi demek, Dilman-Urmiye bölgesinde mücadele eden 4. Kolordu birliklerinin gerisinin tehlikeye girmesi demekti. Bu durum üzerine 4. Kolordu komutanı birliklerin ilerlemeyerek bulundukları yerde kalmaları istedi. Oluşturulan yeni birliklerle Culfa'ya hareket edilerek o bölgede toplanmış olan Ermeni kuvvetlerinin imhasına girişildi.⁷⁸³

5. ve 12. Tümen de hazırlıklarını yapmaya devam etmekteydi. 5. Tümen, Kerimabad'ın kuzey doğusundaki yolları gözetleyecek, düşman saldırısı karşısında Kuşçu kuzeyindeki gedik ile Şurgul güneyindeki bölgelere çekilecek, ayrıca Bacırge

---

⁷⁷⁹ Sabis, a.g.e., C.4, s.244.

⁷⁸⁰ Sabis, a.g.e., C.4, s.247-248.

⁷⁸¹ Sabis, a.g.e., C.4, s.251-252.

⁷⁸² Culfa ve Hoy civarında meydana gelen muharebeler esnasında komutanlığını Binbaşı Hüseyin Hüsnü Bey'in yaptığı, 36. Alayın 2. Taburu, 12. Alayın 3. Taburu, sekiz makinalı tüfek, iki dağ topu ve 200 muharipten oluşan kuvvetti. 4. Kolordu Komutanı Ali İhsan Bey tarafından kurulmuş ve kendi emrine almıştı. Müfreze, 22 Haziran sabahı Şeytanova'dan hareketle 23 Haziran'da Eroğluna vardı. Culfa-Hoy bölgesinde Ermenilere karşı muharebelere girişmişti. Sabis,a.g.e., C.4, s. 253; *Üçüncü Ordu Harekatı*, C. 2, s.534.

⁷⁸³ Aysan, a.g.e., s.27-28.

bölgesinde bulunan ve aşiretlerden oluşan Haydar Bey Müfrezesi ile de bağlantı halinde olacaktı. 12. Tümen, Hoy ve Culfa bölgesindeki Ermeniler'i imha edecek, 23 Haziran'da Mogancık'a, 24 Haziran'da Hoy güneyine ve 25 Haziran'da da Eroğlu'na ulaşacak ve orada bulunan Culfa Müfrezesi ile İranlı mücahitleri kendi emri altına alacaktı. 4. Kolordu'nun emrinde olan 12. Süvari Alayı da Dilman güneybatısındaki bölgeyi kontrol edecekti. 12. Süvari Alayı'nın emrinde olan İsmail Ağa aşiret kuvvetleri de Urmiye'ye taarruzlar yapacaktı. Kolordu karargâhı Dilman'ın güneyindeki Şeytanova'daydı.⁷⁸⁴

Verilen emir üzerine 12. Tümen 23 Haziran'da yürüyüşe başladı. Ermenilerin Hoy'a yaklaşmakta oldukları haberi alındı. Bunun üzerine 12. Tümen'e harekete geçmesi ve Hoy yönünde karşılaşacağı düşman kuvvetlerinin yok edilmesi emri verildi. Ermeni kuvvetlerinin 3000 piyade ve 700 süvari olduğu, bunların bir kısmının Hoy'a girdiği, bir kısmının ise Eroğlu'na doğru ilerlediği bildirildi. İranlı Mücahitler ise, 23 Haziran'da Eroğlu'nun 8 km güneybatısındaki bölgeyi tutmuştu. Culfa Müfrezesi, Hoy'un 8 km kuzeydoğusunda Ermeniler ile bir muharebeye girişmişti.⁷⁸⁵

Süvari Alayı'nın ise emrindeki ihtiyat aşiret kuvvetleriyle beraber Moğancık'a gitmesi emredilerek, 24 Haziran'da Hoy üzerinden hareket ederek 12. Tümen'in emrine girmesi ve tümenin sol tarafını koruması istendi. Hoy civarında ilerlemesini sürdüren tümen, akşama doğru düşman tarafından saldırıya uğradı. 35. Alay, Hoy'un güneyindeki tepelere, 34. Alay ise düşmanın sol tarafını kuşatacak şekilde taarruza geçti. Türk kuvvetlerinin şiddetli taarruzu karşısında Ermeni kuvvetleri daha fazla dayanamayarak Nevahiye'ye çekilmek zorunda kaldı. Türk kuvvetlerinin takibi sonucunda Nevahiye civarındaki tepeler de işgal edildi. Ermeniler, Eroğlu'na doğru geri çekildi. Takibini sürdüren kuvvetler 25 Haziran'da Eroğlu'nu da işgal etti.⁷⁸⁶

6.4.5. Hoy Muharebesi (23-24 Haziran 1918)

Antranik komutasında yaklaşık 400 piyade ve 400 süvariden oluşan Van Ermenileri, 21 Haziran 1918'de ellerinde beyaz bayraklarla Culfa köprüsüne gelerek, orada bulunan Türk kuvvetlerine *"Artık barış oldu, memleketimize dönmek istiyoruz"* diyerek köprüden geçmeye çalıştı fakat kendilerine izin veren Türk kuvvetlerine

⁷⁸⁴ Aysan, a.g.e., s.29; Sabis, a.g.e., C.4, s.253.

⁷⁸⁵ Aysan, a.g.e., s.29; Sabis, a.g.e., C.4, s.256.

⁷⁸⁶ Aysan, a.g.e., s.30.

saldırdılar ve Culfa köprüsünü işgal ettiler. Köprüden geçen 3000 kadar piyade ve 700 süvari, 22 Haziran'da Hoy'un 30 km kuzeydoğusunda bulunan Eroğlu'na geldi. Culfa köprüsündeki Türk kuvvetleri ise Hoy istikametine çekildi. Durumun vehametine binaen 4. Kolordu Komutanı, Hoy ve Culfa bölgesindeki Ermenilere karşı 12. Piyade Tümeni'ni görevlendirdi. 12. Piyade Tümeni, Culfa Müfrezesini, Hoy ve Maku bölgesindeki aşiretleri de emri altına alarak Ermenileri bölgeden atmak amacıyla harekâta başladı.⁷⁸⁷

Bu arada Culfa köprüsünün kaybedilmesinden sonra buranın tekrar alınması görevi Binbaşı Hüseyin Hüsnü Bey'in komutasında oluşturulan Culfa Müfrezesine verildi. Müfreze, 23 Haziran'da Hoy'un kuzeyinde karşılaştıkları Antranik kuvvetlerine mağlup oldu. Bunun üzerine Ermeniler 24 Haziran'da Hoy'u kuşattı. Gelişen bu olaylar üzerine Kolordu Komutanı, 23 Haziran 1918'de içinde aşiret kuvvetlerinin de olduğu 12. Süvari Alayı'na Hoy civarına giderek orada bulunan 12. Tümen'nin sol yanında muharebeye katılmasını emretti. Ayrıca 5. Tümen'e de 13. Piyade Alayı ve bağlı birliklerini alıp 24 Haziran'da Şeytanova'ya gelip Kolordu emrine girmesini istedi ve gerektiğinde bu birlikleri Hoy istikametine gönderebileceğini söyledi. 24 Haziran'da Hoy'un kuzeyinde 12. Tümen ile 12. Süvari Alayı'nın Ermeniler'e karşı muharebeleri başladı. Güneye gidip İngiliz kuvvetleriyle birleşmek isteyen Ermeniler, Türk kuvvetlerinin taarruzları karşısında geri çekilmek zorunda kaldı. Geri çekilen yaklaşık 10 bin kişilik Antranik komutasındaki Ermeni kuvvetleri, Culfa köprüsünü yakarak 40 km doğudaki Orduabad'a gitti.⁷⁸⁸

6.4.6.Urmiye Civarındaki Gelişmeler

9. Ordu, 11. Kafkas Tümeni ile birlikte Aras nehri ile Urmiye gölü arasındaki bölgeyi kontrolü altında tutmak ve ayrıca bir kısım kuvveti ile Urmiye gölü batısında bulunan Ermeni-Nasturi kuvvetlerini imha etme görevini 4. Kolordu'ya verdi. Bu arada bölgede Ermenilerle mücadele halinde olan 6. Piyade Tümeni ile aşiret kuvvetlerinin de içinde bulunduğu Van Valisi Haydar Bey'in emrindeki kuvvetler

---

⁷⁸⁷ *Üçüncü Ordu Harekatı*, C. 2, s.533-534.

⁷⁸⁸ Sabis, a.g.e., C.4, s.256; *Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3 K. 2, s.550; *Üçüncü Ordu Harekatı*, C. 2, s.534.

mağlup olmuştu. Bunun üzerine 6. Piyade Tümeni Urmiye'ye taarruzdan vazgeçerek Uşnu'nun 15 km kuzeyinde savunmaya çekildi.⁷⁸⁹

4. Kolordu, Ermenileri imha etmek için hazırlıklarını yaparken, Nasturi liderlerinden Ağa Petros'tan bir mektup aldı. Ağa Petros mektubunda teslim olmak istediklerini fakat bölgelerinde Müslüman aşiretleri silahlı olduklarından, kendilerinden silahlarının alınmamasını istirham etmekteydi. 4. Kolordu cevaben yazdığı mektupta, düşüncelerinde samimiyseler ilk etapta esir alınan Türk subay ve askerlerini Uşnu'daki Türk kuvvetlerine teslim etmelerini, ellerindeki ağır silahların da kendilerine teslim edilmesini istedi. Kolordu Komutanı ayrıca civardaki Müslüman aşiretlerin silahlı olduklarından Ermeni ve Nasturilerin yürüyüş esnasında kendilerini korumak amacıyla yalnızca bir tüfek ve yüz mermi alarak Uşnu'dan geçip Musul'a yerleşmelerini bildirdi.⁷⁹⁰

Aslında Ermenilerin ve Nasturilerin yaptığı bu hareket sadece zaman kazanmaya yönelikti. 4. Kolordu komutanının isteklerini yerine getirmek bir yana bu süre içerisinde kuvvetlerini artırarak 23 Temmuz 1918'da yaklaşık 3000 kişilik bir kuvvetle Uşnu civarında bulunan İbrahim Bey Müfrezesine⁷⁹¹ taarruzda bulundular. Bu taarruz sonucunda müfreze Uşnu'nun güneyindeki Kadir çayı bölgesine çekilmek zorunda kaldı. Ermeni-Nasturi saldırılarına paralel olarak İngilizlerin de 1000 kadar askerle Savuçbulak'ın 70 km güneydoğusundaki Sainkale'ye ulaştığı ve bunlarla beraber parayla tutulmuş İran aşiretlerinin olduğu haberi geldi. Bunun yanında İngilizlerin 250 süvari ile Sakız'a girdiği, başka kuvvetlerin de Savuçbulak istikametine yöneleceği bilgisi ulaştı.⁷⁹²

İngilizlerin amaçlarının Urmiye bölgesindeki Ermeni-Nasturi kuvvetleriyle birleşmek olduğu düşünülmekteydi. Eğer bu gerçekleşirse Ermenilerin kuvvetlenmesine neden olacak; bu da, bunlarla mücadeleyi daha da zorlaştıracaktı. Bu sebeple İngilizlerin Ermeni-Nasturi kuvvetleriyle birleşmelerine engel olmak

---

⁷⁸⁹ Aysan, a.g.e., s.37; *Üçüncü Ordu Harekatı*, C. 2, s.535.

⁷⁹⁰ Aysan, a.g.e., s.37; *Üçüncü Ordu Harekatı*, C. 2, s.530.

⁷⁹¹ 6. Ordu Komutanlığı tarafından 5 Temmuz 1918'de İran Cephesi'nde bulunan 6. Tümen lağvedildi. Bu tümenden kalan kuvvetler 22. Alay Komutanı İbrahim Bey'in emrine verildi ve bundan sonra İbrahim Bey Müfrezesi adını aldı. Bu müfreze; Süvari, İstihkam, Muhabere ve Sıhhiye bölüklerinden teşekkül etmişti. Müfreze 2919 insan ve 706 hayvandan oluşmaktaydı. *Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3 K. 2, s.555; Aysan, a.g.e., s.37.

⁷⁹² Aysan, a.g.e., s.37.

gerekmekteydi. Ayrıca Ermeni-Nasturilerin sözlerinde sadık olmadığı İbrahim Bey Müfrezesine saldırmalarıyla ortaya çıkmıştı. Bu amaçla 9. Ordu Komutanlığı, Ermeni-Nasturilere karşı Urmiye bölgesine hücumla geçilmesini 4. Kolordu'dan istedi. Urmiye'de yaklaşık 4000 kadar Ermeni-Nasturi kuvvetinin olduğu öğrenildi. Tüm hazırlıklar yapıldıktan sonra 4. Kolordu 28 Temmuz 1918'de birliklere hazır olmaları emrini verdi.⁷⁹³

6.4.7. 4. Kolordu'nun Urmiye'yi Ele Geçirmesi (30-31 Temmuz 1918)

İngilizler, Bağdat-Hemedan-Reş hattını ele geçirdikten sonra İngiliz kuvvetlerinin katılımıyla Ermeni ve Nasturilerden birlikler oluşturmak, İran'ı terk eden Rus kuvvetlerinden geriye kalanlardan yeni kuvvetler meydana getirmek ve Hazar yoluyla Bakü'ye asker gönderip orayı kontrol ederek Türk birliklerini İran ve Kafkasya'dan çıkarma planları yapmaktaydı. Bu amaçla Urmiye bölgesinin de alınması gerekmekteydi.⁷⁹⁴

İngilizlerin Urmiye bölgesine doğru ilerlemeleri üzerine 6. Ordu, 4. Kolordu'ya İngilizler yetişmeden Urmiye'nin alınması emrini verdi. Bunun üzerine 4. Kolordu; 5. Tümen, 12. Tümen, 12. Süvari Alayı ve Bacirge aşiretlerini Urmiye'nin işgaliyle görevlendirdi. 5. Tümen; Barzilyan-Aligan-Kuşçu hattında bulunup, 29 Temmuz gecesi Aligan-Kuşçu hattında toplanacak ve 30 Temmuz gecesi ise Askerabad'ı⁷⁹⁵ işgal edecekti. 5. Tümen daha sonra Nazlı Çay'ı civarına gelecekti. 5. Tümen'e bağlı 13. Alay ise Miskin civarında ihtiyatta bulunacaktı. 12. Tümen ise 29 Temmuz'da harekete geçecek ve geceyi Aligan-Zindaşt bölgesinde geçirecek, 30 Temmuz'da ise İşar-Askerabad civarını işgal edecekti. Aşiret süvari alayları ile İsmail Ağa aşiret süvarilerinden oluşan 12. Süvari Alayı, 29 Temmuz'da Barzilyan'da toplanacak, 30 Temmuz'a kadar Hisar'a gidecek ve orada verilecek emri bekleyecekti. Bacirge aşiretleri 30 Temmuz akşamı İsmailkalesi civarında aşiretlerden oluşan 12. Süvari Alayı'nın sağ kanadına katılacaklardı. Tebriz'de bulunan 35. Piyade Alayı, İngilizlerin olası saldırısı karşısında Tebriz'in güneydoğusunda müdafaaya geçecekti. 4. Kolordu karargâhı ise 30 Temmuz'da Karaoğul'da olacaktı.⁷⁹⁶

---

⁷⁹³ Aysan, a.g.e., s.38.

⁷⁹⁴ Çakmak, a.g.e., s.241.

⁷⁹⁵ İran'ın kuzeyindeki Batı Azerbaycan eyaletinde yer alan bir köy.

⁷⁹⁶ Aysan, a.g.e., s.39; *Üçüncü Ordu Harekatı*, C. 2, s.541.

Urmiye’de yaklaşık 18 bin kişilik bir Ermeni ve Nasturi bulunmaktaydı. Bunlardan yaklaşık 4000’i muharipti. Ayrıca Uşnu bölgesinde de birçok muharip Ermeni kuvveti mevcuttu. Harekâtı duyduklarında Uşnu’dan Urmiye bölgesine takviye birlikler gönderme ihtimalleri vardı. 4. Kolordu bu sebepten harekâtın gizli ve hızlı bir biçimde yapılmasını istedi. 30 Temmuz itibarıyla 4. Kolordu’ya bağlı birlikler taarruza geçti. 5. Tümen’in sağ kolu Miskin geçidini işgal etti ve Askerabad yönünde yürüyüşüne devam etti. Aşiretlerden oluşan 12. Süvari Alayı, Kerimabad civarında kendisine mukavemet eden 200 piyade ve 50 kadar süvariden oluşan bir Ermeni kuvvetini mağlup ederek, Kerimabad ve Hanki köylerini ele geçirdi.⁷⁹⁷

4. Kolordu’nun 31 Temmuz için hazırladığı harekât planı şu şekildeydi: 5. Tümen, Kışlak-Askerabad hattından ilerleyerek Urmiye yönüne doğru gidecek, 12. Tümen de Hisar-Askerabad hattından iki yönden ilerleyerek Urmiye yönüne doğru ilerleyecekti. Aşiretlerden oluşan 12. Süvari Alayı da İsmailkalesi civarında Nazlı çayını geçerek, güneydeki tepeleri tutacak ve düşman kuvvetleri hakkında bilgi toplayacaktı. 31 Temmuz sabahı taarruza geçildi. Çungarlı köprüsü civarında bulunan 500 kişilik düşman kuvveti fazla mukavemet göstermedi. 15. Alay burayı aldıktan sonra, Nazlıçayı da geçerek köprü’nün sağ ve sol taraflarındaki düşman mevzilerini ele geçirdi. 14. Alay da bu esnada Urmiye gölü civarındaki Nahçevanı ele geçirdi. Bahse konu bölgeleri terk eden düşman kuvvetleri, Urmiye’ye doğru çekilmeye başladı. 31 Temmuz 1918’de 15. Alay, Urmiye’yi ele geçirdi. 12. Tümen de aynı zamanda Urmiye’ye girmişti. Türk kuvvetleri tarafından ele geçirildikten sonra Urmiye’den kaçan Ermeni-Nasturi kuvvetleri, Haydarabad yönüne çekildiler.⁷⁹⁸

6.4.8. Ermenileri Takip Harekâtı ve Bu Harekât Esnasında Meydana Gelen Muharebeler

Urmiye’nin kurtarılmasından sonra 4. Kolordu hem Urmiye’den kaçan hem de Uşnu civarında bulunan Ermeni güçlerini imha etmek amacıyla harekâta devam etti. Aynı şekilde İbrahim Bey Müfrezesiyle de irtibat kurmak istedi. 4. Kolordu, 1 Ağustos 1918’de aşiret birliklerinin de içinde olduğu 12. Süvari Alayı’nı Baranduz⁷⁹⁹ bölgesine gönderdi. 12. Süvari Alayı, bölgedeki düşman hakkında bilgi toplayacaktı.

⁷⁹⁷ Aysan, a.g.e., s. 40; *Üçüncü Ordu Harekâtı*, C. 2, s.542.

⁷⁹⁸ Aysan, a.g.e., s.41.

⁷⁹⁹ İran’ın kuzeyindeki Batı Azerbaycan eyaletinde yer alan bir köy.

2 Ağustos'ta 5. Tümen'e bağlı olan 13. ve 14. Piyade Alayları ve bağlı birlikler, 5. Tümen komutası altında Uşnu bölgesine gönderildi. Aşiretlerin de içinde olduğu 12. Süvari Alayı da bu tümen emrine verildi.⁸⁰⁰

Uşnu yönünde ilerleyen takip müfrezesi, her hangi bir mukavemete uğramadan 2 Ağustos'ta Kiyükyä civarına geldi. Ertesi günü de Uşnu'ya ulaştı. 3 Ağustos'ta İbrahim Bey Müfrezesi da Uşnu'ya geldi. Diza, Haydarabad ve Savuçbulak mıntıkasında yürüyüşüne devam eden içinde aşiret birliklerinin olduğu 12. Süvari Alayı, karşısına çıkan Ermeni kuvvetlerini yenerek ve onlara ağır kayıplar vererek, 3 Ağustos'ta Haydarabad'a ulaştı. Düşman birliklerinin Uşnu'ya kadar takip edilmesini yeterli bulan komutanlık, daha fazla ileriye gidilmemesini istedi. Sadece aşiretlerden oluşan 12. Süvari Tugayı'nın⁸⁰¹ Sulduz'a kadar gitmesine izin verildi.⁸⁰²

5 Ağustos itibariyle İbrahim Bey Müfrezesi Nagada'da bulunmaktaydı. 12. Süvari Tugayı da aynı gün Meyanduab'a ulaştı. Bu esnada Ermeni kuvvetleri de Sainkale civarına çekildi. Meyanduab civarında İranlı Mecid es-Saltana kuvvetleri tarafından Ermenilere yapılan taarruzda, yaklaşık 2000 kadar Ermeni öldürüldü. Geri kalanlar ise dağınık bir biçimde kaçtı. Süvari birlikleri de kaçan Ermenileri takibe devam etti. 6 Ağustos'ta Mahmutçuköy civarında karşılaşılan Ermeni kuvvetleriyle girişilen muharebe neticesinde 400'den fazla Ermeni öldürüldü. Ölenler arasında iki tane de İngiliz subayı vardı. Yapılan bu operasyonlar sonucunda Urmiye bölgesinin batı ve güney kısımları Ermeni ve Nasturi kuvvetlerinden arındırılmış oldu.⁸⁰³

6.4.9. İran'ın Türk Kuvvetleri Tarafından Tahliye Edilmesi

Şark Ordu Komutanlığı⁸⁰⁴ Irak'ta İngilizlerin beklenen taarruzuna karşı 6. Ordu'ya takviye amacıyla 4. Kolordu'nun 12. Tümeni'nin Irak'a gönderilmesine karar verdi

⁸⁰⁰ Aysan, a.g.e., s. 42.

⁸⁰¹ Ağustos 1918'de 12. Süvari Alayı ile 4 Aşiret alayından oluşan kuvvetlerin bir araya getirilmesiyle 12. Süvari Tugayı oluşturuldu. *Üçüncü Ordu Harekatı*, C. 2, s.534.

⁸⁰² Aysan, a.g.e., s.43.

⁸⁰³ Aysan, a.g.e., s.43-44.

⁸⁰⁴ 3 Mart 1918'de imzalanan Brest Litovsk anlaşmasıyla ve ayrıca Ermeni ve Gürcülerle yapılan anlaşmalardan sonra Kafkasya'da istenilen amaçlara ulaşıldı. Bu amaçla 3. Ordu'nun yeni hedefleri için bir teşkilatlanmaya gidildi. Bu amaçla 9 Haziran 1918'de 3. ve 9. Ordular'dan teşkil edilen Şark Ordular Grup Komutanlığı kuruldu. 3. Ordu; 6. Kolordu'dan 6. Kolordu da 3,5,36 ve 37. Kafkas Tümenleri'nden oluşmaktaydı. 9 Ordu ise; 1. Kafkas Kolordusu ve 4. Kolordu'dan oluşmaktaydı. 1. Kafkas Kolordusu; 9 ve 10. Kafkas Tümenleri ile 15. Piyade Tümeni'nden oluşurken, 4. Kolordu ise 11. Kafkas Tümeni ile 5 ve 12. Piyade Tümenleri'nden oluşmaktaydı. Daha sonraki süreçte süvari tugayı da oluşturuldu. Bu tugayda dört aşiret süvari alayı bulunmaktaydı. Şark Ordular Grup Komutanı Ferik Vehip Paşa, 3. Ordu Komutanı Ferik Esat Paşa, 9. Ordu Komutanı da Mirliya Yakup

fakat 12. Tümen İran'da dağınık bir vaziyette bulunmaktaydı. Toplanıp Irak Cephesi'ne gitmesi gecikebilirdi. 12. Tümen Irak'a yetişene kadar daha toplu halde bulunan 5. Tümen'in hemen Irak'a gönderilmesi istendi. Bununla beraber Eylül ayında Şark Ordular Grup Komutanlığı tarafından verilen emirle 4. Kolordu bütün karargâhıyla 6. Ordu'nun emrine verilerek Irak'a çağrıldı. 12. Tümen'in Irak'a gönderilmesinden vazgeçildi ve Mürettep Süvari Tugayı ile birlikte 12. Tümen, İran'da bulunan 1. Kafkas Kolordusu emrine verilerek İran'da Urmiye-Dilman bölgesinde görevlendirildi.⁸⁰⁵

9. Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa, İran'daki genel durumdan haberdar olmak amacıyla 7 Ekim 1918'de Şark Ordular Grup Komutanlığı'na yazdığı yazıda, son gelişmeler ışığında ne yapması gerektiği konusunda bilgi verilmesini istedi. 1. Kafkas Kolordusuna verilen emirde ise, gelişmekte olan olaylar karşısında er geç Kafkas ve İran'ın terk edileceğinin anlaşılmasından dolayı olası bir geri çekiliş karşısında mevcut tüm erzak ve iâşe maddelerinin düşman eline geçmemesi için Osmanlı-İran sınırının batı kısımlarına nakledilmesi istenildi. 11 Ekim'de verilen başka bir emirde ise, terk işlemlerinin süratli bir şekilde gerçekleştirilmesi bildirildi.⁸⁰⁶

9. Ordu Komutanlığı tarafından 11 Ekim 1918'de Başkumandanlık Vekâlet'ine çekilen telgraf ile İran Cephesi'ndeki askeri konuş ve genel iâşe durumu hakkında bilgi verdikten sonra, İran'ın tahliye edilip edilmeyeceği ve tahliye edilecekse ne zaman edileceği, Brest Litovsk Anlaşması'yla belirlenen sınırın doğusundaki yerlerden geri çekilme olup olmayacağı, Elviye-i Selase olarak adlandırılan Kars, Ardahan ve Batum bölgelerinde kalınıp kalınmayacağı konularında bilgi talep edildi. Başkumandanlık Vekâleti tarafından verilen cevapta, İran ve Elviye-i Selase'nin tahliyesinin şimdilik düşünülmediği; ancak ileride tahliye edilme ihtimaline karşı

Şevki Paşa'ydı. 3. Ordu doğrudan Başkumandanlık Vekaleti'ne bağlıydı. 9. Ordu ise İran'da hareketlerde bulundu. Vehip Paşa, 9. Ordu'nun en önemli görevinin Urmiye gölü ile Hazar Denizi arasındaki mıntıkayı kontrol etmek ve Urmiye civarındaki asi Ermeni kuvvetlerini imha etmek olduğunu bildirmişti. *Üçüncü Ordu Harekatı*, C. 2, s.525-527; Nasır Yüceer, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu'nun Azerbaycan ve Dağıstan Harekatı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1996, s.82.

⁸⁰⁵ Aysan, a.g.e., s.56-57.

⁸⁰⁶ Aysan, a.g.e., s.59.

kıtaatın bir aylık ihtiyacına yetecek kadar erzakın bırakılmasını, geri kalan diğer tüm erzakın ise Erzurum gibi uzak bölgelere gönderilmesini belirtti.⁸⁰⁷

Bu emir üzerine 9. Ordu, 13 Ekim 1918'de 1. Kafkas Kolordusuna verdiği emirde, kıtaata bir aylık yetecek kadar erzakın ayrılmasını, geri kalan tüm eşya ve erzakın nakliyesine başlanmasını istedi. Plana göre, Şerefhane-Tebriz-Culfa bölgesinde bulunan erzak ve iaşenin trenle Kars'a; Hoy'un güneyinde bulunanlar Saray-Van'a; Hoy-Maku civarında bulunanlar Beyazıt'a nakledilecekti. Diğer yandan Türkmençay-Kaflanguh bölgesinde bulunan tüm erzakın nakliyesinden sonra 34. Alay ile Mürettep Süvari Alayı Tebriz'e, 11. Kafkas Tümeni ise Culfa-Hoy-Dilman bölgesine gidecekti. Bu sırada Savuçbulak bölgesinde bulunan Mürettep Süvari Tugayı, 6. Ordu'nun, Nahçıvan'da bulunan 1. Kafkas Kolordusu ise 30 Ekim'de lağvedilerek bünyesindeki 9 ve 11. Kafkas Tümenleri 9. Ordu'nun emrine verildi.⁸⁰⁸

Erkânı Harbiye Reisi ve Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, 29 Ekim 1918'de 9. Ordu komutanına, İtilaf Devletleri'yle mütareke yaptıklarını, Brest Litovsk anlaşması haricinde İran ve Kafkasya'da işgal edilen bölgelerdeki birliklerin 24 Ekim tarihi itibarıyla altı hafta içinde bulundukları bölgeleri terk etmelerini istedi. Bu durum üzerine 9. Ordu komutanlığı bağlı birliklere, Brest Litovsk anlaşması haricinde İran ve Kafkasya'da işgal edilen bölgelerin hızlı bir biçimde terk edilmesini ve kıtaların ne zaman ve nereden gidecekleri konusunda kendilerine bilahare bilgi vereceklerini söyledi. 11. Kafkas Tümeni'ne de, tüm kuvvetlerinin hızlı bir biçimde Culfa-Hoy-Dilman bölgesine getirmesini, Tebriz'de yalnız Mürettep Süvari Alayı'nı bırakmalarını, gerekiyorsa bir de piyade taburu bırakabileceklerini, tümen karargâhının Hoy'a gelmesini ve İran bölgesinde bulunun tüm kuvvetlerin de tümen emrine alındığını bildirdi.⁸⁰⁹

Gelişen bu olaylar üzerine Tebriz'deki tüm Türk kuvvetleri 18 Kasım itibarıyla tahliye edildi. Culfa'da, 11. Kafkas Tümeni'ne ait 18. Alay, bir dağ bataryası; Hoy'da, Tümen karargâhı, 33. Alay, bir dağ bataryası; Dilman'da, 33. Alay, süvari bölüğü, bir dağ bataryası bulunmaktaydı. 21 Kasım 1918'de tüm birlikler Brest Litovsk anlaşmasıyla belirlenen sınırın gerisine çekildi. 11. Kafkas Tümeni'nden ise

⁸⁰⁷ Aysan, a.g.e., s.61; *Üçüncü Ordu Harekatı*, C. 2, s.629.

⁸⁰⁸ Aysan, a.g.e., s. 62.

⁸⁰⁹ Aysan, a.g.e., s.62-65; *Üçüncü Ordu Harekatı*, C. 2, s.630.

Osmanlı-İran sınırının gerisine çekilmesi, Tümen merkezi Van'da; bir alay ve dağ bataryası Bayazıt-Diyadin-Karaköse civarında bırakılması istendi. 11. Kafkas Tümeni 5 Aralık 1918'de verilen emri yerine getirerek İran'ı terk etti. Böylece İran Cephesi'nde bulunan son Türk kuvveti de İran'ı terk etmiş oldu.⁸¹⁰

---

⁸¹⁰ Aysan, a.g.e., s.65-67.

7. SONUÇ

İran Cephesi açılırken, Osmanlı Devleti'nin birinci amacı İran bölgesine hâkim olup, oradan Asya'ya geçip, bölgedeki Türkleri Ruslardan kurtarmaktı. İkinci amacı ise Afganistan üzerinden Hindistan'a geçip, oradaki Müslüman halkı isyana teşvik etmektir. İkinci amaç aynı zamanda müttefik olan Almanya'nın da isteğiydi. Almanların buradaki hedefi düşmanı olan İngilizlerin Avrupa'daki cephelere asker sevkini engellemektir. Daha sonraki süreçte Almanların Türk ordusu üzerindeki etkisinin Goltz Paşa'nın 6. Ordu Kumandanı olmasıyla daha da arttığı görülmektedir.

Birinci Dünya Harbi başladığı zaman Türk yetkililer ilk olarak sınırda bulunan aşiretleri örgütlemeye çalıştı. Rusların İran'ın kuzey bölgesinde askeri birliklerini arttırmaları neticesinde Türk yetkililer de sınır aşiretlerini Ruslara karşı kullanmak amacıyla çalışmalar yürüttü. Bunun için bazen subaylar görevlendirildi. 1914 yılının sonuna doğru ise müfrezeler göndererek bölgedeki aşiretleri kazanmaya çalıştı. Osmanlı Devleti, buraya gönderdiği Ömer Naci Bey Müfrezesi, Rauf Bey Müfrezesi, 1. ve 5. Kuvve-i Seferiye gibi birlikleri oluştururken İran'a girdikten sonra aşiretlerin bu birlikleri destekleyeceklerini planlamıştı. Bu düşünce kısmen de olsa gerçekleşti. Çünkü bu birlikler yola çıktıktan sonra İran bölgesinde bunlara birçok aşiret iltihak ederek onlarla beraber muharebelere tutuştu. Özellikle Ömer Naci Bey Müfrezesine bakıldığında çoğunluğunun aşiretlerden oluştuğu görülmektedir.

Türk kuvvetleri İran sahasına girdikleri zaman aşiretleri kendi taraflarına çekmek amacıyla söyledikleri en önemli argüman İran'ı Rus ve İngiliz boyunduruğundan kurtarmak amacıyla geldikleri idi fakat milli hislere sahip olmayan aşiretler üzerinde bu söylem pek etkisini göstermemiştir. Birinci Dünya Harbi esnasında İran coğrafyasına bakıldığında ülkenin her kesiminde farklı etnik ve dini yapıya mensup aşiretler bulunmaktaydı. Ülkenin kuzeyinde Türkmen aşiretler, Kuzeybatı kesiminde Kürt aşiretler, ülkenin güneyinde Arap ve Fars aşiretler ve Urmiye-Hoy bölgesinde de Ermeni-Nasturi aşiretlerin varlığı görülmekteydi. Bu aşiretler kendi içerisinde yarı bağımsız bir biçimde hareket etmekte ve bazen de birbirleriyle mücadeleye girişmekteydi. İran devletinin bunlar üzerinde herhangi bir etkisi olmadığından diledikleri gibi hareket edebilmekteydiler. Osmanlı Devleti İran'a girdiği zaman işte böyle dağınık, farklı etnik ve dini yapıya sahip ve kendi başına hareket eden bu güçlerden yararlanmaya çalıştı.

İran Cephesi'ndeki askeri birlikler yeterli kuvvete sahip değildi. Bu yüzden Harbiye Nezareti'nden asker takviyesi istenirken cevaben bölge aşiretlerinden yararlanmaları istenmekteydi. Bu nedenle bölge aşiretlerinden faydalanmak bir nevi zaruri hale gelmişti. Türk yetkililer aşiretleri elde etmek amacıyla bazen maddi yardımlarda bulundu. Bu durum aşiretlerin her zaman Türklerin yanında olmalarına katkı sağlamamıştı. Bölgedeki diğer devletler de, aşiretlerin para hırsından olabildiğince yararlanmaya çalıştı. Almanlar ve İngilizler daha çok para vererek İran'daki kimi aşiretleri kendi taraflarına çekmişlerdi. Alman ve İngilizlerin bu planı Bahtiyari, Muhayzin, Sencabi gibi aşiretler üzerinde kısmen de olsa başarılı olmuştu. Muharebelerde birçok aşiret her ne kadar Türk ve Alman kuvvetleriyle beraber olmuşsa da pek güven vermemelerinden dolayı bunlardan yeterli verim alınamamıştı.

Aşiret kuvvetleri, nitelikli savaşçılar olmamaları ve ordu disiplinine tabi olarak eğitilmemeleri nedeniyle muharebelerde, istisnalar dışında, genellikle fayda sağlamazdı; çoğunlukla sadece sayısal bir destek sunarlardı. Ancak ölüm kalım meselesi söz konusu olduğunda, genellikle muharebe alanını terk etme eğilimindeydiler. Bu genellemenin, tezde ele alınan bazı muharebeler için geçerli olmadığı söylenebilir. Özellikle Paytak ve Bicar gibi muharebelerde aşiretlerin önemli katkıları olduğu ve onlarsız etkili bir varlık gösterilemeyeceği anlaşılmaktadır.

İran gibi yabancı bir coğrafyada aşiretlerin düşmanlığını kazanmak doğru bir iş değildi. Zaten İran'da yetersiz bir askeri güce sahip olan Türkler açısından muharebelerde aşiretlerin desteğini almak bir nevi zorunluydu. Bu zorunluluk 1914 yılı sonlarından itibaren kurulan müfrezelerde de kendini göstermişti. Müfrezeler oluşturulurken kuvvet açısından dayandıkları en önemli güçlerden biri de aşiretlerdi. Bu nedenle Türk yetkililer, aşiretlerin desteğini kazanmak için onlarla dostane ilişkiler geliştirerek, hediyeler sunarak ve zaman zaman aşiretlere vaatlerde bulunarak kendi yanlarına çekmeyi başarmışlardı.

Aşiretlerin büyük bir kısmı muharebelere menfaat sağlamak amacıyla gelmekteydi. Hangi ülke kendilerine daha fazla menfaat sağlıyorsa o tarafa geçerlerdi. Bu da aşiretlerin sık sık taraf değiştirmesine yol açmaktaydı. Bunun en açık örneği Şikaki aşireti reisi Simko İsmail Ağa'da görülmektedir. Birinci Dünya Harbi başlarında Rusların vaatlerine kanarak Osmanlı Devletine karşı savaşırken, Bolşevik

İhtilali'nden sonra Rusların İran'dan çekilmesiyle yalnız kaldığından bu defa Osmanlı Devleti'ne yanaşmaya başlamıştı.

İran Cephesi'ndeki muharebelerde aşiretlerin birçoğunun Osmanlı taraftarı olduğu görülmektedir. Sencabiler ve Kaşkaylar genelde Alman taraftarıyken, Bahtiyariler, Muhayzin gibi aşiretler İngiliz taraftarı olarak kalmışlardı. Cilo ve diğer Nasturi ve Ermeni aşiretler ise 1917 yılının sonlarına kadar Ruslar ile beraber iken 1917'den sonra İngilizler ile beraber hareket etmişlerdi. Her ne kadar Türk subaylar aşiretleri güvenilmez kuvvetler olarak görmüşse de muharebelerde olabildiğince onlardan yararlanmaya çalışmışlardı.

İran'daki muharebelerde Türk aşiretlerinin büyük bir kısmı Osmanlı kuvvetleri ile birlikte muharebelere katılırken Türk Karapapak aşireti savaş boyunca genelde Rus taraftarı olarak kalmıştı. Türk-Rus muharebelerinde reisleri Reşid es-Saltana aşiretiyle beraber Türklere karşı muharebelere girişmiştir. Urmiye civarında bulunan Ermeni ve Nasturiler ise Rusların kendilerine bağımsız devlet vaadinden de etkilenererek savaş boyunca meydana gelen muharebelerde Rus birlikleriyle beraber hareket etmişlerdi. Özellikle Nasturi Cilo aşireti muharebelerde ön plana çıkan aşiretlerden biridir. Çok sayıda kuvvete sahiptiler ve Ruslar tarafından silahlandırılmışlardı. Bunların yanında Abbas Ardalani, Hasro Han, Hacı Seyfüddevle, Mansur Sultan ve Hüseyin Kulu gibi aşiret reisleri de harp boyunca Rus yanlısı olarak hareket etmişlerdi.

İran'daki aşiretler içerisinde belki de en büyüğü olarak kabul edilen Bahtiyariler ise Birinci Dünya Harbi boyunca genelde İngiliz kontrolü altında kaldılar. Özellikle güneydeki petrol bölgelerinin korunması İngilizler tarafından bu aşirete verildi. İngilizlerden maddi anlamda menfaat sağladıklarından dolayı onlarla ilişkilerini sağlam tutmuşlardı. Bazı dönemlerde Osmanlı birlikleriyle beraber hareket etmelerine rağmen savaş boyunca İngiliz taraftarı olarak kalmışlardı.

Türk yetkililer bulundukları bölgelerde muharebe hazırlıkları yaparken muharebenin olacağı bölgedeki aşiret reislerine mektuplar yazarak onları harbe davet etmekteydi. Katılmayı kabul eden aşiret reisleri muharebe zamanı çok sayıda süvari ile muharebe meydanında olacaklarını söylemelerine rağmen genelde söyledikleri sayının çok altında kuvvetle muharebe meydanına gelmekteydi. Bu durumda da aşiretlerden

yeterince faydalanılmıyordu. Bunun yanında muharebelere iştirak eden aşiretler kendi reislerinin emri altında bulunmaktaydı. Bu aşiretler her hangi bir askeri eğitim almamıştı. Duydukları ilk top sesiyle birçoğu hemen dağılmaktaydı. Bazan da az sayıdaki Rus birlikleri karşısında mücadele etmeyip kaçmaktaydılar. Dolayısıyla muharebelerde bunlardan azami fayda elde edilemiyordu. Ayrıca muharebeye gelen aşiret kuvvetleri bazen muharebeye iştirak ederken kimi zaman da uzak bir alandan muharebeyi izleyip muharebenin seyrine göre bir tavır almaktaydılar.

İran'daki askeri faaliyetler esnasında aşiretlerle iletişime geçen kişilerden biri Osmanlı'nın Tahran elçisi Asım Bey'di. Asım Bey, Birinci Dünya Harbi başladıktan sonra bölgede bulunan aşiret reisleriyle görüşerek onlardan Osmanlı Devleti'nin ilan ettiği cihat ilanına destek vermelerini istedi. Asım Bey'in bu faaliyetleri neticesinde birçok aşiret Osmanlı askerleriyle beraber muharebelere katıldı.

Almanya her ne kadar Osmanlı Devleti ile müttefik olsa da İran Cephesi'nde daha çok kendi menfaatleri noktasında hareket etti. Bu amaçla aşiretleri müttefikleri olan Türklere karşı kullanmaktan çekinmedi. Almanya, özellikle güneydeki Tangistan aşiretleri üzerinde faaliyet yürütmeye çalıştı. Bunun yanında Kirmanşah bölgesinde bulunan Sencabi aşiretini de kendi kontrolü altına aldı. Özellikle Rauf Bey Müfrezesi'ne saldırımları bu aşiret üzerinde Alman etkisini göstermektedir. Sencabiler, Birinci Dünya Harbi başlarında ve daha sonraki süreçte Almanların etkisiyle hareket etmelerine rağmen bazı dönemlerde Türk kuvvetleriyle beraber muharebelere katılmışlardır.

Almanların İran'da kendi amaçlarını gerçekleştirmek için müttefikleri olan Türkler ile fikir ayrılıklarının oluşması hatta Kerind Muharebesi'nde görüldüğü üzere bazı durumlarda çatışmaya girmesi Türk yetkilileri rahatsız etmekteydi. Bu durum hem Türkler açısından hem de Almanlar açısından İran'da istedikleri amacı gerçekleştirmede ciddi bir problem oluşturmaktaydı. İki tarafın bu mücadelesi bölge aşiretlerini ortak bir amaç etrafında bir araya getirmeyi zorlaştırmaktaydı.

Türk ordusunun İran Cephesi'ne gönderilmesinde Almanların etkisi büyüktü. Almanlar amaçlarını gerçekleştirmek için Türk kuvvetlerinden olabildiğince faydalanmaya çalıştı. Özellikle Irak Cephesi'nde askeri kuvvete ihtiyaç duyulduğu bir zamanda 13. Kolordu'nun İran Cephesi'nde bulunması İran'da bulunan Türk

komutanlar tarafından eleştirilmişti. Bu konuda Halil Kut Paşa'nın "XIII. Kolordu bu sıralarda İran sahralarında, başıboş bir bayrak gibi dalgalanıyordu..."⁸¹¹ sözü aslında her şeyi açıklar mahiyetteydi.

İngiliz ve Ruslar, uzun yıllar İran'ı kontrolleri altına almalarına rağmen bölge aşiretleri üzerinde hâkimiyetlerini tam sağlayamamıştı. Osmanlı Devleti harbin başlamasıyla birlikte İran'a askeri birlikler göndermeye başlayınca İslam ana fikri etrafında aşiretleri kendi tarafına çekmeye çalıştı. Türk yetkililer, muharebelerde aşiretlerin desteğini almak amacıyla aşiret reislerine yazdıkları mektuplarda İslam kavramını ön plana çıkarmaları bunun göstergesidir. Bunda da kısmen başarılı oldular. Her ne kadar İngiliz, Rus ve Alman taraftarı aşiretler olsa da Birinci Dünya Harbi boyunca İran coğrafyasındaki aşiretlerin çoğunluğu din kardeşi olarak gördükleri Osmanlı Devleti'ni destekledi.

Muharebelerin büyük çoğunluğunda aşiretler Türk kuvvetlerine yardım etti. Özellikle Goranlar, Kelhorlar, Sencabiler, Lurlar, Şikakiler, Kalhaniler gibi aşiretler muharebelerde ön plana çıkan aşiretlerdi. 1916-1918 yılları arasında meydana gelen muharebelere bakıldığında bu aşiretlerin muharebelere yoğun bir biçimde katıldıkları görülmektedir. Özellikle 1918 yılında Urmiye-Dilman-Salmas gibi bölgelerde meydana gelen muharebelerde Şikaki aşiretinin aktif rol aldığı görülmektedir.

1918 yılından itibaren Ermeni-Nasturi kuvvetleri İngilizler ile birlikte Osmanlı ordusuna karşı muharebe etmişlerdi. Rusların bölgeden çekilmesiyle onlara ait silah ve cephaneleri ele geçirip kendilerine ait bağımsız bir bölge oluşturmak istediler. Bu mücadelelerinde İngilizlerin yardımıyla beraber Amerikalıların da desteğini gördüler. Osmanlı Devleti özellikle 4. Kolordu ile birlikte bunlarla mücadeleye girişti. Bunun yanında Türk taraftarı olan aşiretler de Türk kuvvetlerine destek olmak amacıyla onlarla beraber muharebelere katıldı. Ermeni-Nasturilerin düzenli birliğe sahip Türk kuvvetleri ve onları destekleyen aşiretler karşısında galip gelmeleri mümkün değildi. Netice de bunu göstermiştir.

İran Cephesi'nde bir taraftan Osmanlı Devleti'nin hedefini gerçekleştirmek istemesi diğer yandan da Almanların isteklerinin yerine getirilmesi çok zordu. Var olan lojistik imkânsızlıklar ve asker ihtiyacı bu hedeflerin olamayacağını göstergeleriydi.

---

⁸¹¹ Aydemir, a.g.e., s.205.

Bunun yanında aşiretlerin durumu da önemli bir konuydu. Halil ve Enver Paşalar daha önce Trablusgarb'ta yerel aşiret kuvvetlerinden istifade ederek mücadele vermişlerdi. Bundan dolayı İran Cephesi'nde de aşiretlerden yararlanabileceklerini düşünmüşlerdi fakat İran coğrafyasının ve aşiretlerinin kendine özgü şartlarını göz ardı etmişlerdi.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Belgeleri

1. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Milli Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi (ATASEA)

Klasör 17, Dosya 4, Fihrist 1/2.

Klasör 17, Dosya 4, Fihrist 3/2-4.

Klasör 17, Dosya 4, Fihrist 4/2,8.

Klasör 17, Dosya 4, Fihrist 8/2.

Klasör 199, Dosya 2, Fihrist 6/2.

Klasör 249, Dosya 1034, Fihrist 22.

Klasör 249, Dosya 1034, Fihrist 23.

Klasör 249, Dosya 1034, Fihrist 25.

Klasör 249, Dosya 1034, Fihrist.35.

Klasör 249, Dosya 1034, Fihrist.36.

Klasör 3676, Dosya 335, Fihrist 4.

Klasör 3676, Dosya 335, Fihrist 5.

Klasör 3676, Dosya 335, Fihrist 6.

Klasör 3676, Dosya 335, Fihrist 7.

Klasör 3676, Dosya 335, Fihrist 9.

Klasör 3676, Dosya 335, Fihrist 10.

Klasör 3676, Dosya 335, Fihrist 11.

Klasör 3676, Dosya 335, Fihrist 12.

Klasör 3676, Dosya 335, Fihrist 14.

Klasör 3676, Dosya 335, Fihrist 15.

Klasör 3676, Dosya 335, Fihrist 19.

Klasör 3676, Dosya 335, Fihrist 20.

Klasör 3676, Dosya 335, Fihrist 21.

Klasör 3676, Dosya 335, Fihrist 24.

Klasör 3676, Dosya 335, Fihrist 25.

Klasör 4271, Dosya 35, Fihrist 1.

Klasör 4272, Dosya 38, Fihrist 3.

Klasör 4272, Dosya 38, Fihrist 4.

Klasör 4272, Dosya 38, Fihrist 5.
Klasör 4272, Dosya 38, Fihrist 6.
Klasör 4272, Dosya 38, Fihrist 7.
Klasör 4272, Dosya 39, Fihrist 42.
Klasör 4272, Dosya 39, Fihrist 52.
Klasör 4272, Dosya 39, Fihrist 60.
Klasör 4272, Dosya 39, Fihrist 62.
Klasör 4273, Dosya 40, Fihrist 1.
Klasör 4273, Dosya 40, Fihrist 25.
Klasör 4273, Dosya 40, Fihrist 34.
Klasör 4273, Dosya 40, Fihrist 36.
Klasör 4273, Dosya 40, Fihrist 38.
Klasör 4273, Dosya 40, Fihrist 39.
Klasör 4273, Dosya 42, Fihrist 2.
Klasör 4273, Dosya 43, Fihrist 1.
Klasör 4273, Dosya 43, Fihrist 2.
Klasör 4273, Dosya 43, Fihrist 3.
Klasör 4274, Dosya 44, Fihrist 2.
Klasör 4274, Dosya 44, Fihrist 3.
Klasör 4274, Dosya 45, Fihrist 16.
Klasör 4274, Dosya 46, Fihrist 13.
Klasör 4274, Dosya 46, Fihrist 14.
Klasör 4274, Dosya 46, Fihrist 16.
Klasör 4274, Dosya 46, Fihrist 19.
Klasör 4274, Dosya 46, Fihrist 20.
Klasör 4274, Dosya 46, Fihrist 21.
Klasör 4274, Dosya 46, Fihrist 23.
Klasör 4274, Dosya 46, Fihrist 30.
Klasör 4274, Dosya 46, Fihrist 34.
Klasör 4274, Dosya 46, Fihrist 45.
Klasör 4274, Dosya 46, Fihrist 64.
Klasör 4274, Dosya 46, Fihrist 67.
Klasör 4274, Dosya 64, Fihrist 1.

Klasör 4274, Dosya 64, Fihrist 4.
Klasör 4274, Dosya 64, Fihrist 5.
Klasör 4274, Dosya 64, Fihrist 6.
Klasör 4276, Dosya 52, Fihrist 1.
Klasör 4277, Dosya 56, Fihrist 41.
Klasör 4277, Dosya 57, Fihrist 1.
Klasör 4277, Dosya 57, Fihrist 2.
Klasör 4277, Dosya 57, Fihrist 4.
Klasör 4277, Dosya 57, Fihrist 5.
Klasör 4277, Dosya 57, Fihrist 6.
Klasör 4277, Dosya 57, Fihrist 9.
Klasör 4277, Dosya 57, Fihrist 11.
Klasör 4277, Dosya 57, Fihrist 12.
Klasör 4277, Dosya 57, Fihrist 13.
Klasör 4277, Dosya 57, Fihrist 17.
Klasör 4277, Dosya 57, Fihrist 18.
Klasör 4278, Dosya 58, Fihrist 1.
Klasör 4278, Dosya 58, Fihrist 2.
Klasör 4278, Dosya 58, Fihrist 4.
Klasör 4278, Dosya 58, Fihrist 7.
Klasör 4278, Dosya 58, Fihrist 9.
Klasör 4278, Dosya 58, Fihrist 10.
Klasör 4278, Dosya 58, Fihrist 12.
Klasör 4278, Dosya 58, Fihrist 15.
Klasör 4278, Dosya 58, Fihrist 16.
Klasör 4278, Dosya 58, Fihrist 18.
Klasör 4278, Dosya 58, Fihrist 19.
Klasör 4278, Dosya 58, Fihrist 20.
Klasör 4278, Dosya 58, Fihrist 21.
Klasör 4278, Dosya 58, Fihrist 23.
Klasör 4278, Dosya 58, Fihrist 24.
Klasör 4278, Dosya 58, Fihrist 25.
Klasör 4278, Dosya 58, Fihrist 27.

Klasör 4278, Dosya 58, Fihrist 29.
Klasör 4278, Dosya 58, Fihrist 30.
Klasör 4278, Dosya 58, Fihrist 31.
Klasör 4278, Dosya 58, Fihrist 32.
Klasör.4278, Dosya 59, Fihrist 3.
Klasör 4278, Dosya 59, Fihrist 13.
Klasör 4279, Dosya 63, Fihrist 21.
Klasör 4279, Dosya 63, Fihrist 22.
Klasör 4279, Dosya 63, Fihrist 23.
Klasör 4279, Dosya 63, Fihrist 24.
Klasör 4279, Dosya 63, Fihrist 25.
Klasör 4279, Dosya 63, Fihrist 34.
Klasör 4279, Dosya 63, Fihrist 36.
Klasör 4279, Dosya 63, Fihrist 37.
Klasör 4279, Dosya 63, Fihrist 39.
Klasör 4279, Dosya 63, Fihrist 43.
Klasör 4279, Dosya 63, Fihrist 44.
Klasör 4279, Dosya 64, Fihrist 6.
Klasör 4279, Dosya 64, Fihrist 8.
Klasör 4279, Dosya 64, Fihrist 10.
Klasör 4279, Dosya 64, Fihrist 20.
Klasör 4279, Dosya 64, Fihrist 21.
Klasör 4279, Dosya 64, Fihrist 23.
Klasör 4279, Dosya 64, Fihrist 24.
Klasör 4279, Dosya 64, Fihrist 25.
Klasör 4279, Dosya 64, Fihrist 26.
Klasör 4280, Dosya 66, Fihrist 5.
Klasör 4280, Dosya 66, Fihrist 11.
Klasör 4280, Dosya 66, Fihrist 12.
Klasör 4283, Dosya 76, Fihrist 1.
Klasör 4283, Dosya 76, Fihrist 3.
Klasör 4283, Dosya 76, Fihrist 9.
Klasör 4283, Dosya 76, Fihrist 10.

Klasör 4283, Dosya 76, Fihrist 11.
Klasör 4284, Dosya 78, Fihrist 3.
Klasör 4284, Dosya 78, Fihrist 5.
Klasör 4284, Dosya 78, Fihrist 13.
Klasör 4284, Dosya 78, Fihrist 16.
Klasör 4285, Dosya 81, Fihrist 3.
Klasör 4285, Dosya 81, Fihrist 5.
Klasör 4285, Dosya 81, Fihrist 6.
Klasör 4285, Dosya 82, Fihrist 27.
Klasör 4285, Dosya 82, Fihrist 31.
Klasör 4285, Dosya 82, Fihrist 32.
Klasör 4285, Dosya 82, Fihrist 33.
Klasör 4286, Dosya 84, Fihrist 22.
Klasör 4287, Dosya 87, Fihrist 5.
Klasör 4287, Dosya 88, Fihrist 3.
Klasör 4287, Dosya 89, Fihrist 3.
Klasör 4287, Dosya 89, Fihrist 5.
Klasör 4287, Dosya 89, Fihrist 6.
Klasör 4287, Dosya 89, Fihrist 7.
Klasör 4287, Dosya 89, Fihrist 8.
Klasör 4287, Dosya 89, Fihrist 9.
Klasör 4287, Dosya 89, Fihrist 10.
Klasör 4287, Dosya 89, Fihrist 11.
Klasör 4287, Dosya 89, Fihrist 12.
Klasör 4287, Dosya 89, Fihrist 13.
Klasör 4287, Dosya 89, Fihrist 14.
Klasör 4287, Dosya 89, Fihrist 15.
Klasör 4288, Dosya 90, Fihrist 23.
Klasör 4288, Dosya 90, Fihrist 24.
Klasör 4288, Dosya 90, Fihrist 61.
Klasör 4288, Dosya 90, Fihrist 88.
Klasör 4290, Dosya 96, Fihrist 3.
Klasör 4293, Dosya 105, Fihrist 2.

Klasör 4293, Dosya 105, Fihrist 4.
Klasör 4293, Dosya 105, Fihrist 5.
Klasör 4299, Dosya 120, Fihrist 1.
Klasör 4299, Dosya 120, Fihrist 2.
Klasör 4299, Dosya 120, Fihrist 3.
Klasör 4303, Dosya 133, Fihrist 1.
Klasör 4303, Dosya 133, Fihrist 2.
Klasör 4303, Dosya 134, Fihrist 2.
Klasör 4303, Dosya 134, Fihrist 10.
Klasör 4303, Dosya 134, Fihrist 11.
Klasör 4303, Dosya 134, Fihrist 19.
Klasör 4304, Dosya 135, Fihrist 10.
Klasör 4312, Dosya 159, Fihrist 5.
Klasör 4312, Dosya 159, Fihrist 6.
Klasör 4316, Dosya 171, Fihrist 29.
Klasör 4316, Dosya 171, Fihrist 30.
Klasör 4316, Dosya 171, Fihrist 31.
Klasör 4316, Dosya 171, Fihrist 32.
Klasör 4316, Dosya 171, Fihrist 33.
Klasör 4316, Dosya 171, Fihrist 34.
Klasör 4316, Dosya 171, Fihrist 36.
Klasör 4316, Dosya 171, Fihrist 38.
Klasör 4316, Dosya 171, Fihrist 40.
Klasör 4316, Dosya 171, Fihrist 42.
Klasör 4316, Dosya 171, Fihrist 44.
Klasör 4316, Dosya 171, Fihrist 48.
Klasör 4316, Dosya 171, Fihrist 49.
Klasör 4316, Dosya 171, Fihrist 50.
Klasör 4316, Dosya 171, Fihrist 51.
Klasör 4337, Dosya 253, Fihrist 14.
Klasör 4337, Dosya 253, Fihrist 15.

2. Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Bab-1 Ali Evrak Odası (BEO), Dosya (D) 4405, Defter (D) 330371, Sayfa (S) 1.

Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus (DH. KMS), Dosya (D) 36, Defter (D) 41, Sayfa (S) 1.

BOA, DH.KMS, D 27, D 31, S 3,5.

Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. ŞFR), Dosya (D) 546, Defter (D) 27, Sayfa (S) 1.

BOA, DH. ŞFR, D.43, D.245, S.1.

BOA, DH. ŞFR, D 45, D 215, S 1.

BOA, DH. ŞFR, D.436, D.36, S.1.

BOA, DH. ŞFR, D.436, D.55, S.1.

BOA, DH. ŞFR, D.439, D.18, S. 1-3

BOA, DH. ŞFR, D.439, D.75, S.1.

BOA, DH. ŞFR, D.439, D.32, S.1-2

BOA, DH. ŞFR, D.440, D.52, S.1-2.

BOA, DH. ŞFR, D.441, D.65, S.1-2.

BOA, DH. ŞFR, D.443, D.68, S.1.

BOA, DH. ŞFR, D.448, D.104, S.1.

BOA, DH. ŞFR, D.449, D.77, S.1.

BOA, DH. ŞFR, D.449, D.96, S.1-2.

BOA, DH. ŞFR, D 454, D 131, S 1-2.

BOA, DH. ŞFR, D.464, D.125, S.1.

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye 2. Şube Müdüriyeti (DH. EUM. 2.Şb), Dosya (D) 2, Defter (D) 53, Sayfa (S) 3.

BOA, DH. EUM.2.Şb, D.2, D.72, S.1.

BOA, DH. EUM.2.Şb, D.3, D.3, S.1.

BOA, DH. EUM.2.Şb, D.6, D.5, S.1.

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye 4. Şube Müdüriyeti (DH. EUM. 4.Şb), Dosya (D) 1, Defter (D) 35, Sayfa (S) 1,3.

BOA, DH. EUM. 4.Şb, D.1, D.30, S.1-4.

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye 5. Şube Müdüriyeti (DH. EUM. 5.Şb), Dosya (D) 16, Defter (D) 20, Sayfa (S) 1.

BOA, DH. EUM. 5.Şb, D.3, D.33, S.3.

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye 7. Şube Müdüriyeti (DH. EUM. 7.Şb), Dosya (D) 2, Defter (D) 62, Sayfa (S) 3.

Hariciye Nezareti İstişare Odası (HR. HMŞ. İŞO), Dosya (D) 210, Defter (D) 8, Sayfa (S) 1-2.

Hariciye Nezareti Siyasi Kalem (HR. SYS), Dosya (D) 2339, Defter (D) 22, Sayfa (S) 1.

BOA, HR. SYS, D. 679, D. 78, S. 1.

BOA, HR. SYS. D.2337, D.9, S.21, 44, 45, 94.

BOA, HR. SYS, D. 2338, D. 21, S. 1,3,5,6,7.

BOA, HR. SYS, D 2338, D 38, S 1.

BOA, HR. SYS, D 2338, D 39, S 2.

BOA, HR.SYS, D.2338, D.91, S.1.

BOA, HR. SYS, D. 2339, D. 30, S. 1.

BOA, HR. SYS, D. 2339, D. 56, S. 1.

BOA, HR. SYS, D. 2339, D. 69, S. 1.

BOA, HR. SYS, D. 2339, D. 75, S. 1.

BOA, HR. SYS, D.2339, D.112, S.1-7.

BOA, HR. SYS, D.2408, D.13, S.1-13,

Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı (HR. TO.), Dosya (D) 603, Defter (D) 28, Sayfa (S) 1-7.

3. Qatar National Library (QNL)

File 299/1918 Pt 1, s.100.

File 299/1918 Pt 1, s.112.

File 299/1918 Pt 1, s.176.

File 299/1918 Pt 1, s.280.

File 299/1918 Pt 1, s.394.

File 464/1917 Pts 1 & 3, s.112.

File 464/1917 Pts 1 & 3, s.113.

File 464/1917 Pts 1 & 3, s.114.

File 464/1917 Pts 1 & 3, s.215.

File 464/1917 Pt 2, s. 26.

File 3516/1914 Pt 1, s.42.
File 3516/1914 Pt 1, s. 150.
File 3516/1914 Pt 1, s.212.
File 3516/1914 Pt 1, s.242.
File 3516/1914 Pt 1, s.243.
File 3516/1914 Pt 1, s.244.
File 3516/1914 Pt 1, s. 310.
File 3516/1914 Pt 2, s.56.
File 3516/1914 Pt 2, s.130.
File 3516/1914 Pt 2, s.304.
File 3516/1914 Pt 2, s.318.
File 3516/1914 Pt 4, s.14.
File 3516/1914 Pt 4, s.16.
File 3516/1914 Pt 4, s.28.
File 3516/1914 Pt 4, s.34.
File 3516/1914 Pt 4, s.35.
File 3516/1914 Pt 4, s.36.
File 3516/1914 Pt 4, s.37.
File 3516/1914 Pt 4, s.38.
File 3516/1914 Pt 4, s.46.
File 3516/1914 Pt 4, s.47.
File 3516/1914 Pt 4, s.51.
File 3516/1914 Pt 4, s.52.
File 3516/1914 Pt 4, s.56.
File 3516/1914 Pt 4, s.64.
File 3516/1914 Pt 4, s.82.
File 3516/1914 Pt 4, s.84.
File 3516/1914 Pt 4, s.92.
File 3516/1914 Pt 4, s.100.
File 3516/1914 Pt 4, s.102.
File 3516/1914 Pt 4, s.168.
File 3516/1914 Pt 4, s.200.
File 3516/1914 Pt 4, s.214.

File 3516/1914 Pt 4, s.340.
File 3516/1914 Pt 5, s.158.
File 3516/1914 Pt 5, s.224.
File 3516/1914 Pt 5, s.228.
File 3516/1914 Pt 6, s.120.
File 3516/1914 Pt 6, S.376.
File 3516/1914 Pt 6, s.379.
File 3516/1914 Pt 8, S.36.
File 3516/1914 Pt 8, s.94.
File 3516/1914 Pt 8, s.274.
File 3516/1914 Pt 9, s.143.
File 3516/1914 Pt 9, s.144.
File 3516/1914 Pt 9, s.157.
File 3516/1914 Pt 9, s.158.

B. Telif Eserler

Abrahamian, E. (2011). *Modern İran Tarihi* (D. Şendil, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Alkan, M. (2004). Hüseyin Rauf Orbay'ın Hayatı (1880-1964). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XX (59), 597-642.

Armaoğlu, F. (2012). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınevi.

Atabakı, T. (2010). *İran ve I. Dünya Savaşı Büyük Güçlerin Savaş Alanı* (G. Ç. Güven, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Avcı, O. (2004). *Irak'ta Türk Ordusu (1914-1918)*. Ankara: Vadi Yayınları.

Ayaydın, R. (2016). *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin İran'da Cihad-ı Ekber Faaliyetleri*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aydemir, Ş. S. (1993). *Makedon'yadan Ortaasya'ya Enver Paşa*. Cilt 3. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Aysan, E. (1938). *Büyük Harpte İran Cephesi*. Cilt 3. İstanbul: Askeri Matbaa.
- Azer, S. (1942). *İran Türkleri*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Barker, A.J. (1967). *The Bastard War*. New York: The Dial Press.
- Bozkurt, İbrahim. (2022). *Aşiretler Tarihi*. İstanbul: Nubihar Yayınları.
- Baykoç, H. (2006). *Birinci Dünya Harbi'nde Kafkas ve Irak Cephesi'nde 5. Seferi Kuvvetler (52. Tümen)*. Ankara: Genelkurmay Yayınevi.
- Bayur, Y. H. (1991). *Türk İnkılabı Tarihi*. Cilt 3 Kısım 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ..... (1991). *Türk İnkılabı Tarihi*. Cilt 3 Kısım 3. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Belen, F. (1973). *20. Yüzyılda Osmanlı Devleti*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bostan, İ. (1998). "Hazal Han". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17:107-108. Ankara, TDV Yayınları.
- Bulut, B. (2009). *İran İmparatorluğu Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Belgeleri İran'nın Tarafsızlığı*. İstanbul: Pencere Yayınları.
- Candler, E. (1919). *The Long Road to Baghdad*. Volume 1. London, New York, Toronto and Melbourne: Cassell and Company Ltd.
- Çakmak, F. (2005). *Birinci Dünya Harbi'nde Doğu Cephesi Harekâtı*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Çam, M. M. (2016). *İran'da İstihbarat Savaşı*. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Cemal, M. (1926, 1 Aralık). Kafkasya ve Şimali İran'da Bazı Vakayı. *Askeri Mecmua*, (63), 139-159.
- Christian, A.J. (1919). *Tribes of Fars On the Report A*. Simla: The Government Monotype Press.
- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. (2013). *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi*. İstanbul: Seçil Ofset.

Dickson, B. (1910). Journey in Kurdistan. *The Geographical Journal*, 35(4), 357-378.

Dinç, F. (2024). *Osmanlı-İran Sınırında Devlet ve Toplum: Caf Aşireti ve Nasturi Cemaati (1839-1914)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Donohoe, M. H. (1919). *With the Persian Expedition*. London: Edward Arnold.

Dumlupınar, S. (2015). *I. Dünya Savaşı Sürecinde Basra Körfezinde Osmanlı-İngiliz Nüfuz Mücadelesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Dunsterville L.C. (1920). *The Adventures of Dunsterforce*. London: Edward Arnold.

Ege, A. (2011). *Çanakkale, Irak ve İran Cephelerinden Harp Günlükleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Emin, M. (1336, 1 Ağustos). Osmanlı-İngiliz Irak Seferi ve Hatalarımız. *Askeri Mecmua*, (17-18), 669-703.

Erkilet, H. H. (2002). *Yıldırım*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Esen, N. (2023). *Doğu Güneydoğu ve Musul Denkleminde Aşiretler 1918-1922*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Eynir, A. (2023). *Süvari Binbaşı Şevki Baslo Bey Irak-İran Cephesi ve İstiklal Harbi Hatıraları*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.

Fromkin, D. (1989). *A Peace to End All Peace*. New York: Henry Holt And Company.

German Intrigues in Persia. (1918). London, New York, Toronto: Hodder and Stoughton.

Gröttrup, H. (2013). *Wilhelm Wassmuss Der Deutsche Lawrence*. Berlin: Metropol Verlag.

Günay, N. (2019). Bolşevik İhtilali'nin Ardından Osmanlı Devleti'nin Rusya'daki Yeni Rejime Bakışı. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, (100), 353-376.

Gündüz, Ş. (1998). *Din ve İnanç Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları.

İran Hakkında Medhal. (1334). Dersaadet: Matbaa-i Askeriyye.

İslam Havadisi. (1914, Aralık). *İslam Mecmuası*, 2, 12.

İslam Havadisi. (1915, Ocak). *İslam Mecmuası*, 2, 9-10.

İvecan, R. ve Efiloğlu A. (2011). *Rus ve İngilizlere Karşı Bir Osmanlı Zabiti 1917-1918 Serezli Mehmed Ragıp*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Karabalık, K. (2019). *Birinci Dünya Savaşı'nda Güney Azerbaycan*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

Karabekir, K. (1995). *Birinci Cihan Harbine Neden Girdik*. İstanbul: Emre Yayınları.

Karadeniz, Y. (2012). *İran Tarihi (1700-1925)*. İstanbul: Selenge Yayınları.

Kenan, M. (1918). *Büyük Harbde İran Cephesi*. Cilt 1. Ankara: Büyük Erkanı Harbiye Reisliği Ankara Matbaası.

..... (1918). *Büyük Harbde İran Cephesi*. Cilt 2. Ankara: Büyük Erkanı Harbiye Reisliği Ankara Matbaası.

Kiesling, H. V. (1922). *Mit Feldmarschal von der Goltz Pascha in Mesopotamien Und Persien*. Leipzig: Dieterichsche Verlagsbuchhandlung.

Kuneralp, S. (1999). *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)*. İstanbul: İsis Yayınları.

Kurat, A. N. (1987). *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Kurtcephe, İ. ve Balcıoğlu, M. (1992). Birinci Dünya Savaşı Başlarında Romantik Bir Türk-Alman Projesi-Rauf Bey Müfrezesi. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, (3), 247-269.

Mayakuşu, S. (1932). *Golç Paşa'nın Hatıratı*. Ankara: Askeri Matbaa.

Maslofski. (1935). *Umumi Harpte Kafkas Cephesi Eserinin Tenkidi*. (Nazmi, Çev.). Ankara: Genelkurmay Matbaası.

Matfiyef, K.P. (1996). *Asurlar ve Modern Çağda Asur Sorunu*. (V. Kelat, Çev.). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Metin, B. (2012). *Birinci Dünya Savaşı'nda İran Coğrafyasında Etnik, Dini ve Siyasi Nüfuz Mücadeleleri*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Military Report on Persia Volume 1. (1931). Calcutta: Government of India Press.

Moberly, F.J. (1928). *Irak Seferi 1914-1918*. (Cemal, Çev.). Cilt 1. İstanbul: Askeri Matbaa.

....., (1928). *Irak Seferi 1914-1918*, (Cemal, Çev.). Cilt 2. İstanbul: Askeri Matbaa.

....., (1929). *Operations in Persia 1914-1919*, b.y.y.

Napier, G.S.F. (1900). *Military Report on Southern Persia*. Simla: Government Central Printing Office.

Nasseri, I. T. (1980). *The Muhajirat And The National Government of Kermanshah 1915-1917*. (Yayımlanmamış doktora tezi). University of Edinburg, Edinburg.

Naval Staff Intelligence Department, (1918). *A Hand Book of Mesopotamia*.

Nihad, M. (1928). *Büyük Harbde Türk Harbi*. Cilt 2. İstanbul: Askeri Matbaa.

..... (1336, 1 Haziran). Irak Cephesi Muharebatından: 13. Kolordunun İran Seferi. *Askeri Mecmua*, (15-16), 597-668.

Orbay, R. (1993). *Cehennem Değirmeni I*, İstanbul: Emre Yayınları.

Pamiankowiski, J. (1990). *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü*. (K. Turan, Çev.). İstanbul: Kayıhan Yayınları.

Persia of Gazetteer. (1885). Part 3. Calcutta: The Superintendent of Government Printing India.

....., (1910). Volume.3. Simla: The Government Monotype Press.

..... (1914). Volume 2. Simla: The Government Monotype Press.

Sabis, A. İ. (1990). *Harb Hatıralarım Birinci Cihan Harbi*. Cilt 2. İstanbul: Nehir Yayınları.

..... (1990). *Harb Hatıralarım Birinci Dünya Harbi*. Cilt 3. İstanbul: Nehir Yayınları.

..... (1991). *Harb Hatıralarım Birinci Dünya Harbi*. Cilt 4. İstanbul: Nehir Yayınları.

Samih, A. (1934). *Büyük Harpte Kafkas Cephesi Hatıraları*. Ankara: Büyük Erkanı Harbiyye Matbaası.

Sarısaman, S. (1994). *Golç Paşa ve XIII. Kolordu Harekatı Dönemlerinde Osmanlı İran İlişkileri (Ekim 1915-Nisan 1917)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum.

.....(1995). Ömer Naci Bey Müfrezesi. *Atatürk Yolu Dergisi*, 4(16), 103-150.

.....(1997). Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Devletinin Bahtiyari Politikası. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, (8), 295-318.

.....(2010). Birinci Dünya Savaşı'nda İran Afşarlarına Yönelik Çabalarımız. *Journal of Turkish Research Institute*, (2), 133-148.

Selçuk, İ. (1979). *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*. Cilt 1. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Sepehr Muvarrıh ed-Devle. (1336). *Iran der Cenı Bozork 1914-1918*. Tahran.

Sorgun, T. (1972). *Halil Paşa-Bitmeyen Savaş*. İstanbul: Yaylacık Matbaası.

Sykes, P. (1341). *A History of Persia*. (M. Cemal, Çev.). İstanbul: Matbaa-i Askeriyye.

TBMM Genel Sekreterliği, (2010). *TBMM Albümü 1920-2020*. 1. Cilt. Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü.

T.C. Genelkurmay Başkanlığı. (1979). *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Irak-İran Cephesi 1914-1918*. Cilt 3 Kısım 1. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

.....(1993). *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Kafkas Cephesi Üçüncü Ordu Harekatı*. Cilt 2. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

.....(1993). *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Kafkas Cephesi Üçüncü Ordu Harekatı*. Cilt 2 K 1. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

.....(2002). *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Irak-İran Cephesi 1914-1918*. Cilt 3 Kısım 2. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

.....(2004). *Balkan Savaşına Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri (Alay ve Daha Üst Birlik Komutanları)*. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.

.....(2004). *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, 53(117), 127-128.

.....(2004). *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, 53(118), 71-75.

.....(2005). *Birinci Dünya Harbi'nde Doğu Cephesi Harekatı*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

.....(2009). *Birinci Dünya Harbi'ne katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*. Cilt 2. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.

.....(2009). *Birinci Dünya Harbi'ne katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*. Cilt 3. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.

T.C. Genelkurmay Başkanlığı İstihbarat Dairesi. (1927). *İran Azerbaycanı Tetkik Raporu*. Ankara: Erkan-ı Harbiyye Umumi Matbası.

.....(1927). *İran ve Ordusu*. İstanbul: Matbaa-i Askeriye.

Temizel, A. (2017). Birinci Dünya Savaşı'nda İran'da Kaşkay Türklerinin Mücadelesi. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, I(1), 81-96.

Tevetoğlu, F. (1987). *Ömer Naci*. Ankara: Kültür ve Türiзм Bakanlığı Yayınları.

Townshend, C. (1929). *My Campaign*. Volume 2. New York: The James A McCann Company.

Uluç, A. (2010). Kürtlerde Sosyal ve Siyasal Örgütlenme: Aşiret. *Mukaddime*, 2(2), 35-52.

Ünal, F. (2006). Şikak Aşireti ve Reisi Simko Lakaplı İsmail Ağanın Faaliyetleri. *Tarih Dergisi*, 2(44), 169-198.

Ünal, L. (2020). Kutulamare Zaferi Öncesi ve Sonrasında Irak-İran Cephesi Gelişmeleri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (45), 36-63.

Wigram, W.A. (1920). *Our Smallest Ally*. New York: The Macmillan Company.

Wilson, A.T. (1916). *Fars on Report*. Simle: The Government Monotype Press.

.....(1930). *Loyalties Mesopotamia 1914-1917*. London: Oxford University.

Yüceer, N. (1996). *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu'nun Azerbaycan ve Dağıstan Harekâtı*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

C. İnternet Kaynakları

<https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 07. 09. 2024)

<http://www.princeton.edu/~humcomp/iranpol96.jpg>, (Erişim Tarihi: 09. 09. 2024)

EKLER

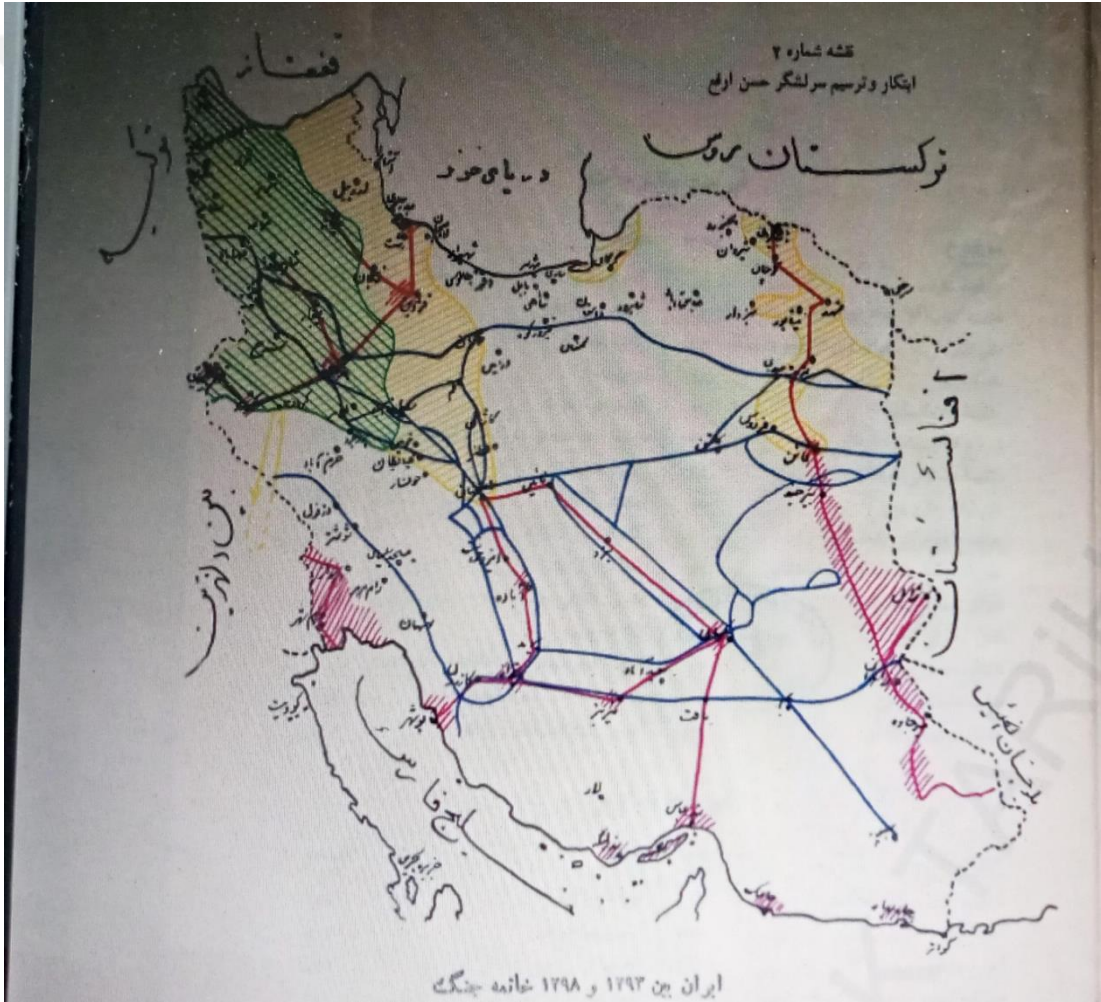
Ek-1.1: 1914-1918 yılları arasında İran'ın yabancı güçler tarafından işgal edildiği bölgeleri gösteren harita.⁸¹²

a- Sarı alanlar, Rus ordusunun işgal ettiği alanlar,

b-Yeşil alanlar, Osmanlı ordusunun işgal ettiği alanlar,

c-Kırmızı alanlar, İngiliz ordusunun işgal ettiği alanlar,

d-Mavi çizgiler, Alman propaganda heyetlerinin hareket hatları.

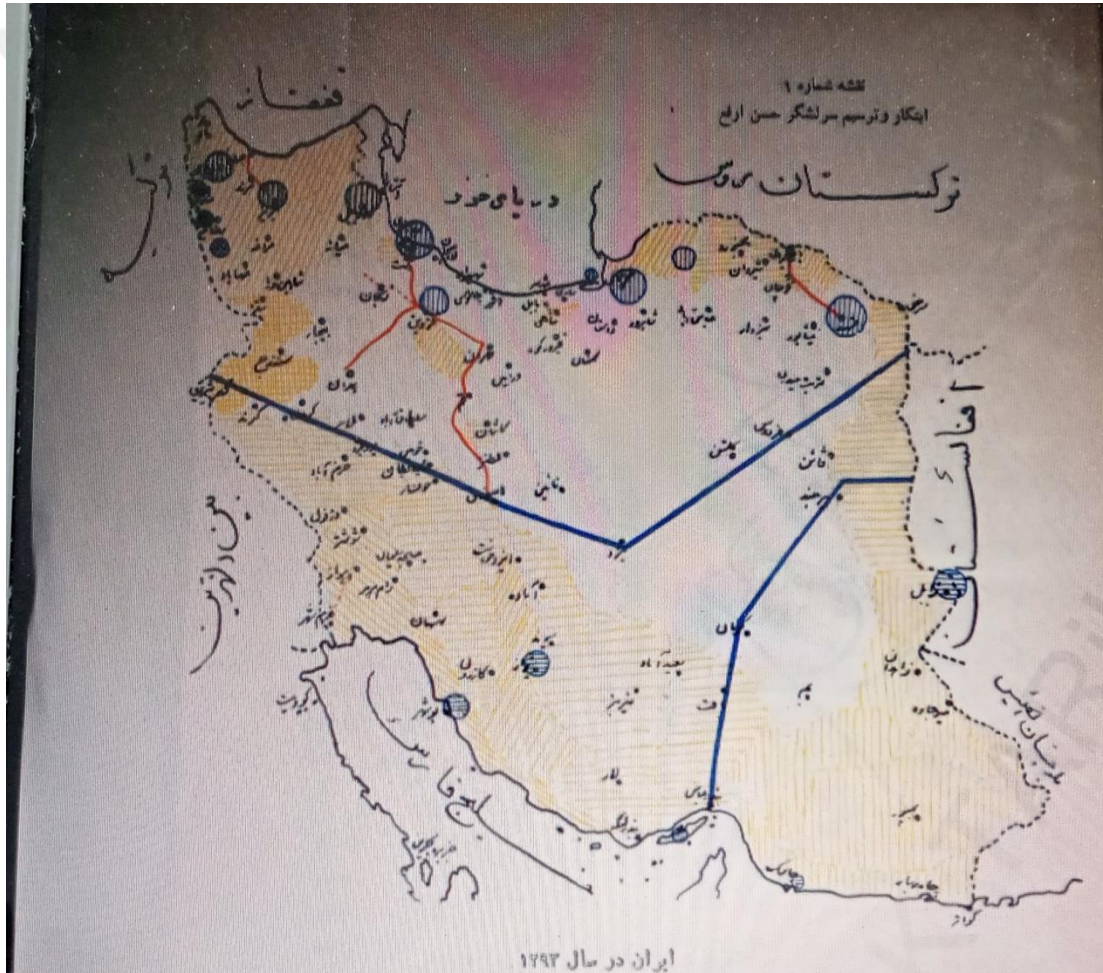
⁸¹² Muvarrih ed-Devle, a.g.e., s.515.

Ek-1.2: Birinci Dünya Harbi başlarında İran'daki siyasi ve askeri durumu gösteren harita.⁸¹³

a- Sarı renkli bölgeler, İran hükümetinin kontrolü altında olmayan (Yerel Valilerin ve aşiretlerin etkili olduğu) yerler.

b- Mavi renkli çizgiler, Kuzeyde Rusya'nın, Güneyde İngiltere'nin kontrolü altında olan bölgeleri gösterir.

c- Mavi renkteki işaretler, İran'daki yabancı güçlere ait askeri karargahları gösterir. (Kuzeyde Rusya, Güneydoğu'da İngiltere, Batı'da Osmanlı)

⁸¹³ Muvarrih ed-Devle, a.g.e., s.512.

Ek-1.3: İran Siyasi Haritası.⁸¹⁴

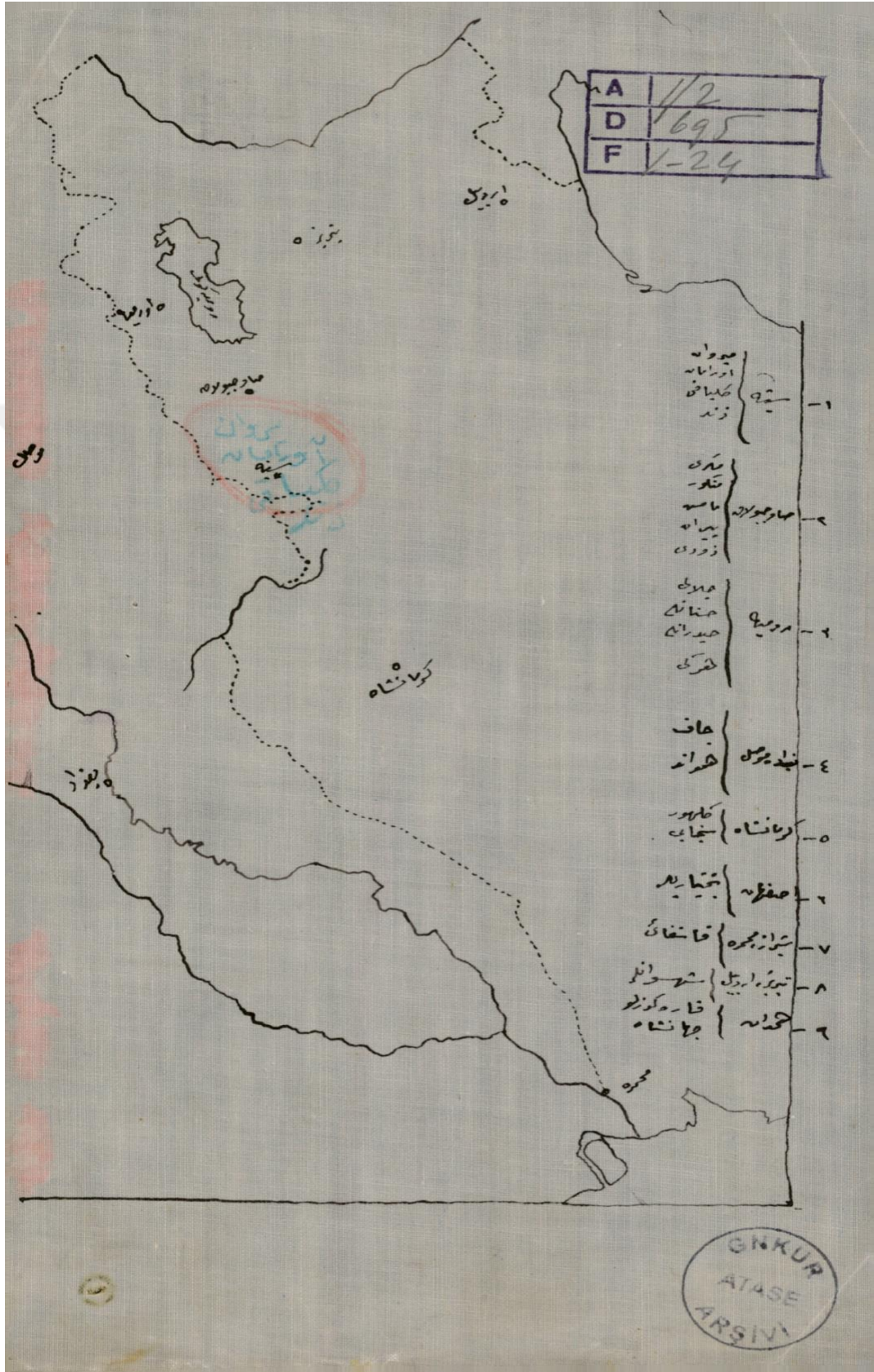
⁸¹⁴ <http://www.princeton.edu/~humcomp/iranpol96.jpg>, Erişim: 09 Eylül 2024.

Ek-2.1: İran aşiretleri.⁸¹⁵

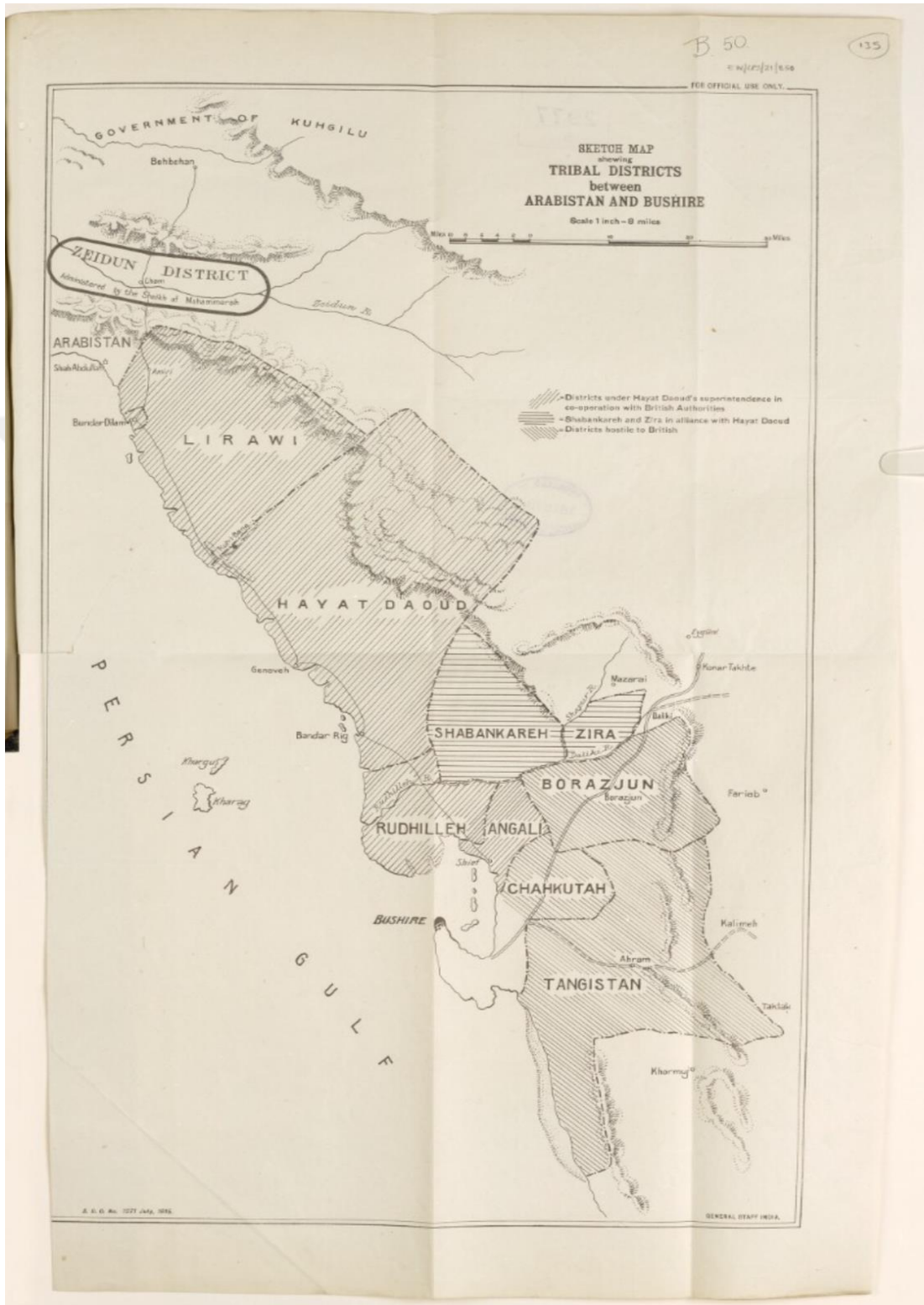
⁸¹⁵ ATASEA, K 249, D 1034, F.36.

Ek-2.2: İran aşiretleri.⁸¹⁶

⁸¹⁶ ATASEA, K 249, D 1034, F.35.

Ek-2.3: İran Arabistan'ı ve Buşir arasındaki aşiretler.⁸¹⁷

⁸¹⁷ QNL, File 3516/1914 Pt 8, s.274.

Ek-2.4: Güney İran göçebe aşiretleri.⁸¹⁸

⁸¹⁸ G.S.F. Napier, *Military Report on Southern Persia*, Government Central Printing Office, Simla 1900, S.14.

Ek-2.5: İran aşiretleri.⁸¹⁹

⁸¹⁹ Christian, a.g.e., s.184.

Ek-2.6: Şikaki Aşireti Reisi Simko İsmail Ağa.⁸²⁰

---

⁸²⁰ Bertram Dickson, "*Journey in Kurdistan*", The Geographical Journal, Vol: 35, No:4, Apr. 1910, s. 370.

Ek-2.7: Osmanlıya destek olan Begzade Aşireti Reisi Muhammed Hüseyin Han (ortada beyaz ata binmiş) ve askerleri.⁸²¹

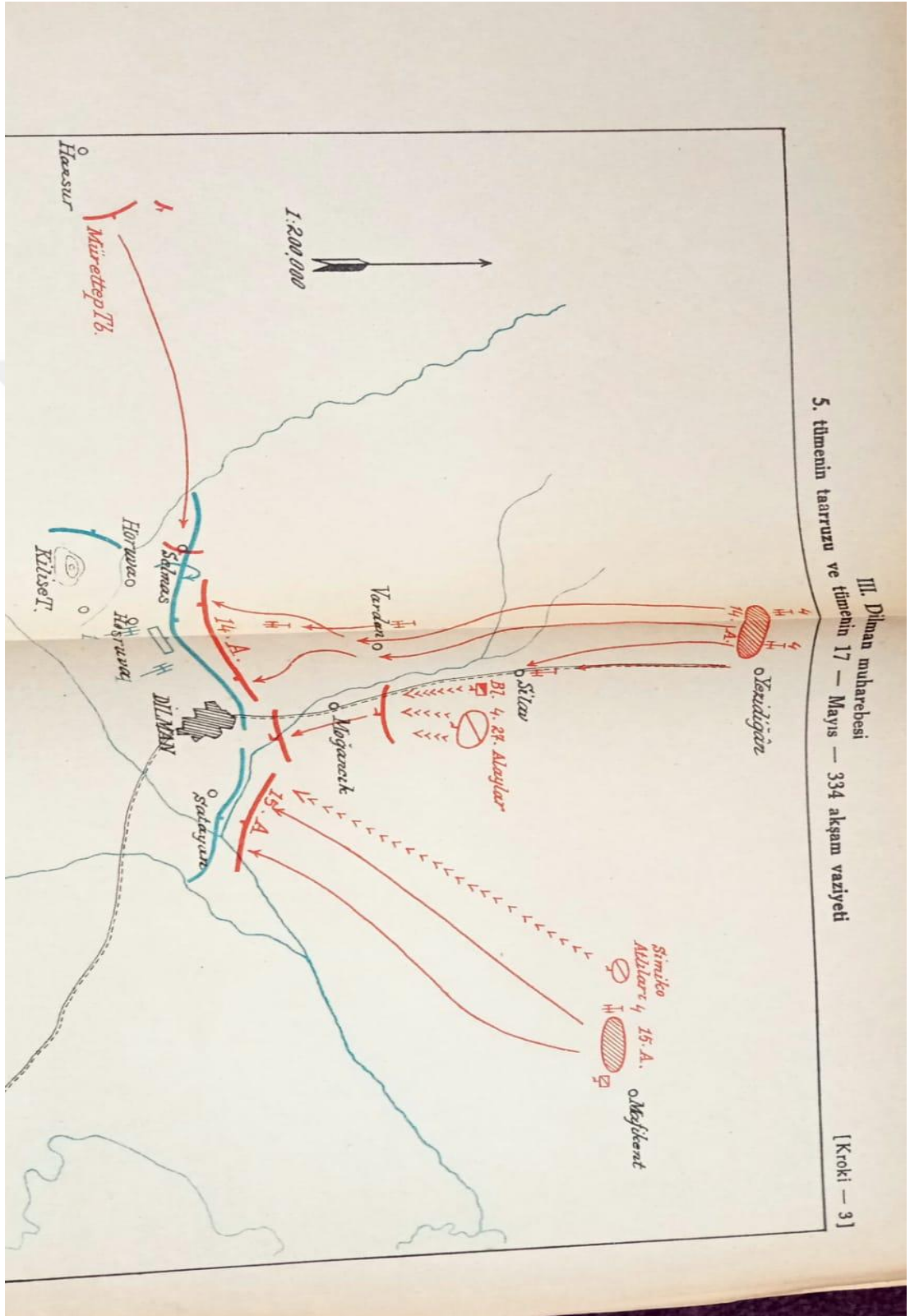
⁸²¹ Ayaydn, *a.g.t.*, s.363.

Ek-4.1: İran’da sünni Kürt mücahitleri ile Osmanlı zabitanı arasında önünde dürbünlü muhterem şehit Naci.⁸²²

⁸²² Eynir, a.g.e., 192.

Ek-6.1: 3. Dilman Muharebesi'nde Simko aşiret atlılarının vaziyetini gösteren kroki.⁸²³

⁸²³ Aysan, a.g.e., kroki-3.

3. Dilman muharebesi 5. Tümenin 16 — Mayıs — 334 akşam vaziyeti

Kroki — 21

21 Asiret A.

15 A. Bayezit

14. A.

Piazdargan

Silav

Asiret 4. 21. Alaylar

Vardan

Mogancik

DILMAN

Sat'ayan

Selmas

Husrova

15. A. III. TB.

Hoy

Mazfiken

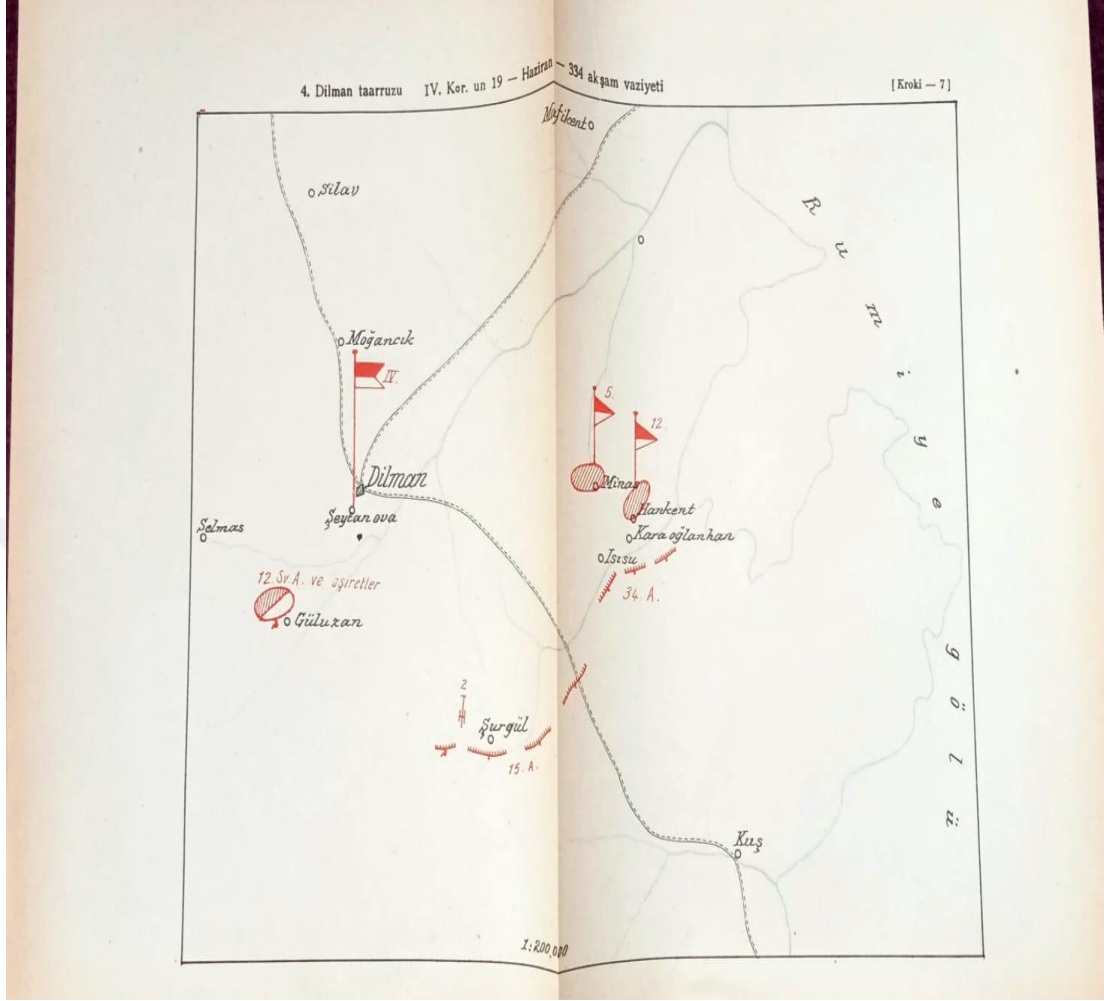
15. A. (21b)

Rum

1:200 000

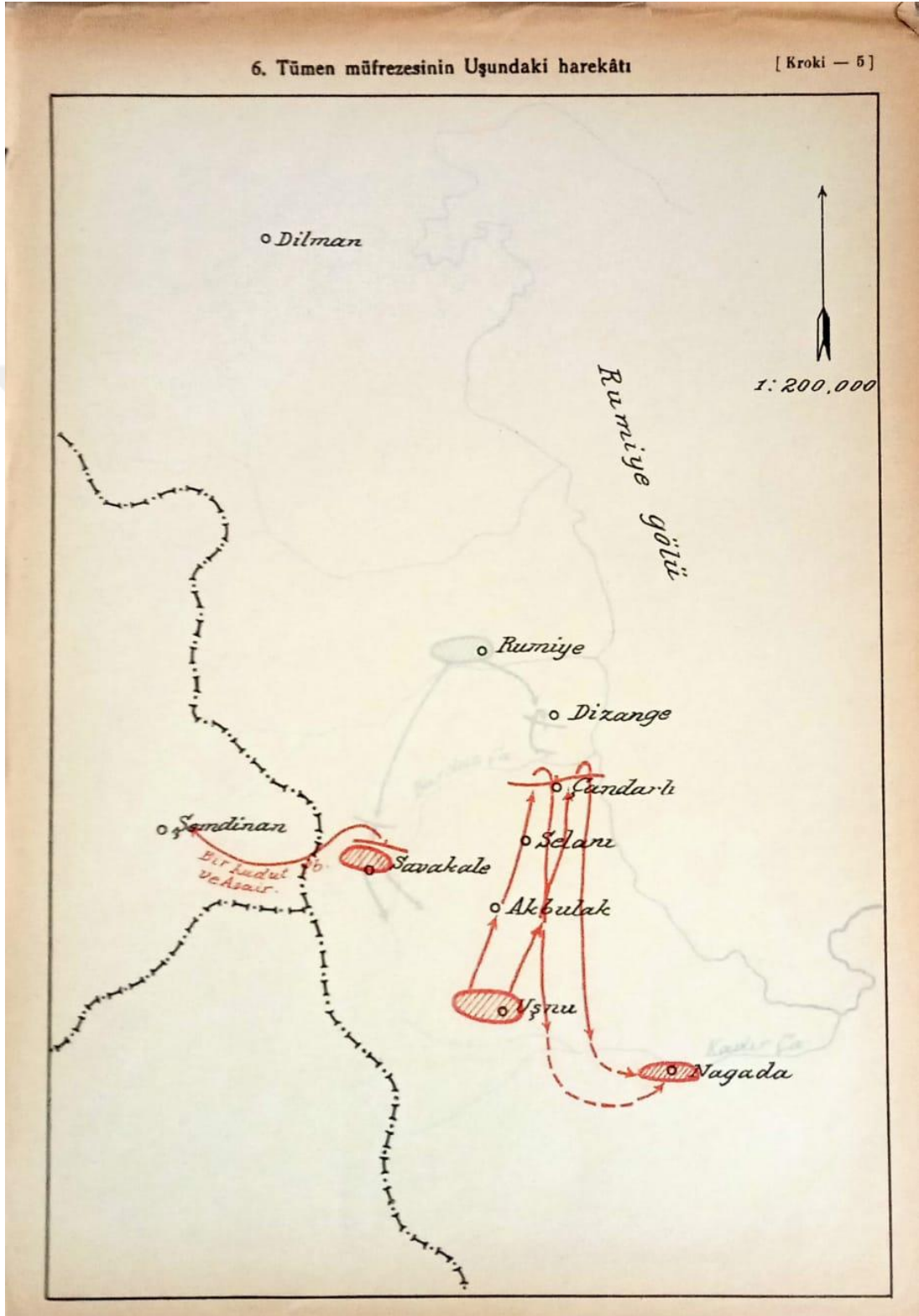
116

Ek-6.3: 4. Dilman Muharebesi'nde aşiretlerin konumunu gösteren kroki.⁸²⁵

⁸²⁵ Aysan, a.g.e., kroki-7.

Ek-6.4: 6. Tümen müfrezesinin Uşnu'daki harekâtı esnasında aşiretlerin konumunu gösteren kroki.⁸²⁶

⁸²⁶ Aysan, a.g.e., kroki-5.

Ek-6.5: Muharebelerde Türk kuvvetleriyle beraber hareket eden aşiretler, bunların kuvvet ve zayıat durumları (Eldeki mevcut kaynaklar ışığında hazırlanmış tablodur).

Muharebe	Katılan Aşiret	Asker Sayısı	Şehit	Yaralı
Birinci Hanikin Muharebesi (3-6 Mayıs 1916)	Sencabiler (Karapapak ve Kelhor aşireti Ruslarla beraber olmuştur)	?	?	?
Pençvin Müsademesi (12 Mayıs 1916)	Oraman ve Merivan	?	?	?
Kasırsirin Muharebesi (9 Haziran 1916)	?	500	1	4
Paytak Muharebesi (21 Haziran 1916)	Kalhani, Goran	?	?	?
Civanru Müsademesi (27 Haziran 1916)	Sencabiler	600	?	?
Çeşmeisefid Muharebesi (28 Haziran 1916)	Goran	900	?	?
Güvere Muharebesi (28 Haziran 1916)	Goran	900	2	5
Mahıdeşt Muharebesi (30 Haziran 1916)	?	2000	?	?
Sine'nin Ele Geçirilmesi (11 Temmuz 1916)	Civanru Merivan	350 300	1	8
Revandiz Muharebesi (17-28 Temmuz 1916)	Baliki Payravand	(200 Hangi aşirete bağlı oldukları belli değildir) 50	1	1

Bistun-Nadirabad Muharebesi (5 Ağustos 1916)	Kelhor Goran Kalhani Kakavand Hazal Payrond Sencabi Gelyani Payravand	?	?	?
Esatabad Muharebesi (9 Ağustos 1916)	Serdar Reşid Sener Han Sultan Esat Şeyh Alaaddin	500	?	?
Sakız Muharebesi (12-15 Ağustos 1916)	(Bukan Beyzadelerinden Feyzullah Bey'e ait 500 kişilik İran aşireti Ruslarla beraber olmuştur)	500	?	?
Pesova Muharebesi (20 Ağustos 1916)	?	150	?	?
Dizabad Muharebesi (4 Eylül 1916)	Lur	605	?	?
Bicar'ın Ele Geçirilmesi (1 Ekim 1916)	Gelyani Mendemi Kakavand	400	9	6
Bicar Muharebesi (21 Ekim 1916)	Esed es-Sultan Şeyh ül-Memalik Serdar es-Sultan Mendemi Kahri	400	4	2
Sultanabad'ın Ele Geçirilmesi (21 Kasım 1916)	Sencabi Lur	1300	150	?

Üçüncü Dilman Muharebesi (17- 18 Mayıs 1918)	Şikaki	750	?	?
Dördüncü Dilman Muharebesi (18- 19 Haziran 1918)	Şikaki	300	?	?

